T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KENT VE AKTİF VATANDAŞLIK ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA: ANKARA-KIRIKKALE ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Atilla ALTUN

Danışman

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN

Ocak 2020
KIRIKKALE

KABUL-ONAY SAYFASI

Doktora Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kent ve Aktif Vatandaşlık Üzerine Bir Çalışma: Ankara-Kırıkkale Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih

Adı Soyadı

İmza

ÖN SÖZ

"Türkiye'de Kent ve Aktif Vatandaşlık Üzerine Bir Çalışma: Ankara-Kırıkkale Örneği" adlı doktora tezimin hazırlanması aşamasında benden yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. İbrahim MAZMAN, değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir ZORLU ve Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BOZACI'ya çok teşekkür ederim.

Ayrıca tezimin teslim anına kadar maddi ve manevi her türlü destek vererek yanımda olan değerli hocam, kardeşim Dr. Öğretim Üyesi Kamil ŞAHİN ve abim Prof. Dr. Hasan YAYLI'ya; gece gündüz stresime ortak olarak yanımda olan sevgili eşim Özgen ALTUN ve çocuklarım Mehmet Anıl ve Emirhan'a ve uzakta olsa da dualarını benden esirgemeyerek bana güç veren anneme minnettarım. Hakkınızı ödeyemem…

Atilla ALTUN

ÖZET

Altun, Atilla, "Türkiye'de Kent ve Aktif Vatandaşlık Üzerine Bir Çalışma: Ankara-Kırıkkale Örneği", Kırıkkale, 2020

90'lar itibariyle tüm dünyada aktif vatandaşlıkla ilgili birtakım politikalar ortaya konmaya başlamıştır. Demokratik yönetim anlayışının bir gereği olarak gerçekleştirilen bu politikaların temelinde katılım vardır. Katılımın gerek bireysel gerekse kurumsal düzeyde gerçekleştirilmesi gerekliliği sürekli ifade edilmekte, sorumluluğunu bilen, işbirliğini önemseyen ve gönüllü katılım sergileyen vatandaşları merkeze alan yönetim biçimleri giderek artmaktadır. Kentler ise aktif vatandaşlığın gerçekleştirilmesinde önemli mekânlar olarak dikkat çekmekte, yapılan değişik ve düzenlemeler en çok kentlileri ilgilendirmektedir. Kentler büyüdükçe, fiziksel yapı karmaşıklaştıkça veya nüfus yoğunlaştıkça aktif olmanın unsurlarında da eksiklikler yaşandığı bir gerçektir.

Bu bağlamda çalışmamızın amacı, bireyin kentli aktif vatandaş olarak katılım düzeyleri ile kent mekânı arasında ilişkiyi araştırmaktır. Literatürden faydalanılarak "Kent Vatandaşlığı Katılım Ölçeği" geliştirilmiş ve daha sonra Ankara ve Kırıkkale illeri arasında aktif vatandaşlık düzeyini ölçmeye yönelik karşılaştırmalı bir araştırma yapılmıştır. Veriler istatistik programıyla analiz edilmiş, frekans tabloları oluşturulmuştur. Farklılık, ilişki ve etkileme düzeylerine yönelik analizler için bağımsız örneklem t-testi, Anova testi, Regresyon analizi ve Korelasyon analizi yapılmıştır.

Yapılan araştırma neticesinde büyük kentlerde çoğunlukla sivil bilinci yüksek olan, sivil katılım sergileyen kentliler dikkat çekmektedir. Sosyal ve siyasi katılım düzeylerinde zayıflık görülmektedir. Küçük kentlerde ise sosyal ve siyasi katılım düzeylerinde yüksek oranlar ve anlamlı farklılıklar dikkat çekmektedir. Büyük kentlerde kentli hakkının muhatabı sivil toplum kuruluşlarıyken küçük yerlerde sosyal ve siyasi katılım gerçekleştiren kentliler çözümü komşulukta veya karar vericilerle iletişim gerçekleştirerek aramaktadır. Kentli aktif katılımının kentlerde düşük düzeyde olduğu ve kentler büyüdükçe katılım düzeylerinde azalma olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aktif Vatandaşlık, Kent, Katılım, Ankara, Kırıkkale

ABSTRACT

Altun, Atilla, "A Study on the City and Active Citizenship in Turkey: The Case of Ankara-Kırıkkale", Kırıkkale, 2020

A number of policies related to active citizenship have started to be introduced all over the world in the 1990s. Participation is at the basis of these policies, which are realized as a requirement of the understanding of democratic governance. The necessity of participation is stated at individual and institutional levels, and the forms of governance have been increasing in terms of responsibilities, cooperation and voluntary participation. Cities, on the other hand, stand out as important places in the realization of active citizenship. It is a fact that as cities grow, the physical structure becomes more complex or the population is concentrated, there are deficiencies in the elements of being active.

In this context, the aim of our study is to investigate the relationship between the individual's level of participation as an active citizen and the urban space. "Urban Citizenship Participation Scale" was developed by using the literature and then a comparative research was conducted to measure the level of active citizenship between Ankara and Kırıkkale. Data were analysed by statistical program and frequency tables were created. Independent samples t-test, Anova test, Regression analysis and Correlation analysis were used for the analysis of difference, relationship and effect levels.

As a result of the research, It was found that the citizens in big cities have high civic awareness and civic participation but low social and political participation levels. In small cities, citizens have high social and political participation levels. While the defenders of urban rights are the non-governmental organizations in big cities, the citizens in small cities seek the solution in the neighbourhood or by directly communicating with the decision makers. It is observed that urban active participation is low in the cities and the participation levels decrease as the cities grow.

Key words: Active citizenship, City, Participation, Kırıkkale, Ankara

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ankara ve Kırıkkale kent merkezi ve merkez ilçe nüfusları ve nüfus yüzdeleri 213
Tablo 2. Yıllara göre Ankara ve Kırıkkale kent nüfusları (2016-2018) 215
Tablo 3. Yıllara göre Kırıkkale ve Ankara'nın yıllık nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu 215
Tablo 4. Ankara ve Kırıkkale'de nüfus ve yıllık ortalama nüfus artış hızları 216
Tablo 5. Ankara ve Kırıkkale'de kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyi 216
Tablo 6. Ankara ve Kırıkkale'de umut düzeyi tablosu 217
Tablo 7. Ankara ve Kırıkkale'de cinsiyete göre mutluluk düzeyi tablosu 217
Tablo 8. Kırıkkale ve Ankara'nın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı 218
Tablo 9. Ankara ve Kırıkkale'de konusuna göre dernekler 219
Tablo 10. Siyasi yaşam düzeyi faktör yük değerleri 232
Tablo 11. Siyasi yaşam düzeyi faktör analizi varyans durumu 232
Tablo 12. Sivil yaşam düzeyi KMO Bartlett's testi sonuçları 233
Tablo 13. Sivil yaşam düzeyi faktör yük değerleri 233
Tablo 14. Sivil yaşam düzeyi faktör analizi varyans durumu 234
Tablo 15. Sosyal yaşam düzeyi KMO Bartlett's testi sonuçları 234
Tablo 16. Sosyal yaşam düzeyi faktör yük değerleri 235
Tablo 17. Sosyal yaşam düzeyi faktör analizi varyans durumu 235
Tablo 18. Değerler düzeyi KMO ve Bartlett's testi sonuçları 236
Tablo 19. Değerler düzeyi faktör yük değerleri 236
Tablo 20. Değerler düzeyi faktör analizi varyans durumu 237
Tablo 21. Katılımcıların yaşa ve cinsiyete göre dağılımı 242
Tablo 22. Eğitim düzeyine ve toplam hane gelirine göre dağılım tablosu 242
Tablo 23. Mesleklere ve mesleki deneyim süresine göre dağılım tablosu 243
Tablo 24. Oturulan eve ve evin niteliğine göre dağılım tablosu 244
Tablo 25. Doğum yerine ve medeni duruma göre dağılım tablosu 244
Tablo 26. STK üyelik, bağış yapma ve toplantılara katılma sıklığı 245
Tablo 27. STK türüne göre üyelik durumları dağılım tablosu 246
Tablo 28. Kentli vatandaş katılım düzeylerinin kentlere göre analizi 247
Tablo 29. Kentli vatandaş bilinç düzeylerinin kentlere göre analizi 247
Tablo 30. Cinsiyete göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 249

Tablo 31. Yaşa göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 250
Tablo 32. Eğitim düzeyine göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 252
Tablo 33. Gelire göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 253
Tablo 34. Medeni duruma göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 254
Tablo 35. Çalışma durumuna göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 255
Tablo 36. Ev sahipliğine göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 256
Tablo 37. Evin niteliğine göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri 257
Tablo 38. Siyasi katılımı etkileyen faktörler 259
Tablo 39. Sivil katılımı etkileyen faktörler 260
Tablo 40. Sosyal katılımı etkileyen faktörler 261
Tablo 41. Kentlerde kentli vatandaşlık boyutları arasındaki ilişkiler 262

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Vatandaşlık katılımı 99
Şekil 2. Ankara'da yıllara göre çalışan sayıları 219
Şekil 3. Kırıkkale'de yıllara göre çalışan sayıları 220
Şekil 4. Kentli Vatandaş Katılım Ölçeği (KVKÖ) temel yapısı 238

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **III**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **VI**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **VIII**

İÇİNDEKİLER ..... **IX**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL BAĞLAMDA KENT, KENTLİLİK VE AKTİF VATANDAŞLIK

1.1. KENT 6

1.1.1. Kentle İlgili Teorik Yaklaşımlar 15

1.1.2. Kent ve Kimlik 20

1.1.3. Kent ve Kültür 24

1.1.4. Kent ve Ekonomi 29

1.1.5. Kent ve Siyaset 33

1.1.6. Kent ve Din 38

1.1.7. Kent, Mekân ve Kamusal Alan 41

1.2. KENTLİLİK 46

1.2.1. Kentte Yaşayanlar Arası İlişkiler Bağlamında Kentlilik 51

1.2.2. Kentte Yaşayanlarla Kent Arası İlişkiler Bağlamında Kentlilik 54

1.2.3. Kent ve Dezavantajlı Gruplar 58

1.3. AKTİF VATANDAŞLIK 62

1.3.1.Vatandaşlık Kavramı 64

1.3.2. Vatandaşlık Bilincinin Temel Göstergeleri 68

1.3.2.1. Sosyal Vatandaşlık 72

1.3.2.2. Sivil Vatandaşlık 73

1.3.2.3. Siyasi Vatandaşlık 75
1.3.2.4. Birey olarak Vatandaştan Aktif Vatandaşa 78
1.3.3. Aktif Vatandaşlık Kavramı 81
1.3.4. Aktif Vatandaş Olmanın Unsurları 85
1.3.4.1. Gönüllülük 89
1.3.4.2. Sorumluluk 93
1.3.4.3. Katılım 96
1.3.4.4. İşbirliği 100
1.3.5. Aktif Vatandaş-Sivil Toplum İlişkisi 103
1.3.6. Aktif Vatandaşlık-Sosyal Sermaye İlişkisi 108
1.4. KENTLİLİKTEN KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIĞA 114

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIK

2.1. KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIĞIN İŞLEVSEL BOYUTU 123
2.1.1. Kentlerde Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevi 128
2.1.2. Kentlerde Siyasi Katılımın İşlevsel Boyutu 133
2.1.3. Kentlerde Sosyo-Kültürel Faaliyetlerin Artışında Vatandaşlık Bilincinin Yeri ve Önemi 139
2.1.4. Kentsel Toplumsal Hareketler 144
2.1.5. Kentli Haklarının Gelişiminin Aktif Vatandaşlık Düzeyinin Artmasındaki Rolü 150
2.1.6. Kent-Aktif Vatandaşlık İlişkisi için Sosyo-Mekânsal Yaklaşım 154
2.2. DÜNYADA KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIK GÖRÜNÜMLERİ 157
2.2.1. Avrupa'da Kentli Aktif Vatandaşlık 160
2.2.2. Amerika ve Diğer Kıta Ülkelerinde Kentli Aktif Vatandaşlık 168
2.2.3. Orta Doğu'da Kentli Aktif Vatandaşlık 174

2.2.4. Diğer Bölgelerde Kentli Aktif Vatandaşlık 179
2.3.TÜRKİYE'DE KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIK GÖRÜNÜMLERİ 183
2.3.1. Türkiye'de Vatandaşlığın Gelişimi 183
2.3.2. Kent ve Kentlilik Bilincinin Gelişimi, Türkiye'de Kentlileşme 187
2.3.3. Sosyal Katılım Bağlamında Kentli Aktif Vatandaşlık 192
2.3.4. Sivil Katılım Bağlamında Kentli Aktif Vatandaşlık 197
2.3.5. Siyasi Katılım Bağlamında Kentli Aktif Vatandaşlık 203
2.4. TÜRKİYE'DE KENT VE AKTİF VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ: GENEL DEĞERLENDİRME 206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENT VE AKTİF VATANDAŞLIK BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: ANKARA - KIRIKKALE ÖRNEĞİ

3.1. YÖNTEM 210
3.1.1. Çalışmanın Amacı 210
3.1.2.Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları-Örneklemin Oluşturulması 211
3.1.3. Ankara ve Kırıkkale'nin Sosyal-Kültürel-Ekonomik Yapısı 213
3.1.4. Çalışmanın Hipotezleri 222
3.1.5. Ölçme Aracının Geliştirilmesi 230
3.1.5.1. Evren ve Örneklem 231
3.1.5.2. Veri Toplama Süreci 231
3.1.5.3. Kentli Vatandaş Katılım Ölçeği (KVKÖ) 231
3.1.5.4. KVK Ölçeğinin Genel Olarak Değerlendirilmesi 237
3.1.6. Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikleri 240
3.2. VERİLERİN ANALİZİ VE HİPOTEZLERİN TEST EDİLMESİ 240
3.2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri 241
3.2.2. Birinci Grup Hipotezlerin Test Edilmesi 246
3.2.4. İkinci Grup Hipotezlerin Test Edilmesi 248

3.2.5. Üçüncü-Dördüncü ve Beşinci Grup Hipotezlerin Test Edilmesi 259
3.2.6. Altıncı Hipotezin Test Edilmesi 262
3.3. DEĞERLENDİRME 263
SONUÇ 270
KAYNAKÇA 277
EK 1-ANKET FORMU 291

GİRİŞ

İnsanların bir arada yaşama gereksinimine bağlı olarak edindikleri tecrübeler, ilkel zamanlardan modern dönemlere kadar farklı dönüşüm ve değişimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu değişimler çerçevesinde özellikle ekonomik, siyasi ve toplumsal temelde süreklilik, parçalanmışlık, kültürlenme, kimlik, mekân-zaman sıkışması gibi olgular tartışılır hâle gelmiştir. Bu olgular içerisinde siyasi, ekonomik ve toplumsal temelde en çok dikkat çeken konu kentlerdir. Kentler, kendine özgü özelliklerini dönem dönem değiştirerek, toplumsal yaşantının biçimine yön vererek ve birçok alanda farklılıklar ortaya çıkmasına sebep olarak günümüze kadar devam ettirmiştir.

İlk ortaya çıktığı andan itibaren sosyolojik çalışmaların nesnesi olarak araştırmalara konu olan kent, birçok açıdan incelenmesi gereken bir kavramdır. Toplumsal olarak kent, belli bir nüfus yoğunluğuyla demografik özellikleri olan, uzmanlaşmanın, işbölümünün ve örgütleşmenin ileri düzeyde olduğu ve tarım dışı üretimin etkin olduğu bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel açıdan bakıldığında kent, toplumların heterojen yapılarıyla farklı kimliklerin ve etnik kökenlerin bir araya geldiği ve yaşamlarını devam ettirmeye çalıştıkları mekânlardır. Bu heterojen yapı bazen yerelliğe, bazen de küresel olana yaklaşım göstererek zamanla değişimlere uğramıştır. Ayrıca toplumsal ihtiyaçların sürekli karşılandığı yerleşim mekânları olarak karşımıza çıkan kentlerin, kendilerine özgü özellikleri ve kimlikleri sürekli olarak varlığını korumuştur.

Kent sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal bileşenleri ile karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklık kentlere farklı kimlikler yüklemekte, toplumsal yapıya önemli ölçüde etkide bulunmakta ve insanlar arası ilişkilere biçim vermektedir. Özellikle modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan bireysellik, heterojen toplum yapısı veya üst düzeyde uzmanlaşma ve iş bölümü gibi değişim ve dönüşümler, kentlere farklı tanımlar yüklenmesine, yönetim şekilleri ve ekonomik hamleler bakımından dönüşümler geçirmesine sebep olmuştur. Ayrıca toplumların doğadan koparak kendi düşüncelerine göre yarattıkları bu mekânın, dönem dönem bu dönüşümlere bağlı olarak krizlere zemin olduğu da söylenebilmektedir. Bu kriz gerek bireysel temelde yaşamda kalma mücadelesi, gerek ekonomik rekabetten dolayı gücünü koruma çabası ve gerekse yönetimsel kademede meşru zeminin oluşturulmaya çalışılması çerçevesinde ortaya çıkmıştır.

Bir kentin diğerleriyle rekabet edebilecek hâle gelebilmesi, kentlilere sunduğu imkânlar bakımından sürekli gelişen ve bu imkânları en iyi düzeyde kullanan bir yer olması, o kentte sergilenen yönetim biçimiyle yakından ilgilidir. Kentlerin ilk ortaya çıktıkları çağlardan günümüze yönetim şekli konusunda farklılıklar gözlenmesi, aslında bireyin tecrübe edindiği ekonomik, kültürel ve toplumsal faktörlerle ilgilidir. Antik dönemde yönetenlerle yönetilenler aynı kişilerken, ortaçağda toprak sahibi olanlar veya dini meşruiyet kaynağı olarak kullananlar karar verici konumunda olmuş, toplumu kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmiştir. Modern dönemler ile birlikte halkın egemenliği temelinde gelişen yönetim sistemleri göze çarpmakta ve bu yönetim şekli özellikle kent mekânında uygulama alanı bulmaktadır. Çünkü son dönemlerde kentlerde yaşayan nüfusun oranı kırsala göre yüksek oranlara ulaşmış, çoğunluğun refahı ön plana çıkmıştır.

Günümüzde ülke ve kentlerde demokratik yönetim biçimlerini tercih etme oranı yükselirken mevcut demokrasilerin performanslarında ve vatandaşların bu konuda memnuniyet düzeylerinde düşüş gözlenmektedir. Bu durumu iyi analiz etmek için gereken şey, demokrasinin doğru anlaşılması ve analizinin iyi yapılması üzerinedir. Bireyin ön plana çıktığı demokratik sürecin hukuksal, siyasi ve toplumsal birikimle doğrudan ilişkili olduğu bir gerçektir. Yerel düzeyde düşünüldüğünde kentsel mekânda da durum aynıdır. Yaşam koşullarının ve bireysel hakların geliştirilmesi, refaha yönelik politikaların aktif olarak uygulanması ve hizmet alanlarının iyileştirilmesi demokratik süreçteki en temel hedefler hâline gelmektedir.

Kentlerde gerçekleştirilen politikalar, öncelikle kentin gerçek sahibi olan kentlilerin dönüşümüne sebep olmaktadır. Kentlilerin gerek bireysel gerekse örgütsel olarak gerçekleştirdikleri faaliyetlerin farklılaşması, bir taraftan kentleri değiştirirken diğer taraftan da karşılıklı olarak kentlerin kentin sahiplerine yönelik etkisine sebep olmaktadır. Bu döngüsel dönüşüm günümüzde kentliler açısından önemsenmesi gereken bir konu halini almıştır. Çünkü artık kentler güvenlik, yabancılaşma, örgütlenme, toplumsal eşitsizlik ve refah seviyesindeki düşüş gibi birçok kavramla birlikte anılmaya başlamıştır. Siyasi, sivil ve sosyal alanlarda gösterdikleri faaliyetler açısından kentlilerin bu noktada önemi giderek daha da dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle 20.yy. sonları itibariyle Batı'da birey temelli ortaya çıkan yönetim biçimleri bu durumun bir sonucu olarak gösterilebilir.

Bu bağlamda yerel çerçevede suçların önlenmesi, parçalanmışlıkların giderilmesi, dışlanmanın önlenmesi ve kültürel yozlaşmanın önüne geçilmesi

açısından birçok hizmet alanında gerçekleştirilen demokratik hamleler, özellikle kent siyaseti açısından önem kazanmaktadır. Artık, yukarıdan aşağı baskıyla gerçekleştirilen politikaların yerine, aşağıdan yukarıya veya ortak hareketin geliştiği, bireyin aktif rol aldığı politikalar ve uygulamalar artmaya başlamaktadır. Gelişmiş olarak kabul edilebilecek demokrasilerde bile sosyal, siyasi ve ekonomik olgularla meşgul olan insan tipinin pek yaygın olmadığı düşünüldüğünde, bu uygulamaların sancılı bir süreçte olduğu gerçektir. Merkezi ve otoriter devlet yerine toplum otoritesine dayalı bireysel olarak sorumluluk, katılım, gönüllülük gibi kavramlara kucak açan yönetim şeklinin benimsenmesi hiç de zor değildir.

Bu konuda en kayda değer gelişmelerden biri 1980'lerde İngiltere'de toplumsal düzeni sağlamak ve bireylerin de yönetime katkıda bulunduğu bir çerçeve belirlemek üzere hükümet tarafından tanınan ve teşvik edilen bir katılım programı üzerine çalışmaların başlatılması olmuştur. Bu programa göre bireysel ve daha sonra toplumsal düzeyde yararlı olacağı düşünülen bir sistem üzerinde yapılan çalışmalar sonucu, yeni bir kavram olan "aktif vatandaşlık" ortaya çıkmıştır. Gönüllülük esasına dayanan bu programda birey, sınırlı kaynakların sınırlı zaman dilimi içerisinde nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda kararlar almaya ve aldığı kararları uygulamaya yönlendirilmektedir. İster yerel ister devlet seviyesinde olsun bireyin de yönetimde söz sahibi olduğu bu yönetim biçimi sayesinde, hem ekonomik bağlamda hükümete olumlu bir katkı sağlanmış, hem de yönetimde ortak paydalar oluşturulmuştur. Katılım temelli gerçekleştirilen bu faaliyetler giderek tüm dünyada etkisini göstermiş, siyasi açıdan olduğu kadar sosyal ve sivil açılardan da kentli olarak vatandaşların katılım gösterdikleri bir politika aracı halini almıştır. Demokratik yapılanmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan bu katılım faaliyetleri ile birlikte kentliler, iyi veya pasif vatandaş yerine aktif vatandaşlıkla anılmaya başlamıştır. Çünkü işbirlikçi, dayanışmacı ve gönüllülük esasına dayalı faaliyet gösteren aktif vatandaşların kentlileşme ve kentleşme faaliyetlerinde daha faydalı olabileceği anlaşılmaya başlamıştır.

Aktif vatandaşlık siyasi, sosyal ve sivil katılım boyutlarıyla değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Aktif vatandaşlığın içinde barındırdığı tiplerden en önemlisi siyasi vatandaşlıktır ve özellikle kentli olarak bireyin vatandaşlık bilinci oluşturmasında oldukça etkilidir. Sadece oy kullanma ve yönetenleri seçme davranışı yanında siyasi, sosyal veya sivil mücadelelerle ilgili hakları içermektedir. Aktif katılımı tetikleyen ateşleyici olarak siyasi vatandaşlık hak iddia etme, birlikte hareket

etme ve etkin olma açılarından önemli bir vatandaşlık tipidir. Diğeri ise sivil vatandaşlıktır. Özellikle kentlerin direkt olarak uygulama alanı olduğu bu vatandaşlık, demokrasi, eğitim ve haklar gibi kavramların yayılmasına yardımcı olmaktadır. Siyasi vatandaşlık gibi bilinç oluşturma gücü olan bu tip, özellikle örgütsel temelde faaliyetler için gereklidir ve işbirliğinin geliştirilmesinde etkilidir. Bir diğer vatandaşlık tipi ise komşuluk temelinde özel alanla birlikte başlayan sosyal vatandaşlık tipidir. Aslında diğer faaliyetlerin merkezinde yer alan bu tip, kentli olarak vatandaşların toplumsal yaşama geçişinde önemli bir araçtır. Sosyal ve kültürel sermayenin oluşumu ve gelişimi, gönüllülük ve katılım gibi kavramlar açısından bakıldığında kolektif bilinci oluşturmada ilk aşama olarak kabul edilebilen vatandaşlıktır. Böylece siyasi ve sivil yaşamın gelişimini de etkilediği açıktır.

Günümüz kentlerinde aktif vatandaşlığın temel unsuru olarak, sosyal katılım öncelikli olmak üzere sivil ve siyasi katılım faaliyetlerinde eksiklikler olduğu görülmektedir. Bunun gelir ve eğitim düzeyi, yaşanılan aile ortamı, sahip olunan iş gibi faktörlerden kaynaklandığı söylenebilir. Fakat kent mekânını oluşturan (binalar, sokaklar, kamusal alan, kurumlar vb.) fiziksel çevreyle katılım davranışı arasında ilişki olduğu da bir gerçektir. Kent mekânının, kentlinin davranışlarındaki etkisi önemsenecek boyuttadır. Özellikle metropol kentlerle küçük kentler arasında da farklılıklar görülebilmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı bireyin kentli aktif vatandaş olarak sosyal, sivil ve siyasi katılım düzeyleri ile kent mekânı arasında ilişkiyi nicel ve nitel veriler kullanarak araştırmak, tüm dünyada bu konuda yapılan çalışmaları incelemek ve Türkiye'nin genel durumunu karşılaştırmalı bir analiz yardımıyla anlamaya çalışmaktır.

Çalışmanın birinci bölümü kent, kentlilik ve vatandaşlık temelli kavramsal çerçeveyle ilgilidir. Tarihsel gelişimden yola çıkarak, kentlerin kültürel, siyasi, dini, ekonomik yapılanmalarla olan ilişkisi ifade edilmeye çalışılmaktadır. Kentte yaşayanlar arasında ilişkiler ve kentlilerle kent arası ilişkiler bağlamında kentlilik kavramı da diğer bir kavramsal çerçevedir. Kentlerde dezavantajlı grupların üyesi olarak görülen pasif vatandaşlığın genel durumu ortaya konmaktadır. Ayrıca bu bölümde son yıllarda özellikle yerel düzeyde ağırlığından söz edilen aktif vatandaşlık ve diğer vatandaşlık tipleri arasında karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu vatandaşlığın sivil toplum gelişimi, sosyal ve kültürel sermaye oluşumu ve kolektif bilincin gelişimindeki rolü irdelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle kentli aktif vatandaşlığın işlevsel boyutlarından bahsedildikten sonra, dünyada aktif vatandaşlıkla ilgili uygulamalarla ilgili literatür taraması verilmekte ve daha sonra aktif vatandaşlığın siyaset, sivil toplum ve kent ile ilişkisi üzerine çalışmalar tartışılmaktadır. Daha sonra Türkiye'de aktif vatandaşlık görünümleri ile ilgili çalışmalara yer verilmektedir. Önce siyasi hamlelerin yardımıyla ve daha sonra sivil toplum kuruluşlarının yaptığı faaliyetlerle etkin hâle gelen aktif vatandaşlık deneyimlerinin Avrupa'da ve Amerika'da önemli bir gelişim gösterdiği açıktır. Fakat Türkiye'de durum biraz farklıdır. Kentlilik bilincinin gelişimi, sosyal dayanışmanın sağlanması, sivil katılım boyutuyla ilişkili olarak kurumsal ve örgütsel işbirlikleri ve siyasi katılımın daha geniş şekilde ele alınması, demokrasinin ilerlemesi açısından önem arz etmektedir. Bu kavramın literatüre yeni girmesinden dolayı ve aktif vatandaşlığın kentler bağlamında incelenmesi hususunda çalışmaların yetersizliği, bu konunun ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden Türkiye'de kentleşme ile kentli vatandaşlık unsurları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise kent ve kentli aktif vatandaş arasındaki ilişkiyi irdeleyen nicel bir araştırmayı kapsamaktadır. Öncelikle literatürden faydalanılarak ve kent mekânıyla kentli vatandaşların katılım düzeyleri arasındaki ilişkinin ölçülmesine yönelik çalışmalar derlenerek bir ölçek geliştirilmiştir. "Kentli Vatandaş Katılım Ölçeği" adlı bu araştırma aracı daha sonra iki komşu kent olan ve demografik özellikler bakımından farklılıklar gösteren Kırıkkale ve Ankara kentlerinde uygulanmıştır. Evrenini 18 yaş üstü olan ve bu iki kentte ikamet eden vatandaşların oluşturduğu bu çalışmada sivil, siyasi ve sosyal katılımı ölçen ve demokratik-kültürel değerlerin düzeyini ortaya çıkartan dört alt boyut bulunmaktadır. Bu araştırma materyali sayesinde sivil, sosyal ve siyasi katılım boyutları (sivil toplum kuruluşlarına, partilere, kenti ilgilendiren meclislere katılım, sosyal dayanışma faaliyetlerinin etkinliği vb.) rahatlıkla açıklanabilmektedir. Bu şekilde yapılan karşılaştırmalı analizle, kentlerin mekânsal ve nüfus yapıları ile kentli davranışlarında ilişkinin belirlenmesi imkânı doğmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL BAĞLAMDA KENT, KENTLİLİK VE AKTİF VATANDAŞLIK

1.1. KENT

Kentler, kültürlerin ve medeniyetlerin ortaya çıktığı ve geliştiği mekânlardır. Toplumların tarihi gelişimiyle paralellikler izleyen kentlerin tarihi, yerleşik yaşama geçiş ile başlatılabilir. Ekolojik açıdan insanoğlunun yaşamasına imkân veren nehir kenarları ve verimli alanlar, temel ihtiyaçları giderme, doğal yaşamın olumsuzluklarından korunma ve birlikte hareket etme amaçlarını gerçekleştirmek için ilk yerleşim alanları olarak göze çarpmaktadır.

Tarihi kayıtlara bakıldığında kentler ilk olarak 6000 yıl önce Mezopotamya'da görülmektedir. Bu kentler, tarımın yaygın olduğu, sulama kanalları ve büyük bina projeleriyle dikkat çekmektedir. Uygun ekolojik temel, kent öncesi yerleşme biçimlerine göre daha gelişmiş teknoloji ve sosyal-siyasi örgütlenme yapısı, bu kentlerin ortaya çıkmasında etkili olan unsurlardır. Yiyecek toplamadan yiyecek üretmeye geçiş olarak da nitelendirilebilecek bu dönemle birlikte nüfusun yoğunlaşmaya başladığı, teknolojik ilerlemenin hızlandığı ve örgütlenme faaliyetlerinin önemli hale geldiği görülmektedir.

Üretimle birlikte ekonomik unsurlar da kentlerin gelişiminde etkili olmaya başlamış, ayrıca yönetim daha önemli hale gelmiştir. Artık nüfus yoğunluğunun arttığı bu alanlarda düzeni sağlamak için yönetim faaliyetlerinin geliştirilmesi ve yasaların konması gerekliliğini de ortaya çıkmıştır (Pirenne, 2012: 47). Bu teknolojik ve yönetimsel gelişmelere ek olarak artı ürünün ortaya çıkmasıyla ticari faaliyetlerin ve yerleşim alanları arasında alışverişlerin başlaması, kentlerin gelişiminde önem arz eden diğer bir husustur. Ticaretin büyümesi kentlerin de büyümesini etkilemiştir. Çünkü sanayileşme dönemi öncesinde Avrupa'da etkin olan feodal toplum yapısı hapishane atmosferi barındırırken, ticaret etkinliği kentlerde bir özgürlük havası estirmiş ve nüfus artışı görülmeye başlamıştır (Huberman, 1995: 38). Yeni kentsoylular bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kentsoyluların ortaya çıkışı toprağa bağlılık ve riskli ticaret uygulamaları arasındaki çelişki üzerine olmuştur (Pirenne, 2012: 84-85).

Ticaretle uğraşan yeni kentsoyluların toplumda yeni bir sınıfı oluşturması ve toplumsal örgütlenmelerin etkisi, kentlerde önemli değişimlerin habercisi haline gelmiştir. Artık kent soyluların[1] kentlerin yöneticisi, yasa koyucusu, mali dayanağı ve nüfusunun önemli bir kesimini oluşturuyor olması, hem kent hem de toplum açısından yeni bir dönemdir. Bu dönemde ekolojik özelliklerin yanında coğrafi bakımdan önem arz eden liman kentleri ve ticaret yolları üzerinde bulunan yerleşim alanları dikkat çeken kentler olmuştur.[2] Yavaş yavaş kent ile kırsal alan arasında ayrımlar ortaya çıkmış ve farklı etnik ve dinsel topluluklar aynı mahallelerde yaşamaya başlamıştır. Geleneksel kent olarak ifade edebileceğimiz bu mekânların (Giddens, 2013: 955) en önemli özellikleri savunma amaçlı olmaları, köylülerle ayrımı ortaya koyan duvarların varlığı, pazar yeri ve halk meydanı olmasıdır.

Sanayi öncesi geleneksel kentler bir dizi önemli yenilikle ilişkili olarak gelişim göstermiştir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 29):

- Artan nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu ve tarımsal fazlalık: Kentler tarafından kontrol edilen bölgelerde yaşayan çiftçiler, gerek artı üretimleriyle ve gerekse maddi kazançları ile yönetimi desteklemek için vergi ödemişlerdir.
- Bayındırlık işleri: Yöneticiler artı üretim için sulama kanalları gibi alt yapı işleriyle ilgilenmiştir. Böylece kentlerin tüketim ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.
- Emek uzmanlığı: Tüketim ihtiyaçlarının karşılanması ile birlikte kentliler sanat, zanaat, ticaret veya diğer konularda uzmanlıklar geliştirmeye başlamıştır.
- Yazının icadı: Ticari hesaplar ve vergi ödemelerinin takip edebilesi için ve kayıtların tutulabilmesi için yazma sistemleri ve sayısal gösterimlere ihtiyaç duyulmuştur.
- Sosyal tabakalaşma: Dini-askeri liderler ve diğer yetkililer yönetici bir sınıfın üyeleri haline gelmiştir ve bu tabakadakiler el emeğinden muaf tutulmuştur. Bunların dışında kalan tüccarlar ve uzmanlar kentin gelişiminden sorumludur. Ayrıca bu üst sınıf, kentlerin güvenliğini sağlayarak yönetici vasıflarını devam ettirmişlerdir.

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sennett, 2010: 74) ve (Pirenne, 2012: 111-113)
[2] Roma imparatorluğu döneminde liman kentleri ve deniz ticareti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Pirenne, 2012).

- Bilimin gelişimi: Tarımın üretimine ve vergi kayıtlarının tutulmasına (aritmetik, geometri ve astronomi) yardımcı olmak için yazı ve sayısal gösterimler dışında bilimsel faaliyetlere de ihtiyaç duyulmuştur.
- Üyelik: Kentler büyüdükçe topluluğa katılımda farklılaşmalar meydana gelmiş ve akraba ilişkileri yerine farklı toplumsal ilişkiler ortaya çıkmıştır.
- Uzun mesafeli ticaret: Bölgesel artı ürünler yanında uzmanlıklar için gerekli olan ham maddeler için farklı bölgelerle alışveriş başlamıştır.

Kentlerin gelişiminde önemli ölçüde etkili olan bu yeniliklere rağmen, sanayi öncesi kentlerin inşa biçimlerinde farklılıklar görülmektedir. Örneğin, ticari hacmi büyük, deniz kenarındaki kentlerde denizden uzak olanlara göre organizasyonlar daha etkin geliştirilmiştir. Eski medeniyetlerin de izlerini taşıyan (Romalılardan kalma su kemerleri, tapınaklar vb.) bu kentler, pazar alanlarının ağırlık kazandığı mekânlar halindedir. Müslüman kentlerinde durum biraz daha farklıdır. Pazar yeri ile cami veya diğer bir deyişle kutsal ile dünyevi arasında kesin bir ayrım görmek mümkün değildir. Tam aksine batı kentinde ise pazar yeri ve kilise belirgin durumdadır (Sennett, 1999: 32-33). İslam kenti olarak nitelendirilen Ortadoğu kentlerinin temel özelliği kamusal alanın sınırlı olmasının yanında merkezde cami, eğitim yerleri, bakımevleri ve esnafın olduğu alanlar ve merkezi bir meydanın olmasıdır (Silver, 2010: 346).

Kentlerin ilk ortaya çıkış dönemlerini hem bir pazar yeri, hem dinî ritüellerin gerçekleştirilme alanı ve hem de hayatta kalma mücadelesinin mekânları olarak geliştiği söylenebilir. Sanayileşmeye kadar genel olarak kent bu üç ana unsur (pazar, din ve coğrafya) etrafında şekillenmiştir. 18.yy. sanayi devrimi ile birlikte ise kentler hem tanım olarak hem de işlev olarak değişime uğramış, ekonomik gelişmeler ve teknolojinin hızlı gelişimi bu konuda etkili olmuştur. Artık kentler, tarımın denetimi için bir bölge, vatandaşlık için sivil kurumlar, değiş tokuş için pazar yeri, sınıflar için mahalleler ve devlet için anıtsal yapılar sağlayan mekânlar halini almıştır (Bookchin, 1982: 97). Sosyal yaşamı ve buna bağlı olarak çeşitli faaliyetleri kapsayan bu alanlar, ekonomik ve kültürel birikimin yoğunlaşmasına sebep olmuş ve dolayısıyla fiziksel ve sosyal çevresi ile yaşamın merkezi olmaya başlamıştır.

Bu dönemde geleneksel kent yerine endüstri kenti ifadesinin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Ticaretin gelişmesi ve toprağın bir meta gibi alınıp satılmaya başlaması feodal düzenin sonu olarak kabul edilmektedir (Huberman,

1995: 65). Sanayileşme ile birlikte kent kavramının gerçek anlamını bulduğunu söyleyebiliriz. Yeni üretim-tüketim ilişkilerinin gelişmesiyle, geleneksel toplum yapısından endüstri toplumuna doğru bir dönüşüm gözlenmiştir. Bu süreç doğadan uzaklaşan ve ona meydan okuyarak farklı bir yaşam tarzı sunan kentleri ortaya çıkarmıştır. Makineleşmenin etkisiyle standartlaşma ve kitlesel üretim varlığının aksine el yapımı ürünlerin imalatı azalarak kabiliyet ve maharetin önemi kaybolmaya başlamıştır. Üretim, dolaşım ve tüketim üçgeninde modern kent kırdan kente göçle, sanayileşmeyle ve kentsel siyasi hareketlerle yeni bir boyut kazanmıştır.

> Modernleşme sürecinde feodal ilişkilerin çözülmesi, tarımın makineleşmesi, eğitimin kurumsallaşması, kitlesel üretim ve tüketimin yaygınlaşması, üretimin evden ayrılarak atölye ve fabrikalarda yapılması, pazarın genişlemesi, siyasetin ve işletmelerin bürokratikleşmesi, kent koşullarının sağlıklı ve hijyenik hâle getirilmesi, iletişim ve ulaşım teknolojisinin gelişmesi gibi faktörler insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru göç etmesine sebep olmuştur. (Özyurt, 2007: 113)

Endüstri kentlerinde aile bağları, mahalli topluluklar, kültür gibi olgular, sürekli bir çözülmeye uğramakta ve yerlerini meslek çıkarlarına dayalı bir düzene bırakmaktadır (Aydoğan, 2000: 49). İkincil ilişkilerin yoğun olduğu bu dönemle ibadethaneler yerine okullar ön plandadır. Modernleşmenin getirdiği doğaya meydan okuma, akılcı düşünce tarzının bir gereğidir. Kentlerin asıl kaynağı olan kır nüfusunu emerek büyümesi ve kentsel ve kırsal nüfus arasındaki oranın kentleşme ve iç göçler arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyması (İnan, 2004: 51) özellikle 20.yy. sonları itibariyle kendini göstermiştir. Modernleşme sonrası kentlerin bu yeni gelişim sürecinde dikkat çeken önemli özellikler bulunmaktadır (Short, 2012: 6): Öncelikle kentlerin nüfus oranını kırsalı geçmiştir. Artık kentsel gelişim, büyük yerleşim alanlarına odaklanmıştır. Yönetim sınırları giderek artmıştır. Ayrıca ulaşımdaki gelişmelerle birlikte, kentsel ağlar arasında insanların kolayca gezinir hâle geldiği görülmektedir. Ulusal ve küresel ekonomilerin yeni bina blokları hem metropollerde hem de bireysel kentlerde yükselmiştir. Son dönemlerde kentsel gelişimin küresel bir olay halini alması diğer bir özellik olarak dikkat çekmektedir. İlk kent yapılanmaları nehir yatakları ve verimli topraklara odaklanırken, daha sonra hızlı endüstrileşme yaşayan yerleşim alanları kentleşmeye öncülük etmiş ve son dönem ise küresel olarak nitelendirilmiştir. Üretimin Batı'dan yeni endüstri merkezlerine doğru kayması kentleşme sonucudur.

Dünyada coğrafi-mekânsal ölçeklerin ve hiyerarşilerin yeniden yapılandığı bu dönemle birlikte kentlerin işbölümü ve uzmanlaşma çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Yerel ölçekteki pazarlar yerini geniş perspektifle bölgesel, ülkesel ve uluslararası boyuta bırakmıştır. Bilgi teknolojilerindeki gelişme ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler pazarların ulus ötesi büyümesindeki en büyük etken olmuştur. Küreselleşme süreciyle beraber yaşanan bu dönüşüm kentlerin rekabet merkezi haline gelmesine sebep olmuş, kentlerin demografik, ekonomik ve sosyal gücü ülke genelinde kalkınmanın temeli haline gelmiştir. Son zamanlarda kentlerin üretim merkezlerinden çok tüketim merkezleri halini alması da (Zukin, 1980: 596-597) hem yatırım stratejilerinde değişikliklere hem de birey temelli politikaların ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

20.yy. sonu itibariyle kullanılan neoliberal veya küresel kent gibi tanımlamalar, kentlerin geldiği son noktayı ifade etmektedir. Neoliberal açıdan kamunun genel ilgisinden çok bireysel ve işbirliğine dayalı kurumlara hitap eden bir anlayış olarak ürünlerin özelleştirilmesi ve kolektif tüketim olarak karşımıza çıkan kentler, küresel açıdan ise sermayenin ve dolayısıyla gücün karargâhları olarak ifade edilmektedir. Anthony Giddens'a göre (2008, 974) bu kentler küresel ekonominin komuta merkezleridir ve ekonomik gelişimi etkileme konusunda çok büyük bir güce sahiptir. Tüm dünyada yeni sanayi alanlarının oluşturulması ve yatırım mevkilerinin belirlenmesinde karar verici konumundaki bu kentler ekonomik ölçekte ürünlerin pazara girmesinde etkili olmaktadır.

Kentlerin bu tarihsel gelişiminden yola çıkarak, kent algısı ve kente yüklenen anlamlar değişiklik göstermektedir. Farklı disiplinlerde farklı tanımlamalar, hem bu mekân algısındaki farklılıkları ortaya koymakta hem de zengin bir bakış açısı sunmaktadır. Ama bütün tanımlamaların temelinde insanın hareket ve yerleşme olarak iki kutup arasında gidip gelmesiyle ilişkilidir demek mümkündür (Mumford, 2007: 16). Yaşamın her düzeyinde canlı, ya güvenlik yerine hareketliliği ya da tam tersi macera yerine yerleşikliği seçer. Yerleşip dinlenme, barınak veya yeterli gıda sunan gözde alanlara geri dönme eğilimi, sadece insanlar değil tüm canlılar için geçerli bir içgüdü olarak değerlendirilebilir. Biriktirme ve bir yere yerleşme eğilimi insanın özgün özelliklerinden biri sayılabilir.

İlk dönemlerinden itibaren kentlerin bireyin ilgisini çekmesi ve kırsaldan bu mekânlara göçler, kentlerin ekonomik, güvenlik ve kültürel çekiciliğinden (Hocaoğlu, 1999: 67-68) kaynaklanan unsurlardan dolayı olmuştur. Hizmet

sektörünün etkin olması, devletin ve toplumun rant sağlama imkânı bulması ve daha uygun yaşam koşulları kentlerin oluşumunda ve büyümesinde etkili olmuştur. Bir mekâna kent denebilmesi için demografik özellikleri, o bölgeyi kırsal yerleşmelerden ayırmada kullanılan ekonomik ölçüt ve tarım dışı etkinlikler temeli üzerine kurulu köy karşıtı yerleşim alanları göze çarpmaktadır. Bir yerleşim alanını kent olarak nitelerken o yerleşmede üretimin yapısına, nüfusun yoğunluğuna, heterojenliğine ve örgütleşme düzeyine dikkat etmemiz gerekir (İnan, 2004: 2-3).

Kent tanımı yapılırken bakış açısı önem arz etmektedir. En temel yaklaşım ekonomik, toplumsal ve siyasi bakış açılarıdır. Ekonomik bakış açısından bakıldığında ilk olarak Karl Marx'ın düşünceleri dikkat çekmektedir. Marx, endüstriyel kent kavramından hareketle kır-kent karşıtlığından yola çıkmakta ve kapitalist üretim biçiminin varlığı, sınıf bilincinde meydana gelen gelişmeyle birlikte sınıf çelişkilerinin devamlılık kazandığı batı kentlerini konu edinmektedir. Ona göre, kasabalar ve kırsal bölgeler arasındaki ticaret orantısız bir şekilde kent sakinlerine, özellikle de kapitalistlere fayda sağlamıştır. Marx, bireyler arasında değil yerler arasında, mal üretiminde uzmanlaşmış kasabalar ve gıda üretiminde uzmanlaşmış kırsal yerler ile bir işbölümü tanımlamaktadır. Bu işbölümünde Marx, kentlerin kırsal bölgelere hükmettiğini ve sömürdüğünü savunur. Kentlerin, kırsal kesimde yaşayanları ürün almaya teşvik ederek çevredeki kırsal alanları ekonomik ağlarına çektiğini düşünmektedir (Marx, 1904: 137).

David Harvey'in düşünceleri de ekonomik bakış açısından önem arz etmektedir. Harvey'e göre kent, sermayenin dolaşımı süreciyle doğrudan bağlantılıdır (Harvey, 2016: 36-37): Kentler sermayenin birikimiyle ilişkilidir ve üretim, dolaşım, değişim ve tüketim döngüsü içinde maddi alt yapının oluşumu kapitalist düzenle gerçekleşmektedir. Leo Huberman kapitalizmi en basit şekliyle yeni kentsoyluların ticaret için feodalizme karşı uzun ve zorlu savaşı sonucunda, malların serbest mübadelesine dayanan, öncelikle kâr etme amacını güden toplumu vurgulayarak tanımlamaktadır (Huberman, 1995: 174).

Kentler, kapitalist işlemlerin mekânı olarak kamu ihtiyacına hizmet etmek yerine, kârlılık durumuna önem vermektedir. Böylece devlet ve kamu yetkilileri kentin düzenlenmesi konusunda daha az etkin hâle gelmekte kapitalist hareketlerin lehine davranışlar sergilenmektedir. Bu durum üretimde, kolektif tüketimde ve yaşam dünyasında çok daha fazla değişikliğe sebep olmaktadır ve kent mekânını üst düzeyde düzenleme gücüne sahiptir (Bayat, 2002: 110-111). Bir başka deyişle

kentler, metaların üretimi, dolaşımı ve tüketimi için temel dayanak noktalarıdır ve bu kapitalist süreçler gelişmekte olan sosyo-mekânsal organizasyonlar, yönetişim sistemleri ve sosyo-siyasi çatışmaları doğrudan etkilemektedir (Neil Brenner, 2009: 178). Buna göre kolektif tüketim ve rekabet, kentin temelidir. Her ne kadar kent, siyasi sistem ve sosyal uygulamalar neticesinde topluma etki ediyor görünse de ekonomik sistem bu ilişkide daha ön plandadır. Üretimin en iyi şekilde örgütlenmiş olması ve bununla ilişkili olarak tüketim kültürünün kentlerde kolektif olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir (Şengül, 2009: 23).

Henri Lefebvre de (2018: 46-47) kır-kent ayrımı yaparken buna benzer ifadeler kullanır. Ona göre biyolojik işbölümü (yaş, cinsiyet vb.) ve teknik işbölümü (aletlere ve yeteneklere göre) gibi kır-kent ayrımı da temel işbölümleri arasındadır. Örgütlenme, yönetim, siyasi ve askeri faaliyetler, teorik bilginin hazırlanması gibi faaliyetler kente denk düşer. Bütünlük bozulur, ayrımlar sabit hâle gelir ve sonuç olarak teorik ve pratik arasında ayrım yapılır. Kır, pratik gerçeklik ve temsil bakımından doğanın ve varlığın imgelerini taşır. Kent ise çabanın, iradenin, öznelliğin, düşünümün imgelerini taşır. Lefebvre (2018: 145-147)'ye göre her toplumun ve her üretim tarzının kendi kent türü vardır. Üretim tarzlarının süreksizliği kent tarihini ortaya çıkarır. Roman ve Yunan antik kentlerinde merkez, boş bir meydandır. Toplantılar burada yapılır. Ortaçağ kenti ise tüccarları ve metalarıyla ünlüdür. Merkezde bunlar vardır ve asıl faaliyet ticarettir. Bundan dolayı kapitalizmin habercisi olan bir kent tipidir. Kapitalist kent ise tüketim merkeziyle ünlüdür. Artık bu kentler tüketim yeri ve yerin tüketimi konumundadır. Neo-kapitalist kentler ise son dönemleri ifade etmektedir. Tüketim merkezinin üzerine karar merkezini yerleştirir. İnsanları değil, enformasyonu ve bilgiyi bir araya getirir. Potansiyel ustalara ve gücü olanlara hâkim olunur. Çünkü artık sorunlar siyasi yollarla çözülür.

Ticari ilişkilerin aktif rol aldığı Batı kentlerinden yola çıkarak rasyonellik sonucu ortaya çıkan örgütlenme, kapitalist düzen dayanaklı mekânlar olarak kenti tanımlayan Max Weber'e göre kent, saray ve pazarın varlığıyla yakından ilişkilidir. Kişisel tanışıklığın az olduğu, hanelerin yakınlığına rağmen komşuluğun az olduğu ve sürekli olarak bir ticari hareketlilik olan kentleri Weber tüketici, üretici, tarımsal ve tüccar kenti olarak dört türe ayırır. Siyasi ve ekonomik bakış açısına ek olarak kentin büyüklüğünü de ilişkilendiren Weber, kentin büyüklüğünün ölçü olmadığını ekonomik ve siyasi işlevleriyle bir bütün olduğunu ifade eder (Weber, 2012: 580-

585). Marx'ın toplumsal eşitsizlik tezine atıfta bulunarak başka bağımsız eşitsizlik kaynağının da mevcut olduğu dile getirir. Sınıf (veya ekonomik konum) insanların yaşamlarını önemli ölçüde etkilese de, sosyal statü ve siyasi güç gibi diğer faktörlerin de etkili olduğunu belirtir (Weber, 2012: 698). Buradan hareketle kentin ana işlevini, siyasi, sosyal veya ekonomik olarak gücü biçime, enerjiyi kültüre, maddeyi sanatın canlı simgelerine dönüştürmek olarak kabul edebiliriz.

Toplumsal bakış açısından kenti bir karşılaşma mekânı olarak değerlendiren Andy Merrifield ise (2015: 107) kentin "bir insani gerçeklik olmaksızın, mübadele olmaksızın, birlik olmaksızın, insani yakınlık ve insani bir aradalık olmaksızın, insani karşılaşma olmaksızın" hiçbir gerçekliği olmadığını iddia eder. Toplanmayı teşvik eden şeyler sokaklar, taşlar, asfalt ve kaldırımlardır; şartları ise oturulan yerler ve ışıklardır. Kent bir araya getirici ve bunun dâhilinde her şeyin dönüştürücüsüdür. Yine toplumsal açıdan kenti toplumun mekâna yansıması (Lefebvre, 2018: 74) olarak tanımlamak da mümkündür.

Yine toplumsal ilişkiler açısından bakıldığında kent, en basit tanımla yabancıların bir araya geldikleri yerleşim alanlarıdır (Sennett, 2010: 62). Bu yerleşim heterojen nüfuslu, ekonomik açıdan etkileşimin etkin olduğu türdendir. Bir başka deyişle kent, yoğun bir şekilde yerleşmiş ve nispeten büyük, kültürel olarak heterojen nüfusa sahip sınırlı bir alandır (Gottdiener & Budd, 2005: 4). Louis Wirth de kente toplumsal açıdan bakarak göreceli olarak geniş ve yoğun, çeşitli sosyal grupların sürekli olarak yaşadığı mekânlar olarak tanımlamaktadır. İşin yeri ve doğası, gelir, ırksal ve etnik özellikler, sosyal statü, gelenek, alışkanlık, tat, tercih ve önyargı, kent nüfusunun az ya da çok farklı yerleşim yerlerine seçilip dağıtıldığı önemli faktörler arasındadır. Kentin farklı bölgeleri böylece özel fonksiyonlar kazanır. Sonuç olarak kent, birinden diğerine geçişin ani olduğu bir sosyal dünyalar mozaiğine benzemektedir (Wirth, 1938: 15).

Özellikle demografik açıdan belirli bir büyüklüğün üzerindeki yerleşim yerlerinde ikamet etme olarak da kentler tanımlanabilmektedir. Tarım, kırsal nüfusun ana faaliyeti olarak kabul edilirken, kent sakinlerinin öncelikle sanayi üretimi ve hizmetlerine katıldığı düşünülmektedir. Ulusların neyin kentsel olduğunu ve neyin kırsal olduğunu tanımlama biçimleri çok farklı olabilmektedir. Kentsel yerleşimlerin sınırları, özellikle kentlerin kırsal kaynakları kullanımı göz önüne alındığında, idari sınırlamalar tarafından tanımlanmaktadır (Tacoli, 1998: 147). Nüfus hareketleri kırsal ile kent arasında giderek daha yoğun bir şekilde gerçekleşmekte ve kentler

tarım arazilerini kullanarak giderek daha da büyümektedir. Kırsalın tarım faaliyetlerini bırakarak daha çok maddi gelir getirecek ekonomik faaliyetlere yönelmesi de burada etkili olmaktadır.

> Kentler kuruldukları ilk andan itibaren ama özellikle sanayileşme sonrası fırsatların-sorunların, değişimin-krizin mekânı olmuştur… Sürekli artan nüfusu barındıracak konutlar; insanlar ve ürünler için hareketliliği artırmak için yollar; iyi alt yapı sistemleri gibi o zaman ihtiyaç duyulan birçok şey, mühendislerin, planlamacıların ve bilim adamlarının yaratıcılığıyla karşılanabilmektedir. (Landry & Bianchini, 1995: 12)

Yine toplumsal açıdan farklı bakış açıları da söz konusudur. Kentler, tarım toplumlarında yerleşik düzene geçilmesiyle değil, anıt mezarlar, kültürel uygulamalar ve doğallığı sembolize eden unsurlar yönünden zengin tapınaklarla birlikte ortaya çıkmıştır (Bookchin, 1982: 92). İlk kentsel mekânların doğal güçlere ve tanırlara törenler yapıldığı yerler olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. İnsanların bir arada yaşamasıyla birlikte kutsal alan ile kamusal davranış arasında güçlü bir ilişki kurulmuştur. Buradan hareketle kutsal alanda gerçekleşen ilk ritüeller kentsel eylemin habercisi olarak ele alınabilmektedir (Durkheim, 2005: 146).

Siyasi açıdan bakıldığında, yöneticiler kentin ana aktörü olarak görülmektedir. Kent yöneticileri merkezi yönetimle birey arasında aracı konumundadır. Kent yöneticilerinin yönetimle ilgili attığı adımlar ve bundan dolayı ortaya çıkan eşitsizlikler kentin anlaşılmasında ana etken olarak görülmektedir. Bu bakımdan ekonomi ve siyaset kent için kilit belirleyicilerdir (Landry & Bianchini, 1995: 16). Çünkü bu belirleyiciler kent sakinleri arasında rasyonel, kişisel olmayan, yabancılaşmış, duygusal olmayan ve özerk bir karakter ortaya çıkarmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan hareketle kent, birincil ilişkilerin baskın olduğu, samimiyet ve akraba temelli sosyal düzeni kapsayan geleneksel toplumun yerine geçerek, modernleşmeyle beraber ikincil ilişkilerin hâkim olduğu, kişiliksizleşme ve uzmanlaşma temelli kâr-zararın rasyonel hesaplarına dayanan bir ekonomiye sahip sanayi toplumunun mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent, ekonomi ve siyaset üçgeninde sosyolojik araştırma yaparken iki önemli bakış açısının dikkate alınması çalışmamızın çerçevesini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Kent yaşamından kaynaklanan kültürel, kurumsal ve sosyal sonuçların araştırılması ve kentin varlığını ilgilendiren ekonomik ve siyasi kavramların daha geniş yelpazede incelenmesi gerekmektedir. Bu ilk bakış açısı insanların kentlerdeki deneyimleriyle ilgilidir;

ikincisi ise refah ve gücün dağıtımında kentlerin nasıl şekillendiğiyle ilgilenir. Buradan yola çıkarak kent yaşamının nasıl hissedildiği, kent arenasında yaşamaya nasıl tepki verdikleri ve kişisel yaşamı nasıl organize ettiği ile ilgilenmek gerekir.

1.1.1. Kentle İlgili Teorik Yaklaşımlar

Kentle ilgili teorik yaklaşımlar irdelenirken özellikle klasik dönem sosyologların düşünceleri dikkat çekmektedir. Bu sosyologlar genel olarak kentleşmenin toplumlar üzerinde etkisine odaklanmıştır. Özellikle 18-19. yüzyıllarda meydana gelen siyasi ve sosyal devrimler toplumsal düzenin teolojik altyapıdan uzaklaşmasına sebep olmuş ve insan merkezli yaklaşımlar mantık çerçevesinde sergilenmeye başlamıştır. İlk olarak Ferdinand Tönnies kentleşme ile ilgili olarak döneme damgasını vuran sosyologlar arasındadır. Günümüzde bile halen yaygın olarak ifade bulan *Gemeinschaft* (Cemaat) ve *Gesellschaft* (Cemiyet) terimleri, toplumun gelişimiyle ilgili evrimsel bir görüşü ifade etmektedir. Bireyler arası ilişkileri açıklayan bu iki kavram, Avrupa toplumlarını dönüştüren büyük sanayileşme dönemiyle, topluluktan topluma değişikliğe işaret etmektedir. *Gemeinschaft* küçük ve sosyal yönden muhafazalı bir mekânda yüz yüze ilişkiler temelli iken; *Gesellschaft* dış mekânda daha açık ve çoğunlukla sessizce yapılan bir alışveriş demektir[3].

Bu ayrımdan yola çıkarak topluluğu sanayi öncesi dönemin köy yaşamı ve toplumu ise endüstriyel dönemin kentsel yaşamı arasındaki ve küçük kasaba yaşamı ile daha büyük kentlerin arasındaki farkları vurgulamak için kullanıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Kapalı, içe dönük ve samimi olan mekânlar daha candan sayılır; içimizdekini paylaştığımız, öznel yaşam sahnelerine imkân veren, gözleri parlayan insanlardan oluşan bir *Gemeinschaft* her zaman *Gesellschaft*'tan daha üstündür (Jenks, 2005: 177). Bir başka deyişle *Gemeinschaft* bir arada olma bilinci ve bağımlılık temelli bir toplum düzenine karşılık gelmektedir. Aktif yaşama, ortak duygular ve mallar ve işbirliği ekip çalışmasının bir ürünüdür ve buna bağlı olarak ortak idealler için çaba içinde olma temelli bir düzendir bu. Kent genel olarak

[3] Sennett (1999: 41) *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft* ayrımını şu şekilde örneklendirmektedir: bir toprak güveci köşe başındaki küçük bir dükkândan pazarlık yaparak alıyorsanız bu *Gemeinschaft*, eğer bir mağaza reyonundan sessizce satın alıyorsanız bu *Gesellschaft*'tır.

Gesellschaft örneğidir. Ticaretin ve buna bağlı olarak sermayenin hakim olduğu bu mekânlar kapitalist toplumların sömürülmesi için gerekli zemini oluşturmaktadır.

Mekanik ve organik dayanışma ikilemiyle konuyu ele alan Emile Durkheim da Tönnies'in kavramsal yaklaşımına benzer bir yol çizmektedir. Sanayi öncesi basit toplumlarda mekanik akrabalıklar ve sosyal bağımlılık sebebiyle birey değiştirilemiyorken, sanayi kentinde bireyler mekanik bağlardan uzak bir şekilde yeni iş imkânları ve daha büyük insan grupları ile etkileşim halinde artan toplumsal farklılaşmayla doğal hâle gelen ve süreklilik kazanan bir organik yapıya bürünmektedir. Bu yeni düzen geleneksel olanın neredeyse tamamen bitmesi anlamına gelmektedir. Çünkü kentlerle birlikte sosyal ve kültürel değerler, etnik köken ve mesleki dağılımlar aşırı derecede çeşitlilik göstermektedir. Daha karmaşık ve modern bir ortamda dini, siyasi, etnik ve aile geçmişleri açısından insanlar farklı özelliklere sahip olabilmektedirler.

Diğer bir Alman sosyolog Georg Simmel "Metropol ve Zihinsel Yaşam" adlı makalesiyle kenti kültürel açıdan değerlendirmiş ve kent yaşamının bilinç üzerindeki etkisini irdelemiştir. Simmel'in temel çıkış noktası kentli insanların yabancılarla sık sık etkileşimde bulunması gerekliliğidir. Bu kaçınılmaz etkileşim soğuk, hesaplayıcı ve rasyonelliğe dayalı olmak zorundadır ve daha küçük topluluklardaki ilişkilerden bu yönleriyle ayrılmaktadır. Fakat buna rağmen Simmel kent yaşamının tamamen kötü olduğunu düşünmeyip, kırsal yaşamın mahremiyet eksikliğini dikkate alarak kent yaşamını tercih eden bir yaklaşımı vardır (Aydoğan, 2000: 167-184). Bu etkileşimli perspektifle Chicago Okulu'nun çalışmalarına ışık tutarak kentsel yaklaşımların sosyal davranış ve etkileşim ekseninde ilerlemesine öncülük etmiştir. Bu okulun kent çalışmalarına temel katkısı mekânsal kalıpları, rekabet ve kent içindeki bireyler ve gruplar arasındaki mücadele gibi sosyal faktörleri dikkate almalarıdır. İnsan tarafından inşa edilmiş olan bu mekân bir konteyner gibi görülmektedir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 56).

Louis Wirth, Simmel'den ilham alarak çalışmalarının gerçekleştiren sosyologlar arasındadır. Wirth genel olarak kentin mekân olarak bireysel davranışlara etkisi üzerine çalışmıştır. Simmel (Weber ve Marx ile birlikte) kent yaşam biçiminin büyük kısmını daha büyük sistemik kuvvetlerin, özellikle kapitalizm ve para ekonomisinin etkisine bağlarken, Wirth, kent dışından gelen kuvvetleri görmezden gelen genel bir teoriyi hedef almaktadır. Simmel ve Tönnies'e benzer şekilde kırsal mekân yaşamlarından farklılıkları öne çıkartarak, kent sakinleri

arasındaki temasları kişisel olmayan, yüzeysel, faydacı ve geçici olma eğiliminde olarak görmüştür. Diğer sosyologlardan farklı olduğu nokta, bu farklılığı psikolojik nedenlere bağlamak yerine sosyal ve ekolojik[4] nedenlere bağlamasıdır (Wirth, 1938: 19-22). Kentlerin büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliğini bu nedenlerin temel ateşleyicileri olarak ifade ederek, topluluklar büyüdükçe ve yoğunlaştıkça ve daha farklı insan türleri buralara taşındıkça, toplulukların daha küçük, daha homojen gruplara bölündüğünü ve sakinlerinin daha küçük grup dışındaki insanlara kişiselleşmenin etkisiyle yönelimlerinin azaldığını savunmaktadır.

Chicago Okulu sosyologları, başlangıçta insan ekolojisi kavramsal çerçevesinde kenti insan grubunun çevreye uyum sürecinin incelenmesi olarak görmüştür. Herbert Spencer'ın temellerini attığı bu düşünceye göre, kapitalizm ve ekonomik faktörler kent mekânının dönüşümünde esas etken değil, sonuçtur. Kent sakini hayatta kalma mücadelesi içerisinde rekabete girerek bir şekilde bu mekâna farkına varmadan uyum göstermiştir. Bu dönemin önde gelen isimlerinden Robert Park biyotik ve kültürel seviye şeklindeki iki kavramsallaştırmasıyla bu uyarlanmayı açıklamaya çalışmaktadır. Biyotik seviye kent sakinleri kıt kaynaklar üzerinde rekabeti gerektiren örgütlenme şeklini, kültürel seviye ise sembolik ve psikolojik uyum süreçlerine ve paylaşılan duygulara göre kentsel yaşam örgütlenmesine karşılık gelmektedir. Park'a göre biyotik seviye, sosyal organizasyonu ve ekonomik rekabetin kentsel etkilerini anlamak için biyolojik faktörlerin önemini vurgularken, kültürel seviye benzer geçmişe sahip insanlar arasında paylaşılan kültürel değerleri içeren işbirlikçi bağlarla bir arada tutulan mahalleleri kapsamaktadır (Park ve ark., 1967: 130-133).

Park gibi biyolojik yaklaşımdan etkilenen Ernest W. Burgess, kenti sürekli büyüyen bir canlıya benzetmektedir. Nüfus baskısıyla sürekli büyüyen bu mekân, rekabet sayesinde merkezde yeni ticari faaliyetlerin oluşumuna ve devamında merkezdekilerin kenarlara sürüklenmesine sebep olmaktadır. Merkezdeki rekabete dayalı faaliyetlerle kaybedenlerin dışa doğru sürüklendiği ve böylece sürekli halka şeklinde dışa doğru bir büyümenin meydana geldiğini ispatlamaya çalışmıştır (Park ve ark., 1967: 50-51). Güçlü olanın merkeze yakın olduğu bu sürüklenme, aslında

[4] Ekolojik teoriyi Park ve Burgess ortak çalışmaları olan 'Şehir' adlı eserle ortaya atmıştır. Park'a göre kent insan doğasının ürünüdür ve aynı zamanda insan davranışını biçimlendiren bir laboratuvar gibidir (Park ve ark., 1967: 22).

sosyal sınıflar ayrımı ile de ilgilidir. Çünkü ekonomik yeterlilik, rekabet edebilmeyi sağlayabilen en önemli faktördür.

İkinci Dünya savaşı ile birlikte bu ekolojik yaklaşımlar (insan ekolojisi) yerini kent ekolojisine bırakmış, büyük kentlerde demografik değişimler ve aşırı yığılmalar ve ticari organizasyonların kent merkezi yerine kırsal bölgelere kayması kent merkezlerinin yeniden incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Ekolojistler, kentsel yaşamı, genellikle çatışma getiren kıt kaynaklar üzerindeki rekabetten ziyade önceden var olan koşullara uyum sağlama süreci olarak görmektedir. Bu anlayışın sosyal fonksiyonların örgütlenmesi ve işbölümü - kapitalizmin ve küresel sistemin dinamiklerini ihmal etmesi ve sınırlı bir ekonomik anlayış içermesi bakımından eleştiriler de dikkat çekmektedir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 70).

1970'lerde kentsel ekoloji bakış açısına paralel olarak Marksist yaklaşımlar tekrar gündeme gelmiştir. Kent analizinde sermaye yatırımı, kâr, kira, ücretler, sınıf sömürüsü ve düzensiz kalkınma gibi ekonomik unsurlar, Marksist yaklaşımın temeli olarak görülmektedir. Bu ekonomik unsurlar, bireysel etkileşimde sosyal faaliyetlerin yanında mekân dinamiklerinin de dikkate alınması gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. 20.yy. sonları itibariyle devletin sosyal faaliyetlerin gerçekleştiği bu kamusal alanlarda rolü giderek büyümektedir. Devlet mekânı sosyal kontrol için kullanmaktadır; bunu toprağı kontrol ederek, bölgelere göre vergi toplayarak ve aldığı kararları mahallelere kadar idari birimler ağı içerisindeki bireylere iletmektedir. Devletin yanında özel teşebbüs de kenti hâkimiyet altına almaya çalışmakta ve böylece bir çatışma ortamı ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2018: 111). Devlet yukardan, özel teşebbüs ise aşağıdan hareket etmektedir.

Tarihsel temelde kentleşmeyi sıfır kentleşmeden (tarım üretimi, kır hâkim durumda ve kent yok) yüzde yüz kentleşmeye (kentin kırı emmesi, sanayi üretimi) doğru gelişen bir olgu olarak gören Lefebvre, Asya tipi üretim tarzı hâkim olan kentleri siyasi kent olarak göstererek ilk aşamada yer vermektedir. Bu kentler tarımsal çerçeveye hâkimdir. Sonra ticaret kentleri vardır. Ticaretin merkezden uzaklaşarak çeperlere bırakıldığı pazarın hâkim olduğu kent tipidir. Lefebvre işte burada kritik bir noktadan bahseder ve kentin krizi olarak gördüğü bu noktada tarım ve pazarı karşı karşıya yerleştirmektedir (Lefebvre, 2018: 90-95). Artık doğmakta olan kapitalizmin karşısında tarımsal üretim önemsiz hâle gelmiştir. Böylece sanayi kenti ortaya çıkmış, bu kentlerle birlikte kır etkisini yitirmiş, kentsel yoğunlaşmalar başlamıştır.

Bu dönemin bir diğer önemli ismi David Harvey'dir. Lefebvre gibi, Marksist ekonomik analiz üzerine yoğunlaşan Harvey, kentin sermayeyi yoğunlaştıran ve dolaşımını sağlayan mekânsal bir konum olarak görmektedir. Kapitalist yapı ve işçi sınıflarının kentte birbirleriyle nasıl karşılaştıklarını tartışmak için bir çatışma perspektifi uygulamıştır. Bu temel çatışma, kapitalist ve işçi sınıflarının, uzunca bir süredir devam eden mücadelelerin bir sonucu olarak kendi aralarında çeşitli gruplara ayrılmaları şeklinde çeşitlenmektedir. Bu çatışmacı grupların her biri kentsel gelişimden farklı şeyler isteyebilir ve bu kentsel yaşamın parçası olarak kalabilmektedir (Harvey, 2016: 40-42).

Harvey kenti insanlığın en yüksek başarısı olarak görmektedir. En ileri bilgiyi olağanüstü karmaşıklık, güç ve görkem içeren bir fiziksel peyzajda somutlaştırırken bir yandan da göz kamaştırıcı sosyoteknik ve siyasi yeniliği gerçekleştirebilen sosyal güçleri bir araya getirir. Ama aynı zamanda en rezil insani yozlaşma mekânı, en şiddetli insani hoşnutsuzlukların paratoneri, sosyal ve siyasi çatışma arenasıdır. Esrarengiz bir yerdir, öngörülmeyen şeylerin yeri, tahrikler ve heyecanlarla, pek çok özgürlük, fırsat ve yabancılaşmayla, tutku ve baskılamayla, evrenselcilik ve aşırı dar görüşlülükle, şiddet, yenilik ve gericilikle dolu bir yerdir (Harvey, 2016: 317).

Modern kent yaklaşımlarına katkıda bulunan önemli düşünürlerden biri de Richard Sennett'tır. "Gözün Vicdanı" adlı eserinde kent ve toplum ilişkisini kamusal alan bağlamında değerlendirmektedir (Sennett, 1999). Kentin en önemli özelliği kişisel farklılıkları ve değerleri ortadan kaldırması ve özel yaşam ile sosyal yaşam arasında (özel alan-kamusal alan) kaygılardan dolayı ayrım yapma korkusunun sürekli var olmasıdır. Böylece modernleşme ile kentsel yaşamı bir tutan düşünce yapısı gittikçe artmaya başlamıştır. Teknolojinin ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte yer değiştirmelerin artması, farklı etnik ve kültürel yapıların karmaşıklaşması anlamına gelmektedir. Kentliler başkalarının varlığına daha bağımlı olmakta ve kent yaşamı giderek riskin arttığı bir ortama dönüşmektedir (Özyurt, 2007: 117-121).

Sonuç olarak teorik yaklaşımların genel olarak kenti ekonomik, siyasi ve kültürel temelde değerlendiren bir yol izledikleri söylenebilir. Devletin ve özel sermayenin çatışma alanı, modern yaşamın merkezi ve tüketimin aracı olarak gören düşüncelere sıkça rastlanılmaktadır. Fiziksel bakımdan kentlerdeki değişimlerin kentin kimliğine ve mekân algısına etki ettiği ve bu etkinin durağan değil süreklilik arz ettiği kentin tarihsel gelişiminden açıkça belli olmaktadır. Bütün bu gelişimin merkezinde ise kentlinin kendisi vardır. Sosyal, siyasi ve sivil yaşam mekânı olarak

kentler, kentli için umut, huzur ve refah ifade ettiği gibi dezavantajlı durumlar da ortaya çıkarmaya devam etmektedir.

1.1.2. Kent ve Kimlik

Kimlik, birey, grup veya toplulukların üzerine iliştirilmiş ve onların kim olduklarını belirleyen sosyal, ekonomik veya siyasi etiketleme durumu olarak kişi veya grupların kim olduklarına değil dışardan nasıl göründüklerine atıf yapan bir kavramdır (Alver & Doğan, 2013: 52). Kimlik kavramı çoğunlukla grup bağlantıları, roller, üyelikler gibi yapısal özellikler ve bireylerin karakter özellikleri ile ilgilidir. Sembolik etkileşimcilerin çoğunlukla üzerinde durduğu bu kavram, sosyal yapılar tarafından şekillenen veya sosyal etkileşim içinde müzakereci bir şekilde gelişen sistemler olarak anlaşılmaktadır. İnançlar, hareketler, konuşmalar, jestler, giysiler ve yaşam tarzlarındaki farklılıklar insanların kimlik kazanımı konusunda etkili formlardır. Aile ortamı da dahil olmak üzere bireylerin birbiriyle ilişkileri, bu formlar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Son yıllarda kimlik, çok daha dinamik, yaratıcı ve sürece bağlı hâle getirilen bir kontrol sistemi modeli olarak kullanılan bir araçtır (Blau, 2004: 413-414). Bu kontrol sistemi sayesinde insanların haklarını ve yükümlülüklerini nasıl yaşadıklarını, katılıp katılmadıklarını, hangi biçimde ve niçin yaşadıklarını anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda kimlik, evrensel olan vatandaşlıktan öte kişiye özel bir davranış biçimine yön veren bir unsur olarak görülebilmektedir (Gray & Griffin, 2014: 300). Ulus devlet düzeyinde evrensel insan haklarının desteklenmesiyle çelişkili olan bu etiketleme sistemi özellikle kent düzeyinde daha da önem kazanan bir kavramdır. Çünkü kentler kimliğin gelişme, değişme ve dönüşüme uğrama imkânı bulduğu mekân özelliği taşımaktadır.

Kentler kentlilerin kendi kimliklerine uygun davranışları özümsediği alanlardır. Kenti bir tiyatro sahnesine benzeten Sennet, toplumsal faaliyetlerin bir zorunluluktan dolayı ortaya çıktığını ifade ederek, rutinlerin tiyatral canlandırmalardan doğduğuna inanır (Sennett, 2010: 63). Yabancıların karşılaştıkları bir ortam olarak kentte bireyler diğerlerini dili, beslenme şekli, sosyal yaşamı veya çalışma ahlakını dikkate alarak bir konuma yerleştirir. Eğer bu özümseme gerçekleşmezse o zaman yabancılaşma gerçekleşir ki bu da günümüz kentlerinin temel dezavantajları arasında değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle özellikle yeni

kentlilerin kentin kimliğine uyum sağlayamaması veya kimlik kriziyle karşı karşıya kalması, ortaya çıkan bireyselleşmenin temel nedeni sayılabilir ve kente aidiyet duygusu geliştirilemeyebilir.

> Kendi kimliklerinden emin olmayanların, kendilerine ilişkin geleneksel imgelerini yitirenlerin ya da henüz belirgin bir etiketi olmayan yeni bir toplumsal gruba ait olanların zihinlerindeki egemen imge, bir meçhul olarak yabancı imgesidir. (Sennett, 2010: 75)

O zaman kimlik oluşumu ve sürdürülebilirliğini, sosyal yaşamın bir parçası olarak görmek yerinde olacaktır. Yeni faaliyetlere müsaade ederek veya bu faaliyetleri engelleyerek iki yönlü bir davranış biçimine sebep olan kimlik, kentlinin sosyal yaşama bağlanma aracı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden de kentlerin ayrıklaştırıcı ve heterojen yapısına karşı gelmeyi sağlayan bir özelliğe sahiptir. Tecrübelerden yola çıkarak kazanılan korkular, güvensizlikler ve yabancılaşma olguları kimliğin de gelişimine olumsuz etki ederek kent mekânında huzur bulamama olasılığını ortaya çıkarabilmektedir. Oyun alanları buna örnek olarak gösterilebilir. Yarışmak veya oyun oynamak için çocukların bir araya geldiği oyun alanları, belli bir zaman sonra yetişkinlerin de orada bulunarak yönlendirme yaptıkları ve çocuklarla beraber oynadıkları alanlar halini almakta ve bazen engellemelerle ve bazen de yeni eylemlerin oluşumunu sağlayacak ortamların doğmasına yardımcı olmaktadır (White H. C., 2008: 5-6). Kent bu oyun alanlarının daha geniş bir parçasına karşılık gelmektedir.

Kentsel mekân kimlik ve farklılaşma ile birlikte yoğun ve karmaşık bir ilişki içinde anlaşılmaktadır. Bu alanlar kimlik oluşturma sürecinin temel parçasıdır ve çoğunlukla kimlik oluşturma olasılığının ortadan kalkmasına da sebep olabilmektedir. Yerel olanın tüketim merkezi halini alması kimliğin tüketimiyle ilgili olabilmektedir. Toplum, mahalle ve ev gibi özel veya kamusal alanlar, toplumsal kimliği etkileyen önemli unsurlardır. Ortak kimlik oluşumunda etkili olan bu unsurlar, kültürel veya mekânsal aidiyet olgusunun oluşumunu sağlamaktadır (Jenks, 2005: 185-186). Böyle bir aidiyetin gelişimi ortak bir kent kimliği oluşumuna da sebep olabilmektedir. Kentin çıkarlarına yönelik faaliyetler, katılım yollarının artırılması öncelikle evden başlayarak mahalle çerçevesinde gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle mahalle düzeyinde katılım kent kimliğinin oluşumuna önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Görmez, 2004: 47-48).

Kent kimliği, kentin bir yer olarak kendine özgü karakter ve farklılıkları yansıtması veya özgün olmasıdır; fiziksel görünümle değil, o yerin karakteriyle ilgilidir. Kültürel boyutun kent içinde tüm kesimlere görünür kılındığı ve böylelikle kent kimliğine yansıdığı yer ise kamusal alandır. Kamusal alan iki farklı boyuttan oluşur: fiziksel boyut ve sosyal boyut. Fiziksel boyut kamusal yaşamı ve iletişimi destekler. Sosyal boyut ise burada gerçekleşen etkinlik ve olayların bütünüdür. Kentin simgesi haline gelen mekânlar kent kimliği ile özdeşleşmiştir ve aidiyet duygusu oluşturur. Kentin nitelik ve imgelerine yabancılığı ortaya çıkaran ve aidiyet duygusunu azaltan en önemli faktör olarak kentlinin ve yeni gelenlerin araç kullanmadan kenti yürümesi gösterilebilir. Kent kimliğinin güçlendirilmesi için öncelikle kentin çok sayıda binadan oluşan saf bir fiziksel oluşum değil, insan yaşam biçiminin aracı olduğu gerçeği dikkate alınmalı ve kentsel yaşama odaklanmalıdır (Oktay, 2011: 10-16). Çünkü kamusal allarda uygulanan kültürel politikalar hem kentin kültürel boyutuna katkıda bulunarak çekim merkezi haline getirir hem de mekânsal kimliğine yansır.

Ortak kimlik oluşumu kentlilik bilinciyle önemli derecede ilgilidir. Kentin heterojen gruplardan oluşması ve bu grupların duvarlar, mahalle veya sitelerle birbirinden soyutlanmış olması kentin bütünlüğü açısından çok da önemli değildir. Önemli olan kentlinin ortak sosyal ve kültürel değerler üreterek bir arada yaşama yollarını arama çabasıdır. Farklı kimliklerin bir araya geldiği bir kültürel alan olarak kent, esasen yeni bir kimliğin oluşumu anlamına gelir. Kentlilik bilinci bu yeni kimliğin ortaya çıkma şeklidir (Özden, 2014: 57). Kentlilik bilinci ister kültürel etkilenim ister yeni kimlik oluşum süreci olarak değerlendirilsin, temel varsayımı değişik sebeplerle kente gelen bireyin toplumsallaşmanın yeni formunu elde etme süreciyle ilişkilidir. Kırsal bölgelerden veya farklı kent yapılarından gelsin bu birey, yeni içine girdiği sosyal grubun veya genel manada kent toplumunun değer, norm ve kültürel özelliklerini içselleştirme mücadelesine girer. Bu süreç bireyden bireye değişiklik gösterebilir. Geçmiş yaşam tecrübeleri, yeni sosyal ortam, aldığı eğitim, ekonomik güç ve hatta siyasi adımlar bile kentli olma bilincini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç bir süre sonra kentli kimliğine uyum sağlayarak hayatta kalma mücadelesi olarak karşımıza çıkar.

Bir başka açıdan bakıldığında kimlik oluşumu siyasi kontrol aracı olarak da kullanılabilmektedir. Kimlikler karmaşıklık içinde kontrol etme çabalarından doğan olgulardır. Ortak bilince sahip olmak aramızda iletişim kurmamıza imkân vermekte

ve böylece yaşamımızı sürdürmemize imkân sağlamaktadır. Buradan hareketle, kimlik ifadesinin rastlantısal veya rekabete dayalı etkileşimden ortaya çıkan kontrol etme eylemleri olarak ifade edilebilir. Bir kimlik tarafından gerçekleştirilen kontrol mekanizması diğer kimlikler için bir sosyal gerçeklik olarak görülür ve sosyal yaşamın idame ettirilmesi için bir sürekliliğe karşılık gelir (White, 2008: 2). Karşılıklı ilişkiler olmadan kimliklerin sosyal mekânda anlamsız veya iletişimsiz hareket etmesi demektir. Kısacası sosyal süreçler olmaksızın kimliklerin ayakta kalması imkânsızdır.

Genel olarak bakıldığında yabancıların bir araya geldiği bu mekânlar, bireyin yaşam mücadelesi vermesi için koşullara ayak uydurması gereken bir zorunluluk barındırmaktadır. Kapitalist ilişkilerin yayılması bu mekânın seyrine önemli derecede etki ettiği de dikkate alındığında koşullara ayak uyduramayan veya kırsal alanda yaşadığı ortamı bulamayan birey için kent, bireyselleşme, yalnızlaşma ve farklılaşma mekânıdır. Bu durum kimlik değişimi açısından önemli argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde kimlikleştirme politikalarının sahnesi olarak kentler, sosyal hamlelerin yanında, ekonomik ve siyasi değişikliklerle de kimliklerin değişiminde etkilidir. Bu tür hamleler bireyden başlayarak toplumlar ve ulusların şekillendirilmesi ve hareketliliği için araç olarak kullanılmaktadır.

Fakat günümüz post-modern toplum anlayışı dikkate alındığında bireyin yeni girdiği sosyal bir ortama uyum çabası kendi isteği dışında üst yapı baskısıyla farklılıklar arz ettiği açıktır. Kentlerin siyasi, ekonomik ve kültürel hamlelerin gerçekleştiği mekânlar olduğu belirgin olduğundan, kimlikleştirme politikaları da bu ana etmenler etrafında şekillenebilmektedir. Standartlaştırılmaya çalışılan bir toplum tipi ve kimlik politikaları, sonradan görülen kimlik çatışmalarına ve farklı açılardan bunalımlara sebep olabilmektedir. Bu durum kent mekânının önemini daha da ön plana çıkarmakta ve atılan yeni adımların bu çerçevede gerçekleştirilmesi gerekliliği dikkat çekmektedir. Özellikle tarihsel bağlamda bakıldığında yaşamın hızının da artarak mekân sıkışmasını gündeme getirdiği düşünülürse bu tür yabancı karşılaşmalarının daha sık olduğu gözlemlenebilir. Bu tür sık karşılaşmalar daha fazla oyunculuk anlamına gelerek kentin kimlik dönüşümüne etkisini ortaya koymaktadır.

Özetle, kimlik, kimlikleştirme politikaları ve kimlik dönüşümü gibi ifadeler kentlinin kültürel, siyasi ve sosyal açılardan değişime uğraması olmakla birlikte aslında kentin değişimiyle de ilgilidir. Kent toplumun aynası olarak görülebildiği için

kent, kimlik ve toplumsal ilişki birbirini tamamlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan kent ve kimlik her zaman iç içedir ve her ikisinin tarihi yolculuğu birbirine paralel olarak ilerler. Kolektif bilinci oluşturan tutumlar ve davranışlar kentlinin dünyasını açıklar niteliktedir. Böylece kültürel dokunun da kendini gösterdiği bir ortam ortaya çıkmaktadır. Kentin kültür ile ilişkisi, kent kimliğiyle de yüksek düzeyde bağlantılıdır.

1.1.3. Kent ve Kültür

Kültür son zamanlarda sık sık değinilen kavramlar arasındadır. İnsan tarafından toplumsal yaşamın bir sonucu olarak üretilen ve gelecek kuşaklara aktarılabilen olgulardır. Kültürün gelecek kuşaklara aktarıldığı ve özellikle kırsala göre çok daha hızlı bir dönüşüm geçirdiği mekânlar kentlerdir. Kent ve kültür ilişkisi karmaşıktır ancak temel motifler her iki durumda da benzerlik gösterir; fiziksel yapısı ve uzmanlıklar yanında kültürü de kent çalışmalarında önemli bir yere sahiptir (Park ve ark., 1967: 3). İnsanların toplu halde yaşama ve buna bağlı olarak buluşma merkezleri sağlama gereksinimi olarak ortaya çıkan bu alanlar, pazarların kurulması, siyasi ve hukuksal toplantıların yapılması ve dinî ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan toplanma yerleridir. Bu özelliğinden dolayı da yerel toplulukların kültürel ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

Kentler kültürel yapının ve modernliğin mekânıdır. Toplumsal mekân üretim tarzına hem sebep, hem de sonuç olarak müdahale etse de, bu üretim tarzıyla birlikte değişir. Bir başka deyişle toplumlarla birlikte değişir. Mekânın tarihi vardır. Mekân zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur: yeni mekânların keşfi, topluma özgü örgütlenmenin üretimi, yapıtların ve kentin yaratılması (Lefebvre, 2016: 25). Kentlerin çok kültürlü bir yapıya sahip olması ise bu sürecin karmaşıklığını artırır. Yeni mekânlar, örgütlenmeler ve yeni yapıtlar bu çok kültürlü yapıyla yoğrulur ve farklılıklar ortaya çıkar.

Farklılıklar arasında yaşanan çatışmalar, kentlinin aktif faaliyetlerde bulunmasına ve hoşgörüye müdahale ederek risk ortamı yaratabilmektedir. Farklı kültürlerin ortak kamusal alanlarda etkileşime girme biçimleri çoğunlukla çatışma ve bölünme kaynağı olarak görülmektedir (Carvalho, 2011: 3). Bundan dolayı kent mekânı kentlinin düşünme ve faaliyete geçme durumlarına etkide bulunmaktadır.

"Yakın fiziksel ilişkilere karşın uzak sosyal bağlarla" (Wirth, 1938: 14-15) tanımlanabilen kentsel yaşam daha çok görsel özellikleriyle ifade bulmaktadır. Kent bir eser dünyasıdır ve kültürel yapılanmanın mekânıdır. Bundan dolayı da bu dünyada duyarlılık kazanma ve doğa dünyasından uzaklaşma eğilimi olan kentlilik anlayışı sürekli mevcuttur. Kültürel sermaye unsurlarının etkin olduğu kentler toplumun rekabet alanı halini almıştır. Sürekli olarak kentlinin faaliyetlerine müdahale etme özelliğine sahiptir.

Özellikle sanat ve kültür kavramlarının iç içe geçtiği bu mekânlar, ekonomik gelişmelerle paralel bir dönüşüm izleyerek, sürekli yeniden yapılanmakta ve yaşam alanlarının düzenlenmesine etki etmektedir. Dolayısıyla insan topluluklarının kültürel temelde arzu ve taleplerinin yansımaları şeklinde de düşünülebilir. Kentsel dönüşüm projeleri, soylulaştırma uygulamaları ve yeni yapılanma modelleri bu tür kültürel yansımaların sonucu olarak görülmektedir. Bu dönüşümler ve kültürel yansımalar kentlinin yaşam alanını seçmesinde, sosyalleşmesinde ve farklı açılardan katılım sağlamasında etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Markusen, 2014: 570-584). Kısacası mekâna ve kültürel yapıya bağlı olarak davranış şekilleri şekillenmekte; kent bir bakıma bireyin yaşam tarzının bir sonucu halini almaktadır.

Kültürle ilgili olarak üç yönlü yaklaşımdan bahsedilebilir: küresel, yerel ve kent kültürü. Son dönemde post-modern durum[5] küresel kültür öğelerini ön plana çıkarmaktadır. Amaç kent ve yerel kültürü kapsayarak kitle üretimi ve tüketiminin gerçekleştiği kent mekânına hâkim olmaktır. Bu bakımdan yerel ve küresel ilişki ağlarının kesişme noktası olarak kentler, hem bulunduğu bölgenin kültürel mirasını yansıtır hem de küresel olana uyum sağlama savaşı verir. Küresel olana karşı yerel olanın hayatta kalma mücadelesi vermesi, düzensizlik ve karmaşanın habercisidir (Özden, 2014: 58). Gelir farklılıkları, hızlı ve çarpık kentleşme, işsizlik gibi sorunlar ile kırsalın samimi ilişkilerinin yerine kalabalığın ve yabancılaşmanın etkin olduğu bir ortam ortaya çıkmıştır. Kent kültürü, özgün ve yerel niteliklere sahiptir ve ayrıca küresel kültüre de açık bir özelliğe sahiptir. Kent, bireysel sahipliklerle küresel değerler arasında köprü vazifesi görür. Aradaki bu bağ kurulamadığı takdirde yabancılaşma ortaya çıkar (Görmez, 2004: 47).

[5] Lyotard (Lyotard, 1997) bu kavramı 20.yy. ikinci yarısı itibariyle ortaya çıkan bilgisayarlaştırılmış toplumlarda bilginin geldiği son noktayı ifade etmek için kullanmaktadır. Habermas'ın yaklaşımdan farklı olarak modernitenin devamı olarak görülen post modernizmde Lyotard bilginin doğasını ve hangi yönde gelişeceğini anlamaya çalışır.

Günümüzde küresel kültür öğelerinin kentler üzerindeki etkisini göz ardı etmemek gerekir. Küreselleşmenin baskısı altında çok yönlü ve hızlı bir dönüşüm geçiren kentler sermaye, bilgi, imaj ve düşünce akışlarının yoğunlaşmasıyla siyasi yaşamın merkezi halini almıştır (Yalçıntan, 2000: 55). Küresel ekonomilerin iktidarı ele geçirme mücadelesi verdikleri büyük kentler giderek ekonomik, sosyal ve siyasi çerçevede daha da büyümekte ve bireyin ihtiyaçlarını karşılama konusunda daha fazla gayret göstermektedir. Fakat bazı mega kentlerin hızla gelişmesi ve küreselleşmenin faydalarını görmeleri mümkünken bazı kentler ise büyürken ekonomik, siyasi ve toplumsal problemlerle karşılaşmaktadır. Bu kentler işsizlik, gecekondulaşma, kirlilik ve diğer sıkışıklık problemleri ile karşılaşır (Ploeg & Poelhekke, 2008: 484). O zaman küreselleşme kentleşmenin önemli bir özelliğidir ama yan etkilerini de gözden kaçırmamak gerekir.

Kentler sanatçıların, tasarımcıların ve oyuncuların ürettiği ve eserlerini sattığı kültürel endüstrilerin bölgeleridir. Birbiriyle yarışan sembolik önemi olan farklı mesajlar içeren çok yönlü bir çevre sunar (Flanagan, 2010: 10). Kültürel temelde özellikle eğlence endüstrisi küresel kültür öğelerinin dönüşümünde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu küresel dönüşüm projeleri bir yandan gelişmekte olan kentlerde bütünleşmeyi sağlarken diğer yandan toplumsal dışlanma ve kurallara uygunsuzluk içeren ikili bir süreçte gerçekleşmektedir. Bu durum hem iktisat politikalarının yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuş hem de refah devleti yapılarının erozyona uğramasına sebep olmuştur (Bayat, 2006: 27-28). Bu yüzden de diyebiliriz ki, küresel kültür öğeleri son dönemde kentleri şekillendirme konusunda güç kazanmış durumdadır.

Küresel müdahaleler sosyal değişimde önemli etkiler göstermiş kültürel alternatiflerin artmasına sebep olmuştur. Yani insan kırsal mekânda karşılaştığı tekdüze hayattan koparak ekonomik, dinî ve sosyal ilişkileri bağlamında birçok alternatifle karşı karşıya kalmakta, böylece örf ve adetlerin gücünü yitirerek küresel olana göre zayıf kalmasına sebep olmaktadır. Yani küresel kültür öğeleri hem yeni kent kültürü oluşumunu sağlamakta hem de örf ve adetlere karşılık gelen yerel kültürün öğrenilmesine mani olmaktadır. Teknolojinin çoğunlukla bu üst kültür öğelerine hizmet ettiğini de hesaba katarsak, öğrenilen kültür çoğunlukla geleneksel olana karşı gelmektedir.

Küresel kültür yanında kentlinin yaşamında etkili olan ve bilinç düzeyini belirleyen bir diğer yaklaşım ise kent kültürüdür. Kent tarihine bakıldığında kent

kültürünün oluşumu insanlar arası ilişki boyutuyla açıklanabilir. Hem fiziksel hem de kültürel gücü yoğunlaştıran bu mekânlar anıtları, yazılı kanyakları ve gelenekleri sayesinde insani faaliyetlerin alanını genişletmeye devam etmektedir. Böylece binalar, sokaklar ve arşivleriyle karmaşık bir kültürü nesilden nesile aktarabilecek hâle gelmektedir. Tabi bunu yaparken sadece fiziksel araçları aktarma görevi değil, ayrıca bu aktarımı gerçekleştirecek insanları da bir araya getirme ve örgütleme görevini devam ettirmektedir (Mumford, 2007: 684). Bu gelişim modernleşme sürdükçe canlılığını korumaktadır. Başlangıçta yalnız bir toplanma yeri ve ticaret alanı olan bu yerler, daha sonra tüm toprakların yönetsel, dini, siyasi ve ekonomik merkezi halini almıştır (Pirenne, 2012: 48-49). Geçmişten günümüze kentlerde meydana gelen bu canlılığı kavramak için tarihini incelemek gereklidir.

Kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimi sosyal, ekonomik, siyasi unsurlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. İlk kentlere baktığımızda pazar yerleri, kaleler ve ibadet yerleri hem insanların bir arada yaşama gereksinimlerini yerine getirme hem de doğaya karşı yaşam mücadelesi verme hususunu ön plana çıkarmaktadır. Buradan hareketle kentler doğadan kopuş ve yeni yaşam tarzları kazanma mekânlarıdır diyebiliriz. Bu yeni yaşam tarzları doğaya karşıt olan kültürel öğelere karşılık gelir. Yani kentlerin ortaya çıkışının temelinde doğa/kültür[6] dikatomisi dikkat çekmektedir. Burada bahsedilen kültürel öğeler kent ve insan için yeni sosyal, ekonomik, siyasi ve dinî ritüeller, semboller ve normlara karşılık gelir. Yani kente yeni gelen bir insan için yabancısı olduğu şeylerdir bunlar. Bu mekânda yaşamına devam edebilmesi için bu öğelerin özümsenmesi gerekir. Aksi takdirde sık sık belirttiğimiz gibi bireyselleşme, yabancılaşma… gibi olumsuz sonuçlar doğabilir.

Bu olumsuzluklara verilebilecek en güzel örnek mekânsal yakınlıklarına rağmen mahalle veya semt sakinleri arasında belli bir oranda uzak yaşam tarzlarıdır. Modern toplumun belirleyici bir özelliği olan bu açıklık karşıtı durum, kapalılık olarak terminolojide yerini bulmakta ve geri kalmışlık özelliği olarak değerlendirilmektedir. Birey dışarıdan gelen etkilere karşı kayıtsız durur, başkalarına karşı soğuk ve ilgisiz davranırsa bir müddet sonra dar görüşlü bir yaşam tarzına bürünür. Bunun tam tersi de çok istenen bir durum değildir. Dışarıdan gelen müdahalelere tamamen uyumlu davranıp taklit yapma diğerlerinin kopyası olma

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. Jenks, 2014: 159-178

durumunu ortaya koyar. Bir orta yol gerekir. Hem yoksul hem de zengin kesim bu kültürel yabancılaşmadan mutlaka etkilenmektedir (Özden, 2014: 60-61).

Sanayi devrimi ile birlikte kırsal bölgelerde yaşayan ve yeni umutlar peşinde koşan insanlar kentlere göç etmeye ve yeni yerleşim yerlerinde o mekânların kültüründen etkilenmeye ve yeni bir kültür oluşturmaya başlamışlardır. Böylece kent kültürü, kırsal ile kentlinin kültürünün sentezinden oluşmuştur. Hocaoğlu'nun da belirttiği gibi (1999: 66) bu yeni kültür gittikçe büyüyerek farklılaşmış, anomalileşmiş ve bireyin üstünde bireyin yarattığından çıkarak bireyi etkileyen bir konuma gelmiştir. Yani insanın kendi yarattığı bu kültür artık kontrolden çıkarak onu yönlendirmeye başlar. Bundan dolayı kent, konut, kitle nüfusu ve lojistik olmaktan çok daha fazlası haline gelir. Kent kültürü, kasabalarda yaşayan insanların yaşam biçiminin tamamıysa, hiyerarşilerini, katılım ve dışlama stratejilerini, varoluşlarının maddi koşullarını, umutları ve arzuları için ideal koşulları içermelidir. Kent toplumsal üyelerin bir araya gelmesidir. Modernleşme hareketleriyle birlikte kültürel öğeler daha belirgin hâle gelmiştir. Birikerek aktarılan ve kentsel yaşam sürecinde birbirini etkileyerek bütünlük kazanan kent kültürü aslında modern toplumlarda daha bireysel bir konuma girmektedir.

Modern kentlerin kırsal veya geleneksel kentlere göre ağırlıklı olarak heterojen kültür yapısına sahiptir. Kentlilerin bu yapıya hoşgörülü davranması ve saygı göstermesi beklenmektedir. Farklı ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerde olan kentlilerin bir arada yaşaması ancak saygı ve hoşgörüyle mümkündür. Kentlilik bilincinin temel göstergelerinden olan bu kültürel özellikler diğer kentlere göre farklılıklar arz etmektedir ve kentlinin de bu özelliklere aşina olması bilincin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır (Şahin & Anık, 2016: 152-153). Fakat 70'li yıllarla birlikte durum biraz farklılık kazanmıştır. Bu durum günümüz kültürel yapısına karşılık gelen bir özelliktir.

> İlişkiler temelinde gittikçe soyutlaşan sınırlı ilişkiler, doğal olarak yüz yüze temaslar zayıflamakta, arkadaşlık dışındaki ilişkilerin yerini, toplumsal hegemonyanın birey üzerine empoze ettiği anonim roller almaktadır. Böylece kent, yalnızca insanların içinde yaşayıp hareket ettikleri yer değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak algılanmakta ve kolektif yaşamın sahnesi olarak şekillenmektedir. (Çelik, 2013: 24)

Modernleşme ile birlikte kentlerde sanayileşme ve kırsaldan göçlerle birlikte nüfus hareketliliğinin ortaya çıkması, bilginin ve üretimin standartlaştırılması olarak değerlendirilirken, post modern dönemle birlikte bunun tam tersi olarak parçalanma

ve dönüşüm ortaya çıkmaktadır. Tüm ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda gördüğümüz bu yeni dönüşüm modernliğin kalıpları yerine kabuğunu kırmış kentliye karşılık gelmektedir. (Aslanoğlu, 2000: 107). Bu dönemle birlikte artık kent yaşamı, kültürel düzeyde içselleştirilmesi gereken zihniyet ve davranış özellikleri gerektirmektedir. Bu kültüre uyum sağlayabilmenin temel anahtarlarından biri de yeni kentli olarak sınırlı ilişkilerle hayatını devam ettirmek üzerinedir. Böylece kent kültürü ile birey arasındaki ilişki de ortaya çıkmaktadır.

Kurumsal yapının parçalanarak insanlardan bağımsız hâle gelmesi ve buna bağlı olarak da kamusal-özel alan arasındaki mesafenin giderek artması ortaya çıkan sonuçlar olarak gösterilebilir. Böylece gelenekselliği veya kırsal yaşamı temsil eden unsurların yok olması gerçekleşir ve sosyal ilişkiler komşuluklardan ve mahalle ortamı gibi yakın mekânlardan uzaklaşarak daha resmi bir şekle bürünür. Artık kentli, yalnızlaşmış durumdadır ve kurumsal araçlarla farklı olmaya doğru bir yönelimi tercih etmektedir (Çelik, 2013: 26).

Kısacası kentlinin yaşam tarzı, dilden sonra kültür aktarımının da bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Medeniyetin en değerli kolektif keşfi olan kent, başlangıcından itibaren kültür aktarımını, tüketim merkezli olgular çerçevesinde gerçekleştirmeye devam etmektedir. Servetin ve refahın artırılmasına yönelik tüm davranışların temelinde olan tüketim merkezde olmak üzere, kentli davranışlarına yön vermektedir. Özellikle işbölümü ve dayanışma olarak gerçekleşen bu davranışlar, kentler büyüdükçe farklılaşmakta ve sosyal bölünme, sivil örgütlenme ve siyasi politikalar olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla kentsel yaşamın örgütlenme, işbirliği veya kamusal yaşam gibi tüm unsurları, ekonomiden aşırı şekilde etkilenmekte ve kültürel öğelerin de sadece kentlere özgü olmasına sebep olmaktadır.

1.1.4. Kent ve Ekonomi

Kenti ekonomik ve teknolojik gelişimlerin mekânı olarak değerlendirmek mümkündür. Kentlerin mekânsal büyümesi, siyasi ve kültürel ilişkiler yanında ekonomik faaliyetlerden dolayı da meydana gelebilir. Demiryolları, kara taşımacılığı ve bunun gibi ulaşım araçlarındaki gelişmeler, artı ürünle birlikte ticari faaliyetlerin artması ve bu faaliyetler için gereken istihdamın kentlerde kolaylıkla sağlanabilmesi veya yerel veya küresel ticari ilişkilerin giderek büyümesi, mekânsal yoğunluk ve

büyüklüğün ana faktörleridir. Böylece ekonomik rekabet ve hayatta kalma mücadeleleri mekânsal açıdan kentlerde tutunmanın yolları olarak görülebilmektedir. Kırla olan ilişkisi de bu çerçevede sürmektedir.

Ticaret aracılığıyla arz-talep dengesinin yoğunlaştığı yer olan kentler (Falay, 2011: 100) dışarıdan yiyeceklerin getirilmesi ve kentte üretilen sanayi ürünlerin dışarı satılmasıyla ayakta kalır. Böylece kırsal ile kent arasında sıkı bir hizmet ilişkisi olduğu sonucuna varılabilir. Kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki değiş-tokuş, kırsal-kentsel bağlantıların temel bir unsurudur ve en yeni nesil mekânsal politikalar, pazar etkileşimlerini kırsal alanların geliştirilmesinde, pazarın önündeki stratejilere yönelik küresel eğilimi yansıtan önemli bir faktör olarak görmektedir (Tacoli, 1998: 156). Buradan yola çıkarak alışveriş ortamı için ticaretin ve artı ürünün üretimi için de sanayinin olmadığı bir kent mekânı tarihsel perspektifte düşünülemez. Ticaretin ulaşım kolaylığıyla ve güvenlikle ilişkisi kentin fiziksel çevresinin önemini ortaya koyar. Bu durum kentlerin şekillenmesinde ekonominin önemli bir role sahip olduğunun göstergesidir. Ibn Haldun'un kentlerin büyümesini gelir ve giderin artmasına bağlaması bu sebepledir: Bedevilikten (göçebe toplum) hadariliğe (yerleşik toplum) geçişi temsil eden kentler mülkün korunduğu, refahın temsil edildiği ve servetin geliştiği mekânlardır (Haldun, 2007).

Ortaçağ'dan itibaren kentsoyluların ticari kaygılarını düzeltme istekleri, topraklarını satarak kente göç eden insanların kendilerine bir yer bulma çabaları ve en önemlisi kentin iç-dış etkenler nedeniyle fiziksel değişiminin hızlanması sosyal-siyasi ve kültürel yapılar kadar ekonomik faktörlerden de oldukça etkilenmiştir. Kentlerin yeni efendileri tarımla uğraşan ve kırsaldan göç edenler değil, ticaretle uğraşan orta sınıf olmuştur. Bu sınıf kentlinin içinden yükselerek ayrıcalıklı bir grup halini almış, daha sonra maddi gücü yanında siyasi güç de kazanarak ticaret ve sanayi ile uğraşan basit bir toplumsal gruptan, siyasi güç kazanabilmiştir (Pirenne, 2012: 139). Toprakla ilgisi olmayan bu sınıf, yalnızca değiş tokuş yaparak ve satarak zenginleşme peşindedir. Modernleşmeye de önemli ölçüde etki eden bu ticari faaliyetler, teknolojinin gelişimi ve ardından sanayi devrimi ile amacına ulaşmış gibidir.

> Kent kültüründe bilinç düzeyi duygusal bağlardan kopmakta ve daha çok akla ve mantığa dayalı kavramlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Toplumsal ilişkilerde kırsal alanlarda olduğu gibi duygusallık yerine maddiyatçılık, maddi değerler veya objektiflik daha ağır basmaktadır.

> Bunun en temel unsuru da para olarak karşımıza çıkmaktadır. (Mutlu & Batmaz, 2013: 44)

Ticaret sayesinde para değişim aracı ve değer ölçüsü olmuş, kasabalar da ticaret merkezi olduklarından zorunlu olarak buralara akmıştır. Böylece yeni bir servet kavramı olarak para veya parayla ölçülebilen mallardan oluşan ticaret, 11-12.yy.da kentlerde ortaya çıkmıştır (Huberman, 1995: 47). Kapitalist düzenin başlangıcı olarak görülebilecek olan bu dönüşüm, kentlerin ve yeni kentli olarak orta sınıfın ekonomik düzendeki yerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Pirenne, 2012: 162-164). Bu, toprak sahiplerinin ve toprağı işleyerek yaşamını sürdürenlerin giderek zayıfladığı ve para sahiplerinin ve ticaretle uğraşanların güçlendiği bir düzendir.

Ticaret, endüstriyel üretim, makineleşme, örgütlenme ve sermaye birikimi gibi faaliyetler, kentlerin büyümesi ve gelişmesinde katkı sağlamıştır. Fakat kentlinin ihtiyaçlarını karşılama durumu fiziksel bir çaba gerektirdiğinden, kırsalın tarımsal gelişimi önemini her zaman devam ettirmiştir; kentin zenginliğini toprağın zenginliğinden ayrı düşünmek yanılgıdan başka bir şey değildir (Mumford, 2007: 325). Endüstrileşmenin temeline kenti yerleştiren Zukin (1980: 590-595) 17-18.yy.lar itibariyle ticari kentlerin doğuşunu, sermaye birikiminde kentin aktif rol alması, ucuz işgücü sağlama imkânı vermesi ve üretim-tüketim ilişkisinde stratejilerin uygulanması için mekânla koordinasyon sağlanması açısından önemli görmektedir. Ulus devletler ve kapitalist kentleşmenin paralel bir gelişim süreci takip ettiği bu dönemler, önce kentin kır üzerinde baskın olması ile başlamıştır. Çünkü ekonomik fazlalıkların kullanılması, üretimi, kendine mal edilmesi ve özümsenmesi (Harvey, 2016: 85), kır ve kent arasında işbölümüyle mümkündür. Kır, ürünler üretmek ve ticaret yapmakla uğraşır, kent ise artık kendi besin maddelerini üretmeyen insanların varlığından ötürü, genişleyen pazara daha fazla tarımsal ürün yetiştirmeye uğraşır (Huberman, 1995: 54).

Fakat tarımın makineleşmesi ve kentlerde fabrikaların kurulması ile birlikte durum değişmiştir. Hem daha rahat bir hayat sürmek hem de ekonomik anlamda güçlü olmak için kırsal, işe yaramazlık kâbusundan kurtulmak için topraklarını terk etmeye başlamıştır (Sennett, 2009: 63). Bu hareket kentler için ucuz işgücü demektir. Ucuz işgücü imkânı göçlerin yoğunlaşmasıyla artmış, tarımın makineleşmesi kırsal işçiliğin biterek kent göçünü hızlandırmıştır. Yeni birliktelik özellikleri ve eğlence şekilleri, kıra göre karşıt bir kültür oluşumuna sebep olmuş, bu karşıt kültür

çoğunlukla tüketim yönlü seyretmiştir. Tüketim yönlü bu seyrin kırsalla birlikte yaşaması da imkânsızdır. Çünkü kırsal üretim olmadan kentler var olamaz. Kırsalın artı ürününe el koyarak yaşamını sürdürmeye çalışan kentli, askeri ve idari yetkileri eline alarak kırsalı koruma ve yönetme görevini üstlenmektedir. Ayrıca kar amaçlı kullanmak için artı ürünü depolayabilmekte veya tarımsal faaliyetlerde değişikliklere de sebep olabilmektedir (Lefebvre, 2016: 246). Böylece kırsalla birlikteliğini devam ettirmektedir.

Kentlerin ekonomik yönden cazibesini gittikçe artırması ve insanların topraklarını bırakarak kentlere göç etmesi, kentlerde nüfus yoğunluğunun giderek artmasına ve hatta kır nüfusunu geçmesine sebep olmuştur. Üretimden çok tüketime dayalı bir kent yaşamına doğru evrilme, ticari faaliyetlerin de seyrini değiştirmiştir. Ulaşım araçları ve teknolojik ilerlemelerle paralel bir gelişim gösteren bu değişim 20.yy. ile birlikte daha küresel ölçekte ekonomik faaliyetlere neden olmuştur. Kentler ve dolayısıyla devletler refah düzeyini korumaya ve artırmaya yönelik hamlelerini özellikle ekonomik açıdan gerçekleştirme mecburiyetinde kalmıştır. Her ne kadar Lefebvre'nin (2018: 75) ifade ettiği gibi, modern kentler üretime ve üretim araçlarına müdahale eden bir yapıda olsa da 1970'ler itibariyle uygulanan siyasi politikalar ve ekonomik hamleler yerellik ve küresel arasında kalan kentleri kötü etkilerden korumaya yönelik olmuştur. Bu politika çerçevesiyle sermaye ve mal temelli düzenlemeler, sosyal ilişkileri önceleyen tarzda gerçekleştirilmiştir (Marinetto, 2003: 112).

Bu bağlamda kentlerin ekonomik, siyasi ve kültürel güçlerin karmaşık ve süregelen etkileşimiyle dönüşüm yaşadığını söyleyebiliriz. 1970'lerden önce kentlerin yerel iş adamlarının davranışlarıyla şekillendiği, dükkân ve fabrika açarak tanıdığı yerel halka gerek istihdam gerekse hizmet bakımından yardım ettiği ve ürettiği ürünleri de ulusal kanallarla satabilirken, bu durum yirmi birinci yüzyılla birlikte dönüşüm göstermiştir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 14). Artık kentlerdeki yerel işletmeler ulusal veya uluslararası şirketlerin kontrolüne girmiş ve kentin yönetimi, değişimi ve yapılanması yerel halktan çıkmıştır.

Tüketim sürecinin ve kapitalist düzenin bir parçası olarak kent, malların ve genel çerçevede emeğin yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketim mekânlarıdır (Aslanoğlu, 2000: 65-69). Tüketim, kentin ifade edilmesinde anahtar faktördür ve kapitalizmin en önemli uygulama alanıdır. Gündelik yaşam ve kapitalist düzen arasındaki ilişki ancak bu mekânlarda anlam bulur. Kapitalist bir ekonomide,

psikolojik olarak düzenlenmiş bir benlik (tüketici) ve kârın bile ikincil bir unsur olduğu ortaya çıkan devasa bir baştan çıkarma yapıları olarak üretim sistemi (pazar) mekân içinde belirir (Schmid ve ark., 2011: 7).

Büyüme sanayileşme süreciyle, gelişme ise kentleşmeyle ilgilidir. Kentleşme, sanayileşmeye anlam verir (Lefebvre, 2007: 95) ve paralelinde değişim gerçekleşir. Toplumsal ilişkiler genellikle dönem dönem farklılıklar göstererek, değişime direnç gösterir fakat üretim güçlerinde meydana gelen değişiklikler dirençli toplumsal yapının da değişimini hızlandırabilir (İnan, 2004: 1). Genel olarak bakıldığında üretim biçimlerinde meydana gelen farklılıklar toplumsal yapının da tarih içerisinde kendi özelliklerine uygun farklılıklar göstererek kentlerin oluşumuna etki etmektedir. Buna bağlı olarak ulusal temelde kentler parçası oldukları ülkenin ekonomik ve toplumsal sistemini yansıtır. Böylece ekonomik politikalar da kimlik dönüşümü, kültür aktarımı gibi toplumsal olayların değişim ve dönüşümünde etkili bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Devletlerin ve milletlerin aksine, kentler ekonomik coğrafyalar olmaları yanında siyasi oluşumlardır. Kentler ekonomik kazançlar yarattığında gelişir ve büyür. Bu nedenle kentler, tamamen siyasi ürünler olan devletlerin veya ulusların olmadığı şekilde ekonomik gelişme ile kavramsal olarak ilgilidir. Kentler, bölgelerin ve ulusların kalkınması dâhil, insani ekonomik kalkınmayı anlamak için ilgili kavramsal ölçeklerdir. Özetle kentler, kentleşmenin önemli ateşleyicisi olarak ekonomik politikaların mekânıdır; üretim bölgeleridir; finansman ve uzmanlaşmış hizmetler alanıdır ve hükümetlerin ve dünyanın her yerinden finansal araçlar ve özel hizmetler satın alabilecekleri uluslararası pazarlardır.

1.1.5. Kent ve Siyaset

Tarih boyunca insanlar, yaşamları için önemli olduğuna inandıkları kurumlarda (aile, kavim, işyeri, komşuluk, şirket, ticari birlik, kulüp, ibadethaneler…) diğerlerinin kararlarını etkilemek için zamanlarının büyük bir kısmını harcamaktadırlar. Bunu yapmalarının en önemli sebebi de gücün kendilerinde olduğuna inandırma isteğidir. Bireysel çabaların yanında komşuluklar, kent yönetimleri, devlet yönetimleri ve küresel yönetimler de aynı şekilde gücü ele geçirme ve yönetme arzusunu sürekli hissetmişlerdir. Böylece güç ve otoritenin kullanımı yaygınlaşmış ve siyaset evrensel hâle gelmiştir. Siyaset toplumsal alanda

gücü ele geçirme, elinde olan gücü kullanma ve bu gücü sürdürülebilir hâle getirmek için gerekli politikalar yapma sanatıdır. Devlet yönetimlerinde küçük bir azınlığın zamanının çoğunu siyasi nüfus sahibi olmak ve istihdam yaratmak için harcadığı ve çoğunluğun üzerinde otorite kurmaya çalıştığı örnekler, sürekli karşımıza çıkmaktadır (Dahl, 2006: 55-56). Yöneten-yönetilen ilişkisi bu süreçte sürekli tartışma konusu olmuş, farklı modeller geliştirilmiş ve ortaya çıkan krizler modellerin yeniden yapılanmasına veya değişime uğramasına sebep olmuştur. Fakat bu krizler ve ortaya çıkan yeni yönetim biçimlerinin mekânsal formlarla beraber ilerlediği de yadsınamaz bir gerçektir. Kentler bu formlar içinde en önemlisidir.

Kentler mekân-siyaset ilişkisi bakımından beraberliği çok iyi bir şekilde ifade etmektedir. Çelişen çıkarların en önemli çatışma alanlarından biri olan bu alanlarda verilen mücadeleler iktidar mücadelelerinin de odağındadır. Mekânı denetleyebilmek bir iktidar mücadelesini gerektirdiği gibi her iktidar mücadelesinin de mekânı denetlemeye yönelik bir stratejinin olması, başarısının önkoşuludur. Mekân, toplumsal iktidar mücadelesinin taşıyıcısıdır (Şengül, 2009: 15). Kentlerin inşası ve gelişmesi için yönetimin mevcudiyeti şarttır ve kentler yönetildikleri sürece varlık gösterirler (Haldun, 2007: 629-630). Bundan dolayı da kentler siyasetin mekânı olarak, yöneten-yönetilen ilişkisinin ön plana çıktığı alanlar olarak önem kazanmaktadır.

> Kentler gerçekten "büyülü" yerlerdir, modernitenin temelleri ve siyasetin odak noktasıdır. Kent olmadan siyaset olmaz. Kentin tarihi olmadan, tarihin gerçekliği yoktur. Kentler tarihin en büyük siyasi biçimidir. (Jenks, 2005: 189)

Kentlerin gelişiminin siyasi süreçlerle paralellikler izlediği açıktır. Kent ve siyaset denince ilk olarak Yunan antik kent yönetimlerinden söz edilir. Demokratik sürecin başlangıcı olarak kabul edilen antik kent yönetimlerine günümüzde de örnekler vermek mümkündür. Yöneten-yönetilen ilişkisinin günümüzdeki son haline bakıldığında da buna benzer modeller görmek mümkündür. Yönetişim mantığına dayalı bu modellerde yönetim krizlerinin asgariye indirilmesi hedeflenmiş, toplumla beraber el ele vererek ve bir ilişki ağı oluşturarak planlama, karar alma ve uygulamada vatandaşın aktif olduğu bir yönetim tarzı amaçlanmıştır (Kesgin, 2012: 39).

Ortaçağ dönemi kentlerinde gezgin, başıboş ve maceraperest kişilerin kentlere akın etmesi sorunları ortaya çıkarmış, güvenliğin sağlanması, barış ortamının

kurulması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Kentin ileri gelenleri tarafından yapılan düzenlemeler kentlerin yasal bölgeler haline gelmesine ve soylular ve ekonomik gücü elinde bulunduranlar tarafından oluşturulan bir kurulla yönetilmeye başlanmıştır. Özellikle rahipler ve soylular sınıfının yönetimde etkin olduğu bu dönem, kent halkının ihtiyaçlarına cevap veremez durumda olunca yeni dönüşümlerin gerekliliği ortaya çıkmıştır (Pirenne, 2012: 145-157). Gücü elde etme mücadelesinin mekânı olan bu yerleşim alanlarında ekonomik ve endüstriyel gelişimlerle birlikte, bu sınıfların yanında yer alan, diğer sınıflar gibi bazı ayrıcalıkları olan, kırsal nüfusa göre aldığı yasal haklarla ayrım gösteren ve günümüze kadar varlığını sürdüren bir sınıf ortaya çıkmıştır: orta sınıf. Ortaçağda kentsoylulara karşılık gelen orta sınıf ticaret etkinliklerini engelleyen hakların ve ticaret vergilerinin ortadan kalkması çabasında olmuşlardır (Pirenne, 2012: 144). Bunun için yine dini bir görünüş altında mücadele etmişler ve adına da Protestan reformu demişlerdir; ama esas amaç feodaliteye karşı savaştır (Huberman, 1995: 98). Orta sınıf bu dönemle birlikte yönetimlerde de varlık göstermiş ve günümüze kadar siyaset faaliyetlerinin aktörlerinden olmuştur.

Orta sınıfın etkinliğinin arttığı dönem sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan gelişmelerde görülmektedir. Sanayi devrimi, teknolojik ilerlemeler ve bu gelişmelerin sonucu olarak kırdan kente büyük göçlerle beraber modernleşme hareketleri tüm dünyada gözlenmekte, 16-17.yy. itibariyle toplum, devlet kavramıyla karşıt olarak tanımlanmaya başlamıştır. Kentleşme yeni bir ifade bulmuş, kent sayısında önemli derecede artış gözlenmiştir. Bunun sebebi kent merkezlerinde kurulan fabrikalar ve bu bölgelere göç eden kırsal kesim olmuştur. Göçler sebebiyle konut sıkıntısı başta olmak üzere önemli sorunlar ortaya çıkması, kentlerin dönüşümler geçirmesine sebep olmuştur (Özden, 2014: 55). Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte gerek sermaye birikimi ve gerekse ticari kaygıların giderilmesi bakımından kent mekânı önem kazanmış, gücün ele geçirilmesi ve onun korunması bakımından bu mekânın denetimi gerekli olmuştur. Orta sınıf burada sahneye çıkmaktadır. Yerel veya ulusal düzeyde resmi faaliyetleri yerine getiren devlet karşısında faaliyetlerini özgürce ve özel olarak seçmiş sivil toplum orta sınıfın ta kendisidir ve yeni siyasi yapıların ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Jenks, 2014: 339-341). Bu yeni yapılar genel manada devletin halk üzerindeki rolünü sınırlandırma düşüncesine sahiptir.

Özellikle sanayileşme etkisiyle orta sınıfın yükselmesi ve kent yönetimi konusunda söz sahibi olmaya başlaması milat olarak kabul edilir (Şengül, 2009: 16). Demokratik mücadelenin ortaya çıkmasında bu sınıfın etkisi yadsınamaz bir gerçektir (Lefebvre, 2018: 128). Bu sınıfın ortaya çıkması ile paralel olarak kentleşme derecesi demokrasinin varlığıyla birebir ilişkilidir. Birçok insan, yüksek orandaki eğitim seviyesinin demokrasiye daha fazla fırsat verilmesi anlamına geldiğini öne sürmektedir. Daha demokratik diye adlandırdığımız birçok Avrupa ülkesinin eğitimli insan oranı çok yüksektir. Organize olmuş bir demokrasi kent yaşamının bir ürünüdür ve bu düşüncenin ilk örneğini Atina kent devletlerinde görmemiz mümkündür (Dahl ve ark., 2003: 57). Bu konuda son gelinen nokta ise her düzeyde uygulama alanı bulduğu demokratik yönetim biçimidir. Demokrasi anlayışı sonraki dönemlerde tüm dünyada etkili olmaya başlamış, farklı uygulama alanları bulmuş ve doğal olarak dönüşümlere uğramıştır. Çünkü artık modernleşme sürecinde bilginin çok kısa sürede her yere ulaşma imkânı vardır ve özellikle kentte yaşayanlar bu konuda çok şanslıdır.

19.yy. sonu ve 20.yy. ortalarına kadar olan dönem tüm dünyada savaşların baskın olduğu bir döneme denk düşmektedir. Bu dönem hem kentlerin yerle bir olması hem de hastalıkların ve kıtlığın aşırı olduğu dönemleri içermektedir. Böyle olunca kentlerin yeniden yapılanması söz konusu olmuş, kent yönetimi ile ilgili politikalar farklılaşmıştır. Bu dönemde yüksek hassasiyetli politikalar kentlerin ileriye dönük gelişimine olumlu etki yaparken, o günü kurtarmaya dayalı politikalar toplumsal temelde ağır hasarlar bırakmış ve daha sonra telafisi olmayan olumsuzlukları getirmiştir. Alt yapı, yaşam alanları olarak ev ve binaların inşası vb. kentsel mekânı düzenlemek yerine öncelikli yaşam şartlarını oluşturmaya yönelik politikalar kent-siyaset ilişkisinin ne kadar başarılı gerçekleştiğinin göstergesi olmuştur.

Bu dönemde yönetim konusunda devletin giderek güçlendiği görülmektedir. Toplumun her kesiminde özellikle kentlilerde ağırlığının hissedildiği bu güç, "siyasi ideolojiler, tarihsel geçmiş, iktidardaki insanların toplumsal kökeni ne olursa olsun, benzer önlemler dayatan bilgilerin ve tekniklerin katkısıyla toplumu rasyonel olarak planlamakta ve örgütlemektedir" (Lefebvre, 2016: 53-54). Kent bu kuvvetlerin kaynaştığı mekândır. Tekniklerin, plan ve programların rasyonelliği ancak bu mekânlarda anlam bulmaktadır. Fakat bunun tam tersi olarak iktidarın gücünü şiddetlendirmesi durumunda yıkıcı bir şiddet de gösterme durumu olabilmektedir.

Özellikle örgütlü şiddetin taşıyıcısı olarak kentler, değerli işlevleri yanında çoğunlukla merkezi yönetim unsurlarıyla yönetilmeye devam etmektedir (Mumford, 2007: 64).

1950'ler sonrası devlet merkezli politikaların giderek karmaşıklaştığı gözlenmektedir. Çünkü artık her konuda politika üretmeye çalışan devlet yorgun düşmekte ve her soruna anında cevap verememektedir. Sermayeyle birlikte hareket ederek kentsel işlevleri ele geçirmeye çalışmaktadır ve bu durum kentin biçiminde olumsuzluklara sebep olmaktadır. "Kent, kentli vatandaşları, bireyleri, grupları, yapıları iktidar güçlerinin keyiflerince manipüle etmesini engeller… kimi zaman devlet, kimi zaman işyeri kimi zaman da ikisi birden kent toplumunun işlevlerini, öz niteliklerini, ayrıcalıklarını ele geçirmeye yönelirler." (Lefebvre, 2018: 96). Böylece kentsel kriz ortaya çıkmaya başlamıştır.

1970'ler itibariyle ortaya konan politikalar bu krizi aşmaya yöneliktir. Tüm dünyada devletin müdahalesinden uzak ve rekabetçi kalkınma için en uygun olduğu inancına dayalı bir ideoloji ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu siyasi tepki devletin her şeye müdahalesi sonucu hantallaşmasından yola çıkarak bir çözüm önerisi mahiyetindedir. Devletin sanayi düzenlemelerinden elini çekmesi, kamu hizmet ve mallarının özelleştirilmesi, sosyal programların yürürlükten kaldırılması, uluslararası sermaye hareketliliğinin artırılması ve yerellikler arası rekabetin yoğunlaştırılması üzerine politikalar hız kazanmıştır. En önemli değişim ise kurumsal ve ekonomik aktörler arasındaki ilişkiyi yeniden biçimlendirmesi, riskleri ve sorumlulukları yerel aktörlere yüklemesi ve rekabetçi mantığı geliştirmesi üzerine olmuştur (Theodore ve ark., 2012: 21-23).

Birçok ülkede bu değişimler için gerçekleştirilen uygulamalar konusunda farklılıklar gözlenmiş; kültürel gerçeklik, ekonomik imkânsızlık ve siyaset anlayışları sayesinde bazı uygulamalar tam ters istikamette devletin baskıcı ve disiplinli müdahalesini gerektiren bir yönde gelişmiştir. Serbest piyasa ekonomisi, özgürleştirilmiş sermaye ve yerel aktörler temelli dönüşüm yerine üstten gelen bir baskı kaçınılmaz hâle gelmiştir. Ayrıca yönetişim, kalkınma, ekonomik güven krizleri ortaya çıkmış yeni kutuplaşmalar ve piyasa başarısızlıkları ortaya çıkmıştır. Kent de bu konuda nasibini almış, siyasi mücadele alanına dönüşmüş, kentin yeniden yapılanması yerine yıkım özellikleri gösteren durumlar ortaya çıkmıştır (Theodore ve ark., 2012: 30-31). Ekonomik rekabetçiliği teşvik eden ve koruyan, toplumsal kriterleri içeren yeni tasarımlar temelli kent politikalarını da görmek mümkündür.

Son dönem uygulamalara baktığımızda, kentle ilgili uygulanan politikaların çoğunlukla kent ve onun sakinleri için belirlenme gereksinimi üzerine olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarihi tecrübeden yola çıkarak varılan bu sonuç için devletten bağımsız özerk yapılanmaların daha çözüm odaklı olduğu savunusu dikkat çekmektedir. Fakat kent bir dereceye kadar özerk bir örgütlenme, özel idari ve siyasi kuruluşlarıyla bir topluluk olmak zorundadır. Bu özerk örgütlenme ise ancak vatandaşların kendi yönetim organlarıyla gerçekleşebilir. Fakat devletin kentle ilgili politikaların merkezinde yer aldığı ve elinde bulundurduğu kaynakların dağıtımı ve düzenleme şeklindeki rolleri nedeniyle kent mekânının yapılanmasında önemli bir role sahiptir.

Dolayısıyla kent demokrasinin özelliklerinden yola çıkarak eşitsizlikleri en aza indiren kolektif bir yaşam tarzı yoluyla bireysel özgürlüğü en üst düzeye çıkarmalıdır diyebiliriz. Kısacası kent ve siyaset ilişkisi demokratik politikalarla daha anlamlı hâle gelmektedir. Tarihi gelişimine bakıldığında kentler demokratik unsurlarla paralellikler izlemiş, her ne kadar dönem dönem farklı uygulamalar gözlenmişse de günümüz kent yönetimleri tekrar demokratik yönetim anlayışına geri dönme ihtiyacı hissetmiştir. Kent ve siyaset ilişkisinin sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlarla doğrudan bağlantısı da dikkate alındığında durumun önemi daha da artmaktadır.

1.1.6. Kent ve Din

Toplanma ve buluşma aracı olarak dinin sosyal yaşamda olumlu etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Genel olarak, dinî alanlara katılım bireysel olarak, aile ilişkileri ve daha sağlıklı toplum ilişkileri bakımından önemli derecede etkiye sahiptir. Sosyal hareketler açısından bakıldığında din, barış ve adalet için bireylere özgürlük ve eşitlik sağlamada ahlaki zorunluluklar sağlamakta, faaliyetlerde bulunan bireylere motive edici ritüeller sunmakta ve karşı gelme veya ortak hareket etme konusunda gücün meşruiyetini sağlamada önemli bir kaynaktır. Disiplin oluşturma, fedakârlık yapmayı güvence altına alma, liderlik yapma, mali kaynakların kullanımıyla hareketlilik sağlama ve dayanışmayı teşvik etme gücüne sahiptir. İletişim kanallarını, yetki yapılarını ve kontrol mekanizmalarını kullanarak sosyal hareketlerin maliyetini azaltma imkânı vardır. Bir araya gelen yabancılar ve ulusal ve ulus üstü kimlikler arasında potansiyel bir ortak yapı oluşturma sağlayabilmektedir. Ayrıca uluslararası örgütsel bağlantılar kurma, sivil toplumdaki açık alanların

korunmasını sağlama ve sosyal hareketlilik gösteren bireylere siyasi meşruiyet kazandırma olanağı sağlayabilmektedir (Blau, 2004: 108-109). Sosyal adaletsizlik kapsamında oynadığı rolü de unutmamak gerekir.

Dünya nüfusunun yaklaşık %80'i dinî bir inanışa sahiptir. Birçok dinî kurum ve dinle motive olan bireyler için refah seviyesi ile manevi olarak beslenme birbirine denktir (Clarke, 2013: 348-349). Din, tutum ve davranışları biçimlendiren bir güce sahiptir. Birçok ülkede insanların kiliseye, camiye veya tapınaklara diğer kurumlardan daha fazla güveniyor olması bu gücün bir sonucudur. Her ne kadar son yüzyılda laikleşme hareketleriyle yeni bir yaşam tarzı ortaya çıksa da, dinî kurumlar yaşam merkezi olarak gücünü devam ettirmektedir (Green, 2008: 36). Dinin toplumda oynadığı bu merkezi rol göz önüne alındığında, dinî alanların aynı zamanda topluluğun toplanması ve buluşması için merkezi bir konum olması doğaldır. Bu yüzden de din, kültürel açıdan mekânın yerel duygusunu anlayabilmek için çok önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buradan hareketle mekân ve din arasındaki ilişkiyi tanımlamak için üç yol olduğu ifade edilebilir (Hancock & Srinivas, 2008: 617). İlk olarak dini, sosyalleşmenin yerel aracı olarak görmek mümkündür. Diğer bir deyişle dinî topluluklar ve yerel mekân arasındaki ilişki incelenmesi gereken konular arasındadır. Bir diğer yol ise dinsel olanın coğrafya ve politikayla ilgili olanıdır: dinsel kültür, bölgesel farklılıklar arz eder ve tarih boyunca din adına yapılmış birçok uygulama (ki savaşlar buna dâhildir) bu kapsamda değerlendirilmelidir. Son olarak mekân dini sembol olarak kullanmaktadır. Kent-din ilişkisi de bu araçlardan yola çıkarak incelenebilir. Kent ortamında sosyalleşme araçlarından biri olarak din, uygulanan politikalarda farklılıkların olmasına ve kullanılan sembollerin kentin fiziki ve sosyal dokusuna etki ettiği gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır.

Kentlerin ilk olarak Ortadoğu'da ortaya çıkmasında ki sebeplerden en önemlisi dinin etkisidir. Göçebe yaşam tarzından yerleşik kent düzenine geçiş dinsel örgütlenmenin ürünüdür. Ayrıca belirli merkezlerde toplanılması ve yöneticilerin dini temsil edenler olması da bu duruma örnek olarak verilebilir (Falay, 2011: 104). Bu bağlamda kentler, kutsallığın mekânı olarak nitelendirilebilir. Tarihi kayıtlara bakıldığında kentler henüz sabit bir yerleşim alanı olmadan önce bile insanların belli dönemler bir araya geldikleri toplanma yerleri olarak görevini yerine getirmektedir. Örnek olarak insanların hac amacıyla gittikleri törensel toplanma yerleri gösterilebilir. Dinî mekânlar bu bakımdan kentin merkezi konumundadır. Hatta daha

ileri gidilerek dinin etkin olmadığı bir kale özelliğine sahip kentlerin hapishaneden farksız olacağı da iddia edilmektedir (Mumford, 2007: 67). Din olmadan kentler, kentlinin faaliyetlerini veya karakterini biçimlendirme yeteneği olmayan mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

> Bütün dinler, evreni kutsal ve kederli alemlere ayırır; kutsal semboller yoğunlaştırılır, saf, dayanışma ve rahatlık gösterirken, küfürlü semboller parçalara ayrılır, dağınıktır, tehlikelidir ve her şeyden öte, kutsal olanı tehdit eder. (Jenks, 2005: 27)

Hackwoth ve Gullikson ise kent-din ilişkisine farklı açıdan bakmış, sekülerin ve kutsalın karmaşık bir şekilde bir arada olduğu mekânlar ifadesini kullanmıştır. Sekülerleşme ve kent mekânı arasındaki ilişkiye bakıldığında, din bir otonomi formu olarak değerlendirilmektedir. Seküler kurumlardan bağımsız işlem gören bir kurum olarak din, ekonomik kazanımlar ve devlet yönetiminden farklı olarak insanlar arasında içgüdüsel bir manevi duygu olarak ortaya çıkmaktadır. İbadet yerleri, konumlandıkları yerlerin kültürel alanının somut ifadeleri olarak görülür ve genellikle egemen dünya görüşü, grup veya ideolojinin temsilidir (Hackworth & Gullikson, 2013: 72-74). İbadet yerlerinin çoğunlukta olduğu yerler daha dindar olarak görülür. Bu tür mekânların az olduğu yerler ise bir bakıma daha seküler olarak görülür.

Din, kent mekânı bağlamında, kent yaşamının sosyal durumları ile ve endüstriyel kent mekânlarının özellikleriyle dinî geleneklerin dinamik meşguliyetleri olarak öne çıkmaktadır. Kent mekânında dinin rolünün görmezden gelinmesi, sekülerizm tarihine atfedilen konu ve değerleri yanlış anlamak anlamına gelmektedir (Hancock & Srinivas, 2008: 620). Özellikle son yüzyıllarda demokratik yönetim anlayışıyla ortaya konmak istenen politikalar, seküler olanın ön plana çıkarılması üzerinedir. Fakat demokrasinin bir gereği olarak kentlilik ve sekülerleşme kent mekânında dinin yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır (Jayaram, 2009: 4). Sekülerleşme ile ilgili politikalar arttıkça din inancı ve uygulama alanlarında artış da söz konusu olmaktadır. "Geleneksel dinî inanç ve pratik biçimleri modern dünyada dirençli kalmıştır ve yeni dinler düzene girmeye ve yayılmaya devam etmektedir. Bütün bunların sosyal yaşamın birçok alanında önemli sonuçları vardır." (Blau, 2004: 113). Ayrıca dinin mekânla ilişkisi açısından bakıldığında sosyal kontrolün sağlanmasında önemli bir araç olduğu görüşü de dikkat çekmektedir. Farklı dinlerin

bir arada olduğu kentlerde gündelik hayat dinî ibadetlerle belirlenebilmektedir (Aslanoğlu, 2000: 49).

Kentlerde verilen hizmetlere destek olarak bütünleşmeye yardımcı olan din, farklı kültürler arasında iletişime de yardımcı olur. Farklı sosyal gruplar arasında köprü görevi görerek sosyal adaleti sağlar (Fong & Chan, 2011: 396). Fakat kentlerin büyümesi ve ekonomik, kültürel ve sosyal farklılıkların artması ile birlikte, dinin bu etkisinin giderek azaldığı ve kapsayıcılık görevini yerine getiremediği görülmektedir. Tarihsel süreçte ekonomik ve siyasi gelişimlerin din ile devlet arasındaki mesafeyi arttırdığı da söylenebilir. Din eğitimi ile ilgili sınırlandırmalar getirilmesi veya dinî partilerin kapatılmaya çalışılması, dinin karşısında olan modern politikacıların yönetime getirilmeye çalışılması bakımından devlet dinî toplulukların eylemlerini düzenlemede her zamanki gibi yoğun bir biçimde yer almaktadır. Modernleşme ile birlikte, bireysel davranış üzerinde dinî etkilerinin düşüşüne tanık olunmaktadır (Buckley & Mantilla, 2013: 328-330). Bunun ortaya çıkmasındaki en önemli sebep olarak ise eğitim, kentleşme ve yaşam beklentisi konularında gelişim gösterilmektedir. Kısacası modernleşme, bireyler, toplum ve devletler üzerinde dinî kurumların etkisini azaltmıştır.

Buradan hareketle her ne kadar kentler sosyal hareketliliğin üst düzeyde olduğu yerler olsa da, dinî faaliyetleri bakımından ve kentlileri bir araya getirmek için ortak bir bağ kurma aracı olarak gücünü kaybetmiş gibi görünmektedir (Çelik, 2013: 31). Sekülerleşme hareketleri yanında siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar ile dinî sembollerin etkisinin kentlerde pek güçlü olmadığını kabul etmek gerekir. Kurum olarak birleştirici olan din, kamusal özelliğini giderek yitirmekte, yerini kişiler arası ilişki düzeyine indirgemektedir. Fakat günümüz kentlerinde krizlerin çözümüne dayanışma bağlamında manevi yönden etki sağlayacağı da bilinmektedir.

1.1.7. Kent, Mekân ve Kamusal Alan

Kentler sosyal icatlardır, kendilerine özgü fiziksel ve sosyal özellikleri vardır ve ekonomik, siyasi ve sembolik işlevlerine sahiptir. Kentler öncelikle yerel nüfusun kültürel özellikleri ve siyasi-ekonomik anlayışıyla şekillenmiştir. Daha sonra teknolojinin ilerlemesiyle ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte, diğer coğrafik alanlarla irtibat sonucu birbirlerinden etkilenme eğilimi göstermiştir. Kırsaldan farklı olarak kademeli nüfus artışı mevcuttur ve sosyal kaynakları seferber etmek suretiyle

sürekli olarak fiziksel değişime maruz kalmaktadır. Bundan dolayı bu kaynaklar, kentin kendine özgü fiziksel ve ekonomik özelliklere sahip olmasına imkân verir. İlk kurulan kentler genel olarak imparatorluk, feodalite, demokrasi gibi siyasi özellikleri ile anılırken, daha sonra kentler sembolik işlevleriyle anılmaya, törenlerin merkezi olmaya ve dinî çeşitlilik gibi farklılıkların mekânı olarak gelişmeye devam etmiştir. Ekonomik veya siyasi sebeplerden dolayı tarihe baktığımızda yıkılan, kaybolan, yeniden inşa edilen ya da taşınan birçok yerleşim yerleriyle karşılaşılmaktadır. Bundan dolayı dış etkilere karşı korunma yanında modern yaşamın bir gereği olarak gelişimini sürdürebilme konularında güçlü olmak zorundadır.

Modern yaşamın bir gereği olarak sürekli değişim gösteren bu mekân ayrıca değiştirendir. Bundan dolayı onu sadece bir sosyal faaliyet alanı olarak görmek yanlıştır. Mekân sadece eylemler değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin bir parçasını oluşturur ve günlük yaşamlarımızla yakından ilgilidir; yaptıklarımız hakkında hissetme şeklimizi etkiler. Buradan birey ve mekân arasındaki ikili ilişkinin önemi ortaya çıkmaktadır. Birey sınıf, cinsiyet, ırk veya yaş gibi değişken faktörlere bağlı olarak sosyal olaylarla iç içe olurken, mekân değiştikçe etkinliği ve etkileşimi de değişmektedir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 19). Bir başka ifadeyle kentli, kendi ihtiyaç ve isteklerini ifade etmek için mekân oluşturur veya değiştirir.

Mekânın sosyal açıdan önemi değerlendirildiğinde gündelik hayat faaliyetleri dikkat çekmektedir. Yaygın otomobil kullanımı, hareketlilik, kitle iletişim araçlarının etkisi gibi gündelik hayatın kapsamı doğallığın yok olması anlamına gelmektedir. Kırsal alanda olandan farklı olarak komşuluğun ortadan kalkması, farklılıkların önemini yitirmesi ve işaretlerle dolu bir mekân içinde durmadan hareketlilik göze çarpmaktadır. Böylece mekânı sosyal ilişkilerin etkin bir biçimi, yapıcı bir unsuru ve bizatihi bir ilişkiler kümesi olarak tanımlayabiliriz (Stravrides, 2018: 245-246). Mekân önem arz eder çünkü o toplumsal yaşamın etkisiz bir kabı değil toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Mekân karşılaşmalara biçim verir, çünkü kendisi yapılandırılmış bir ilişkiler sistemidir. Bundan dolayı kent mekânıyla kentsel yaşamın ilişkisi yadsınamaz. Kentsel yaşam, kent nüfusunun, mekânsal konum açısından görünüm ve düzenlenmesi sayesinde mümkün olur.

> Kent, çeşitli formlarıyla yeni sosyal gelişim mekânı olarak fırsat veya bir laboratuvar, yenilikçi siyasi gelişmelerin mekânı ve ulaşılması zor da olsa ekonomik değişikliklerin mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası kentler sosyal, ekonomik ve siyasi değişimin tetikleyicisidir. (Short, 2012: 4)

Sosyal, kültürel ve siyasi süreçlerin mekânı olarak kentin toplumla ilişkisi bu yönden önemli ölçüde ilişkilidir. Mekân bağlanma, bireyin kendisiyle ilgili deneyim nedeniyle belirli bir bölgeye psikolojik bağ kurması durumunda ortaya çıkar. Bu bağ güçlü veya zayıf, olumlu veya olumsuz olabilir, ancak bir bireyin söz konusu yere anlam ifade ettiğini gösterir. Bundan dolayı toplum ve mekân iç içe geçmiş durumdadır. Mekânın benzersiz kimlikleri bu yüzden de genellikle belirli sosyal etkileşim biçimleriyle ve dolayısıyla toplumla ilişkilidir (Milligan, 2003: 22-23). Sık sık bu fiziksel konumlarda kendilerini gerçekleştirme arzusu içinde olan toplum bozulduğunda bu durum mekâna da yansır.

Bundan dolayı da kamusal alanın gelişimi ile toplumsal bir olay olarak kavramsallaştırma gücünün büyük bir ilgisi vardır. Birey bebeklikten itibaren ben olanla ben olmayan arasındaki ayrımı yapabildiğinde sembol oluşturabilme gücünü elde etmiş olur. Oluşturulan bu semboller öznenin ihtiyaçlarından çok daha farklı bir şey olmaya başlamıştır. Kamusal alanı da bu şekilde sembolleştirerek toplumsal karşılık olarak belirleyen birey, toplumsal bir olgu halini alır. Kamusal alanın oluşumuyla kentli toplumun sembolleştirme gücü arasındaki bu ilişki sonucunda bu alanda meydana gelen değişim ve dönüşümler toplumun algılama derecesini de etkilemektedir. Sonuçta yabancıların kullandığı bir alana dönüşebilen kamusal alan, ortak değerlerle çözülemeyen ve ciddi bir toplumsal yapı bozukluğuna sebep olacaktır. Kentlerde meydana gelen kim yaparsa yapsın, ne olursa olsun anlayışı, kamusal alanın kontrolden çıkmasından kaynaklanan bir durum olarak kabul edilebilmektedir (Sennett, 2010: 65).

O halde kent mekânsal düzenlemeleriyle ve yeni alanlar inşa ederek büyümeye devam etmektedir. İlk ortaya çıktığı dönemler itibariyle koruyuculuğu yanında saldırganlığı ifade eden bu mekânlar, en geniş özgürlüklerin yanında medeni insanın "ikinci doğası" haline gelmiş ve katı bir zorlama ve hizaya sokma sistemini kentliye kabul ettirmiştir (Mumford, 2007: 64). Mekânsal pratikler ise bu ikinci doğanın sürekli değişimine sebep olmakta sosyalleşme biçimlerindeki değişiklikler ve yeni topluluk biçimleri bu sayede meydana gelmektedir. Kentlinin kolektif yaşam tarzı olarak bir arada yaşaması ve sosyal yapılanmada aktif oyuncular olabilmesi, özel-kamusal yaşam arasındaki dengeyi iyi kurmakla ilgili bir durumdur. Kent mekânı daha çok kamusal alanın paylaşılması fırsatı sunmaktadır. Bu paylaşım ne kadar dengeli ve dikkatli kurulursa bireylerin kentli olma derecesi o kadar yüksek

olmaktadır. Bu bağlamda kamusal-özel alan ayrımının tarihsel gelişimine bakmak gerekir.

Modernleşme öncesi kamusal veya özel alan ayrımı olmadığı ve evler üstü kapalı sokaklar gibi olduğu bilinmektedir. Fakat modernleşme ile birlikte aile bireyleri birbirlerinden gittikçe ayrılmaya başlamış ve evin ortak özel alanları arasında oturma ve yatak odası gibi ayrımlar ortaya çıkmıştır. Tarih ilerledikçe bu özel alanlar gittikçe daha çok ayrılmaya ve daha bireysel özgürlükler hedeflenmeye başlamıştır. Aile imparatorluğu öznel yaşantının ev içinde de bölümlere ayrılması ile dönüşüme uğramaktadır. Sokağın kalabalık yaşamı sertliği, suçla dolu olması ve hepsinden öte, karmaşıklığı genel özellikleridir. Özel alan, iş bölümünü ailenin duygusal alanına da uygulayarak, aile yaşantısını odalara bölerek düzeni ve netliği aramaktadır. Bundaki mantık, bir şeyi kendisini oluşturan bölümlere ayırmaktır. Ama ortaçağın kaosla netlik arasındaki kopukluğundan farklı olarak, kamu alanında başlayan bölümlenme işlemi, işbölümü yoluyla özel alanda da devam etmektedir. Ayrılma, caddede olduğu gibi aile içinde de yalıtımı getirmektedir (Sennett, 1999: 44-45).

19.yy. modernleşme hareketleri ile emeğin gelişimi insanlar arasında eşitsiz, yalıtılmış bölünmeleri hızlandırmış, buna bağlı olarak özel alanın da dönüşümü gerçekleşmiştir. Özel alan mahremiyetin yalıtımı yanında ahlaksal boyutta bir reform yeri olarak da devam etmektedir. "Açılma korkusu" kavramı da özel-kamusal alan arasındaki bağlantıyı ortaya koyabilmektedir. Ahlak değerinin olmadığı kamusal alan sadece acı çekenlerin ilgi çektiği ve seyredildiği bir mekândır. Öz alanlar ise kutsal ve güven barındıran yerlerdir. Kamusal alanın aksine huzuru simgeleyen bu alanlar korku, şiddet, kuşku ve anlaşmazlıklara karşı bir sığınaktır. Dışarıdaki gerginliklerden uzak, sevgisiz düşman toplumlardan arınmış bir mekândır. Ev, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal sorunlardan kurtulmak için dinsel bir imaj olarak da nitelendirilebilecek bir mekân konumuna gelmiş güvenliğin merkezi kentsel merkezden ev içine doğru kaymıştır. Fakat bu durumda bir çelişki ortaya çıkmış, kutsallığı ve güveni evde arayanlar genel manada sefaletten kurtulamadıklarını da görmektedir (Sennett, 2010: 65). Yani manevi rahatlık hissi maddi ilerlemeden uzaklaşmayı da tetiklemektedir.

Açılma korkusu ile ilgili günümüz modern toplumlarında öne sürülen stratejilerden biri dışa kapalı toplum (*gated communities*) anlayışıdır. Özel alanı hedef alanı haline getiren bu toplulukların yerleşim birliği sağladığı bu alanlar

kamusal alanın güvensiz, huzursuz ve gürültülü özelliklerinden kopuşu simgelemektedir (Flanagan, 2010: 350). En temel öğesi olarak yaşam alanının duvarlarla çevrilmesi üzerinedir. Tüm yaşam gereksinimlerini içinde barındıran bu anlayış, kentlilerin özel alanlarını, geleneklerine uygun hâle getirmesine rağmen dışa kapalı hâle getirmesidir: modern yaşamın çelişkili bir durumu olarak görülebilmektedir. Özel alana kaçış olarak ifade edilen bu durum, aslında kamusal-özel alan dengesinin bozulması ve kentlinin kendini özel alana kapatması ve buna bağlı olarak kamusal alandan uzaklaşması anlamına gelmektedir. Böylece kentsel krizlerin ortaya çıkması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bundan sonra özel alanın sürekli olarak donatılması, büyümesi ve tahkim edilmesinin aksine kamusal alanın giderek küçülmesi, kentlinin kamusal alanın cazibesi yerine lüks konutların seyircisi olması kaçınılmaz olmaktadır (Yıldırım, 2010: 58-61).

Kamusal alanın değeri artan bir araç olarak konumuna göre sembolik ifadelerle ticarileştirilmesi, tüketicilere hitap eden işaretlerin kullanılması ve bu alanların giderek büyümesi özel alanda kendini daha özgür hisseden kentlinin kapalı alanlara yönelmesine sebep olmaktadır (Gottdiener & Hutchison, 2010: 93). Özellikle 1970'li yıllar itibariyle artan bu dönüşümler, kültürel ve karakter açısından kamusal alanın sembolikleşmesine sebep olmaktadır. Ayrıca soylulaştırma gibi bazı düzenlemelerde kentlinin izole, bireysel ve özerk yaşam tarzına etki etmekte faaliyetin odak noktasını özel alana çevirmektedir. Ulaşım araçları kamusal alanın sembolik yapısında faaliyet için şart olmaktadır (Blau, 2004: 6). "Modern toplumlarda özel alana itilen ırksal, etnik, cinsiyet, din ve dil temelli farklılıklar kamusal alan içinde meşru bir şekilde ve kimliğini saklamadan var olma yönünde taleplerle gündeme gelmektedir" (Kadıoğlu, 2012: 167).

Kamusal alanın giderek daha da genişlemesi, kentlinin bu alanlarda daha çok varlık gösterme mecburiyetinde olmasına sebep olmaktadır. Artık semboller, normlar ve değerler daha geniş bir çerçevede onu bombardımana tutmaktadır (Sennett, 2010: 65). Bu bombardıman ya kentlinin kendini ispat ederek gücünü toplumsal mekânda ortaya koymasına ya da teslim olarak özel alanına çekilmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda toplumsal mekân olarak kamusal alan, toplumsal ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla kurulduğundan her zaman her yerde iktidarın ifadesi ve aracı durumundadır. Diğer açıdan bakıldığında kamusal alanda gücünü ifade edemeyen kentli, artık özel alanda bu arzusunu gerçekleştirmek istemektedir. Eğer özel alan büyümeye devam eder ve içeriden veya dışarıdan saldırılara uğramaya devam ederse

eşit olmayan sosyal, ekonomik ve siyasi faaliyetler oluşmaya devam edecektir. Özel alanın doğal olarak hane reisi ve eşitsizliklerden dolayı bireyleri pasifleştirmesi (Pascoe, 2015: 347) kamusal alana da yansımakta hatta daha ileri gidilerek öfke anlatan mekânlar haline bile gelebilmektedir (Flanagan, 2010: 315). Kamusal alanlar yürüyüşler ve isyanlar için popüler kolektif ifadeler için zemin olmaktadır. Diğer taraftan da dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan arenalar olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda, kamusal alanın kentlinin kendini ifade edebilmesi için güçlü bir sese sahiptir denebilir.

Özetle kamusal-özel alan arasında direkt ilişki kentlinin etkin olmasında önemlidir. Parklar, bahçeler ve caddeler gibi kamusal alanlar kent yaşamının en çekici özelliklerindendir ve bu alanlar gerek güven ortamı, gerek özel alanın tahakkümü ve gerekse sosyal, kültürel vb. nedenlerle kullanılamadığında, o zaman orada yaşamanın çekiciliği olumsuz yönde etkilenir. Sonuçta diğerlerinden ve genel olarak toplumdan yabancılaşma kamusal alandaki gerilemenin önemli bir sonucu, modern kentsel ortamlarda farklı sosyal gruplar arasındaki ilişkilerin doğasının çoğunlukla grup izolasyonu, hoşgörüsüz davranışlar ve bölünmelerle sonuçlanmasıdır. Çözüm ise kamusal alandır. Çünkü kamusal alan toplumsal olandır, buluşmadır ve bir araya gelmedir. Kamusal alan, hem maddi hem de maddi olmayan mekândır. Kentsel yaşamın ve toplumun ifadesidir.

1.2. KENTLİLİK

İnsanlık tarihinde ilk kez 21.yy. ile birlikte kent nüfusu kır nüfusundan daha fazla hale gelmiş, insanoğlunun durumu kent çerçevesinde daha çok analiz edilmeye başlanmıştır. Kentleşme çoğunlukla kırsaldan kente nüfusun coğrafik olarak yeniden dağıtılması olarak tanımlanırken, bu durum sadece toplumun mekânsal olarak yeniden organize edilmesi değil ayrıca mekânın da toplumsal düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Toplumun mekânsal olarak yeniden dönüşümü birkaç hususu ön plana çıkarır. Öncelikle büyük kentler zenginliği ve özellikle kamusal alanlardaki büyük uyaranlara bağlı olarak duyarsızlık geliştirirler. Duyguların zayıflaması anlamında geliştirilen bu tutum, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bu mekânlarda hayatta kalmanın yollarından biridir. Bir diğer husus, özgürleştirici kent üzerinedir. Küçük kırsal alanlara göre kentler özgürlük hissiyle orada yaşayanlara güvence verir. Olağanüstü iletişim yelpazesi altında bireyin gelişimi kaçınılmaz bir hal alır. Üçüncü

husus, rasyonellik ve akıl kaynağının para ekonomisine dayanması ve bu yüzden de kentlerin duygu ve tutumları para vasıtasıyla şekillendirmesidir. İnsanların faaliyetleri ve ilişkileri gerek hassasiyet gerek zaman kullanımı açısından kentlerde sorunlar yaratmaya başlamıştır.

Kentlerin ilk ortaya çıktığı dönemler yazının keşfi ve devamında bilgi akışının hızlanması ile birlikte toplumun gelişmesi ve buna bağlı olarak güvenlik, adalet, çatışma, birliktelik ve ortak bilinç elde etme gereksinimlerine çözüm olarak siyasi merkeziliğin ortaya çıktığı ifade edilebilir. İlk kent oluşumlarıyla beraber sosyal düzende farklılıklar ortaya çıkmış, toplumsal kurumlar çerçevesinde meşruiyet krizleri belirmiş ve toplumsal yapının kurumsal ve sistemsel olarak yeniden değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. Gelişen kentlerin diğer kentlerle çeşitli açılardan karşı karşıya gelmesi (bu karşılaşmalar ekonomik, kültürel veya siyasi nedenlerle olabilmektedir) hem kültürel boyutta çatışmalara hem de ekonomik boyutta rekabete sebep olmuştur. Kentler arası veya daha geniş ölçekte uluslararası ticaretin gelişimi alışveriş toplumunun oluşumuna zemin hazırlamış; kolektif kurallar ve sivil toplum kavramlarının ortaya çıkması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Modernleşme hareketleri ile birlikte endüstrinin yoğun olduğu kentlerde sınıfsal ayrımlar ve farklı yaşam biçimleri de yine ekonomik faaliyetlerin etkisinden kurtulamamıştır.

19.yy. ile birlikte sanayi kentleri yeni davranış biçimlerinin ve yeni sosyal ağların ortaya çıktığı mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İfade edilen bu farklılaşmalar insan yaşamı için negatif ve pozitif sonuçlar da doğurmuştur. Sanayi kentlerinin insan yoğunluğu, çeşitlilik, canlılık, tecrit, yoksulluk ve anomi gibi özellikleri kent-kır, toplum-topluluk, tarımsal-endüstriyel, geleneksel-modern gibi ikilemler üzerine tartışılmaya başlaması kentlerin yeni sosyal formlarının oluşumuyla ilişkilendirilmiştir (Angelo, 2016: 5-6). Wirth'ın "bir yaşam biçimi olarak kentlilik" ifadesi ve daha sonra Chicago okulunun ekolojik yaklaşımı kentsel deneyimlerin eş anlamlısı olarak görülmüştür. Böylece bu ikilemler ve devamında kentlilik, büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik gibi özelliklerle anılmaya başlamıştır.

Kentin boyutları ve sakinlerinin faaliyet sahasındaki bu değişim, kentin pek çok işlevinin ve yapısının yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Mumford, 2007: 685). Kentin aktif olarak rolü kültürleri, kimlikleri, çeşitlilikleri ve bireysellikleri en üst düzeye çıkararak onları geliştirmek üzerinedir. Bu bakımdan kentleşme, küreselleşme gibi üst yapısal faktörlerin ve ekonomik-sosyal yapıların

etkisi ile ortaya çıkan bir olgudur. Kentler demografik büyüme ve ekonomik büyüme ile karşılıklı bağımlılık ilişkisine yerleştirilen değişim merkezleridir (Dociu & Dunarintu, 2012: 47). Buradan yola çıkarak kentleşme ve kentlilik ayrımına dikkat etmek gerekir. Kentleşme, kentlerin kökenleri ve kent kurma sürecini ifade eder. Sosyal faaliyetlerin kendilerini mekânda ve toplumsal gelişim ve değişimin birbirine bağlı süreçlerine göre nasıl konumlandıracağını araştırır. Kentlilik ise yaşam tarzlarıyla ilişkilidir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 51-52). Kentlilik, kültürle, anlamlarla, sembollerle ve aynı zamanda sosyal çatışma ve siyasi örgütlenme ile ilgili bir kavramdır.

Kentleşme kentin zenginliğini, çeşitliliğini yok eden, ona şekilsiz bir homojenlik kazandıran bir güçtür ve bu güç kentin toplumsal alanda sağladığı istikrarı, üretkenliği ve özgürlüğü tehdit eder (Bookchin, 2014: 275). Kısmen ulus devletinin kısmen de endüstrileşmenin içinden çıkan, genel olarak kapitalist üretim ve dağıtım şekillerinin bir sonucudur. Kentlilik ise modern toplumun mekânsal biçimidir (Schmid ve ark., 2011: 45). Sosyal sorunların çözülebileceği bir sosyal dünyanın ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Kentleşme ve kentlilik olgularından ayrı olarak kentlileşme ise kırda çözülme[7] ve kentte yoğunlaşma nedeniyle göç eden nüfusun ekonomik, sosyal ve kültürel bakımlardan kırın özelliklerinden kurtulup kent özelliklerine bürünme süreci olarak tanımlanır (Kartal, 1992: 26).

Aslında kentleşmeyi algılama biçimlerine göre farklı şekillerde ifade etmek mümkündür (May & Perry, 2005: 349):

- Duvarlar, meydanlar, evler, yollar, imkânlar, binalar, çöp ve fiziksel altyapının materyal kenti,
- Hayaller, farklılıklar, temsiller, fikirler, semboller, sanat, duygu, din ve estetik bakımından kültürel kent,
- Egemenlik, güç, yönetim, hareketlilik, kamu politikaları, refah, eğitim bakımından siyasi kent,
- İsyanlar, etnik-ekonomik-cinsiyet eşitsizlikleri, ayrımcılık, günlük yaşam ve sosyal hareketler bakımından sosyal kent,
- İş bölümü, üretim, tüketim ve ticaret bakımından ekonomi kenti

[7] Haldun'a göre (2007: 368) kır toplumu (bedeviler) ve kentliler arasındaki ilişki ihtiyaçlar üzerinedir. Bedeviler zirai alet ve makinelerini kentten karşılamak zorunda olduğu için onlara muhtaç durumdadır. Kentliler ise sadece lüzumlu ve zaruri olmayan ihtiyaç maddelerinin temini konusunda kıra mecburdur. Dolayısıyla aralarındaki ticaret bu çerçevede gerçekleşir.

Bütün bu ifadeler hem kentleşmeyi hem de bir bakıma kentlinin faaliyet alanlarını içermektedir. Kentli olmak birçok açıdan bazı gereksinimleri yerine getirmekle ortaya çıkan bir olgudur. Bunlardan en önemlisi ekonomik kazanç elde etme gereksinimidir. Kırdan kente göçlerin ve kent mekânındaki nüfus hareketlerinin büyük çoğunluğu ekonomik güç kazanma veya kazanılan gücün bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer gereksinim insanların bir arada yaşama, sorunlarını, mutluluklarını paylaşma gereksinimi olarak sosyal kentleşme olgusudur. Komşuluklar bu gereksinimin en önemli sonucudur.

Kentlerin çekim merkezi haline gelmeleri ve göçlerin giderek artması yönetimlerin de güçleşmesine sebep olmuş, farklı kültürlerin bir arada olduğu bu mekânlarda ortak bir kent kültürü oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kentli bilincinin kazanılması sorumlulukların paylaşılması ve hakların herkes için uygulanabilir olması buradan hareketle ortaya çıkar. Kentlinin birbirini fark etmesi, çeşitlilikleri gözlemleyebilmesi ve bu farklılıklardan ortak bir kültür çıkarma çabası aslında kentlinin bilinç kazanma süreciyle paralellik sağlar. Mekânsal olduğu kadar sosyal ve ekonomik olanın da temsil edildiği kentler, bu temsillerin azami düzeyde kullanılabilir olabilmesi için içinde yaşayanların koşullara ayak uydurma derecesine göre değişiklik gösterir. Yani kentlilik bilinci oluşması açısından kentli insanların kente özgü davranışlar sergilemeleri, paydaş olduklarının farkında olmaları ve sadece aile değil kentin kendisinden de sorumlu olduklarının farkında olmaları anlamına gelir. İnsan kendini kentin bir parçası olarak hissedebiliyorsa ancak o zaman yeterli bilince ulaşmış demektir.

Buradan hareketle kentlilik, bireylerin kentte çeşitli nedenlerle zamanla oluşmuş normları, değerleri, sembolleri kısacası kültürel öğeleri ve bir arada yaşama gereksiniminin ortaya koyduğu kuralları anlaması, özümsemesi ve gerektiğinde kullanabilmesidir. Kentlilik ve kentlilik bilincinin kamusal alanla ve davranışsal özelliklerle bağlantılı olduğundan yola çıkarak, kentliliği meydana getiren temel göstergeleri bu iki temel çerçevede incelemek gerekir (Ercoşkun ve ark., 2016)[8]. Burada bahsedilen kamusal alan ve davranışsal özelliklerin temelinde sosyalleşme vardır. Bu kavram birçok sosyolog tarafından çeşitli şekillerde analiz edilmiştir. Fakat birçok analizin ortak noktası kentli birey üzerine yapılmış görünmektedir.

[8] Ayrıntılı bilgi için bkz: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/paradoks/article/download/5000199593/5000178153

Ercoşkun ve ark. (2016) yaptıkları bir çalışmada kentlilik bilincini kent kimliği-yerel bağlılık, kentin sunduğu imkânlar ve katılım, çevre bilinci oluşturma ve yönetişim şeklinde üç maddeyle ilişkilendirmiştir: Kent-kimlik ilişkisi daha önce de belirttiğimiz gibi bireylerin sosyal çerçevede mekânı kendi algılarına göre farklı yollarda yorumlamalarıyla ilişkilidir. Mekânsal bağlılık bu süreçte ortaya çıkar ve kültürel özellikler, aidiyet duygusu ve mekânın karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu durumda kentin sunduğu kamusal imkânlar da bu bağlılığın ortaya çıkmasında etkilidir. Ev, sokak ve caddeler, çalışılan yerler ve benzeri alanlar kamusal etkileşim alanlarıdır ve kimlik-kültür-ekonomi ve siyasetle önemli derecede ilişkisi vardır. Son madde ise sorumluluk alma ve çevre bilinci kazanmayla birebir ilişkili olan katılımla ilgilidir. Birey kent mekânında kendini ifade edebildiği, yönetimde pay sahibi olabildiği ve herhangi bir konu ile ilgili birlikler oluşturabildiği derecede katılımın derecesini artırmış olarak kabul edilmektedir. Bu tür aktif hareketler için en önemli argüman sorumluluk alma ve gönüllülük gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Sanayileşme ve modernleşme sonucunda insanların yabancılaşmasından kasıt bu tür katılım faaliyetlerinin seyrekleşmesi anlamına gelmektedir.

Özetleyecek olursak kent, formel ilişkilerin ağırlıkta olduğu bir mekân olarak kabul edilmektedir ve bunun sonucu yalnızlaşma ve yabancılaşmadır. Bu olumsuz sonuçlar sadece bireysel temelde değil toplumsal temelde de sorunlara sebep olmaktadır. Aslında bir kentliye nasıl bir yer istedikleri sorulduğunda ne tür sosyal bağlar, doğayla ilişki, yaşam tarzı, teknoloji ve estetik değerler arzulandığı ifade edilmeden geçilmez (Harvey, 2009: 315). Bu yüzden de kentli olabilmek için sadece bireysel özgürlük değil daha fazlası gerekir sonucunu çıkarabiliriz. Eğitim ve sosyalleşmenin sağlanması için kapsamlı örgütlenmeler gereklidir. Ülkenin sanayileşme düzeyi, örgütlenme yapısı, eğitim imkanları kente göç eden kişilerin örgütlü sektörde istihdamına elverip yeni imkanlar sağlanmadıkça, marjinal kesim gelişimini sürdürecektir. Kentler, insanlar için farklı arzuların, heveslerin, korkuların veya hedeflerin mekânıdır. Ama şunu kabul etmek gerekir ki kent, yeterli yemek, barınak, eğitim ve tıbbi yardım almak için yaşam boyu mücadele edilen bir yerdir.

1.2.1. Kentte Yaşayanlar Arası İlişkiler Bağlamında Kentlilik

Modern kent yaşamında insan ilişkilerini irdelerken cemaat ve cemiyet ayrımı, bireyler arası ilişkileri açıklayan iki önemli kavram olarak dikkat çeker. Cemaat özellikle kırsal alanda yüz yüze ilişkileri anlatırken, cemiyet kavramı ise dış mekânda açık seçik ama sessizce gerçekleştirilen alışverişi ifade eder. Kır ve kent arasında meydana gelen bu farklılıklar ev-sokak veya komşu-kamu şeklindeki zıtlıklarla da anlatılabilmektedir. Kent yaşamı bu bakımdan öznel yaşam alanlarına imkân sağlayan bir yapıdadır. Gelir elde etme kaygısı içerisinde kentli, güven eksikliklerinin çok olduğu bir kamu hayatıyla karşı karşıyadır. Buradan hareketle cemaat özellikleri barındıran kırdan kente göçün kentlilik bilincinde etkisi olduğu bilinmektedir. Sosyalleşme sürecinin önemli bir kısmını kırda yaşamış olan bireyin mekân değişikliği bu süreci kesintiye uğratmakta, kırsalın kente gelişi ile birlikte uyum sürecinin sağlıklı gidişatı, o kentin kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi çerçevesini de belirlemektedir.

Bu bağlamda kent mekânında farklı sebeplerle oluşan toplumsal değişmelerin en büyük sebeplerinden biri alt kültür çeşitliliğidir. Alt kültürel çeşitlilik kırdan kente göçle devam ettirilen bir olgudur. Büyük yerleşim alanları küçüklere nazaran göç çeker ve böylece nüfus çeşitliliğini artırır. Kent yaşamında çeşitlilik sosyalleşme ortamlarının sayısını artırmaktadır. Gönüllülük esaslı akrabalık bağlarına karşı sosyal kurumlar, burada en çok yükü çeken araçlardır. Akrabalık ilişkileri gelenekselliği temsil ederken, kent yaşamında sosyal kurumlar (dernekler gibi) iletişim derecesini geliştirebilir. Buradan hareketle alt kültürel çeşitliliğin en fazla olduğu büyük kentlerde benzer özelliklere sahip olan bireylerin buluşma noktaları olarak ifade edilir ve oluşan bu ağlar kentlileşme sürecinin en etkili araçları haline gelmektedir.

Fakat bu buluşma noktaları olarak sosyal örgütlerin harekete geçirilmesi kentlerde zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Risk faktörleri ve güvensizlik ortamı bu zorlukların sebebi olarak gösterilebilir (Aslanoğlu, 2000: 77-83). Güvensizlik ortamının oluşumunda gelir dağılımının bozuk olması örnek olarak verilebilir. Toplumdaki gelir farklılığının büyük olması, önemli ölçüde yolsuzlukların ve haksız kazançların varlığı konusunda toplumda ciddi endişelere yol açabilmektedir. Böyle bir yapı, toplum kesimleri arasındaki güven düzeyinin azalmasına yol açabilmektedir (Karagül & Dündar, 2006: 69). Ayrıca modern yaşamda enformel ilişkilerde güven ortamının bozulmasına sebep olabilmektedir.

Özerklik kazanma veya bütünleşme konusunda kentli her zaman içinde bir tereddüt barındırmaktadır (Bayat, 2006: 52).

Bu güvensizlik, kayıtsızlık ve yabancılaşma duygularının karşısına Durkheim'ın organik dayanışma olgusunu alabiliriz. Durkheim, modern kentin toplumsal dayanışmasının, bölge sakinleri arasındaki benzerliklere değil, insanlar arasındaki sosyal ve mesleki farklılıklardan doğan birbirine bağımlılığa dayandığını ifade etmektedir. Kırsalın mekanik dayanışmasının aksine kentin organik dayanışması farklı bireylerin uzmanlıklarından beslenmektedir. Bu düşünce ekolojik iddiaların alt yapısını oluşturmakta, kent mekânıyla kentte yaşayanlar arasındaki bağı ifade etmektedir (Kleniewski & Thomas, 2011: 24). Kentte yaşayanlar arasında ilişkiler iki ayrı boyutta içeriğe sahiptir (Mutlu & Batmaz, 2013: 49): 1. Farklı nitelik ve uzmanlıklara sahip bireylerin ve toplulukların bir arada yaşayabilmesi. 2. Yasal ve yönetsel kurallar dışında kentin sosyal kültürel ve tarihsel dinamikleri ile evrensel medeniyet ilkeleriyle paralel kültürel öğeleri barındırması. Bu iki unsuru içinde barındıran bir kente dışarıdan gelenlerin yabancılaşmadan yaşam tarzını benimsemesi mümkün olabilmektedir.

O zaman dayanışmanın bir sonucu olarak sosyalleşme ifadesi kentin temel özelliği olarak görülebilir. Sosyalleşme kırsaldan farklı olarak yabancılarla veya tanıdıklarla birlikte gerçekleşen bir faaliyettir. Fakat tanıdık kentlilerle gerçekleşen sosyalleşme faaliyetleri duygusal açıdan daha önemli olarak değerlendirilebilmektedir. Kentte yaşamı anlamlı kılan özelliklerden biri olan sosyalleşme tanıdıklar çerçevesinde özellikle şu olaylarla gerçekleşebilmektedir (Ross, 1919: 652):

a) Birlikte yemek ve içmek, iyi hissetmenin ve dostluğun en önemli göstergesi olarak kabul edilir;
b) Dini ve milli bayramlar insanların bir olduklarını hatırlatan sosyalleşme araçlarıdır. Periyodik olarak gerçekleşen bu olaylar ortak duyguların paylaşılmasında da etkilidir. Bu tür organizasyonlar insanların yalnız olmadığını sembolize eder. Biz duygusunu ortaya çıkarır.
c) Ortak bir coşku sosyalleşmenin araçlarındandır. Sıkışık kent mahallelerinde, bir rekreasyon merkezinin açılmasından sonra yayılan oyun tutkusu, komşular arasında engelleri kaldırır ve bir mahalle bilinci yaratır.

Sosyalleşme aracı olarak bu dayanışmacı faaliyetler dışında medeniyetle olan ilişki de önemlidir. Ekonomik, siyasi veya kültürel birçok açıdan bakıldığında medeniyetin mekânı olan kentler, kentlinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde sürekli olarak gelişimini sürdürmektedir. Bu yüzden de kent yaşamı sosyalleşme kadar, yoğun ve heterojen yaşamı da beraberinde getirerek yaşayanlar arasındaki ilişkiler bağlamında medeniyetin bir aracıymış gibi çıkarları ön plana çıkarmaktadır (Milligan, 2003: 22). Hatta kırsaldan gelen göçler de bundan kolayca etkilenebilmektedir. Kendine kentsel yaşamda bir yer bulmaya çalışan yeni kentlilerin bu çıkar unsurları arasında kendine bir yer bulmaya çalışmakta ve yaşam mücadelesi vermektedir. Burada ekonomik hedefler kadar geldikleri yerdeki sosyal ve siyasi yaşam tarzlarına uyum sağlama çabası da hedeftedir. Eğer eski kurallar ve alışkanlıklara göre yaşama isteği oluşursa bu çatışmaları ve uyumsuzlukları ortaya çıkarmakta ve bireyin kentli olma derecesini düşürmektedir.

O zaman yeni kentlilerle ev sahibi olanlar arasında bütünleşme iletişim ağlarındaki ilerlemelerle ilişkilendirilebilir. Kentlerin sunduğu imkânlar yanında sahip olduğu yaşam tarzı ve kültürü kentliler arasındaki ilişkinin boyutunu belirlemektedir. Aslanoğlu (2000: 40) kente göç edenlerin kente uyum mekanizmalarını akraba ve hemşerilerin yeni kentlileri kente uyum sürecinde gerek dayanışmacı ve gerekse çıkarcı yaklaşımlarla eğitmesi, bunu geleneksel yapıdan tamamen kopmadan gerçekleştirmesi ve gerektiğinde bu etkilerin kırsala da taşınması şeklinde belirlemektedir. O halde kentliliğin oluşumunda ve gelişiminde sosyalleşme, eğitim süreci ve kırsaldan göç edenlerin kente uyum süreci gibi faktörler etkilidir denebilir.

Sosyal değişimin daha hızlı olduğu bu mekânlarda, geleneksel olandan modern olana doğru bir geçiş ve değişim söz konusudur. Değişim anında bütünleşmeyi sağlayan kurumlar ve ilişkiler toplumsal çözülmenin önüne geçmekte ve bireyin içinde bulunduğu ortama tutunmasına yardımcı olur. Bunlara dernekleri ve STK'ları örnek olarak gösterebiliriz. Bu kurumlar, kentlerde kolektif faaliyetlerin araçları olarak dikkat çekmektedir. Sosyal ağların oluşumuna yardımcı olan bu kurumlar, kentlilerin günlük yaşamlarında görüşmelerine imkân tanımaktadır. Gerektiğinde sosyal destek ve kaynaklar sağlayarak hem kentliler arası iletişimi kolaylaştırmakta hem de kurumların sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Riskler ve belirsizliklerden oluşan kent yaşamı için sigorta mekanizmalarıdır ve kaynak

havuzlarıdır. Sosyal ağlar ne kadar güçlü olursa kişi yaşamında o kadar rahat olacaktır.

1.2.2. Kentte Yaşayanlarla Kent Arası İlişkiler Bağlamında Kentlilik

Daha önce de ifade edildiği gibi kentin bütün olarak toplumla ve toplumu oluşturan unsurlarla ve toplum tarihiyle her zaman ilişkisi olmuş toplumun değişmesiyle kentler, kentlerin değişmesiyle toplumlar değişiklik göstermiştir. Kent tarihlerini incelerken toplumların tarihlerine bakmak fayda sağlayacaktır. Geleneksel toplumda, yaşamın ritmi doğa tarafından sağlanırken, kent ortamı günlük faaliyetlerin saatlerce sürdüğü ve inşa edilmiş bir alanda oynandığı şekilde düzenlenmiş ikinci bir doğayı ihtiva etmektedir. Kentler sadece fiziksel yapısıyla değil sosyal, kültürel ve siyasi özellikleriyle bir ilişkiler bütünüdür. Bu ilişkiler bütünü, ikinci doğa olan kentlerle kentli arasında bağlantıya süreklilik kazandırır ve kentsel yaşam tarzına yön verir.

Kentte yaşayanlarla kent arasındaki ilişkiler kentli ile kente özgü imkânların kullanımı arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. İmkânlardan faydalanma, yaşanan kenti koruma ve sonuç olarak da hem sosyal hem kültürel boyutta kentliliğin sürdürülmesi konusunda dayanışma, bu ilişkinin genel çerçevesini oluşturmaktadır (Mutlu & Batmaz, 2013: 49). “Kent imgesi” adlı çalışmasında, Lynch (Lynch, 2017) mekânsal bir analiz yaparak kentte kullanılan imgelerle kentli davranışları arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Kentin imgesel olarak beş farklı açıdan incelenmesi gerekliliğini ifade eden Lynch (2017: 51) yollar, sınırlar, bölgeler, düğüm noktaları ve işaret öğelerini irdeleyerek sosyal ilişkiler açısından anlamlı olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Kent tek bir birey için oluşturulmamıştır; farklı sosyal gruplardan, farklı uzmanlık alanları olan pek çok insana yöneliktir. Bu yüzden de kentin gelişimi ve dönüşümü sırasında yapılan seçimlerde ve ortaya çıkan ihtiyaçlarda çeşitlilik söz konusudur. Tüm farklılıklara cevap verebilecek zenginlikte bir kent mekânı birçok açıdan hedef olarak görülmektedir. Lynch’e göre (2017: 132) günümüz kentlerinin iyi düzenlenmiş olması yeterli değildir; şiirsel ve sembolik detaylar daha da önem kazanmaktadır. Toplumun istekleri, gelenekler, doğal ortam gibi farklı sosyal ilişkilere cevap verebilen kent daha güçlü konumdadır. Böyle bir mekân insan faaliyetlerinin çeşitlenmesine ve kalıcı anların yaşanmasına teşvik eder. Kent sahnesi

ne kadar kaliteli olursa korkudan ve karmaşadan uzak bir toplum tipi de o kadar zengin olur. Buradan yola çıkarak yapmamız gereken, toplum ve fiziksel çevre ilişkisi, nasıl üretildiği ve sosyal sonuçlarının ne olduğuyla ilgilenmektir. Kentlinin mekânla ilgili bilgisi olması, kalabalıkta nasıl hareket etmesi, kamu alanında parkta, camide veya sınıfta nereye oturması gerektiği, istenmeyen davranışlar konusunda dikkatli olması, kuyrukta beklerken diğerleriyle iletişime geçme şekli, yardıma ihtiyacı olan birine karşı tavır ve kişisel güvenlik için anlık yapılması gerekenler hakkında bilgili olmak zorundadır. Kent mekânı düşünce ve eylem şeklimizi değiştirir.

Harvey de kent coğrafyasını sosyal davranışlarla ilişkilendiren düşünceler ortaya koymuştur. Kenti karmaşık bir yapı olarak görerek, mekân, sosyal adalet ve kentleşmeyi ayrılmaz bir bütün olarak inceleme gerekliliğinden bahseden Harvey, yapılan çalışmaların kentteki problemler üzerine olduğunu ama dikkat edilmesi gereken şeyin kentin kendi problemini anlamaya çalışmaktan geçtiğini savunmaktadır (Harvey, 2009: 22-27). Çünkü mekân toplumsal olarak üretilir ve zamanla toplumun değişimine etki edecek konuma gelir. Böylece mekân ile mekânı paylaşanlar arasında bir aidiyet duygusu gelişir (Çetin, 2012: 161). Bu aidiyet duygusu kamusal ve özel alanda faaliyet şansı bulmakta; modern toplumlarda bireyler gündelik yaşam içerisinde kendilerine atfedilen roller sayesinde karmaşık bir kamusal alan ve özel alanları arasında iki farklı dünyada yaşamayı öğrenmektedirler (Çelik, 2013: 33). Böylece kamusal alan düzen, kural ve kurumsallaşmayı temsil ederken özel alan belirsizlikler, mahremiyet ve bir bakıma özgürlüğü ifade etmektedir.

Wirth de benzer görüşlere sahiptir ve bir araya gelen ve birbirini tanıyan kentlilerin mekânlar aracılığıyla iletişim kurduğunu ve kişisel çıkarlarını işbirliği içinde yerine getirdiğini ifade eder. Duygusal bağları olmayan bireylerin birlikte yaşaması ve birlikte çalışması yakın bir rekabet, güçlenme ve karşılıklı sömürü ruhunu teşvik eder. Saat ve trafik işaretlerini sosyal düzenin temeline koyan Wirth, yakın fiziksel ilişkinin uzak sosyal bağ ile birleştiğinde, kentlinin mekânsal tecrübeyle birikimlerini sergileyebildiği ancak bunu yapmaz ise yalnızlaştığını vurgular (Wirth, 1938: 14-16). Mekânın yoğunluğuna bağlı olarak bireyin hareketli oluşu bu sorunu ortadan kaldırır.

Bu bağlamda kentin fiziksel çevre olarak sosyal davranışlarda ve kentlilik bilinci kazanılmasında, kısacası kentlileşmede etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Fakat bu etkinlik Aslanoğlu'na göre sosyal kontrol mekanizmaları ile sağlanabilmektedir. Sanayi öncesi kentin sosyal yapısını tanımlayan katı tabakalaşma sistemi, aile, ekonomik yapı, din ve eğitim örgütlenmeleri güçlü bir sosyal kontrolün varlığını duyurmaktadır. Örgütlenme süreci içinde mesleklere dahil olacak kişilerin seçimi önem kazanmıştır. Üye seçerken göz önünde bulundurulan temel kriter akrabalık ilişkileridir (Aslanoğlu, 2000: 48). Fakat modern dönemle birlikte ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler kentleşmede etkili olmuş; kolay yer değiştirme olanağı ve haberleşme sayesinde kırsal nüfusun bilinçlenmesi kentleşmeye etki etmiştir (İnan, 2004: 59). Ayrıca bu gelişmeler modern kentin sosyal ve endüstriyel düzenini hızlı bir şekilde değiştirmiş (Park ve ark., 1967: 23) ve böylece kentlinin alışkanlıklarında, düşüncelerinde ve en önemlisi karakterinde önemli değişikliklere sebep olmuştur.

Sennet'ın (2010: 62) tiyatro, sahne ve aktör kavramlarını içeren sahne sanatlarıyla kamusal yaşam sanatı arasındaki ilişkiyi anlatırken kullandığı sahne ve sokak benzerliği de buna örnek olarak gösterilebilir. Kentin fiziksel yapısından çok teatral faaliyetlerin kent ortamına benzerliğine dikkat çeken Sennet'a göre tiyatro kentin kendisidir. Kent yabancılardan oluşan bir ortamdır ve seyirciye karşılık gelmektedir. Birey bu ortamda rollerini layıkıyla yerine getirerek kendini inandırıcı kılma çabası içindedir. Bu inandırıcılığı elde etmek için belli kurallar gerekir ki bu kurallar sahneye verilen tepkilerden doğar ve süreklilik arz eder. Seyircinin verdiği tepkiden meydana gelen bu ortak inanılırlık değerleriyle kamusal coğrafyanın oluşumu gerçekleşir. Yakın çevremiz ve kişisel bağlar dışındaki dünyaya karşılık gelen bu coğrafya, ortak değerler yardımıyla toplumsal ortamlarda ve yabancı gruplar arasında davranışların rahatlamasına sebep olur. Yani bireysel ifadenin kentin sokaklarında rahatça sergilenebilmesi ancak duyguların başkalarına rahatça takdimi olarak sağlanacaktır. Bu rahat takdim şekli tiyatro-sahne ile kent-toplum arasındaki bağlantıyla birebir ilişkilidir.

Günümüzde yaşam ritmindeki değişiklikler de kent mekânının değişimi ile ilişkilendirilmektedir (Aslanoğlu, 2000: 116). Mekânın sıkışması ve küreselleşmeye paralel olarak kentsel mekânların algılanış biçimi de değişiklik göstermekte, teknolojik ilerlemeler ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler yaşam hızını artırmaktadır. Böylece sosyal sermayede sürekli olarak bir hareketlilik ve sınır tanımayan bir dönüşüm gözlenmektedir. Bu yüzden de coğrafik açıdan mekân, siyasi alandır ve

toplumsal bütünlüktür. Sennett'ın toplumsal birlikle mekân ilişkisini ifade eden şu sözleri dikkat çekicidir:

> Bir yer, orada yaşayan insanların "biz" zamirini kullanmaya başlamasıyla bir cemaat, bir semt haline gelir. Bu şekilde konuşabilmek için, illa yerel kaynaklı olması şart olmayan belirli bir bağlılık duygusu gerekir; bir ulus da içindeki insanlar ortak inanç ve değerlerini somut ve gündelik pratiğe dökmeye başladığında bir cemaat haline gelebilir... Modem kapitalizmin hesapta olmayan sonuçlarından birisi de, yerin değerini artırması ve insanlarda bir cemaat özlemi yaratmış olmasıdır. (Sennett, 2008: 145)

Kent mekânı, kolektif iradenin ifadesinin mümkün olduğu siyasi bir alandır. Dayanışma ve çatışma ikileminin karşılaştığı bu alanda kentlinin huzurlu bir yaşam sergilemesi emek, sağlık, eğitim gibi her türlü kaynağın eşit dağılımının mümkün olduğu bir kentle mümkündür (Sugranyes & Mathivet, 2010: 21). Bundan dolayı da Mumford'un çözüm önerisi, her ne kadar günümüz kent yaşamına ters düşse de önemsenmesi gereken bir düşüncedir (Mumford, 2007: 609-610): kolektif bilincin sağlanması işi öncelikle mahallede yapılacak yapısal değişikliklerle gerçekleşebilmektedir. Ev, okul ve iş yerlerini her gün ihtiyaç duyulan kurum ve tesislere yürüyüş mesafesi kadar yakına getirmek ve mahalleyle ilgisi olmayan ama güzergâh gereği ulaşım araçlarını kullanarak buralardan geçmek zorunda kalan trafik bölgelerini bu bölgeden uzak tutmak gerekmektedir. Bunun yanında insanların yüz yüze iletişim sağladığı bir toplumun ön şartı olarak, kurumların yürüyüş mesafesinde kurulmasından sonra çocuklar için oyun alanlarının evlerin yakınlarında olmasına özen gösterilmelidir. Alışveriş yerlerine uzaklığın da aynı şekilde olması beklenmektedir.

Kentlilik bilincinin kazanılması, çeşitli eğitim faaliyetleri, sosyalleşme hareketleri ve kırdan kente göç edenlerin kentte tutunmasını sağlayan kurumların yardımı ile sağlanabilmektedir. Bu tür kişiler arası faaliyetlerin yanında üzerinde durulması gereken diğer husus ise kentlilik bilincini etkileyen diğer bir etken olarak kent mekânının kendisidir. Caddeler, sokaklar, işaretler, yollar, kavşaklar veya meydanlar yer olarak fiziki bir ifade bulabildiği gibi mekân olarak da insanların bir araya geldikleri, diğer bireylerle iletişim kurarken kullandıkları, herkes için farklı anlamları olabilen veya daha özelde bireyin kentlileşmesine yardımcı olan argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.3. Kent ve Dezavantajlı gruplar

Dezavantajlı gruplar dendiğinde ilk olarak kadınlar, yaşlılar, engelliler ve çocuklar akla gelir. Bunun sebebi, kentin sunduğu hizmetlerden en az faydalanan, şiddet gören, ekonomik özgürlüğü olmayan veya sosyal yaşama yabancılaşan gruplar olmalarıdır. Fakat bu tür sebepler sadece bahsedilen grupları değil, kentli olan, kente göç eden, siyasi, ekonomik veya sosyal eşitsizliklerle karşılaşan diğer gruplarında varlığına işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak bu grupların dezavantajlı olarak nitelendirilmesine sebep olan unsurların incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan ilki işsizlik ve istihdam sorunlarıdır. Özellikle gelişmemiş ülkelerde işsizlik oranlarındaki artış dikkat çekicidir. Kayıt dışı sektörde istihdam, kente göç edenlerin kentlileşme derecesine bağlı olarak artmaktadır. 20.yy. sonları itibariyle kamu sektöründeki genel istihdam düzeyinin özelleştirme ve kalkınma politikaları çerçevesinde azaltılması, bu gayri resmi çalışma biçimlerini de etkilemiştir (Flanagan, 2010: 185). Bu durum ekonomik kazanç elde etme konusunda hayal edilenin altında karşılık bulan bu yeni kentlilerin, etnik çeşitlilik, kültürel farklılık ve eşitsizlik yüzünden kentsel ortamların sürtünme ve çatışma ortamı olmasına sebep olmaktadır (Flanagan, 2010: 118). Böylece kent sakinleri kentsel alanları yeni kentlilerle paylaşmaktan ve onlarla içi içe yaşamaktan kaçınmakta zorlanır ve zorunlu olarak onlarla birlikte yaşarlar (Giddens, 2013: 190). Bir yanda ilişki düzeyleri yüksek kentliler, diğer yanda kendi çevrelerinde ilişki düzeyleri yüksek ama kentsel alanlarda yabancılık çeken yeni kentliler bu ikilemin doğasını oluşturmaktadır.

Yeni kentliler olarak göç edenler, ekonomik ve siyasi alanda kentliliğin önemli figürleridir (Simon-Kumar, 2014: 143) ve kentleşmede rol almaktadırlar. Yeni istihdam alanları, işsizlik ve yoksulluk ile şiddet ve sokak suçları arasında ilişki dışarıdan gelenlerin kültürel değerlerde farklılıklar ve alışkanlıklardaki değişikliklere sebep olmasına bağlantılıdır. Bundan dolayı bu bölgelerde geliştirilen siyasi politikalar ve ekonomik kalkınma programları kentlileşmeye etki etmektedir. Fakat farklı grupların farklı güç odakları oluşturmaları ve bu güce erişimin topluluklar arasında değişkenlik göstermesi ayrılıkların, bireyselleşmenin veya daha da önemlisi dezavantajlı konuma gelmenin önemli nedenleri arasında sayılır. Ekonomik manada güçsüzlük de buna benzer bir dezavantajlılık durumu gösterebilmektedir.

Dezavantajlı olmaya sebep olan bir diğer unsur olarak etnik, dinî ve ırksal farklılıkların göz ardı edilmesi gösterilebilir. Yeni kentlilikle ortaya çıkan gecekondu bölgelerinde yeni kentlilerin kendi kendilerini yönetme becerisi göstermesi, mekânsal varlıklarını ortaya koymaları ve sosyal örgütlenme biçimleri dayanışmanın bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir (Fawaz, 2009: 833). Üretim kültüründen uzaklaşarak tüketime yönelen bu göç edenler, toplumsal bölüşüm ve zenginlikler hakkında bilgi edinerek toplum içinde kendine bir yer bulmakta ve kıra göre daha refah bir ortam anlayışı kazanmaktadır. Kıra kıyasla bireyin daha huzurlu hissettiği bu durumu Kartal (1992: 5) "göreli refah" olarak adlandırmaktadır. Fakat bu durumun karşısında "göreli yoksunluk" kavramını da yerleştirir. Kırla karşılaştırma yapmayı bırakan yeni kentli, kendini üst sınıflarla karşılaştırır durumdadır. Böylece sahip olduklarının yetersizliği ve bulunduğu ortamdan haz duymama anlayışı baskın hâle gelir ve bu tutum ve davranış daha sonra siyasi ve sivil katılım boyutlarında etkili bir hal alır.

Aşırı kentleşmenin bir sonucu olan bu huzursuzluk gerek kamu hizmetlerinin planlanması ve gerekse kalkınma düzenlerindeki çarpıklıklar sonucunda kentliler açısından endişelere sebep olmaktadır. Yeni kentliler açısından yetersiz konutun sonucu olarak gecekondulaşma ve altyapı eksiklikleri ile çarpık kentleşme, istihdam eksikliklerinin yanında yoksulların refahının düşmesinde asıl nedenler arasındadır (Tacoli, 1998: 152). Kapitalist ekonomi anlayışının bir parçası olarak toplumsal politikalarda faaliyetlerin etkinliğinin azalması bu tür eşitsizliklerin ve devamında dezavantajlı grupların artmasına sebep olmaktadır (Sipahi, 2012: 111).

Gitgide artan işsizler, geçimini sokaktan kazanan işçiler, sokak çocukları ve evsizler kentin imkânlarından yoksun bırakıldıklarından dolayı dezavantajlı gruplara örnek gösterilebilmektedir. Kent marjinalleri, kent yoksunları veya kent yoksulları olarak da ifade edilebilen bu gruplar (Bayat, 2006: 29) toplumsal olarak dışlanmış ve enformel gruplar olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, yakın zamanlı küresel yeniden yapılanma faaliyetleri bu grupların kapsamını yoğunlaştırmış ve genişletmiş görünmektedir. Gecekondularda yaşamak, geçici işler ve sokak satıcılığı artık geleneksel yoksulların niteliği olmaktan çıkmış, daha yüksek statü, beklenti ve toplumsal becerilere sahip eğitimli gençler arasında yaygın hâle gelmiştir. Bireylerin ve ailelerin yaşamları için temel ihtiyaçları karşılamak üzere sessiz ve mütevazı bir tarzda kolektif olmayan fakat uzun süre devam eden doğrudan eylemine karşılık gelen "sessiz tecavüz" kavramı bu gruplar için kullanılabilir. Bu durum sadece

Ortadoğu kentsel süreçlere yönelik değil diğer üçüncü dünya kentleri içinde geçerlidir (Bayat, 2006: 31). "Sessiz tecavüz" toplumsal hareketler için yapılan bir kavramsallaştırma olarak da görülebilir. Sıradan insanların, hayatta kalma ve yaşamlarını iyileştirme arayışlarında mülk ve iktidar sahiplerine karşı sessiz, yaygın ve kapsamlı ilerleyişini ifade eden bu kavramla Bayat, Ortadoğu'da özellikle kentlilerin şahsi menfaatleri için kamu malını umarsızca harcamasını anlatmaya çalışır.

Dezavantajlı olmaya sebep olan diğer bir unsur ise siyasi katılım ve davranış eksikliğidir. Bu grup üyeleri toplumsal olarak damgalanmış ve kültürel olarak kapalı bir toplumsal sistemden dışlanmış olanlardır. Bu kentliler sadece parti siyasetine, seçimlere ve ekonomik etkinliklere katılmayıp, daha önemlisi kendi yerel toplumsal hareketlerini inşa etmektedir. Cemaatler, sosyal ve kültürel dernekler, tüketici örgütleri, dinî etkinlikler, kentsel dönüşüm projelerine karşı destek grupları gibi gruplar toplumsal dönüşüm ve özgürleşme için çabalayan kentlilerin örgütlenmiş siyasi oluşumları olarak görülmektedir (Bayat, 2006: 37). Bu kurumsal kültürü gerçekleştiren dezavantajlı grupların amacı ise kentsel hizmetler ya da toplumsal tüketimden bir pay elde etmek için mücadele etmektir.

Dezavantajlılıkla ilgili olarak küreselleşmenin ve kapitalist sermayenin de önemli bir etkisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Küreselleşmeyle kentsel yoksulluk, sosyal ortamların hızla değişmesine sebep olmaktadır ve siyasi-ekonomik politikalara rağmen artmaya devam etmektedir. Teknolojik yeniliklerle kentlilerin gerçek ve sanal dünyalarda bir araya gelme biçimleri değişmekte ve mal ve hizmetlerin dağıtımında devrim yapmak için sınırları ortadan kaldırmaktadır (Blau, 2004: 161). Oysa dünyanın en eski sosyal sorunlarından biri olan yoksulluk, hızla değişen küresel, kurumsal ve örgütsel yapılara rağmen inatla devam etmektedir.

Bu unsurlar yanında güven, kente katılım ve yaşam kalitesi kavramlarına dayanan sosyal refah kentlilerin sosyal, siyasi ve ekonomik yaşama katılımlarını etkilemektedir. Toplumun farklı sosyal ve ekonomik katmanlarından gelen, farklı eğitim düzeylerine sahip ve en önemlisi dezavantajlı konuma düşen kentlilerin giderek artması bu katılım düzeylerindeki düşüşle beraber daha olumsuz kentlileşme faaliyetleri anlamına gelmektedir (Iezzi & Deriu, 2014: 846). Engellileri, göçmenleri, kadınları, çocukları veya yaşlıları kapsayan bu kırılgan gruplar (Sadri ve ark., 2005: 4-5) için gerçekleştirilen politikalar, toplum grupları arasında denge kurulmasını hedeflemektedir. Kente yeni gelenlerin insan onuruna uygun koşullarda yaşama,

kadınların kamusal alana hâkim olan erkeklere eşit haklara sahip olma ve yoksulların ve yoksunların refah düzeyi yüksek bir yaşam tarzı istekleri günümüz kentlerinde sıkça karşılaşılmaktadır.

> Kadınlar gündeliklik içinde hem öznedirler, hem de gündelik yaşamın kurbanlarıdırlar, dolayısıyla nesnedirler, ikamedirler (güzellik, dişilik, moda vs.); üstelik ikamelerin çoğalmaları kadınların aleyhinedir. Kadın aynı zamanda hem alıcı hem de tüketicidir; hem metadır, hem de metanın simgesidir. (Lefebvre, 2007: 87)

Sınıf, ırk veya cinsiyet eşitsizliği dezavantajlı olma unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Eşitsizlik toplumda huzursuzluğu artıran en önemli araçtır. Toplumsal veya ekonomik anlamda piramidin altlarında yer alan kentlilere saygı göstermek gerekliliği ön plandadır. Fakat imkânları fazla olanların diğerlerinden kendilerini uzak tutmaya çalışmaları veya ayrıcalıklarının farkında olarak kendi içlerinde kaygı hissi duymalarına sebep olabilmektedir. Böylece insanların birbirlerine saygı duymaları güçleşir. Kendine güven ile başkalarına hürmet arasındaki uyumsuzluk, başkalarının size benzer olduğunu hayal etme hatasından doğan ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır (Sennett, 2005: 59).

Kısacası, yoksulluk, yoksunluk ve farklılıklar dezavantajlı olmanın ana unsurlarıdır. Bu konuda özellikle kent mekânlarında gerçekleştirilebilecek en önemli faaliyet erişim kanallarının aktifleştirilmesi veya konuya göre genişletilmesidir. Örneğin eğitim ve öğretime erişim, insanların gelişimi için önemlidir. İstihdama erişim, çalışan bir kişinin gelirinin genellikle çalışmayan bir kişinin gelirinden daha yüksek olması nedeniyle ekonomik özerklik anlamına gelmektedir. Profesyonel bir yaşama sahip olmak güçlü bir sosyal bütünleşme aracıdır. Boş zaman etkinliklerine, sosyal ve siyasi ilişkilere erişim açık bir vatandaşlık kaynağıdır. İnsanların faaliyetleri ve deneyimleri paylaşmalarını ve böylece engellilik hakkında önyargılı fikirleri sorgulamalarına imkân verir. Karşılıklı yardım ilişkilerini yaratır ve karşılıklı tanımaya dayalı dostluğu teşvik eder, böylece engelli insanlar arasındaki değişimler daha doğal hâle gelir (Ebersold, 2007: 240).

Ayrıca değiş tokuşlar da önemli bir faaliyet alanı olarak gösterilebilir. Karşılıklı saygıyı inşa eden bu faaliyet kişinin dışarıya açılmasına ve karakterini geliştirmesine sebep olabilmektedir. Diğer bir deyişle sadece mal kapsamında değil, kültürel manada da değiş tokuşun gerçekleştirilmesi eşitsizliğin azalması, toplumun monoton yaşamdan uzaklaşarak üretkenlik kazanması ve sonuç olarak toplumun karakter kazanması gibi etkiler doğurabilmektedir. Toplum karakteri kendini

geliştirmekle ilgilidir. Kendini geliştirme toplumsal itibarın kaynağıdır (Sennett, 2005: 73-74). Özellikle dezavantajlı gruplar temelinde ele alındığında bireylerin ayrımcılığa meydan okumak için bir araya gelmesi ve onları baskı altına alan kurumları değiştirebilmesi imkânı sağlar.

Özetle kentsel mekân dezavantajlı grupların ortaya çıkmasında etkili yerlerdir ve en temel sorun katılım boyutunda aranmalıdır. Kentlinin özel veya kamusal alanda siyasi, sivil ve en önemlisi sosyal katılım sergileyememesi aralarında farklı açılardan eşitsizliklerin doğmasına sebep olmaktadır. Burada kadınlar, çocuklar, yaşlılar veya engelliler kast edildiği gibi devletin üyesi olan ve sadece yükümlülüklerini yerine getirmekten başka bir faaliyet göstermeyen vatandaşları da öne çıkartabiliriz. Çünkü sadece sandık başına gidip oy vermek veya bir derneğe üye olup hiçbir toplantısına katılmamak veya kalabalık bir komşuluk ortamında yaşamasına rağmen birbirini tanımamak gibi olaylar kentlinin sosyal, siyasi veya ekonomik açılardan dezavantajlı olmasına sebep olmaktadır. Buna en önemli çözüm ise yukarıda saydıklarımızın yanında aktif vatandaşlıktır.

1.3. AKTİF VATANDAŞLIK

Genel olarak vatandaşlık, bir kurum olarak kentin gelişimi ve sonrasında siyasi sistemler olarak ulus-devletlerin çıkışı ile ilişkilidir. Vatandaş cite'den (kent) olan kimsedir. Ulus devletlerle birlikte bireyi devlete bağlayan hukuksal veya siyasi bağ olarak tanımlanan vatandaşlık teriminin önemi özellikle sanayi ve Fransız devrimleri sonrası bireysel özgürlüklerin ve demokrasinin ortaya çıkmasıyla daha da artmış, bireyin devletteki rolü ve devletle olan ilişkisi tartışmalara konu olmuştur. Feodal ilişkilerin parçalandığı bu dönemle birlikte kapitalist sözleşmelere dayalı ilişkileri içeren bir dönüşüme itici güç olan bu kavram, daha sonraları kentleri yozlaşma ve bozulmanın merkezi olarak gören romantik görüşlerle ilişkilendirilmiştir (Kadıoğlu, 2012: 169).

Tarihi sürece baktığımızda ilk vatandaş tipine antik Roma ve Yunan kent devletlerinde rastlamaktayız. Yunan vatandaşlığının özü katılımken, Roma vatandaşlığının özü yasal hakların mülkiyeti idi (Heater, 2004: 2). Kendi kendini yönetme sistemi açısından yönetenler ve yönetilenler aynı kişilerdir. Oluşturulan meclislere direkt katılım yönetimin temel anlayışı haline gelmiştir. Fakat daha sonraki dönemlerde, özellikle Batı'da kendi kendini yönetme anlayışına zıt siyasi

sistemler ortaya çıkmıştır. Yasaklayıcı feodal uygulamalar ve inanç sistemlerinden oluşan monarşik otoriteler bunlara örnek gösterilebilir. Devlet ilişkilerinde katılıma yönelik hiçbir faaliyet görülmemekle birlikte "tanrının kanunu" temelli yasalar, otoriteler tarafından kendi isteklerine göre düzenlenir vaziyettedir.

Feodal toplumun çöküşüyle siyasi otoritenin sınırları, kanunlar ve haklar değişikliğe uğramaya başlamıştır. Seküler kanun yapma sistemi ortaya çıkmış, artık bireylerin düzene sokulması için zorlayıcı, tek yönlü çalışan otoriteler geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Birey sadece kendilerinden korunmaya değil ayrıca devlet tarafından sergilenen potansiyel zorlayıcılıktan da korunmalıydı. Böylece demokrasinin bu tür sonuçları tartışılmaya başlamıştır. Marinetto (2003: 105) koruyucu demokrasi olarak adlandırılan bu sistemin tiranlığın önüne geçtiğini ve yapılan yasaların artık bireyin özgürlüğü, yasama ve yürütme arasındaki ayrımlar çerçevesinde gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.

Koruyucu demokrasi sisteminden sonra ortaya çıkan bir diğer sistem ise temsili demokrasi şeklinde olmuştur. Hükümetin vatandaşların bir kısmına delege olma imkânı tanıması ve yönetimde söz sahibi olan bu kişilerin halkı temsil etmesi şekli tartışılmaya başlamıştır. Fakat karar verme süreçlerinde bu kişilerin pasif kalması sistemin değişikliğe uğraması konusunda çalışmaların devam etmesine sebep olmuştur. 20.yy. sonları itibariyle ortaya çıkan krizler vatandaşlardan çok devletin sorumluluğunda görüldüğü için siyasi aktörler ve politika yapıcılar bireyin daha doğrudan siyasi kurumlarda ve karar verme sürecinde dâhil olmalarının değerinin farkına varmıştır.

Bu dönemde gerçekleştirilen neoliberal politikalar bu siyasi zeminin oluşumunda fayda sağlamış ve demokrasi kavramı bir ideolojiden çok uygulama olarak sorgulanmaya başlamıştır. Artık toplum kaynaklarını ve yeteneklerini sorumluluk alarak kendine fayda sağlaması açısından politikalarda kullanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Böylece yeni vatandaşlık tipi olan aktif vatandaşlık da bu noktada kendini göstermiştir: katılım, yetkilendirme, kararların alınmasında birincil ilgili olarak vatandaşların dahiliyeti, motivasyon, sorumluluk ve güvenin sağlanması vatandaşlığın temel prensipleri haline gelmiştir (Packham, 2008: 29). Bu anlayışta devamlı olarak desteklenmesi ve yenilenmesi gereken karar verme sürecinde sürekli bir katılımı içeren katılımcı demokrasi olarak daha güçlü vatandaşlar ve sosyal mekânların paylaşımıyla kolektif gücü ortaya koyan sivil toplum yapısı ortaya çıkmıştır.

Son dönem gelişmelerinde yönetim anlayışında önemli değişimler meydana gelmiş ve özellikle kapitalizm, küreselleşme, bireyselleşme gibi önemli etkenlerin varlığı değerlendirmelerin ana temasını oluşturmuştur. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra bir yanda müdahaleci hükümet, refah devleti ve eşitlik ilkeleri üzerine kurulu demokrasi anlayışı ve diğer yandan 20.yy. sonu itibariyle ekonomi temelli gelişen neo-liberal yönetim anlayışı bu değişimlerin merkezindedir (Yalçıntan, 2000: 15-17). Fakat son dönem yönetim anlayışlarında ne küresel piyasa taleplerini görmezden gelerek onlara yanıt vermekten ne de modernliği destekleyerek iç reformları gerçekleştirmekten kaçınmak imkânsızdır. Bu nedenle hem küreselleşen hem de iç reformları destekleyen politika anlayışları günümüz siyasetinin ana konuları arasındadır.

Günümüz siyasetinde vatandaşlık anlayışı da buradan hareketle katılımcı bir özelliğe büründürülmeye ve bu yönde politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sadece görev ve sorumluluklar temelli ulus vatandaşlık anlayışından katılım temelli vatandaşlık tipine doğru geçiş bu politikaların merkezinde yer almaktadır. Burada ulusal düzeyde yönetim kademelerinin etkinliği çok önemlidir. Özellikle kentlerde sosyal yaşamın düzenlenmesi, sivil katılımın teşvik edilmesi ve siyasi politikaların merkezi olmaktan kurtarılarak topluma mâl edilmesi için yerel düzeyde yönetim anlayışının ağırlık kazanması ve bütünleştirici bir politika takip edilmesi gerekir. Bu bakımdan aktif vatandaşlık siyasi alanda oynadığı rol bakımından önemli olduğu gibi sivil örgütlenme ve sosyal bütünlük açısından da önemli bir hareket olarak görülmektedir.

1.3.1.Vatandaşlık Kavramı

Toplumun parçası olarak bireyler, sosyal varlıklardır. Toplum içinde sosyalleşmeyi güçlendiren iki temel özellik vardır. Bunlardan biri toplumun insan gruplarını geniş ailelere benzetmesi ve sosyal varlık olabilmeleri için onlara sevgi bağları sağlamasıdır. Diğeri ise ahlaki bir kültür meydana getirerek bunu günden güne yeniden düzenleme kapasitesine sahip olmasıdır. İyi topluma ulaşmanın yolu ise toplum üyelerinin daha sağlıklı ve daha fazla içerikli yaşadıklarının bulunmasıyla vurgulanmaktadır. Bireylerin gelişmesi güçlü ve derin biçimleri olan ortak yaşama bağlı olduğundan iyi toplumların en önemli bileşeni etkin, sağlıklı ve kolektif bilince sahip bireylerdir.

Bilindiği gibi vatandaşlık, Antik Yunan ve Roma kent devletlerinin gelişimi ile bağlantılı bir kavramdır. Bu dönemlerde kent devletleri rasyonel ve özgür birey için kamu alanını teşkil etmektedir (Turner, 1990: 201). Vatandaşlık devletle bir kişinin legal statüsünü yasal olarak tanımlayan haklar ve zorunluluklar kümesi olarak kavramsallaştırılmaktadır (Stevenson, 2001: 11). Bu statü önemlidir çünkü devlet ile birey arası ilişkinin çizgisini belirler. Vatandaşların emeklilik, sosyal güvenlik ve refah gibi haklarına ve kurumsal düzenlemeler aracılığıyla ulusal kaynaklara ulaşım hakkı doğurur.

Vatandaşlığın tarihsel gelişimi incelendiğinde genel olarak farklı ideolojik bakış açılarından yola çıkarak en az üç kavramsallaştırmaya tanık olunmaktadır: neo-liberal, cemaatçi ve cumhuriyetçi vatandaşlar (Bee & Kaya, 2017: 303-304). Ekonomik eşitsizlikler bakımından değil de katılım derecesi, statü veya toplumsal yapı bakımından farklılıkları azaltmaya yönelik bu çeşitlilik, pratikte sahip olma duygusunu güçlendirerek ortak deneyim sağlamayı hedeflemektedir (Garcia, 1996: 10-11). Liberal vatandaşlık tipi Marshall'ın (1950) özgürlük ve evrensel hak kazandırma fikrine dayanır. Çoğunlukla siyasi katılım ve daha özel de oy verme hakkına odaklanan bu yaklaşımda katılım vurgulanmakta ama böyle yapma zorunluluğu vurgulanmamaktadır. Bireyin topluma, ortak iyiliğe ulaşmak amacıyla topluma kazandırdığı toplumsal etkileşim (bireyin topluma, ortak iyiliğe ulaşmak amacıyla topluma kazandırdığı etkileşim) ise cemaatçi vatandaş yaklaşımına karşılık gelmektedir. Topluluktaki söylemsel etkileşim, grup seçimleri ve nihayetinde müzakere süreçleriyle gerçekleşir. Cumhuriyetçi yaklaşım da buna benzemektedir. Cemaatçi yaklaşımdan farkı, yine katılımcı demokrasinin gelişimini desteklemesine rağmen esas itibariyle kamu yaşamına katılım konusunda bireysel sorumlulukları vurgulamasıdır.

Günümüz vatandaşlık tartışmalarını ise iki boyutta incelemek mümkündür. Bunlardan biri Marshall (1950)'dan etkilenen ve refah devleti bağlamında hak ve görevleri ortaya koymaya yönelik tartışmaları ve siyasi bir birim içindeki bireylere verilen yasal bir statü olarak vatandaşlığı kapsamaktadır. Diğeri ise katılımcı demokrasi temelli etkin bireyleri ön plana alan tartışmaları ve buna bağlı olarak arzu edilebilir ve üretken bir faaliyet olarak vatandaşlığı ifade etmektedir. Fakat bu iki boyutun birbirinden ayrılmaz parçalar olduğu ve hakların siyasi mücadele ve sivil eylemciliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. İlk kavram, kimin vatandaş olarak tanınması gerektiği ve bunun yerine kimin almaması gerektiği

sorusunu içerir. İkinci vatandaşlık kavramı, iyi bir vatandaşı neyin oluşturduğu sorusunu içerir (Steenekamp & Loubser, 2016: 119).

Kadıoğlu ise literatürden yola çıkarak vatandaşlığın dört farklı biçimde kullanıldığını ifade etmektedir. Bunlardan ilki ulusal kimlik ve milliyet olarak tanımlanan vatandaşlıktır. Modern toplum ve modern siyasetin şemsiyesi altında bireyler ancak bir ulus-devlet üyesi olduklarında varlık gösterebildiklerinden yola çıkılmaktadır. Bu şekilde vatandaşlık ulusal kimlik ve milliyet ile eş anlamlıdır. Özellikle Fransız devrimini milat olarak ortaya koyan Kadıoğlu'na göre dinî güçler ve doğa kanunlarının yerine egemenliğin yeni unsuru olan insanın ağırlık kazanmasıyla vatandaşlık kavramının ortaya atılmaya başladığını ifade etmektedir (Kadıoğlu, 2012: 22-29).

İkinci vatandaşlık tanımı ise evraklar temelinde yapılmaktadır. Nüfus cüzdanı veya pasaport gibi evrakların bireylerin hukuki konumlarını belirlemesi ile bu tanım önem kazanmaktadır. Fakat bu hukuki hakların kazanımı sadece evrak temelinde düşünüldüğünde bazı aksaklıklara da yol açabildiğine dair örnekler dünyada mevcuttur. Üçüncü olarak haklar temelinde tanımlanan vatandaşlık vardır. T.H. Marshall'ın haklar düzeyinde üç şekilde yaptığı vatandaşlık tanımı bu kategoriye girmektedir. Bu noktada Kadıoğlu'nun dikkat çektiği en önemli nokta bir ülke vatandaşı olma veya bir ülkede ikamet etme hakkı olan vatandaşlıkla sivil, siyasi ve sosyal haklara sahip vatandaşlık konusundaki ayrımdır. Bu konuda İsrail'de yaşayan Filistin halkına verilen vatandaş olarak ülkede ikamet etme hakkı dışında Filistinlilerin başka haklardan faydalanma durumu belirgin değildir.

Son olarak görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık vardır. Vatandaşlığı temel hak ve sorumlulukları olan ve devletin şart koştuğu görevleri yerine getirmek çerçevesinde inceleyen bu bakış açısında vatandaşın eğitimi ve görevler açısından bilgilendirilmesi gerekliliği her zaman ön plandadır. Bu vatandaşlık tipleri genel olarak Marshall'ın vatandaşlık tiplerine benzerlik göstermektedir. Fakat kutsal, milli ve tek üyelik formları bakımından bazı ayrımlar olduğunu da belirtmek gerekir.

Vatandaşlıkla ilgili bir diğer bakış açısı ise ulus kimlikle ilişkisi bakımından değerlendirilmesidir. Ulusalcılara göre vatandaşlık ortak gelenek ve kültürel değerlere inanışı kapsadığı için kutsal bir değere sahiptir. Bu savunu çoğunlukla sağcı kesimler tarafından desteklenir. Solcu kesim ise bu kavramın kutsallaştırılmasının yanlış olduğunu iddia etmektedir (Garcia, 1996: 17). Bu yüzden

de ortak gelenek ve kültürel değerlere sahip olarak topluma üye olma hakkı kamu insanını ve dolayısıyla kimlik sahibi olmayı ifade etmektedir (Stevenson, 2001: 11). İlişkilerin (legal statü, kaynaklar, toplum üyeliği ve kimlik) birlikteliği ahlaki davranış, sosyal pratik ve kültürel inanışların alanını (bunlar sivil erdem olarak tanımlanır) açıklar, çünkü iyi vatandaşın erdemlerini oluşturan şeyleri tanımlar. Bu yüzden de günümüzde vatandaşlık ulus devletin üyesi olma ve tüm bireylere tanınan haklar ve statüden daha fazlasını ifade etme eğilimindedir. Artık aidiyetleri, kişilikleri, siyasi hayalleri ve sonuç olarak farklı kültürlerden insanların gerçeklerini tanımlayan koşullara ve geniş parametrelere odaklanan bir kavram vardır (Simon-Kumar, 2014: 152).

Dolayısıyla bugün vatandaşlık sözcüğünün devleti ve daha kesin olarak modern ulus devletini çağrıştırdığı sonucuna varılabilmektedir. Belirli hak ve yükümlülükler çerçevesinde ulus devlete üyeliği ifade eden vatandaşlık, tipik olarak sivil haklar (serbest konuşma ve hareket, hukukun üstünlüğü), siyasi haklar (oy kullanma, seçim ofisi arama) ve sosyal hakları (refah, işsizlik sigortası ve sağlık bakımı) içerir. Bu hakların kapsamı ve derinliği bir devletten diğerine değişmektedir, ancak modern bir demokratik devletin bu hakları desteklemesi beklenmektedir. Vatandaşlık için uygunluk aynı zamanda modern ulus devlet ile de ilişkilendirilir, üyelik genellikle doğumda başlar. Pek çok ulus devlet ayrıca kendi ülkesinde doğmamışların üyeliğini kabul etmek amacıyla "vatandaş olma" konusunda ayrıntılı kural ve kriterlere de sahiptir. Vatandaşlık statik bir deneyim değildir: vatandaşlar, vatandaşlığın hem anlamını hem de sınırlarını değiştirmek için aktif olarak mücadele eder (İsin & Siemiatycki, 1999: 6).

Son yıllarda vatandaşlık kavramı sadece ulus devletle ilişkili olarak tarihsel vatandaşlık tanımından çok, aktif bir uygulama olarak tanımlanmaya başlamıştır. Sadece toplumun üyesi olmak yeterli olmamakta, üyeler olarak haklarına sahip çıkmak ve onları geliştirmek, görevlerini yerine getirmenin ötesinde gönüllü olarak topluma fayda sağlama çabaları sergilemek, vatandaşlığın temeli olarak görülmektedir. Bu bağlamda vatandaşlığı hem bir statü hem de bir uygulama alanı olarak görmek gerekir. Bu yeni şekilde vatandaşlar yönetime üyelik kapsamında kültürel, sembolik ve ekonomik pratikler kümesi ve sivil, siyasi ve sosyal hak ve görevler yığını olarak tanımlanmaktadır. Burada da görüldüğü gibi sivil, siyasi ve sosyal hak ve görevler temel vatandaşlık göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.2. Vatandaşlık Bilincinin Temel Göstergeleri

Vatandaşlık, devlet tarafından bakıldığında bireye tanınan sivil ve siyasi haklar ve verilen görev ve yükümlülükler; birey tarafından bakıldığında ise tanınan haklardan dolayı bireyin devlete borçlu olduğu bağlılık olarak (Heater, 2004: 194) karşılıklı etkileşim halinde devam etmektedir. Buradan hareketle vatandaşlık bilinci ile ilgili üç unsurun önem arz ettiği belirtilebilir: belirgin bir topluluğa ait olmak, belli haklar ve görevlere sahip olmak ve bu haklar çerçevesinde topluluğun kamu ilişkilerinde katılıma izin verilmesi (Lidström & Schaap, 2018: 3). Her ne kadar günümüzde dünya vatandaşlığı kavramını sıkça kullanıyor olsak da, doğumla birlikte kazanılan ulusal vatandaşlık ve kaldığımız yere göre elde edilen yerel vatandaşlık kavramlarına daha yakın olduğumuzu kabul etmek gerekir. Bu bağlamda vatandaşlık öncelikle toplumsal temelde düşünüldüğünde anlam kazanır. Kendini evinde hissettiği bir toplumsal yapıda yaşamak, vatandaşlığın temel göstergesidir.

Vatandaşlığın tanımı ile ilgili en kapsamlı çalışmaya T.H. Marshall'ın "Citizenship and Social Class" (1950) adlı eserinde tanık olmaktayız. Ona göre vatandaşlığın üç bölümde incelenmesi gerekir (Marshall, 1950: 10-11): sivil, siyasi ve sosyal vatandaşlık. Sivil vatandaşlık tipi bireysel özgürlük haklarından oluşmuştur. Bu özgürlükleri de açıkça belirten Marshall'a göre konuşma, düşünce, inanış özgürlüklerinin yanında mülk edinme hakkı ve adaletten payını alma hakkı sivil vatandaşlığın en temel belirleyicileridir. Adaletle ilgili olarak bireyin eşitlik kapsamında diğer bireylerle aynı haklara sahip olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle sivil haklarla donatılmış kurumların adalet mekanizmasının işlevselliğini yerine getirdiklerini ifade etmektedir. Marshall'ın İngiltere'de evrimleşen vatandaşlık tiplerini ifade etmek için kullandığı bu haklardan sivil ve siyasi olanları liberalizmle ve reformizm sosyal olan ise refah devleti aracılığıyla güçlendirilmiştir (Garcia, 1996: 7). Siyasi vatandaşlık ise siyasi erkin uygulamalarına katılım sağlamakla ilgilidir. Siyasi yapının bir üyesi olarak ya da seçmen olarak bu katılım şekli parlamento ve yerel hükümet konseyleri gibi kurumlarda gerçekleşebilmektedir. Sosyal vatandaşlık tipinde ise daha geniş kapsamlı olarak toplum standartlarına göre medeni bir yaşam tarzı ile yaşama ve buna bağlı olarak güvenlik, ekonomik refah elde etme haklarına sahip olma şekli ifade edilmektedir. Burada ise eğitim kurumları ve sosyal hizmetler ilgi alanına girmektedir (Marshall, 1950: 11). Marshall'ın bahsettiği bu üç sosyal hak alanı (sivil, siyasi ve sosyal),

modern toplumun üç merkezi kurumu olan mahkemeler, parlamento ve refah sistemine karşılık gelmektedir (Kadıoğlu, 2012: 110).

Vatandaşlığın belirtilen tanımlarından hareketle vatandaşlık bilincinin oluşumu ve sürekliliğinde bazı faktörler ön plana çıkmaktadır. Bireyin yaşam tarzı ile bağlantılı olan bu faktörlere bağlı olarak sosyal, sivil ve siyasi faktörler temelinde vatandaşlığın incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır. Özellikle otorite tarafından belirlenen haklar ve görevler bağlamında birey vatandaş olarak hangi rol veya statüde olursa olsun veya kır-kent hangi mekânda yaşıyorsa yaşasın bir devlete tabii olması onun bu hak ve görevlerden mahrum edilmemesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Mal edinme hakkı, düşünce, dil, din özgürlüğü ve gerektiğinde adaletin sağlanması konusunda eşitlik ilkesinin ön planda olması bireyin vatandaş olarak yaşam parçalarının ana unsuru olmalıdır. Aksi takdirde, diğer açılardan bireyin vatandaşlık konumuna bakmanın anlamı olmayacaktır.

O zaman vatandaşlığın tam olarak gerçekleşmesi için üst yönetimler kadar toplumlarında bazı şartları yerine getirmesi gerekir:

1) Risk ve güvensizliği azaltmak,
2) Sivil yaşamı güçlendirmek,
3) Gelir eşitliğinden daha önemli gördüğü statü eşitliğini ileri sürmek,
4) Ortak bir tecrübe ve dolayısıyla ortak bir kültür gerçekleştirmek,
5) Sınıf farklılıklarını meşrulaştırmak için çaba sarf etmek (Garcia, 1996: 9-10).

Risklerin ve güvensizlik ortamının azaltılması bunlardan biridir. Vatandaş olarak birey riskin fazla olduğu ve güven eksikliğinin yaşandığı bir ortamda haklarını ve görevlerini yerine getirmekte sorunlar yaşayabilmektedir. Diğer bir şart sivil toplumun güçlendirilmesine yöneliktir. Toplumsal beraberlik ve işbirliği vatandaşın haklarını uygulama alanı bulmasına ve geri dönütlerle birlikte bu hak ve görevleri yerine getirecek bir ortam bulması mümkün olacaktır. Ekonomik eşitsizliklerin yanında statü eşitsizliklerinin de ortadan kaldırılması bireyin daha rahat iletişime geçmesi ve etkileşimde bulunması açısından önemlidir. Diğer bir önemli şart ise ortak kültürün gerçekleştirilmesidir. Vatandaş olarak bireyin toplumsal bütünlüğü ancak ortak tecrübe ve kültürel birikimle gerçekleşebilmektedir. Son olarak sınıf farklılıklarının farkında olunması ve bu konuda vatandaşların yeterli bilince sahip olması refah düzeyinin artmasında önemli olarak değerlendirilmektedir.

Görüldüğü gibi vatandaşlık bilinci, ancak toplumsal işbirliği ve devlet politikalarının etkinliği ile gelişebilmektedir. Etkin olarak toplumsal, ekonomik, siyasi yapıya katılım göstermek ve devamında hak ve görevlerin şekillenmesi vatandaşlığın gerçekleşmesinde önemli bir paya sahiptir. Ayrıca yaşanılan topraklar, etnik köken ve sosyal yapı da vatandaşlığın doğasına etki etmektedir. Üstel, vatandaşlığın doğasını kavramsallaştırırken (Üstel, 2009: 95) devlet, millet ve vatana ilişkin kavramsallaştırmaların önemine değinir. Devletle birey arasındaki sosyal, hukuksal ve siyasi ilişki temelinde vatandaşlığın aidiyet, bağlanma ve taahhüt temelinde siyasi kültür ve egemen zihniyet kalıpları çerçevesinde okumanın da faydalı olacağı düşüncesindedir. Bu bakış açısı vatandaşlığın sadece kanunlara dayanan veya kemikleşmiş kalıplara sokulan tanımlardan çok ayrı bir konumu ifade etmektedir. Vatandaş olarak birey, içinde yaşadığı topraklar ve ait olduğu etnik köken ile de bütünleştirilebilen bir konuma getirilmektedir.

Böylece vatandaşlık hakkının kapsamı değişmekte ve tarihsel olarak üç tür toplumsal emekle ve buna bağlı olarak üç tür toplumsal kimlikle sonuçlandığı söylenebilir: savaşçı vatandaşlar, işçi vatandaşlar ve ebeveynler. Vatandaşların çalışmak için temel bir görevi vardır ve bunu yapmaktan hak ve faydalar elde ederler. Devlete verilen hizmetler çoğunlukla savaş yoluyla gerçekleşerek savaşçı vatandaşlar için haklar ortaya çıkmıştır. Aile yoluyla devlete yapılan hizmet, yani çocukların üretilmesi ve sürdürülmesi, hem erkeklere hem de kadınlara ebeveyn olarak yarar sağlamaktadır. Ancak, vatandaşlık gelişimini çerçevelendirmenin başka yolları ve vatandaşlık hak ve yükümlülüklerini uygulamanın başka yolları da vardır (Turner, 2001: 189). Bunlardan biri sosyal devlet anlayışıyla ilgilidir. Bu uygulama alanı, eğitim, istihdam ve sağlık gibi temel konularda kendini göstermektedir (Bevir, 2010: 24-25). Sadece kaynakları dağıtmak değil, ayrıca bu kaynakların vatandaşların uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamak için rasyonel bir şekilde kullanılması konusunda politikalar geliştirmekle yükümlüdür.

Demokrasinin ve anti-demokrasinin bütün temel tezleri “insan problemi” üzerine odaklanmaktadır. “insana güvenmek” üzerine yazılan bu tezler “insanın değeri” üzerine bina edilir. Demokrasiyi savunmak insanı savunmakla eş değerdir (Hocaoğlu, 1999: 55). O zaman vatandaşlığın temel göstergelerine öncelikle yasal olarak belirlenmiş hak ve görevler örnek verilebilir. Her ne kadar vatandaşlık haklarının uygulanmasında ırk, cinsiyet, sınıf veya etnik kökenle farklılıklar arz eden bir durumun varlığı bulunuyor gibi görünse de, aynı toprağı ve değerleri paylaşan

insanların bir arada bulunması ve huzur ortamı bu hak ve hürriyetlerle daha belirgin hâle gelebilmektedir. Bundan dolayıdır ki üçüncü unsur olan katılım temelli vatandaşlık yaklaşımı toplumsal temelde eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında önemli bir yere sahiptir. Kamu işlerine katılım sağlamak, siyasi, ekonomik veya sosyal toplumsal yapının bir üyesi olmak, dinlenen olabilmek veya karar verme süreçlerinde yer alabilmek anlamına gelir ve bu unsurlar vatandaşlığın en temel göstergesi olarak önem arz etmektedir.

Böylece vatandaş ve devlet arasında bir ilişki ortaya konur ve etkileşim gerçekleşir. Sıradan vatandaşlar arasındaki sosyal ilişkiler kurumsal düzenlemelerle resmileştirilir. Bu sosyal ilişkilerin "vatandaşlık" erdemlerini, toplumlarda ortak iyilik ve toplu iradesini beslemesi beklenmektedir. Bu da vatandaşlar ve devlet arasında anlamlı bir müzakerenin gerçekleştiği siyasi bir topluluğa yol açacaktır. Ancak, böyle bir evrim birçok şeye bağlıdır (Esau, 2009: 383): Birincisi, vatandaşlar (a) topluluğa dayalı ya da diğer resmi kuruluşların üyeliği veya (b) gayri resmi ağlar ve sosyalleşme ilişkileri aracılığıyla başkalarıyla ilişkiler kurmak istemelidir. İkincisi, vatandaşlar bir dizi ortak değer ve normları paylaşmalıdır. Üçüncüsü, vatandaşlar haklarını ve vatandaşlık görevlerini ortak bir anlayışa sahip olmalıdır. Dördüncüsü, vatandaşların ilişkilerin oluşumuna "yatırım yapmak" için zaman, deneyim, beceri ve bazı durumlarda paraya sahip olmaları gerekir. Son olarak, bireyler başkalarına ve kamu kurumlarına güvenmelidir.

Hangi ülke, millet veya devlete bağlı olursa olsun bireyin bu tür haklarının kayıtsız şartsız sağlanıyor olması, diğer vatandaşlık tiplerinin de mümkün hâle gelmesi için imkân sağlayacaktır. Siyasi vatandaşlığa baktığımızda durum pek de farklı değildir. Siyasi organizasyonlara üye olmak, yeri geldiğinde seçim hakkını kullanmak ve siyasi oluşumlara genel olarak katılım sağlamak vatandaşlığın gereklerinden sayılmaktadır. Bir diğer vatandaşlık tipi olan sosyal vatandaşlık da bu çerçevede önemli bir tiptir. Sosyal vatandaşlık tipi haklardan ve ödevlerden öte bireyin toplum içerisindeki refah ve huzuruyla bağlantılanabilir. Özellikle kent mekânı ölçeğinde gerçekleştirilen faaliyetlerin birçoğunu kapsayan sosyal vatandaşlık tipi kişisel haz ve duyguların olumlu yönde gelişmesi için şarttır. Bu vatandaşlık tipi bir önceki iki tipin devamı olarak görülmeli ve yeterli hak ve görevlerle donatılmış vatandaş toplumun bir üyesi olarak ekonomik eşitlik elde etme sağlıklı ortamda yaşama, eğitilme ve güvenliğinin sağlanması konusunda gerekli alt

yapının oluşturulması gerekliliği hem devletin hem de bireyin temel görevleri arasında sayılmalıdır.

1.3.2.1. Sosyal Vatandaşlık

20.yy. ikinci yarısında, özellikle ikinci dünya savaşı sonrası parçalanmış bir toplum düzeni ve refah seviyesindeki düşüşle birlikte yeniden onarım amaçlı gerçekleştirilen vatandaşlık politikaları içinde en önemlisi sosyal vatandaşlık tipidir. Sosyal olmak özellikle sivil toplum gelişiminde ve bireyin toplumsal aidiyet duygusu geliştirmesi açısından önemli bir vasıf olarak görülmektedir. Sosyallik, demokratik sivil toplumda bir aidiyet duygusu yaratır ve gereklidir, çünkü kamuoyunun ve kimlik oluşumunun koşulları olarak, informal bağlar ve iletişim, kendine güven, sorumluluk ve kolektif eylem için çok önemlidir. Sivil toplumun bir özgürlük, dayanışma ve çoğulluk alanı olması için demokratik bir refah devleti çerçevesi içinde yer alması ve demokrasi için talep edilen bireysel sorumluluk ve katılımı destekleyebilen toplumsallığı besleyebilmelidir (Blau, 2004: 83-84). Enformel bağlar ve iletişim temelli bu tiple kamuoyunun oluşturulmasının yanında güven, sorumluluk ve kolektif eylem oluşumu için ilk adım atılmış olmaktadır. Daha sonra yeni hak arayışlarıyla birlikte, ekonomik ve ahlaki kaygıları gidermeye yönelik hareketler sosyal vatandaşlığın daha da gelişimine sebep olmuştur.

Sosyal vatandaş, belirli bir toplumun üyesi olan bir birey olarak doğuştan gelen ve bundan doğmuş olan birtakım sosyal haklar ve sorumluluklar ile ilişkilendirilmektedir. Vatandaşlık, sosyal politikaların uluslararası gelişiminde odak noktası olmuştur. Bir vatandaş olmak, bir kişinin sağlık, eğitim, barınma, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi kilit alanlarda bir dizi sosyal hükümlere erişme ve kullanma haklarına sahip olduğu anlamına gelir (O'Brien & Salonen, 2011: 214). Eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanma yanında işgücü piyasasına katılım ve çeşitli sosyal faaliyetlere katılım yoluyla kurulan haklara erişim her vatandaş için gereklidir.

Burada tanımladığımız sosyal katılım, gönüllü sektör faaliyetlerinin yanı sıra kamu ve özel alanlarda (komşulara yardım etmek, enformel gruplara katılmak, vb.) bir dizi başka etkileşim biçimini kapsamaktadır. Bu nedenle, literatürde sıklıkla tartışılan sosyal sermaye, sivil topluma katılım, gönüllülük gibi kavramlarla birebir ilişkilidir. Özel ve kamusal alanlar sosyal vatandaşlığın faaliyet alanlarıdır ve sosyal

davranışların sergilendiği bu mekânlar kişisel gelişim ve kolektif bilincin elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal katılım, işgücü piyasasına katılımın sebep olduğu modern toplumlarda özel bir öneme sahiptir, çünkü sosyal organizasyon ve politika geliştirme pazarın egemenliğindedir (Couton & Gaudet, 2008: 23-24). Sosyal sermaye gelişiminin ekonomik unsurlardan çok etkilenmesi sebebiyle sosyal katılımın boyutlarının geliştirilmesi hem bilincin artırılması hem de gerek siyasi gerekse ekonomik hamlelerle azalan güven ortamının tesisinde önemli bir fayda göstermektedir.

Bundan dolayı da sosyal vatandaşlığın daha ileri safhada aktif vatandaşlığa imkân vereceği açıktır. Katılım, sorumluluk ve seçim fikirleri ile ilgili politika arayışlarının şekillenmesinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü aktif, katılımcı demokratik vatandaşlık biçimleri, belli bir düzeyde sosyal kaynak ve tasarruf gerektirir. Vatandaşların katılımı, kaynaklara, motivasyona ve sosyal bağlantılara bağlıdır.

1.3.2.2. Sivil Vatandaşlık

Daha önce belirtildiği gibi vatandaşlık katılımı güven, hoşgörü, dayanışma ve işbirliğini teşvik eden bir yapıyı ihtiva etmektedir. Özellikle güven durumu başkalarına zarar vermeme ve bunu yanında kendi ve toplumsal çıkarları koruma temelinde geliştiğinde kolektif eylemlerin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Burada sivil vatandaşlık kavramı ön plana çıkmakta, sadece haklarını kullanma değil aynı zamanda sosyal ve siyasi vatandaşlıkla da ilgili olarak bilgi, beceri ve ortak değerler geliştirme temelli bir birey ortaya çıkmaktadır. Sosyal bütünleşme, ekonomik verimlilik ve siyasi istikrarı mümkün kılan bu vatandaşlık tipi ile sivil alanda işbirliği sağlanabilmekte ve güven ortamı sağlanabilmektedir (Steenekamp & Loubser, 2016: 120).

Buradan hareketle sivil toplum kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Sivil toplum, aile ile devlet arasında var olan bağımsız alanı ifade etmektedir ve vatandaşların etkileşim içinde olması için devletten bağımsız bir alanı kapsamaktadır. Gönüllülük esaslı kurumlar yanında mesleki işbirliği odaklı ortamlar da sağlayan sivil toplum alanları devletten bağımsız olduğundan bireysel hak arayışlarında etkili olabilmektedir (Qayum ve ark., 2012: 3). Sivil vatandaşlığın uygulama alanı olan bu alanlar, demokrasi, eğitim ve hak kavramlarının yayılmasına

sebep olmaktadır. Uzun vadede vatandaşların tüm toplumun dayandığı güven ve işbirliği ortamını yeniden inşa etmelerine yardımcı olan sivil hareketler, bazen kötü amaçlı da kullanılabilmekte; ayrımcılık, korku ve şiddet barındıran programlara zemin hazırlayabilmektedir (Green, 2008: 59-60).

Sivil toplum vatandaşlık ilişkisi üç farklı biçimde değerlendirilmektedir. Birinci bakış açısı ortak yaşam üzerinedir. Ekonomik ve siyasi başarı işbirlikçi yaşamın gücüne ve sağlığına bağlıdır. Sivil toplum üyeliklerin ve faaliyetlerin gönüllülük esasına dayandığı aile ve devlet arasında ağlar ve ilişkiler olarak algılanır. Çalışma birlikleri, siyasi partiler, dinî kurumlar, profesyonel dernekler, toplumsal ve yardım kuruluşları, sosyal hareketler ve bağımsız medya bu ağları oluşturmaktadır. İşbirliği ve ortak yaşam sosyal sermayeyi besler ve sosyal sermaye de başarıyı besler. İkinci bakış açısının odağında "iyi bir toplum olarak sivil toplum" teması vardır. İyi toplumun ateşleyicileri tolerans, ayrımcılık bağımsız, şiddet bağımsız, güven, işbirliği, özgürlük ve demokrasidir. Üçüncü bakış açısı ise kamu alanı olarak sivil toplum üzerinedir. Demokrasinin gereği tüm sesler duyulur. Eşitsizlik ve ayrımcılık düşmandır. Farklı değerlere ve gerçeklere açık olunmalıdır (Weerd ve ark., 2005: 14-15).

Burada sivil toplumdan kasıt siyasi partiler, ticari birlikler, dinî örgütler, dernekler, vakıflar ima edilmektedir. Hatta üçüncü sektör[9] olarak adlandırılan toplumsal ve gönüllü kuruluşlar kastedilmektedir. Vatandaşlık ile ilgili toplum düzeni ise genel olarak vatandaşların hak ve sorumluluklarını içeren hizmetlerin eşit derecede dağıtımını ifade eden bir toplum tipine karşılık gelmektedir. Burada vatandaşlık görevi demokratik katılımla ilişkili bir durumdadır. Böylece vatandaş katılımı olarak demokrasi ve yönetim temelli kamusal katılım, yerel-ulusal politika geliştirme için güçlendirilmiş ve aktif gelişme süreçleri ortaya çıkmaktadır (Packham, 2008: 29).

Aynı zamanda sivil vatandaşları ihtiva eden bu toplum tipi sosyal sermaye yardımıyla karşılıklı yarar sağlayabilmek amacıyla işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal örgütsel özelliklerin gelişimine yardımcı olmaktadır. Uzun vadeli toplumsal kalkınma planlarının uygulanması aşamasında devletle işbirliği içinde olan bu vatandaşlar hesap verilebilirlik veya hukuk kurallarının uygulanması konularında

[9] Bu sektörler; 1-iktisadi çerçevede özel sektör, 2-Vatandaşlığı meydana getiren ve hükümete bağlı olan kamu sektörü ve 3- toplumun her kesimi kapsayan gönüllülük esaslı kar amacı gütmeyen sosyal ekonomi sektörü… (Packham, 2008: 28)

etkili olabilmektedir. Devlet ile birey arasında köprü vazifesi gören sivil toplum, yüksek toplumsal güven, artan kişisel ağlar, artan refah düzeyi ve işbirliği açısından önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Qayum ve ark., 2012: 4). Bu yönüyle cumhuriyetçi vatandaşlık görüşünden ayrılmakta sadece sorumluluk ve yükümlülük temelli vatandaşlık değil, ayrıca sosyal vatandaşlık gibi sosyal, ekonomik ve siyasi hakların elde edilmesi, sürdürülmesi ve geliştirilmesi konusunda önemli faaliyet alanlarına sahiptir (O'Brien & Salonen, 2011: 215). Vatandaşlar açısından bir eğitim alanı olarak görülebilecek bu davranışlar, daha bilinçli bir toplumsal yapı için çalışmaktadır.

Fakat günümüzde uygulanan kültürel, siyasi veya sosyal politikalara bakıldığında sivil katılımı teşvik eden yapılanmalara (Stevenson, 2001: 8) rağmen vatandaş olarak bireylerin gerek ekonomik sebepler, gerek yaşam tarzı ve gerekse küreselleşmenin etkileri bakımından sivil hareketler göstermede yeterli olmadığı gözlenebilmektedir. Devlet destekli yapılanmalar yerine eğitimli bireylerle daha etkili olabilecek sivil hareketler toplumsal refahın gerçekleştirilmesi için önem arz etmektedir. Aktif vatandaşlık yapısının günümüzde sıkça tartışılmasındaki asıl sebeplerden biri, bahsettiğimiz bu sivil hareketlerin gelişiminde önemli etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir.

1.3.2.3. Siyasi Vatandaşlık

Vatandaşlık bilincinin oluşumunda etkili olan bir diğer tip ise siyasi vatandaşlıktır. Günümüzde çoğunlukla oy kullanma[10] ve kendini yönetecek erki seçme çerçevesinde algılanan siyasi vatandaşlık, devletin otoritesi altında tutulan bir statü olarak kabul edilmekte ve siyasi-sosyal mücadeleleri kapsayacak şekilde genişletilmiş hakları içermektedir (İsin & Turner, 2002: 2). Bu vatandaşlık tipi esasen vatandaşlığın temel dayanağı olan aktif katılımı tetikleyen yaklaşımları içinde barındırmaktadır. Genel manada siyasi olarak hak elde etme, toplu hareket etme ve ortak bilinç oluşturma gibi kolektif faaliyetleri tetikleyen bu vatandaşlık, oy vermekten öte bir davranış bütününü kapsamaktadır.

> Vatandaş olmanın ne demek olduğunu unuttuk. Onu "seçmen" kavramı ile bir tutmaya başladık; daha da kötüsü, yurttaş statüsünü, bütün gücü

[10] Bir vatandaş, (1) yasal olarak özgürse, (2) temel bir ahlaki olgunluk veya eşitliğe ulaşmışsa ve (3) bağımsızsa oy kullanmaya hak kazanır. (Pascoe, 2015: 341)

> elinde tutan bir devletin ve "seçtiğimiz" temsilcilerin bize sağladığı mal ve hizmetlerin edilgen alıcıları konumundaki vergi mükellefi seçmenlerin statüsü olarak kabul ediyoruz. (Bookchin, 2014: 349)

Fakat geçmişte meydana gelen bu sorunlu vatandaşlık tipi, 20.yy. ile birlikte önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Siyasi mücadeleler içinde en çok dikkat çeken demokratik yönetim biçimleri vatandaşlığın statüsünde de önemli değişikliklere sebep olmuştur. Demokraside vatandaşlık

a) Siyasi bir birim içindeki bireylere üyelik statüsü verir
b) Bireylere bir kimlik verir
c) Genellikle belirli bir birimin ortak yararına bir taahhüt olarak yorumlanan bir değerler kümesi oluşturur
d) Siyasi yaşam sürecine bir dereceye kadar katılım uygulamasının yapılmasını içerir
e) Kanunlar, belgeler, yapılar ve yönetim süreçleri hakkında bilgi ve anlayışın kazanılması ve kullanılması anlamına gelir (Steenekamp & Loubser, 2016: 118-119).

Demokrasinin en temel argümanı, vatandaşlar adına yönetimi gerçekleştirecek erkin seçilmesine ve vatandaşların bu yönetim tarafından idare edilmesine müsaade etmesidir. Genel olarak yasal sözleşmeler çerçevesinde gerçekleştirilen bu faaliyetler ile vatandaşlar pasif durumda olarak görülmektedir (Barber, 2003: 218). Buradaki pasiflik, somut siyasi statü yerine soyut yasal statü olarak karşılık bulmaktadır. Bu durum demokrasi anlayışı ile ters düşmektedir. Demokrasi, katılımcı politikalarla kamu güvenliğini sağlama, sorunları yüz yüze etkileşim yoluyla çözme ve dolayısıyla etkin çözüm önerileri sunmayı şart koşmaktadır.

Böylece demokratik vatandaşlık da çeşitli dönüşümler geçirebilmektedir. Barber'ın (2003: 219) bahsettiği demokratik vatandaşlık tipleri bu çeşitliliği özetler niteliktedir. Siyasi vatandaşlık bağlamında bakıldığında temsili, üniter ve güçlü demokrasi tipleri ortaya çıkmaktadır. Günümüzde yaygın olan temsili demokrasi tipinde vatandaşlar yasal haklara sahip, sözleşmeler kapsamında faaliyet gösteren, vatandaşlıktan yönetime doğru bir hareket yönü geliştiren ama genel olarak pasif bir davranış sergileyen ve karşılıklı kontrolün sergilendiği tipi ihtiva etmektedir. Üniter demokrasi tipinde ise vatandaş kardeşlik bağlarının ve dolayısıyla kan bağının güçlü olduğu, kurumsal birimlere yönetime bağlantılanan, birbirleri arasında yatay bağlar

barındıran, itaatkâr bir siyasi davranışta olan, karşılıklı sevgi ve korku ilişkisi içinde ve ortak inanış, değer ve kimlik çerçevesinde davranışları temellendirilen tipe karşılık gelmektedir. Güçlü demokrasi tipinde ise vatandaşlar yakın komşulukları olan, ortak katılım faaliyetleri gösteren, aktif katılımcılar olarak yönetimle ilişkili, yatay veya dikey düzeylerin olmadığı, işbirliği temelli, karşılıklı empati ve saygıya dayanan ve ortak diyalog, karar ve çalışma biçimleri sergileyen bir tiptir.

Siyasi kurumlar siyasi vatandaşlık faaliyetleri içinde önemli bir etkiye sahiptir. Vatandaşların gerek temsil edilmesi, gerek yönetimle işbirliği içinde olmaları ve gerekse komşuluk düzeyleri içinde aktif faaliyetler göstererek refah ortamına katkıda bulunmaları bakımından önemli araçlardır. Gerçekleştirilen eylemler, yeni aktörler ve kimliklere açık olan, başarı veya başarısızlık her iki kutbu da içinde barındıran ve sonuç olarak uygun davranışlar sergilenmesi için kurallar oluşturularak kaynakların ve kuralların dağılıma katkı sağlamada önemli bir yere sahiptir (Putnam, 1993: 17). Siyasi kurumlar bu vatandaşların aktif faaliyetlerde bulunmalarında etkili olmaktadır. Bundan dolayı cumhuriyetçi, cemaatçi veya liberal yaklaşım hangisi olursa olsun siyasi katılımın çeşitlenmesinde ve geleneklere bağlı kalınarak farklılıklar da gösterebilmesinde fayda sağlamaktadır. Kişisel çıkarlar yerine daha iyi bir toplum anlayışı içerisinde çalışma göstererek kamusal alana katılımı özendiren bu davranışlar iyi veya aktif vatandaşlığa katkı sağlamaktadır. Ayrıca cemaatçi yaklaşım bağlamında bakıldığında ortak kamu mallarının kullanımı ve kimliklerin korunması ile topluluğa özgü davranışlara yol vermektedir (Peucker ve ark., 2014: 284).

Bu yeni anlayışlar içerisinde vatandaşın aktif rolü en çok göze batan değişimlerdendir. Vatandaşı yönetimde söz sahibi yaparak hem devleti güçlü kılmak hem devamlılığı sağlamak hem de istikrarlı bir anlayışın kazanılmasıyla güçlü devletin sürdürülebilirliği önemli etkenlerdir. Demokrasi anlayışına karşılık gelen bu sistemlerde vatandaş ya yönetime direkt katılım sağlayarak ya da temsilci göndererek çeşitli şekillerde ortak olma çabası içindedir. Vatandaşın direkt ana aktör olduğu bu sistemlerle birlikte hem şeffaflık anlayışı artmakta hem de bireysel sorumlulukların paylaşımı ile imece usulü bir yardımlaşma görünümü kazandırılmaktadır. Sorumlulukların paylaşılması, katılımın sağlanması ve böylece şeffaflığın ön plana çıkmasıyla Yalçıntan'a göre (2000: 28) problemlerin çözümünde önemli bir adım atılmış olacak, bağımlılık, rant peşinde koşma, bürokratik gecikmeler, yeniliğe

düşmanlık, mali sorumsuzluk, şeffaf olmamak, rüşvet ve adam kayırma gibi kamu yönetiminde öne çıkan sorunlara karşılık gelen mekanizmalar çalıştırılmış olacaktır.

1.3.2.4. Birey olarak Vatandaştan Aktif Vatandaşa

Vatandaşlık tanım olarak birey ile üyesi olduğu devlet arasındaki ilişkiyi ifade eden bir kavramdır. Bu ilişki, yasalarla belirlenmiş haklar ve verilmiş sorumluluklarla şekillendirilmiştir. Fakat günümüz toplumlarında sadece görevlerini yerine getirmek ve iyi bir vatandaş olmak yeterli olmamakta, yasaların üzerinde topluma fayda sağlayacak, işbölümü ve dayanışmayı geliştirecek faaliyetlerin gerekliliği dikkat çekmektedir. 20.yy. sonları itibariyle ortaya çıkan aktif vatandaşlık kavramı, bu gereklilikleri yerine getirmeye yönelik hem bir devlet politikası, hem de toplumsal refaha yönelik bireysel çabalara karşılık gelmektedir. Katılımcı davranışların ön planda olduğu bu vatandaşlık tipi siyasi, sosyal ve sivil boyutlarda meydana gelen krizleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Yönetişim temelli uygulamalar, sosyal uyumu ve kişisel hak ve sorumlulukları geliştiren davranışlar aktif vatandaşlık politikalarının hedefindedir. Bu çabalar, özellikle kentlerde kabuğuna çekilen kentlileri hedef almaktadır.

> Bir özne arıyoruz. Yaratıcı (kolektif, üretici) özne silikleşti. Örgütleyici özne hangisidir? Siyasi lider mi? Ordu mu? Bürokrasi ve devlet mi? Girişim mi? Her yanından parçalanan, dökülen "özne", bütünün çimentosu olma sıfatını artık taşıyamaz. Fakat artık bütün, toplam diye bir şey var mı? (Lefebvre, 2007: 84)

Lefebvre'nin de ifade ettiği gibi aktif vatandaşlığın temel göstergesi olarak yaratıcı ve bütünün çimentosu konumundaki öznenin günümüz toplumlarında giderek azalması ve pasif bir davranış göstermesi gerek farklılıklar yaratan değer sistemleri ve gerekse iletişimin gerçekleşmesi konusunda zayıflığa sebep olmaktadır. Bunun yanında ideolojik ve dinsel çerçevede vatandaşların kullanılmasının da önlenmesi gerekliliği vurgulanması gereken diğer husustur. İnsanın kendi maddi, manevi ve düşünsel potansiyelinin farkına varabilmesi ve potansiyelini gerçekleştirmesi yani pratiğe dönüştürmesi için, insan aklının muhakkak dinsel ve ideolojik dogmalardan temizlenmesi gerekir. Ulus devletlerin zaman zaman eğitim alanında gerçekleştirdikleri ideolojik ve dinsel eğitim politikaları, bu tür düşüncelerin bireyler tarafından kabullenilmesine yönelik olduğundan, aktif vatandaş olmaktan uzaklaşmalarına ve iktidarların istedikleri gibi yönlendirdikleri bireyler konumuna

gelmelerine sebep olabilmektedir. Böylece kendi kendilerine harekete geçme ve kendi kararlarını uygulamaktan uzaklaşma eğilimi gösterebilmektedirler. Vatandaşların fikren gerçek anlamda özgür olmaları da diğer bir göstergedir (Sancaktar, 2015: 316-317). Eğer güç belli bir sınıfın, bir partinin veya bir grubun elinde ise ve birey bu gücün aldığı kararlara müdahale edemiyorsa, belli bir süre sonra en basit karar alma süreçlerine dahi duyarsız kalabilir. Böylece bireyle ilgili alınan kararların onun yararına değil iktidarın yararına olacağı açıktır.

Buradan hareketle gündeme sık sık getirilen vatandaşlık ideolojileri bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik hareketleri içinde barındırmaktadır. Norm ve değerleri içinde barındıran ideolojilerden farklı olarak vatandaşlık rejimleri fikirlerden daha fazlasını içerir: ilkeleri, kuralları ve karar verme prosedürleri ile kurumsal düzenlemeler, politikaya karar verme ve yürütme görevlerinden sorumlu makamlar, kimin bakım alma hakkına sahip olduğu ve ne kadar para gerektiğine dair düzenlemeler. Bu tür kurumsal düzenlemeler resmi (yasal ve diğer resmi hükümlerde ifade edilmiş) veya gayri resmi (başkalarıyla ilişki kurma alışkanlıklarında ifade edilmiş) olabilir. Böylece iktidar ilişkilerini daha açık bir şekilde ele almaktadır (Tonkens, 2012: 201).

Smith (1994: 107) vatandaşlığın temel göstergelerinin ortaya çıkması ve toplumsal birliğin sağlanması ve sonuç olarak güçlü bir devlet anlayışına ulaşılması konusunda bazı devrimsel hareketlerin gerçekleştirilmesi üzerinde durur. Ona göre bireyin tam bir vatandaş boyutuna getirilebilmesi için öncelikle toplulukların pasif bir yapıdan etkin siyasi ve sosyal çıkışa doğru harekete geçirilmesi gerekir. Daha sonra elde edilen siyasi ve sosyal yapıyla birlikte topluluğun toprak bütünlüğü olan bir yurda yerleştirilmesi ve onlara ekonomik birlik kazandırma hareketi sağlanmalıdır. Daha sonra yapılması gerekenler biraz daha uzun süreçleri kapsayan eğitim hareketidir. Hem devlet olarak hem de ekonomik açıdan birliğin sağlanması sonrasında bireylerin değerler, normlar ve haklar çerçevesinde eğitilmesi şarttır. Böylece onlara sivil, siyasi ve sosyal haklar vererek yasal vatandaşlar haline getirmek kolaylaşır.

Statü olarak vatandaşlık politikaların geliştirilmesinde de önemli bir unsur olarak görünmektedir, fakat vatandaş olmak ve belirli haklara sahip olmak ile öngörülen haklar ve yükümlülükler çerçevesinde hareket etmek arasında var olan bağlar açısından bakıldığında aktif vatandaşlık bu çerçevenin dışında görünmektedir (Bee & Kaya, 2017: 304). Bir başka ifadeyle, katılımın temel gösterge olduğu bu

vatandaşların davranış sergilemesinde kurumsal veya belirli bir statüye bağlılıktan öteye geçme gerekliliği vardır. Bu bağlılıklar katılım sergilemek ve sorumluluk almayı etkileyen faktörlerin birleşimi olarak görülebilmektedir. Devlet ahlaki ve psikolojik bağların diğer sosyal ve etik bağlantılara göre öncelikli olmasını talep ederse, o zaman, diğer ilişkilerin ve bağlılıkların yoğun bilinci durumunda, devletin vatandaşın sadakati üzerindeki tekeli sorgulanacaktır. Daha sonra devlet, insan gruplarının sosyal-ahlaki-siyasi katmanlarında sadece bir ünite olarak yorumlanabilir; Daha sonra, vatandaşların devletin altındaki ve üzerindeki ideallerine, gruplarına veya kurumlarına olan bağlılıklarını paylaşmaları gerektiğini öne süren argümanlar paylaşılabilir (Heater, 2004: 194). Kısacası, vatandaşlık üniter bir kavram ve statü değil, çoklu olarak algılanmalıdır.

Modern vatandaşlık tiplerinden olan aktif vatandaşlık aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşen, mikrodan makroya doğru gelişim gösteren bir mücadelenin göstergesidir ve kamusal alan temel argümandır. Farklılık içeren hakların ön planda olduğu ve özel alana vurgu yapan tiplerden farklı olarak bu vatandaşlık tipi mücadele olmaksızın yukarıdan verilen haklarla farklılıkları özel alana iteleyerek kamusal kimliği vurgulayan pasif vatandaşlardan çok farklıdır. Hakların yukarıdan verilmesi ve düzenlemelerin de yine yukarıdan yapılması etkin hareketliliği engelleyen bir durum olmaktadır (Kadıoğlu, 2012: 178). Aktif vatandaşlık yeni bir idealdir ve birey olarak haklarını arayan ve belirlenmiş görev setlerinde hareket etmenin ötesine geçen vatandaşları temsil eder (O'Brien & Salonen, 2011: 216). Daha fazla özerklik ve seçenek verilen bu tiple karşılığında sorumluluk alan, esnek ve faaliyet odaklı çalışan bireyler kastedilmektedir.

Sosyal ve refah devletleri tarafından da özellikle teşvik edilmesi gereken aktif vatandaşlar, kurumsal düzeyde politikalara saygılı ve tüm süreçlerde yer alarak bulundukları pozisyonları en verimli şekilde çalışır hâle getirmek için mücadele ederler (Ebersold, 2007: 238). Statü olarak vatandaşlıkta bireyler asgari düzeyde yaşam koşullarına sahip olarak yaşamını devam ettirir ve sözleşmelere göre hareket etmeleri makbul görünmektedir. Bu vatandaşlar ise sosyal, siyasi ve sivil olarak zengin bir çeşitliliğe sahip dayanışmanın ve bütünlüğün vurgulandığı ve en önemlisi de kamusal katılım sergileyerek bir toplumsal bütünlük oluşumuna katkıda bulunurlar (Kadıoğlu, 2012: 176).

Bu tartışma için vatandaşlığa yaklaşımda ikinci ve yakından bağlantılı önemli bir değişiklik, pasiften aktif refaha geçiş olarak tanımlanmış olan şeydir. Sonuçta

aktif ve pasif vatandaşlığın birbirinden çok farklı şekillerde birbirine bağlanabilmektedir. Aktif vatandaşlığa geçiş, sorumlulukları vurgulayarak ve haklara verilen vurguyu azaltarak mümkün görünmektedir. Kısacası, aktif vatandaşlık, bireyin vatandaş olarak aktif olmasını, hizmetlerin güvence altına alınmasında ve bireysel ve aile refahı için gerekli programlara erişimde sorumluluk almasını gerektirir. Bu vurgu, birey ve ailenin tartışıldığı, pasif olarak hizmetlere ve programlara hak olarak erişildiği tartışılan pasif refahlara yol açtığı görülen haklara yapılan vurgulamanın aksine durmaktadır. Geçtiğimizde, son yirmi yılda gelişen "pasif" refah eleştirisinin, örneğin, sınai haklar yoluyla vatandaşlık haklarının aktif olmalarına imkân sağladığı yollara katılamadığı belirtilmelidir (O'Brien & Salonen, 2011: 215). Bu yüzden de aktif ve pasif arasındaki ayrımı tanımlayıcı olmaktan çok ideolojik ve politik bir süreç olarak değerlendirmek gerekir.

Sonuç olarak günümüzde liberal, cemaatçi ve cumhuriyetçi tüm vatandaşlık tiplerini bir araya getirerek aktif vatandaşlık kavramı ortaya çıkarma girişimlerine tanık olmaktayız. Vatandaşlık bilincinin oluşumunda temel göstergeler olarak belirlenen siyasi, sosyal ve sivil vatandaşlık tiplerini genel olarak içinde barındıran aktif vatandaşlık, belirli faaliyetlerin kullanıcıları olmaktansa direkt olarak politika yapıcı ve şekillendirici olmaktadır. Tam bir vatandaş gibi hareket etmek anlamına gelen bu yaklaşım, katılım konusuna dikkat çekmektedir ve ortak hareket etme, kamu yararını düşünme ve ortak faydalar sağlama girişimlerinin merkezinde yer almaktadır. Birey olarak vatandaşların aktif vatandaşlar olarak hareket etmesi toplumsal farklılıkların ve dönüşümlerin herkesin yararına olacak şekilde bir faaliyet alanı için gerekli görünmektedir. Yaşamlarını etkileyen kararlarda aktif rol alma imkânı sağlayan bu yaklaşım sosyal, sivil ve siyasi yaşama olumlu katkılar sağladığı asla gözden kaçırılmamalıdır.

1.3.3. Aktif Vatandaşlık Kavramı

Vatandaşlık tanımı ve vatandaş olmanın temel göstergelerinden yola çıktığımızda aktif vatandaşlığın da temel çerçevesi ortaya çıkmaktadır. Bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi vatandaşlık, genel olarak siyasi ve sivil hak ve görevlerden ve devamında katılımdan daha sonrasında ise ekonomik, kültürel ve toplumsal olarak refah seviyesinin yükseltilmesi için sosyal hakların ve katılımın sağlanması temelinde incelenmektedir. Aktif vatandaşlık haklar ve görevler

açısından "oyunun kurallarını öğrenmek" veya mevcut kurum ve yapılara katılım sağlamaktan fazla bir şeydir. Sosyal, sivil ve siyasi vatandaşlık tiplerini kapsayan bu yeni tip ile bireyin sosyal katılım ve adalet programlarının izlenmesi hususunda güç ilişkilerinin ve yapılarının adreslemesi ve bunları gerektiğinde değiştirme yetisine sahip olma ve en önemlisi de aktif öğrenmeyi etkin kılma temeline dayanır. Ayrıca insanların topluma uyumu ve sosyal dayanışmayı nasıl teşvik edebileceği ve dolayısıyla vatandaşları yetkilendirmek kadar sivil toplumu güçlendirmek ile ilgilidir.

Literatürde aktif vatandaşlık kavramı ile karıştırılan veya bu tipin karşısında görebileceğimiz birçok farklı boyutta tanımlamalar yapılmaktadır. Matituda, iyi vatandaş aktif vatandaş arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir (Matituta, 2007: 3). Kurallara tam olarak uyan, devletine bağlı, iyi davranışlar gösteren "iyi" vatandaşlar aktif olanlardan farklı olarak kamu politikalarını etkileyecek şekilde diğerleri ile ortak çalışmaktan uzak durur. Bir diğer karşılaştırma ise "pasif" ve aktif vatandaş arasındadır (Nelson & Kerr, 2006). Pasif "olmak"la, aktif vatandaş ise "yapmak"la ilgilidir. "olmak" çoğunlukla statü olarak karşımıza çıkmaktayken, "yapmak" uygulama ile ilgilidir. Pasifliğin unsurlarını Nelson ve Kerr (2006) şöyle ifade etmektedir: ulusal kimlik (ulus tarihini bilir ve değer verir; sembolleri destekler), vatanseverlik (orduda görev almaya istekli, diğer ulus devletlere karşı devletine desteği esirgemez) ve sadakat (çalışkanlık ve boyun eğme).

Hoskins & Mascherini (2009: 462) aktif vatandaşlığı "insan hakları ve demokrasi çerçevesinde karşılıklı saygı ile karakterize edilen sivil toplum ve siyasi yaşama katılım" olarak; Amitai Etzioni ise bilinçli, faaliyette bulunan ve siyasi olarak etkili olarak (Etzioni, 1968: 11) tanımlamaktadır. Bu tanımlar, farklı sivil ve siyasi bileşenlere ışık tutarak aktif vatandaşlığın temellerini belirlemede sosyal dayanışma ve eşitlik gücünü ortaya koymaktadır. Aktif vatandaşlığı, siyasi sisteme erişimin kolaylaştırılması, kamu politikalarının belirlenmesinde ve aynı zamanda demokratikleşmenin desteklenmesinde geniş politika ile sorumlulukların paylaşılması amacıyla katılımcı davranışların desteklenmesini amaçlayan kurumsal bir süreç olarak tanımlayabiliriz.

Daha ayrıntılı bir aktif vatandaşlık tanımı sağlamak için, sivil toplumun hem geleneksel (protestolar gibi) hem de alternatifleri kullanarak farklı yollarla belirli iddiaları ifade etmesinin özellikle önemli olduğu, aktif vatandaşlık fikrini bir talep olarak ortaya koymamız gerekir. Bu açıdan bakıldığında, aktif vatandaşlık aslında

sivil toplum aktörlerinin karşılıklı dayanışma biçimlerini biçimlendirme veya ifade etme biçimleri çerçevesinde 'seslerini yükseltmek' isteyen sivil ve siyasi alanlara girdikleri ve katıldığı bir aşağıdan yukarıya süreci olarak düşünülebilir. Bu terimlerle aktif vatandaşlığı, karşılıklı dayanışma biçimlerini biçimlendirmek için sivil toplumun bir araya geldiği veya mevcut siyasi statüye yönelik muhalefet biçimlerinin ifade edilip itiraz edildiği bir aşağıdan yukarıya süreci olarak görülebilir (Bee & Kaya, 2017: 308). Başka bir ifadeyle, aktif vatandaşlık demokratikleşme ve toplum katılımı için sosyal temelleri genişletme talebi haline gelmektedir.

Bu aktif vatandaşlık biçimi, seçim politikaları gibi resmi siyasi katılım kanalları dışında ifade edilir ve çeşitli tartışma biçimlerinin uygulanması sayesinde ortaya çıkar. Aynı zamanda, kamu politikasının yetersiz kaldığı veya mevcut olmadığı ve bireylerin belirli bir sorunu çözmek için ortak eylemde hareket ettikleri, dolayısıyla kamu müdahalesinden - veya bazı durumlarda bunun yerine - hareket ettiği zaman gerçekleşir. Bu perspektif kapsamında, örneğin, vatandaşlar mevcut düzeni alt etmeye çalışarak (otoriter bir hükümete karşı protesto durumunda) sosyal ve siyasi ortamların mülkiyetini kazanmaya çalışacaktır. Topluluğun refahını güvence altına almak, müdahale eksikliği olduğunda politika yapıcıların işlevlerini değiştirmek amacıyla kendi kendine harekete geçmek ve kültürel ve sosyal faaliyetlerin organizasyonu için terk edilmiş kamusal alanları işgal etmek ve kullanmak önem kazanır (Bee & Kaya, 2017: 308).

Genel olarak siyasi politikalara ve toplumsal huzuru sağlayıcı uygulamalara bakıldığında yerel suç önlemeleri, parçalanmışlıkların giderilmesi ve dışlanmanın önüne geçilmesi açısından sağlıktan eğitime önemli hamlelerin yapılması gerekliliği günümüz toplum yapısında ön plandadır. Günümüz demokrasilerinde aktif olarak sosyal-siyasi-ekonomik olgulara katılım sağlayan vatandaş tipi pek yaygın bir davranış değildir. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi kent yaşamı, ekonomik krizler, eşitsizlikler ve adaletin herkes için doğru şekilde sağlanamaması gibi hususlar bireyin aktif olarak politikalara dâhil olma hususunu gündeme getirmektedir. Devletin fonksiyonel olarak yeniden şekillenme konusu gündemdeki tartışmalar arasındadır (Marinetto, 2003: 104). Merkezileşmiş ve otoriter devlet yerine toplum otoritesi üzerine kurulu bu sistem ile siyaset ve yöneten kurumlar merkezi hükümet olarak görevine devam ederken, aktif vatandaşlık çok daha fazlasını ifade etmektedir. 80'ler ve 90'larda ortaya çıkan bu kavramla devletle bağlantılı olan siyasi kurumların rolü araştırılarak aktif vatandaşlığın çerçevesi ortaya konmaktadır.

Özetle aktif vatandaşlık yaklaşımlarını üç temel boyutta değerlendirme gerekliliği ortaya çıkmaktadır: siyasi felsefe, vatandaşlık eğitimi ve sivil-siyasi-sosyal katılım (Weerd ve ark., 2005: 13). Siyasi felsefe açısından bakıldığında aktif vatandaşlık ile ilgili daha önce bahsedilen üç teori dikkat çekmektedir: liberal, cemaatçi ve cumhuriyetçi vatandaşlık teorileri. Bu teoriler haklar ve görevler temelinde şekillenmekte ve çeşitlenmektedir (Simon-Kumar, 2014: 153).

Katılım bağlamından bakıldığında ise politika hedeflerinin merkezi unsuru vatandaşlık-katılım ilişkilendirilmesi üzerinedir. Katılım temel olarak tolerans, şiddet bağımsız ve haklar temelli karakterize edilmektedir. Bu yaklaşımda katılımın niteliği önemsenmesi gereken husustur. Ekonomik ve sosyal yaşamın, sivil yaşamın, demokratik sivil toplumun ve topluluğun tüm alanlarına katılım merkezidir. Katılımın demokratikliği de ifade edilmektedir. Vatandaşlık eğitimi boyutuyla değerlendirildiğinde ise aktif vatandaşlık sorumluluk kavramıyla ilişkilendirilmektedir (Weerd ve ark., 2005: 11-14). Buna göre demokrasi ve insan hakları gibi değerler, eşitlik ve tolerans, aktif katılım, sosyal sorumluluk, dayanışma ve sosyal adalet sorumlu vatandaşlıkla bağlantılıdır. Ulusal eğitim programlarına sorumlu vatandaşlık eğitimi yaygın olarak müfredata dâhil edilmektedir.

Son dönemlerde katılım konusunda önemli dönüşümler dikkat çekmektedir. Görev temelli vatandaşlık tipinden katılım temelli vatandaşlık tipine doğru meydana gelen bu dönüşüm aktif vatandaşlığın önemini ortaya koymaktadır. Sivil toplum, siyasi faaliyet ve dayanışma içeren bu vatandaşlık tipi sivil toplumla ilişkilendirilmekte ve aşağıdan yukarıya doğru bir hareket yönü göstermektedir. Bu yönüyle gerek etnik farklılıklar gerek farklı kültürlerin bir arada olabilmesi imkânı doğmaktadır. Gönüllü gruplar ve dolayısıyla aktif vatandaşlar kurumları ve kararları izleyerek politika üretme süreçlerinde etkin bir katılım sergiler ve bu süreçlere güvenirlik veya tam tersi sergileyerek uygulanmalarına müdahale edebilmektedir (Bevir, 2010: 108). Bundan dolayı da aktif vatandaşlığın katılım faaliyetleri başlangıçta yerel derneklere katılım ile değerlendirilmektedir (Westwood & Williams, 2005: 139). Çünkü toplum artık sosyal beden ve bireyler arasındaki diyalektiğin bir sonucu olarak algılanmamakta, ancak her bireyin katılımına göre ilerleyebilecek ve kendi stratejilerinde uyumu bulabilecek bir işbirliği sistemi üzerine kuruludur (Ebersold, 2007: 238).

Bu bağlamda aktif vatandaşlığın kilit özellikleri de ortaya çıkmaktadır. Öncelikle bireysel bir davranış olarak dikkat çekmektedir. Bu bireysellik daha sonra

gerek eğitim gerekse sivil toplum katılımıyla kolektivist bir yapıya dönüşmektedir. Giderek artan şekilde sosyal refah sorumluluğu edinme, devletin aktif olmasına sebep olma, toplumun bir parçası olarak kendini görerek sorumluluklarının bilincinde olma ve buna göre hareket etme durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece uzun vadede refah devletinin reform yapma gereksinimlerine katkıda bulunabilmektedir (Kearns, 1995: 157). Toplumun güçlendirilerek ortak kaygılarla başa çıkabilmelerine kendi örgütsel davranışlarıyla imkân verebilmektedir. Özellikle vatandaşların, kamu kurumların ve özel sektörün ortak hareket ederek güvenliğin ve güvenirliliğin birlikte tesis edilmesi şansı daha da artmaktadır. Katılımcı kurumsal yapılanmalar etkinliği teşvik ederek kamu hizmetlerini desteklemeye dahil edilmekte ve sınırlılıklar ortaya konmaktadır (Steden ve ark., 2011).

Aktif vatandaşlık, diğerleri arasında demokratikleşmeyi, entegrasyonu, kamu politikalarına katılmayı ve hesap verebilirliği teşvik etmek amacıyla bir kamu politikası haline gelmiştir. İlk bakışta, aktif vatandaşlık bu nedenle belirli sosyal ve siyasi ihtiyaçlar nedeniyle kurumsal olarak yürütülen karmaşık bir gelişim sürecinin sonucudur (Bee & Kaya, 2017: 306). Aktif vatandaşlık, insanların, ait oldukları topluluğun sivil, sosyal ve siyasi yaşamına bilinçli olarak katılımıyla ve vatandaşlığı ortaya koyan geniş bir hak ve görev sisteminin oluşturmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır.

Sonuç olarak, aktif vatandaşlık, kamu yararına genel çıkarların gerçekleştirilmesine yönelik girişimleri artırarak toplumda değişikliklerin teşvik edilmesinin yanı sıra, halkla ilişkilere katılma ve haklarla yakından bağlantılıdır. Gönüllülük yapan dernekler ve sivil toplum kuruluşları, vatandaşlık hakkının kullanılabileceği iki öncelikli alanı temsil eder (Iezzi & Deriu, 2014: 845). Bu alanlar bireyler, aileler ve sosyal gruplar arasındaki ilişkilerin ve işbirliğine dayalı ağların kurulabildiği sosyal alanlardır. Aktif bir vatandaşlık davranışının teşvik edilmesi, sosyal bütünleşme süreçlerini sürdürebilir ve yaşam kalitesini ve sosyal refahı geliştirmeye katkıda bulunabilir.

1.3.4. Aktif Vatandaş Olmanın Unsurları

Her toplumun ve toplum üyeleri olarak her bireyin kendine, topluma veya toplum üstü kurumlara katkıda bulunması ve bu katkı konusunda toplum ve toplum üstü kurumlar tarafından teşvik edilmesi gerekir. Devletin belirlediği politikalar

kapsamından öteye geçerek yapılan bu katkı, ancak aşağıdan yukarı gerçekleştirilen faaliyetlerle gerçekleştirilebilir. Örneğin, devlet eğitim ve sağlık hizmetleri için imkânlar sunabilir veya kanunlar çıkarabilir, fakat toplumun bunlara ek olarak gönüllü hizmetlerde bulunması ekstra faydalar sağlanmasına yol açmaktadır. Yapılan bu gönüllü hizmetlerin daha sonra kartopu gibi büyüyerek yüksek refah seviyesine neden olacağı kesindir. Bunun yanında bireyin kendi toplumları kadar diğer toplumların yaşamına da etki etme cesareti gösterdiklerinde çerçeve daha da genişlemiş olur ve tüm dünya barış ve huzur ortamına ulaşmış olur. Tabi bu etkinliklerin yapılmasına yönetimlerin ve üst yapının vereceği destek, faaliyetlerin daha etkin olmasına yardımcı olacaktır. Güvenliğin sağlanması, kamu kurumlarının ve hizmetlerinin bu faaliyetleri gerçekleştirilecek şekilde kapsamlı hâle getirilmesi ve yeni düzenlemeler bu destekler arasında sayılabilmektedir. Verimliliğin artırılmasına yönelik bu çabalar, daha iyi ve aktif toplumların oluşumu için şarttır. Aktif vatandaşlık bu faaliyetlerin içinde merkezi konumdadır.

Sosyal devletlerde vatandaşlığın yeni formları, modernleşmenin bir gereği olarak önemli bir yer tutmaktadır. İdari ve siyasi temelde gerçekleştirilen projeler, vatandaşlığı ön plana çıkarmak üzerine olmaktadır: ulusal kimliğin düzenlenmesi, küreselleşen dünyada sosyal uyumu sağlamak için mücadeleler ve devlet-toplum arası ilişkiyi yeniden gözlemleme çabaları bu teşebbüsler arasındadır. Bu mücadelelerin kökeninde aktif vatandaş kavramı yatmaktadır. Aktif vatandaş kendi sorumluluklarının bilincinde olmak, diğerlerini önemsemek ve toplulukların refahını düşünmek için faaliyetlere davet edilir, bu konuda teşvik edilir veya bazen de zorlanır. Kendini geliştirmesi için fırsatları yakalaması ve küreselleşen dünyada ulusal başarı ve yaşam projelerine katkıda bulunması için emek harcaması beklenir.

Etzioni ise toplumsal yaşam biçiminin aktif bir toplumla insanlar tarafından değiştirilebileceği düşüncesinden hareketle aktif faaliyetlerde bulunmak için temel üç unsurdan bahseder (Etzioni, 1968: 4): öz bilince sahip ve bilen aktörler, aktörlerin gerçekleştirmeye kararlı oldukları amaçlar ve toplumsal düzeni geliştirme gücüne ulaşılabilirlik. Yani aktif bir birey olmak için toplumsal veya bilimsel bilgiye sahip olmak, aktiflik konusunda kararlı olmak ve ekonomik, siyasi veya sosyal çerçevede bir güce sahip olmak gerekir. Bilgi aktif bir toplumda, toplumsal bilinç ve eylemi mümkün kılmaktadır. Bilinçsiz bir bireyin aktif olması mümkün değildir. Bir diğer unsur olan karar alma, bilinç ve güç arasında bir bağ olarak karşımıza çıkar. Aktif bir bireyin birkaç seçenek arasından bilinçli bir seçim yapmasını ifade eder. Son olarak

gücü ortaya koyabilme kapasitesi, aktif olmanın harekete geçme aşamasıdır. Örneğin kültürel amaçlar için eğitim, toplumsallaşma ve eğlence güç olarak kullanılabilir. Üretim araçları da diğer bir güç kaynağıdır (Etzioni, 1968: 370-373).

Aktif vatandaş sosyal-siyasi-ekonomik konularda karar alma süreçlerine katılan, içinde bulunduğu toplumun kurallarını ve değerlerini etkileyen faaliyetler gösteren ama bunları yaparken de bireysel değil toplumsal faydayı düşünen vatandaştır (Sancaktar, 2015: 318). Ancak tüm vatandaşlar bu niteliklere sahip olmayabilmektedir. Aktif vatandaşlığı ahlaki, özgürlük, eşitlik ve bağımsızlıktan ziyade siyasi standartlara uyma zorunluluğu çerçevesine yerleştiren Pascoe (2015: 342), pasif vatandaşların devlete olan bağımlılıklarından yola çıkarak aktif olanların kendi efendileri olduğu konusuna vurgu yapar. Aktif vatandaşlar bağımsızdır: kurumsal düzen içindeki konumları pasif vatandaşlara göre daha etkindir. Bu tipi bir statü olarak düşünmemek gerekliliğinden yola çıkarak, herkesin gerekli becerileri edinerek etkinliğini gösterebileceği fikrine inanmaktadır. Böylece eylemselliğe doğru bir dönüşüm gerçekleşebilmektedir. Bu dönüşüm devlet bağımlılığının üstesinden gelmek, genci yaşlısı tüm bireylerin toplumda aktif rol oynayabilme inancının yerleşmesi ve böylece sağlıklı ve düzgün bir sistemin oluşumuna yardımcı olmak olarak ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle toplumda aktif rol alabilen bireyler için aktif vatandaş olmanın unsurlarını[11] şöyle sıralayabiliriz (Matituta, 2007: 3-4):

1- Geleneksel siyasi eylemler (oy verme, partiye katılma, siyasi bir konuma aday olma)
2- Gönüllü toplum eylemleri (toplumla ilgilenen kurumlarla birlikte çalışma, iyi bir amaç için para toplama vs.)
3- Siyasi ve sosyal yönü değiştirme yolları arama (gazetelere yazı yazma veya imza kampanyasına katılma gibi legal faaliyetler; trafiğe engel olma, duvarlara yazı yazma, bir yeri işgal etme gibi illegal faaliyetler)
4- Kendi kendine planlanan eylemler (finansal olarak destekte bulunmak, kendi kendini yönlendiren bir öğrenci olmak, yaratıcı bir sorun çözücü olmak, girişimci değerleri benimsemek)

Bu unsurların gerçekleşmesi için öncelikle vatandaşların devlet hizmetleriyle ilgili uzun soluklu taleplerini içeren seçme şansı için uygun mekanizmalar ve ortam gereklidir. Özel ve kamu mallarına katılım esnek olmalıdır ve vatandaş aktör olarak

[11] Bu unsurları Westwood ve Williams (2005: 99) mekânsal hareketlilik, ekonomik durum, siyasi katılım ve sosyal görünürlük şeklinde değerlendirmektedir.

tercih hakkına sahiptir. Eğer gerçekçi seçim imkânı sunulmazsa veya çekici tercihler olmazsa özgür bir seçim hakkından bahsetmek mümkün değildir.

Refah düzeyi ve sosyal imkânlar için aktif vatandaşlığın kendileri ve birbirlerinin huzuru için sorumluluk almasına vurgu yapılması eğilimi önemli bir unsurdur. Toplumun kendi kendine organize olması, yakın bölgelerde katılımın özendirilmesi faaliyetleri aktif vatandaşlığın genel eğilimidir. Ücret beklemeden yapılan bu sorumluluk süreçleri ile yeni kişisel ve toplumsal sorumlulukların da yolu açılmaktadır. Yeni bir yönetim şekli olarak bu vatandaş tipi politika seçenekleri ve hizmet gelişimine teşvik edilir ve toplum tabanlı, politikayla ilgili hizmet veya idari kararlara katılım fırsatıyla meşgul olmaya özendirilir. Paneller, jüriler, hizmet kullanım danışmanlığı, idari kurullar ve değerlendirme projeleri bunlardan bazılarıdır. Ayrıca web tabanlı katılım fırsatları da günümüz hükümetlerinin önde gelen uygulamalarıdır. Bu işbirlikçi yönetim biçimine doğru ilerleyiş aslında sağlıklı sivil toplumlara ulaşımı sağlamakta, hükümet ve birey arasındaki güven kaybını ortadan kaldırmakta ve sosyal dışlanma problemlerini gidererek, hizmet performansını da artırmaktadır (Newman & Tonkens, 2011: 13-15).

İnsanların kendilerini aktif vatandaşlar olarak görmeleri, toplum yaşamında bir etkiye sahip olmaları için gönüllü, istekli, yetenekli ve donanımlı olmaları için kendi aralarında yeni katılım ve eylem biçimleri bulma konusunda bireysel olarak güvende olmalarını sağlamak (Heater, 2004: 100) temel hedef olmaktadır. Hükümet politikaları sosyal hareketler sonucu ortaya çıkan seçim hakkını bir göreve dönüştürme çabası içindedir; vatandaşlar mal ve servisleri vatandaşlık görevlerini yerine getirmek temelinde seçebilir, kötü ve kusurlu eşya ve hizmeti cezalandırabilir veya iyi hizmetleri ödüllendirebilir. Hükümetin aktif vatandaşlığı özendirmesi sosyal hareketlerin ve diğer mücadelelerin başarısına bağlıdır. Hiçbir maddi kaygı beklemeden, insanlığa ve çevresine faydalı olma inancı ile gerçekleşen gönüllülük, toplumsal temelde bireysel egolarından uzaklaşarak ve yine toplumsal düzene katkıda bulunmaya yönelik sorumluluk alma ve son olarak diğer vatandaşlarla ortak çalışmanın bir gereği olarak katılım ve işbirliği. Bu dört unsur, son dönemlerde vatandaşlığa yüklenmek istenen yeni anlamlara katkı sağlayan önemli kavramlar olarak göze çarpmaktadır.

1.3.4.1. Gönüllülük

Gönüllülük, bir bireyin herhangi bir çıkar gözetmeden toplumun yararına olacak bir girişime veya bir sivil toplum kuruluşunun, derneğin etkinliğine katılmasıdır. Bir başka deyişle ekonomik fayda beklemeden sosyal ve siyasi temelde destek veya zorlama olmadan manevi fayda ağırlıklı olan faaliyetlerdir. Genel olarak dayanışma, karşılıklılık, aidiyet, güven ve güç kazanma gibi değerleri içinde barındırır (Şentürk ve ark., 2016: 17). İnsanların genel manada yaşam kalitesini artırmalarına ve kamu yararını sağlamalarına imkân veren bu bireysel veya toplumsal girişim, hukuki ve kurumsal yapılar bünyesinde gelişen faaliyetlerle gerçekleşir. Bu tür faaliyetlerin refah düzeyine ve devletlerin gelişimine katkısı ve yüz yüze ilişkilerin güçlenmesine faydası, toplumsal gelişim açısından son derece kritik bir role sahiptir. Sadece siyasi açıdan değil, kültürel ve sosyal açıdan da gerçekleşebilen bu unsur kültürel ve sosyal sermaye birikiminin güçlü kalmasında etkili olmaktadır ve bu yüzden de son yıllarda birçok ülkede gönüllülük çalışmalarının arttığı görülmektedir.

Modern refah devletinin kökenlerinin, kısmen on dokuzuncu yüzyılın gönüllü ve karşılıklı yardımlaşma toplumlarında yer aldığı kabul edilmektedir (Egerton & Mullan, 2008: 146). Buradan hareketle "iyi" ve "aktif vatandaşlığı" teşvik etmek için gönüllü olmanın rolü yadsınamaz bir gerçektir. 1990'ların sonlarından bu yana gönüllülük ve genel olarak üçüncü sektöre yönelik sürdürülebilir bir politika ve finansman desteği devam etmektedir. 1997 ve 2010 yılları arasında başlatılan çok sayıda üst düzey çalışmalarda inceleme, politika, program ve girişimin üç kilit sonucu olduğu belirtilmiştir (Collin, 2015: 65):

1) Gönüllülük için olumlu bir iklim oluşturmak,
2) Hem ulusal hem de yerel düzeyde altyapının rasyonelleştirilmesi ve iyileştirilmesi,
3) Gönüllülüğü kamu hizmeti ve sosyal yardım düzenlemeleri içindeki kurumsal düzenlemelere dâhil etmek.

Böylece son yıllarda gönüllülük, prensip ve uygulama olarak teşvik edilen bir politika haline getirilmeye çalışılmaktadır. Toplumsal ve mesleki deneyimi artıracağına yönelik inanç, insanlara yardım etme ve bilgilenme temelli kişisel hazların elde edilmesi gibi faydalar özellikle hükümetlerin sosyal, eğitimsel ve çevresel hedefleri başarmak için bu tür gönüllülük organizasyonlarını destekledikleri

görünmektedir (Packham, 2008: 2-3). Fakat burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, bu işin gönül işi olarak görülmesi ve parayla veya tek başına yapmakla elde edemeyeceğin duygusunun her zaman canlı tutulması üzerinedir.

Gönüllülük genel olarak mesleki yapı, ekonomik faaliyet ve sosyal yapıyla doğrudan ilişkilidir. Beceri ve iş tecrübesi gönüllü çalışma faaliyetlerinde etkilidir. Yüksek eğitimli kişilerin örgütler aracılığıyla gönüllü olma olasılıklarının daha yüksek olduğu, daha az eğitimli kişilerin de gayrı resmi olarak gönüllü olma olasılıklarının daha yüksek olduğu bilinmektedir. Genel olarak, uygun zaman, yaş ve eğitim için ayarlama yaptıktan sonra, kadınlar erkeklerden daha fazla gönüllü işler yaptığı da çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Egerton & Mullan, 2008: 159). Gönüllülük, kültürel ve çevresel derneklere aktif katılım, ilgili kişilerin refahını iyileştirmektedir. Siyasi ve sendikalara katılım, yaşamlarının tatmininde önemli bir iyileşme sağlamakta ve diğerlerine duyulan güveni artırmaktadır.

Gönüllü vatandaş, bir ücret beklentisi içinde olmadan öncelikle görevleri seçme özgürlüğüne sahiptir ve o görevi benimsemesi gerekmektedir. Yalnız dikkat çekilmesi gereken husus, profesyonel bir çalışan olmamasına rağmen üstlendiği görev ne kadar basit olursa olsun bu görevi profesyonelce yerine getirebilmelidir. Bunun yanında STK'ların da gönüllülere profesyonelce muamele ederek toplumsal ve kurumsal faydanın gözetilmesi gerekmektedir (Şentürk ve ark., 2016: 21-23). İçinde yaşadıkları toplumun ve dünyanın bir parçası olma bilinciyle her daim kendilerini sorumlu hisseden, bu tür faaliyetlere her zaman emek harcayan ve bunu bir yaşam tarzı haline getiren kişiler gönüllü olabilir. Gönüllülük sivil toplumun ana bileşeni olarak kabul edilmektedir. Burada hedeflenen, komşuluklar ve toplumların sosyal dokusu ve yaşam koşullarıdır. Gönüllülükte odak nokta, topluma katkıda bulunmak için gerçekleştirilen faaliyetler üzerine olduğu için güçlü komşuluk anlayışı ve aile bağları yüksek düzeyde gönüllülük faaliyetleri için önem arz etmektedir. Ayrıca eğitim rolünü de gözden kaçırmamak gerekir.

> Gönüllülüğün topluluk oluşturma, sivil ruh ve demokratik hükümet için önemi birçok kez ortaya kondu ve tekrarlama gerektirmiyor. Gönüllülük mümkün olan her durumda, hizmet öğrenme şeklinde gerçekleştirilir. Hizmet içi öğrenme, hizmet edenlerin kendi deneyimlerinden eğitsel ve sosyal olarak yararlandıklarını kabul ettikleri bir gönüllülük biçimidir. Her türlü gönüllülük biçimleri saf araç-temelli ilişkilerde tercih edilmekle birlikte, özellikle insanları eğitme idealiyle uyumludur. (Etzioni, 2000: 21)

Bütün bu açıklamalardan yola çıkarak gönüllü olmanın çerçevesi belirlenebilmektedir. Şentürk ve arkadaşları gönüllülüğü uygulama alanlarına göre altı bölümde incelemektedir (Şentürk ve ark., 2016: 310-315):

1. **Çevrimiçi gönüllülük:** Özellikle 70-80'li yıllarla birlikte teknolojik alanda meydana gelen gelişmeler bu tür gönüllülüğün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Küresel düzeyde yüksek iletişim ağlarını içeren çevrimiçi iletişim için teknolojik aygıtların tedariki yeterlidir ve bu teknolojik aygıtlar sayesinde hızlı ve kolay iletişim ağları gönüllülük esaslı olarak ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal değişimde etkisi yadsınamaz küreselleşme bu gönüllülük tipinin gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Toplumsal farkındalık oluşturma temelli uygulamalar dikkat çekmektedir.
2. **Kurumsal gönüllülük:** Özellikle özel sektörde ve sivil toplum kuruluşlarında gerçekleşen faaliyetlerdir. Çalışanların veya kuruluş üyelerinin gerçekleştirdikleri bu faaliyetler insan kaynakları politikalarının bir parçasıdır ve kurumsal temelde desteklenmediği müddetçe aktif bir eylem haline gelemez. Bu faaliyeteler çevrimiçi olabildiği gibi komşuluk düzeyinde yüz yüze de gerçekleşebilmektedir.
3. **Uluslararası gönüllülük:** Farklı ülke ve kültürlerden gelerek kamu yararına gönüllü işlerde çalışmalar yapmak son yıllarda gelişim ivmesi gösteren bir gönüllülük modeli olmuştur. Son dönemlerde Ortadoğu'da meydana gelen krizlerden dolayı mağdur olan bireylere yardım için Türkiye'den giden yardım kuruluşları buna örnek olarak gösterilebilir.
4. **Sosyal yenilik:** İnsan, toplum ve gezegen için sürdürülebilir bir yaşam sağlamak üzere; var olan toplumsal, kültürel, ekonomik ve çevresel sorunlara yenilikçi çözümler getirmek ve bunları yaşama geçirmektir. Sosyal yenilik, sosyal girişimciler, kar amacı güden veya gütmeyen şirketler, kamu kuruluşları ve dernekler tarafından gerçekleştirilebilir.
5. **Kamu kurumlarının yaptıkları gönüllülük faaliyetleri:** Belediyelerin açmış oldukları eğitim kursları, kaymakamlıkların önderlik ettikleri sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları bunlar arasındadır… Özellikle kadın örgütlenmesinde ve güçlenmesinde, kadınların ekonomiye katılmalarında kooperatiflerin çok başarılı sonuçlar doğurduğu belirtilmiştir.
6. **Pro bono:** Özellikle ücretsiz hukuki destek ve klinik hizmetlerinde kullanılmaktadır. Bu gönüllülerin kendi profesyonel mesleklerini sivil

toplum kuruluşları veya bireylere ücretsiz olarak sunmakta oldukları bir faaliyet türüdür. Devlet mekanizmaları içinde aksayan işlerin düzene sokulmasında oldukça etkili olan bu gönüllülük ABD'de yaygın durumdadır.

Genel olarak bakıldığında bu gönüllük uygulama alanları örgütlü veya örgütsüz olarak faaliyet gösterebilmektedir. Örgütlü gönüllülük genellikle kar amacı gütmeyen yapılar ile kamu ve özel sektör tarafından sistematik ve düzenli olarak yapılan faaliyetlerdir. Bu gönüllülük uygulama alanlarının sivil toplum kuruluşlarına üyeliklerle giderek daha güçlü olmaya başladığı bilinmektedir. Bu kuruluşlar sayesinde daha örgütlü mekanizmalar gerçekleşebilmektedir ve kariyer yapma ve profesyonellik kazanma konusunda önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir. Örgütsüz olan ise kişilerin aileleriyle, arkadaşlarıyla, komşularıyla ya da tanımadığı kişilerle beraber yaptıkları, gündelik işlerden acil yardım gerektiren afet durumlarına kadar birçok alanı kapsayan bir gönüllülük modelidir.

Devletin yanında yönetişimle birlikte sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar alanında özel sektör, sivil toplum, akrabalık ya da akrabalık benzeri yapıların gönüllülük şeklinde aktörlerin gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Modernlik, bilgi toplumu olarak bizlerin sorunlarını ortadan kaldırmak yerine daha da artırdığı bir gerçektir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, suçlarda artış, çevresel dengenin bozulması, yoksulluğun artması sivil inisiyatiflere ihtiyacı gündeme getirmektedir. Sekülerleşmenin baskın olduğu bu toplum tipinde insanların bir arada yaşaması gereği olarak değişik toplumsal meselelerde farklı düşüncelerin oluşması ve gönüllü olarak toplumsal hususlara yaklaşılması ve çözüm aranması önemli bir gelişmedir. Birey kendini ifade etmek, toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve yıkıcı sorunlara çözümlerde katkıda bulunmak için gönüllülük esaslı faaliyetlerde artış gözlenmektedir. Bir başka deyişle dinin gündelik yaşamdan uzaklaşması ve bireyin kendini farklı yollardan tatmin etme arayışında olması bu durumun önemini daha da artırmaktadır (Şentürk ve ark., 2016: 15).

Sonuç olarak gönüllü olmakla vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi şöyle özetleyebiliriz: Gönüllü olarak yapılan işlerde kazanılan tecrübe, bilgi ve beceriyi artırabilmektedir ve gelecekte istihdam yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Gönüllü olarak toplumsal faaliyetlere katılmak yüksek refah düzeyi anlamına gelmektedir ve yüksek refah düzeyi de uyum, anti sosyal davranışlar ve aşırılık gibi olumsuz durumları azaltır. Gönüllü katılım gelişim ve değişim için

güçlendirici bir tecrübe anlamına gelmektedir. Mahalle düzeyinde faaliyetler hizmetlerin yerel düzeyde daha etkili olmasını sağlamaktadır. Gönüllü faaliyetler sivil katılımı ve devamında da yönetişime katılım anlamına gelmektedir; vatandaşların politika oluşturma süreçlerine dâhil edilmesi, etkin ve verimli hizmetlere yol açmaktadır. Son olarak ve en önemlisi de gönüllülüğün tam vatandaşlığın sağlanmasına yönelik bir adımı temsil etmesidir.

1.3.4.2. Sorumluluk

Gönüllülükte olduğu gibi sorumluluk da aktif vatandaş olmanın önemli unsurlarından biridir. Bugün devlet politikalarında veya siyasi partilerin seçim vaatlerinde çoğunlukla, kişisel sorumluluklara dayalı güçlü aile ve toplum yapısı üzerine vurgulamalar dikkatimizi çekmektedir. Seçim ve katılımın farklı bir boyutu olarak düşünebileceğimiz sorumluluk alma eylemi belli siyasi, ekonomik veya sosyal hizmetlerin geliştirilmesinde ve daha verimli çalışmasında fayda sağlayacak bir model olarak sorumluluk alma, birçok devlet politikasında destek görmekte ve teşvik edilmektedir. Vatandaşın bir şeyin parçası olabilme veya sorumlu toplum anlayışını savunan bireyleri olması yönünde bilgilendirilmesi bu tür süreçlerin daha verimli işlemesiyle ilgilidir.

Sorumluluk faaliyeti devlet tarafından desteklenen bir olgu olarak da değerlendirilmektedir. Özellikle 20.yy. sonlarında ortaya çıkan seçim hakkı, sorumluluk alma ve politikaların aktif hâle getirilmesi gibi unsurları aktif vatandaşlık zaferi olarak görmek yerine farklı bir pencereden bakıldığında politika üreticilerin bir icadı ve çözüm yolu olarak da değerlendirmek mümkündür. Sorumlulukların paylaştırılmasıyla yeni bir strateji olarak siyasi erkin gücünü devam ettirmesi sağlanabilmektedir. Bundan dolayı da aktif vatandaşlık ve sorumluluk paylaşımı refah devleti dönüşümleri esnasında tansiyonları azaltmak için kullanılan araçlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu durum her ne şekilde olursa olsun iki taraf açısından da (siyasi erkler ve vatandaşlar) olumlu sonuçlar doğurabilecek bir özellik gösterebilmektedir. Düşük bütçelerle yüksek kalite hizmet sunmak, toplulukların sosyal kontrol yönetimi sağlamak için sorumluluk geliştirmesiyle suçla ilgili pozitif tepkiler veya artan sağlık maliyetlerini azaltmak için sağlıklı yaşam tarzının özendirilmesi aktif vatandaşlığın en önemli görevleri ve sonuçları olarak görülmektedir. Vatandaşların dâhil olma istekleri artık bir görev olarak yeniden

modellenmektedir. Hakları artırmak için özel olan konuların kamuya mal edilmesi ile ilgili sosyal hareketler politikayı dönüştürmekte ve gücü artırmaktayken, şimdi bu özel konular devlet kontrolü altındadır (Newman & Tonkens, 2011: 10).

Vatandaşlık otomatik bir hak değildir; sorumlulukların yerine getirilmesiyle kazanılır. Bu nedenle vatandaşlığa dâhil olmak kişisel bir sorumluluktur. Kişisel sorumluluk bir ideolojiden daha fazlasıdır. Vatandaşlık rejimleri açısından düşünüldüğünde (Tonkens, 2012: 216) devlet destekli politikalar yerine kendi risklerini yönetmeye dayalı bir faaliyetin parçası olarak dikkat çekmektedir. Böylece refah düzeyini artırmaya yönelik değişiklikler artar ve sağlık, eğitim ve ekonomik konularda devlet desteği düşük düzeylere inmektedir. Böylece sınıf farklılıklarını dikkate almayan, risklerin daha çok paylaşıldığı bir ortam ortaya çıkmaktadır. Bunun topluma tam katılım için sosyal ve ekonomik engelleri ortadan kaldırmak gibi önemli bir faydası vardır. Fırsatlar sürekli olarak haklarla değiştirilir, bu nedenle bu vatandaşlık kavramının şartlılığı artar. Vatandaşların sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için verilen hak ve fırsatlar vatandaşlığın en önemli meselesi olarak gösterilmektedir (Hale ve ark., 2004: 175).

Kişisel sorumluluktan daha ötesi olan herkesin sorumluluğu olgusu faaliyete geçtiğinde ise iyi toplumun üyesi olarak iyi insanın ortak iyiliğe katkıda bulunması kaçınılmaz olur. Her ne kadar sorumluluk alan bireylerin katkıları farklılaşsa da bir muafiyet söz konusu değildir. Birinin yeteneklerinin en iyisine karşı sorumluluk almak geçerliyse, kesinlikle hiç kimse yeteneklerine uygun olarak ortak faydaya katkıda bulunmaktan muaf değildir. Herkesin sorumluluk alması, saygıyla davranılması gerektiği anlamına gelir. Böylelikle sosyalleşme veya sosyal sermayeye katkıda bulunma söz konusu olur. Ayrıca haklara ulaşımda ve amaçlarını gerçekleştirmede bireylere fırsat sunar (Etzioni, 2000: 30-31). Bunun tam aksi olarak sorumluluktan kaçma duygusu düşünüldüğünde ise:

> İstenmeyen gerçeklerden kaçma, kamusal görevlerden kaytarma ve yaşamın bütün anlamını en temel toplumsal grup olan ailede, hatta daha yalıtılmış ve benmerkezci bireyde arama eğilimi. Aslında tümüyle başlangıç niteliği taşıyan bir şeye sonmuş muamelesi yapılıyordu. Bir sohbette şu sözleri hatırlıyorum: "Boston sana ağır vergilerden ve yanlış idareden başka bir şey vermez. Evlendiğin zaman bir banliyöye git, orada evini yap, taşra kulübüne üye ol ve kulübünden, evinden ve çocuklarından başka bir şey düşünme." (Mumford, 2007: 603)

Buradan hareketle sorumluluktan kaçmak yerine refah düzeyini yükseltmek adına kişisel sorumluluklardan başlanarak herkesin sorumluluk aldığı faaliyetlerde

bulunmak gerekliliği vardır. Burada sorumluluk tiplerinden bahsetmek yerinde olacaktır (Newman & Tonkens, 2011: 181):

1) **Ekonomik sorumluluk:** Bir devleti üyesi olarak vatandaşların tasarruflu veya geleceğe dair refah giderlerine karşı sigortalı olmaları beklenir. Finansal olarak kendi refahları için sorumluluk alan vatandaşlar çoğaldıkça kamu hizmetlerine erişim imkânları daha da artacaktır.
2) **Demokratik sorumluluk:** İhtiyacı olan insanlara yardım etme, kurumların iyi yönetimi veya daha genel çerçevede sosyal uyumun oluşturulması için sorumluluk alma deneyimlerini içerir. Eğer tüm insanlar zamanın bir kısmını yönetme sorumluluklarına katılabilirlerse, o zaman güçlü demokrasi arzularını gerçekleştirmiş olacaktır (Barber, 2003: 267).
3) **Gelişimsel sorumluluk:** Kendi gelişimsel ihtiyaçları için sorumluluk alma tipidir. Kariyer basamaklarında yükselmek için eğitim alma, kendi rahatsızlıklarının farkında olan ve hastalık yönetiminde bilinçli olan hizmet kullanıcıları veya katılımı nasıl sağlayacaklarını bilen demokratik vatandaşlar bu tür sorumluluk sergiler.
4) **Bakım sorumlulukları:** Hem kendi hem de aile veya toplum üyelerinin bakımları yönetmek için sorumluluk alma çeşididir.
5) **Tüketici sorumlulukları:** Vatandaşlardan seçim ve ses duyurma uygulamalarından öte reform süreçlerine yardım etme konusunda hükümetlerin küçük yardımcıları olarak sorumluluk almaları beklenir. Bu sorumluluk tipi devlet yönetimine katkıda bulunan tipe karşılık gelir.

Bu sorumluluk tiplerinin her yerde bulunması bazı şeyleri göz ardı etmemize ve önümüze çıkan bazı engeller sebebiyle yıpranmamıza sebep olabilir. Öncelikli olarak bireysel sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda hassasiyet gösterilmelidir. Çünkü toplumsal sorumlulukların gerçekleşmesine yön verecek bir durumdur. Eğitimli ve gelişime yönelen vatandaşlar sorumluluklarını bilen ve gerekli uygulamaları yerine getiren bireylerdir. Ancak hizmetlerin kullanıcıları olarak birey sorumlu davranırsa, toplumsal sorumluluk tipi fayda sağlayacaktır. Hak merkezli yapılacak toplumsal katılım ve sorumluluk uygulamaları ise vatandaşların aktif olarak uygulamaları devam ettirmeleri ve uygulamaların devamlılığını artırır.

Özetlersek, aktif vatandaşlık idealinin yükselişi ile toplumun tüm üyelerinin sorumluluklarının artması söz konusudur. Aktif katılımın ana ateşleyicilerinden olan

sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilirliği hem geleneksel olanların hayatta kalması hem de toplumsal değişmeyle paralellik yaşayan yeni kurumların oluşumuna katkı sağlayan bireysel manada güç kazanma çabasıdır. Böylece dezavantaj gruplarının da (kadınlar, çocuklar, pasif vatandaşlar…) toplumsal gelişime katkı sağlaması mümkün hâle gelmektedir.

1.3.4.3. Katılım

Özellikle 1980'ler sonrasında tartışılmaya başlanan katılım kavramı, bugün kamu politikalarının merkezinde yer alan ve gönüllülük, işbirliği ve sorumluluk gibi aktif vatandaşlığın temel unsurları arasında görülmektedir. Bu politikalar, yasal reformların geliştirilmesi, birey veya grupların fikirlerini ifade etmeleri ve sosyal hizmetlerin belirlenmesinde etkili olmaları konusunda vatandaşlara önemli imkânlar sunmuştur. Refah devletleri açısından bakıldığında kamu güvenliği sorunları, sosyal ayrışma, yaşanabilirlik konusunda eksiklikler ve en önemlisi yerel meselelerle ilgilenmek için vatandaş katılımı önemini ve değerini günümüzde göstermektedir.

İnsanların toplumda aktif bir rol oynama yeteneği olarak tanımlanan katılım eğitime, işe, mal varlığına, topluma (sosyal katılım veya sivil katılım olarak da bilinir), kültüre, politikaya ve mahallenin yaşanabilirliğine katılım olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. İyi bir vatandaşın aktif olarak katılım göstererek demokratik vatandaşlığın unsurlarını da yerine getirdiği açıktır. Katılım, bir vatandaşın yalnızca siyasi süreçler hakkında değil, aynı zamanda başkalarının görüşleri ve çıkarları hakkında da öğrenmeye istekli olduğunu gösterir. İyi bir vatandaş, hukukun üstünlüğüne saygı gösterir ve tam olarak ne anlama geldiği genellikle tartışmalı olsa da, diğerlerine etik ve ahlaki bir şekilde davranma yükümlülüklerini kabul eder (Steenekamp & Loubser, 2016: 119). Böylece iyi ve etkin bir vatandaş olmak için anahtar görevi gören katılım, siyasi, sivil veya sosyal tüm kolektif faaliyetler için gereklidir.

> Katılımın anlamı bakımından değişiklikler vardır. İlk olarak, hizmet sisteminde aktif rol almayı teşvik eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımın ikinci anlamı ise vatandaşların sosyal uyuma katkı sağlayan, komşularının refahını düşünen veya yaşadıkları yerde daha aktif ve sorumlu olmaları beklentisine karşılık gelir. Üçüncüsü ise siyasi katılımla ilgilidir. Bu, hükümetlerin demokratik meşguliyetle ilgili uygulamaları kapsamaktadır. (Newman & Tonkens, 2011: 186)

Öyleyse katılım genel olarak üç grupta değerlendirilebilmektedir:

1) Siyasi Katılım: Modern demokrasi kuramında siyasi katılım, bireylerin vatandaşlık görevlerine yerine getirme sürecini öğrenmeleri için bir araç olarak kabul edilmektedir. Siyasi katılım bireylerin bakış açılarını genişletir, şahsi çıkarları dışında kamusal meselelerin de olduğunun farkına varmalarına imkân verir. Fakat Kadıoğlu (2012: 102) buradan yola çıkarak kamusal alanın ön plana alınması için öncelikle bireysel çıkarlara hitap edilmesi gerekliliğinden bahseder. Günümüz kitle toplumlarındaki demokrasilerin çoğu temsili olsa da, karar alma sürecine katılım, hala demokratik yönetişimin önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Demokrasinin farklı bağlamlarda ve farklı düzeylerde faaliyet gösterebildiğinden hareketle, katılım süreçleri ve kararları etkileme konusunda merkezi konumdadır. Katılım, temsil için önemli bir katkıdır ve toplumsal eşitsizliğin mevcut olduğu toplumlarda telafi edici bir özelliğe sahiptir (Lombard, 2013: 137).

2) Sivil Katılım: Sivil katılım kavramı sosyal ve siyasi katılım arasında değişkenlik gösteren bir boyut olarak günümüz sosyolojisinde değişkenlik gösteren bir ifadedir. Çünkü ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkiler arasında çizilen çizgiler tam olarak net değildir. Devlet, ekonomi ve toplum arasındaki ilişkisellik değiştikçe sivil toplum ve katılımın boyutu da değişiklik göstermektedir. Jenks'e göre (Jenks, 2014: 339-340) sivil ile siyasi arasında ayrım tam net değildir ve bu iki kavramın son dönemlerde çok sık bir şekilde birbirlerinin alanına girdiğini iddia eder. Sivil olan devlet tarafından yönetilenler dışında kendi kendimizi yönettiğimiz alanları kapsar. O halde sivil katılım askerin karşıtı, siyasi faaliyetleri yerine getiren kurumlar dışındaki kamu kuruluşları ve medeni hukuk çerçevesinde özel alana giren haklarla ilgili katılımı içerir (Jenks, 2014: 341). Buradan yola çıkarak devlet elinde olmayan dinî gruplar, basın, yardım kuruluşları, okullar, esnaf birlikleri, sendikalar ve kampanya kuruluşlarını içeren bir geniş ölçeğe sahiptir. Bu değişkenlik katılımın adaletsiz, eşitsiz ve dengesiz durumları da içermesine sebep olmaktadır. Matituda (Matituta, 2007: 7) sivil katılımın sağlıksız işlemesine engel olarak şu nedenleri ifade eder:

- Kadınların iş gücüne katılması (evden çıkarak ücretli işlerde çalışmaya başlayan kadınlar, sosyal sermayeyi inşa edecekleri zamanı azaltmışlardır),
- Hareketlilik (sabit ikametler yerine devamlı göç ederek yer değiştirmelerin sivil katılımla açık bir ilişkisi vardır),

- Diğer demografik dönüşümler (azalan evlilikler, çocuk sahibi olma oranının düşmesi, düşük ücretler…)
- Boş zamanın teknolojik dönüşümü (örn. televizyon toplumu sosyalleşmekten uzaklaştırdı).

3) Sosyal Katılım: Daha çok toplumsal düzenin değişimi ile birlikte ortaya çıkan dini, ekonomik ve sosyal krizlerin aşılmasına yönelik olarak vatandaşların komşuluk, mahalle veya kent düzeyinde gerçekleştirdikleri katılım düzeyine karşılık gelmektedir. Bu katılım türü özellikle iletişim teknolojilerinin son dönemlerde çok gelişmesine bağlı olarak artan bir seyir izlemektedir. Çevresel düzenlemeler, komşuluk ilişkileri, bulunduğu ortama daha çabuk aşina olmak ve genel düzeyde bilinç kazanmak temelli bir katılım türüdür.

> Çeşitlilik, farklılık ve özellikle katılım, yalnızca istikrarlı bir ortak yaşamın temelini oluşturmaz; çeşitliliğin, daha doğru bir deyişle özgürlüğün bize kazandırdığı yaratıcılık için de bir temel oluşturur; bu özgürlük çerçevesinde, alternatif gelişme biçimleri, yeni, zengin ve gelişmiş toplumsal biçimlerin evrimine yol açar. (Bookchin, 2014: 275)

Siyasi ve sivil katılım merkezi kategorilerdedir, ancak geleneksel olmayan temsil kanallarında, genellikle tartışmalı demokrasi modelleriyle ilişkilidir. Deprem ve çatışmalar gibi doğal olasılıklar, bireyleri harekete geçirmeye ve dayanışmayı ifade etmeye teşvik eden fırsat pencerelerini açma etkisine sahip olabilir. Aynı zamanda, barışçıl bir protesto, alternatif bir toplum için bir talebe dönüşebilir ve sosyal ve siyasi yapılarda radikal bir değişim talep edebilir (Bee & Kaya, 2017: 309).

Sosyal, sivil ve siyasi katılım türlerini formel ve enformel olarak iki kategoriye toplayan Dekker'a göre (2007: 357-358) katılım kişisel ve toplumsal eylemlerle birebir ilişki içindedir (Şekil 1). Formel katılım komşuluğu da olumlu yönde etkileyen karar verme süreçlerinde insanların görev alması olarak nitelendirilir. Bu süreçlerin toplulukları etkileme dereceleri yönetimin açıklığı ve hangi kararların alındığına bağlıdır. Katılım nihai kararı etkileme kapasitesini gerektirir. Komşuluk düzeyinde bakıldığında ise formel katılım, karar verme ve planlama süreçlerinde dernek veya yerel örgütlere katılım olarak değerlendirilebilir. Enformel katılım ise siyasi veya formel katılımdan farklı olarak sosyal boyutta meydana gelen olayları organize etme, sokakta istenmeyen davranış gösterenleri gözetleme vb. faaliyetlerle ilgilidir. Kendi çevresinin yönetimi olarak da görebileceğimiz bu katılım türü formel süreçlere katılım konusunda bireylere tecrübe

kazandırır ve cesaret verir. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken husus, kendini bir çevrenin parçası olarak görmekle aktif olarak yönetiminde rol almak arasındaki farkın belirginliğidir. Vatandaşların bazıları komşuluklarıyla bağlantılı hissedebilir ama komşuluk faaliyetlerine katılmakla ilgili olmayabilir. Buradaki esas problem katılımı gerçekleştirme veya ilgilenmeme değil, katılımı sağlamak istendiği halde bunu yapabilecek imkânların sağlıklı bir şekilde oluşmamasıdır.

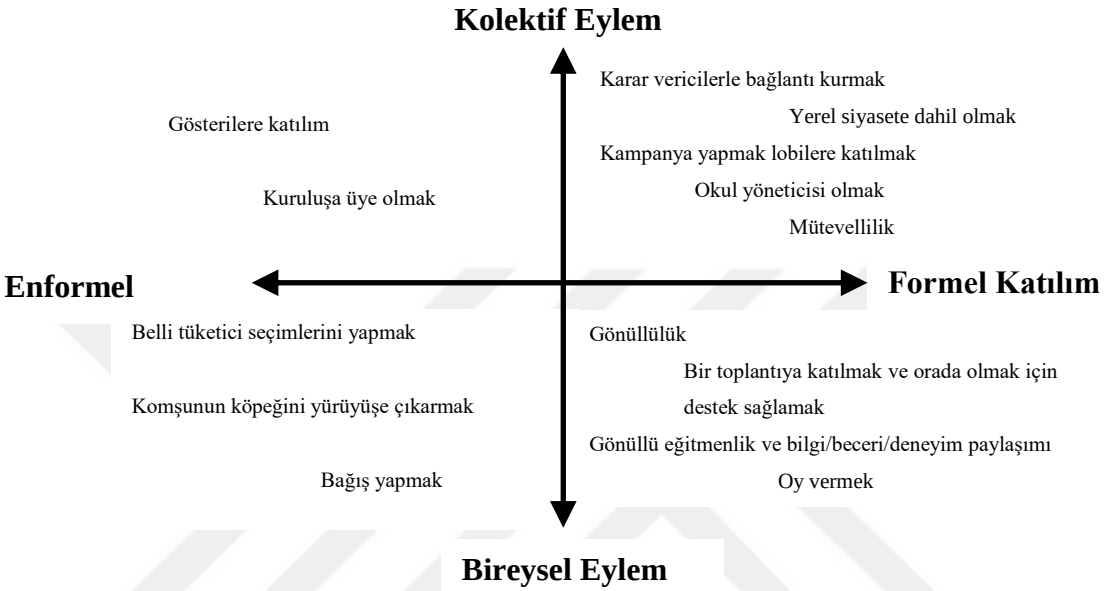

Şekil 1. Vatandaşlık katılımı[12]

Gerek enformel gerekse formel olsun katılım için kanallar farklı olabilir, ancak tümü kamusal alanla ilişkilidir ve kamu kurumlarına geri bildirim ve girdi sağlama amacına hizmet etmektedir. Politika yapıcılarla tercihleri hakkında iletişim kurarak belirli kamu politikaları ile ilgili müzakere süreçlerine aktif olarak dahil olmak (siyasi); toplum yaşamına katılmak için farklı organize ilgi gruplarına katılmak (sosyal); ve protesto hakkına başvurarak bir politika oluşturma (sivil) konusundaki muhalefetini ifade etmek farklı katılım kanallarıdır (Bee & Kaya, 2017: 307). Bu kanalların kapsayıcı ve etkili olmaları için bazı gereksinimler vardır (Cornwall & Coelho, 2007: 9):

1) İnsanların katılmak için davet edilenden daha fazlasına ihtiyaçları vardır: kendilerini faydalanıcı ya da müşteri yerine vatandaş olarak tanımaları gerekir.

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. (Jochum ve ark., 2005: 27)

2) Temsilci iddiaları eleştirel olarak değerlendirilmeli ve temsili olacak mekanizmalar mevcut olmalıdır.
3) Yapılar yeterli değil. Katılanların (devlet aktörleri dahil) motivasyonları rekabet edebilir ve sürekli müzakere içindedir.
4) Değişim için üç faktör önemlidir: "geniş bir yelpazede halk hareketleri ve sivil dernekler yelpazesi, bürokratlar ve kapsayıcı kurumsal tasarımlar.
5) Katılım, zaman içindeki bir süreçtir ve diğer sosyal kurumların yanında, kendi sosyal, kültürel ve tarihi bağlamlarında yer almalıdır.

Her şeyden önce katılım, toplumların gücünü arttırır ve toplumsal eylemlerin faaliyet alanlarını genişletir (Barber, 2003: 8). Katılımı engelleyen durumların (mevzuat ihtiyacı, profesyoneller arasında katılımın teşvik edilmesi, kapsayıcı katılıma doğru yönelme ve beklentileri yönetme (Gal & Duramy, 2015: 15)) önüne geçilmesi temel amaç olmalıdır. Kişisel olandan başlayarak ailevi, profesyonel, örgütsel, kültürel, ulusal ve en sonunda uluslararası aşağıdan yukarı gerçekleşen bu faaliyetler değişim ve dönüşümün ana ateşleyicisi olarak dikkat çekmektedir.

1.3.4.4. İşbirliği

Yukarıda bahsedilen üç çeşit katılım türünün gerçekleşmesinde en önemli argüman işbirliğidir. İşbirliği olmadan bireylerin aktif bir şekilde sosyal, siyasi veya sivil katılımı gerçekleştirmesi beklenemez. Dayanışma ile ilişkisini de dikkate aldığımızda, işbirliğinin sosyal bağlar ve siyasi örgütlenmeler arasındaki bağlantıyı anlamlandıran bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Sennett (2012: 16) işbirliğini katılımcıların karşılaşmadan yararlandığı bir değiş tokuş olarak tanımlar: Karşılıklı destek bütün sosyal hayvanların genlerinde vardır ve tek başlarına yapamadıklarını başarabilmek için işbirliği yaparlar. Bunun temel ateşleyicisi ise rekabet ortamı oluşturması ve iki taraflı haz duygusunun varlığıdır.

İşbirliği, kamu, özel ve gönüllü kuruluşlar arasında ve ayrıca farklı düzeylerde hükümet veya farklı devlet kurumları arasında ve en önemlisi vatandaşlar arasında olabilir. İşbirliği vurgusu, rekabetçilik ve dış kaynak kullanımından kamu sektörünün kurulmasına ve paydaşlarla olan sözleşmelerin yanı sıra güvene dayalı uzun vadeli ilişkilerin sürdürülmesine yapılmaktadır (Bevir, 2010: 79). İşbirliği bir teşvik, açıklama, ikna etme, verme ve alma meselesidir. İşbirliği yapmak pazarlık

etmektir. İşbirliği, bir problemi belirli bir kısıtlama dizisi içinde oluşturarak veya keşfederek bir problemi çözmek için tasarlanmış amaçlı bir ilişkidir (Agranoff & McGuire, 2003: 181). Sennett bu noktadan hareket ederek işbirliğini zayıflatan üç önemli unsura dikkat çekmektedir (Sennett, 2012: 18):

Bunlardan birincisi Durkheim'in modern toplumlar için kullandığı mekanik dayanışma teorisiyle ilişkilidir. Durkheim'a göre farklılaşmaların aşırılaştığı modern toplumlarda yabancılaşmanın önüne geçilmesi, toplumsal değişimin olumlu sonuçlara meyletmesi için kolektif bilinç şarttır. Kolektif bilincin en önemli kaynağı ise uzmanlaşmış iş gücünde yatmaktadır. Fakat son zamanlarda modern işgücündeki değişimler işbirliği yapma kapasitesini zayıflatır niteliktedir. Temelde, her modern örgütlenme işbirliği lehinedir; fakat pratikte, modern örgütlenmelerin yapısı bunu engeller. Bireylerin ve çalışılan bölümlerin değişik birimlerde yalıtılması, çok az paylaşan ve aslında diğerleri için değerli bilgileri saklayan insanlar ve grupların yaratılmasıdır, insanların beraber çalıştığı zaman içindeki değişimler, bu yalnızlaşmayı arttırır.

İşbirliğine ve dolayısıyla katılıma engel olan diğer bir unsur ise kültürel güçlerin zahmetli işbirliği uygulamalarına koyduğu engeldir. En önemlisi ise karşılaştığı siyasi, ırksal, dinî veya etnik karakterlerle farklılıklarından dolayı kaygılarını giderme eğiliminde olmasıdır. Kaygı, saplantı, kendini beğenmişlik gibi duygular insanların toplumla iç içe olsalar dahi yabancıymış gibi yalnız kalmalarına sebep olur. Toplumla iç içedirler ama kendi içlerinde yalnız bir duygu paylaşırlar. Bu duygu aşırı derecede yaşandığında işbirliği yapmayan bir kendilik ortaya çıkar. Bu bağlamda, modern toplumda farklı bir karakter ortaya çıkmaktadır; sosyal bağların çaba gerektiren, karmaşık biçimleriyle başa çıkamayan ve bu yüzden geri çekilen insan. Bu kişi diğerleriyle işbirliği yapma arzusunu kaybeder ve bir "işbirliği yapmayan kendilik" haline gelir. Birey etkileşimden kaçınmak, büyük farklılıklardan mümkün olabildiğince az etkilenmeye çalışır; bir bakıma geri çekilme dürtüsüdür. Kültürel homojenleşme politikalarının ana aktörü olan küreselleşmeyle ilgilidir. Küresel olanın temel görevi insanların aynılaştırılmasıdır. Bundan dolayıdır ki farklılıklar ortaya çıktığında geri çekilmeler meydana gelir. Bu durum işbirliği yapma dürtüsünü zayıflatmayla sonuçlanır.

İşbirliğini zayıflatan üçüncü unsur ise yapısal eşitsizlik temellidir. Gündelik hayatta ekonomik eşitsizlikler, sosyal mesafelere dönüşmektedir. Elit, toplumdan uzaklaşır; kamyon şoförü ve bankacının beklentileri ve mücadeleleri çok küçük bir

ortak temel paylaşır. Bu türden mesafeler sıradan insanları haklı olarak kızdırır. Bu noktada, bize-karşı-onlar düşüncesi ve davranışı rasyonel bir sonuçtur. Böylece modern dünyada sık sık karşılaşılan bu sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik etkenler işbirliğinin zayıflamasına sebep olmaktadır.

Dolayısıyla işyerlerinin, kamusal alanın ve hatta özel alanın bölümlendirilerek bireylerin yalıtılması, geleneksele karşı modernizmin sürekli kültürel aynılığı ifade etmesine karşın bunun tam tersi olması ve toplumsal eşitsizlikler, işbirliğini engelleyen önemli unsurlardır. Günümüz toplumlarının yaşam tarzları, kültürel-sosyal sermayeleri bu gibi engelleri bertaraf etmekte güçlü görünmemektedir. Buradaki temel etken ise bireyin teknolojik ilerlemeler, çalışma biçimleri ve iletişim teknikleri çerçevesinde etkisizleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece toplumsal faaliyetler için işbirliğinde bulunma özelliği kaybedilmektedir (Sennett, 2012: 19-20). Geleneksel toplumlarda karmaşık yollardan işbirliği yapma kapasitesi üst düzeydeyken modern dönemlerde bunun azalmış olması, kaynakların yeterli düzeyde ve etkin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Günümüzde etkin işbirliği için en önemli araç ise sivil toplum kuruluşlarının varlığıdır. Sivil bilincin geliştirilmesi, ortak iyiliğin korunması ve demokratik kültürün geliştirilmesi için çok önemli olan bu kuruluşlar gönüllülüğün gücünü artırmakta ve kamusal alanın gelişmesinde rol almaktadır (Onyx ve ark., 2011: 57). Ayrıca sosyal sermayeyi kapsayan karşılıklılık ağlarını geliştirmedeki önemi de dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan iyi bir toplum anlayışı için işbirliği yanında karşılıklılık olgusuna da yer vermek gerekmektedir. Karşılıklılık, sadece ihtiyacı olanlara yardım etmek yerine, insanların birbirlerine yardım ettikleri bir topluluk ilişkisi biçimidir. Karşılıklılık temelli dernekler her zaman var olmuş ve son yıllarda yükselişe geçmiştir. Yine de, gelecek yıllarda daha fazla sosyal yük taşımak için ihtiyaç duyulan kaynaklarla büyük ölçüde genişletilmeleri, teşvik edilmeleri ve geliştirilmeleri gerekmektedir. Karşılıklılık, aile üyeleri, arkadaşlar, komşular, meslektaşlar ve gönüllü dernek üyeleri arasında yaygın ve doğal olarak uygulanmaktadır (Etzioni, 2000: 19-20). Bireylerin toplumsal yaşamda birbirlerine bağımlı oldukları dikkate alındığında amaçlarına ulaşmak için birbirlerinin kaynaklarına ihtiyaç duymaları ve işbirliği yapmaları kaçınılmazdır (Agranoff & McGuire, 2003: 50). Böylece işbirliği ve karşılıklılığı birlikte düşünmenin gerekliliği her zaman mevcudiyetini korumaktadır.

1.3.5. Aktif Vatandaş-Sivil Toplum İlişkisi

Aktif vatandaşlık faaliyetleri, bireyler sivil eylemlerde bulunmak istediklerinde, sosyal olarak birbirleriyle uyumlu olduklarında ve kurumlarını kendileri geliştirerek uygulamayı yapabilme imkânı bulduklarında ortaya çıkmaktadır. Sivil eylem veya sivil katılım, daha büyük bir toplumu ilgilendiren konuları ele almak için bir birey veya bir grup tarafından yürütülen eylemler olarak tanımlanmaktadır (Çakmaklı, 2015: 425). Sivil toplum özellikle orta sınıfın kentsel yaşamda sahip olduğu birtakım özgürlükler sebebiyle ortaya çıkan, devlet ve özel sektörden bağımsız olan ve özerk bir yaklaşımla gelişim gösteren bir toplumsal yapıyı ifade etmektedir (Erkan, 2012: 195). Sivil toplumu gönüllü yaşamın kurumları, uygulamaları ve ağları olarak tanımlanmaktadır. "Gönüllü" olarak, özellikle akrabalıktan bağımsız olan ve ne hiyerarşik otorite (siyasi partiler gibi) bağlayıcı biçimlerden ne de piyasa teşviklerinden kurgulanan örgütlenme yaşam biçimleri kastedilmektedir (Baiocchi ve ark., 2008: 3).

Sivil toplum, özerk yapısı ve devletten bağımsız uygulamaları dışında sosyal uyumla birebir ilişkilidir. Çünkü bu tür faaliyetlerde ücretsiz, gönüllü işbirliği yapmak ön plandadır. Her ne kadar resmi gönüllü çalışmalar için ücret oranları gayrı resmi yardım için olanlardan daha yüksek olsa da, gayri resmi olanlar sıklık ve süre bakımından daha yüksektir ve bu nedenle nüfus açısından daha ekonomiktir (Egerton & Mullan, 2008: 145). Yolsuzluklarla mücadele ve kamu kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak için sivil toplumu güçlendirmenin yolu şeffaflık, hesap verilebilirlik ve katılım temelli faaliyetlerle olmaktadır (Bevir, 2010: 99). Bu yüzden de her ne kadar Marxist açıdan bakıldığında devletin ideolojik aygıtları arasında da görülmesine rağmen, tam uyumlu ve faal bir sivil toplum için özerklik büyük önem arz etmektedir. Ayrıca devlet ve özel sektörle ortak hareket ederek, değerleriyle barışık şekilde demokratik uygulamaları önemseyen davranışlar sergilemek sivil toplum için önem arz etmektedir.

> İyi toplum, devletin, özel sektörün ve toplumun ortaklığıdır. Her biri insanlığımızın farklı bir yönünü yansıtan bu kurumlar asıl olarak insanlığa hizmet etmektedir… Bu ortaklar kendi rolleri bakımından farklılık gösterebilse ve bunlar sosyal koşullarla değişebilse de, iyi bir toplumda üç sektör birbiriyle işbirliği yapmaya çalışıyor. Her biri çözümün bir parçasıdır; hiçbiri sorunun kaynağı olarak suçlanmaz. Onlar karşıtlıktan çok tamamlayıcıdırlar. Bu üçlü dengeyi korumak, iyi toplumun kalbidir. (Etzioni, 2000: 41)

Sivil toplum ideal olarak, vatandaşların çıkarlarını toplu olarak ifade edebildikleri, bilgi ve fikir alışverişinde bulunup teşvik edebildikleri, ortak hedefleri takip edip gerektiğinde devleti baskı altına alabilecekleri çok sayıda kuruluştan oluşur. Aslında, sivil toplum, hükümetin gözetiminde, hükümeti sorumlu tutan ve devletin gücünü kısıtlayan bir bekçi görevi yapan, hükümetin gözetiminde çok önemli bir rol oynar (Steenekamp & Loubser, 2016: 119-120).

Sivil toplumun bir özgürlük, dayanışma ve çoğulluk alanı olması için demokratik bir refah devleti çerçevesi içinde yer alması ve demokrasi için talep edilen bireysel sorumluluk ve katılımı destekleyebilen kibarlık ve toplumsallığı besleyebilmelidir (Blau, 2004: 84). Heywood (2014: 152) "devleti ülkesel sınırlar içerisinde egemen yetkiler tesis eden siyasi bir kuruluş" ve sivil toplumu ise devlete karşıt bir kavram olarak ifade eder. Devlet, kamusal kurumları kapsar ve vergilendirme yoluyla finanse edilir. Dört temel öğesi vardır: sınırları belirli bir ülke, sürekli bir nüfus, etkin bir yönetim ve egemenlik. Pierson ise devlet tanımında yola çıkarak sivil toplumu "devlet hâkimiyet alanı dışında kalan, zaman zaman ona ters düşen ve aslında onu dengeleyen bir güç" (Pierson, 2014: 95) olarak tanımlar.

Pierson sivil toplum tanımını yaptıktan sonra devlet-sivil toplum ilişkisini iki farklı duruşta ifade eder. Birincisi sivil toplumun devletin müdahalelerine karşı olan bütünlüğü korumayı amaçlayan bireysel özgürlük alanı olarak görenler ve ikincisi toplum dışı hareket olarak ekonomik olarak gerekli olan fakat kamu çıkarlarının gözetilmesi açısından devletin kontrol altında tutması gereken bir yapı olarak görenler. Burada birinci yaklaşım daha çok liberalizmle ilişkilendirilirken, ikinci tutum sosyalist gelenekle ilişkilidir (Pierson, 2014: 95). Bu, sivil toplumun birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir dayanışma alanı haline geldiğinde gerçekleşebilir. Sivil toplumun gerçekleştirilmesine yönelik koşulları belirlemek için, kapsayıcı vatandaşlık haklarının gerçekte ne kadar yaygın olduğunu ve çeşitliliğin hem geliştirilebildiği hem de içerilebileceği ortak amaçlar ve fikir birliği çerçevesinin toplumsal kabulünün ne kadar yaygın olduğunu anlamamız gerekir. Bu, evrensel bireysel haklar ve bu haklar üzerindeki özel kısıtlamalar ile genel medeniyet ve toplumsallık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesini gerektirir.

Bu bağlamda sivil toplumun modernleşme ile birlikte ön plana çıktığı ve dört evre halinde meydana geldiği ifade edilebilir (Şentürk & Erdoğan, 2008: 145-147):

1. Merkezi ve hukuk çerçevesinde oluşan devletin vatandaşları üzerinde olması ve sivil toplum kuruluşlarının özgür bir şekilde kendi topluluklarını

oluşturmalarına izin verilmesidir. Ekonomik ve siyasi ilişkiler alanı aralarında kesin ayrımlar vardır.

2. Bu safhayla birlikte özgürce kendi topluluklarını oluşturan sivil toplum kuruluşları meşruiyet sınırları içerisinde kendilerini devlete karşı savunabilir konuma gelmiştir. Böylece sivil özgürlük, sosyal eşitlik ve anayasal haklar temelinde daha belirgin gelişmeler görülmüştür.
3. Bu safha bir bakıma tekrar geriye dönüş olarak nitelendirilebilir. Merkezi devletin yine hâkim güç olma gereksinimine inanılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının kendileriyle çelişir hâle gelmesi sıkı bir devlet kontrolüne ihtiyacı artırmıştır.
4. Fakat bu merkezi güç ile birlikte sivil toplum yok olma tehlikesi ile karşı kaşıya kalmış, kendi kendine organize olabilen ve devletten bağımsız sivil toplum ihtiyacı tekrar gündeme gelmiştir. Çünkü sınıflar arası farklılıklar giderek artmış, ekonomik dengesizlikler ortaya çıkmış ve sosyal eşitsizlik kendini göstermiştir.

Bu gelişim evreleri ile birlikte sivil toplumun faaliyet alanlarının çerçevesi de belirlenmekte, genel olarak sivil toplum kuruluşlarının varlığı ortaya çıkmaktadır. Bireyin sivil katılım faaliyetlerini rahatça yerine getirdiği bu kurumlar, bireylerin ve grupların nasıl harekete geçtiğini, vatandaşlar ve liderler arasındaki güven düzeyini, siyasi toplumun ortak özlemlerini, ortak dil, anlayışı, toplumun normlarını ve demokrasi, adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların anlamını etkiler (Putnam, 1993: 17). Günümüz neo-liberal politikalarının gelişiminde en önemli faktörlerden biri olan bu kuruluşlar kalkınma sürecinde ve sosyal hizmetlerin sunumunda genişleyen rollere sahip olmaya başlamıştır. Vatandaş katılımını arttırdığı, sivil toplumun kurulmasına yardım ettiği ve demokratikleşmeyi teşvik ettiği bilinen sivil toplum kuruluşlarının önemi giderek artmaktadır. Devletin gücünün ve etkinlik alanının artması yanında vatandaşın da merkezi hükümete itaatinin artması dikkat çekicidir. Dernek sayılarında artış işbirliğinin de paralel olarak artmasına sebep olabilmektedir. Böylece kamu ruhu canlılığını koruyacak, karşılıklı menfaat ve yardımlaşma temelli toplumların oluşması sağlanacaktır (Wilde ve ark., 2014: 3366). Gerçek sivil toplum demek iyi organize olarak merkezi hükümetlerin yükünü hafifletmek demektir. Bu bakımlardan bu kuruluşlar yerel kurumlar tarafından aktif olarak teşvik edilmelidir.

Demokrasinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi ve siyasi uygulamaların etkin olabilmesi devlet-sivil toplum etkileşiminin durumuyla ilişkilidir. İşlevlerini yerine getiren sivil toplum kuruluşları pasif vatandaşların daha aktif olmasına sebep olmakta ve dolayısıyla devletin kontrol altında tutulması, karar alma süreçlerinde yerel, bölgesel ve ulusal temelde yer alma, demokratik kurumları geliştirme ve toplumsal çıkar ve taleplerin şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Şentürk & Erdoğan, 2008: 131). Fakat en çok dikkat edilmesi gereken nokta ise aynı tür faaliyetle için birçok STK'nın kurulmuş olması ve böylece aynı konuda farklı seslerin çıkması ve bu seslerin merkeze gürültü olarak taşınması durumu gelişebilmektedir. Demokrasi namına endişelerin olması sivil toplum kuruluşlarının diyalog mekanizmasını güçlendirmesi anlamına gelmektedir.

Son dönemde küreselleşen politikalar sebebiyle sosyal, kültürel ve ekonomik farklılaşmaların azaldığı dünyada, yönetim şekilleri de evrim geçirmektedir. Özellikle demokratik yönetim şekillerinin etkin olduğu son yıllar sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşın etkin olduğu, yönetime katıldığı, sorumluluk aldığı ve sonuç olarak yönetimi paylaşarak yükün hafiflemesini sağladığı biçimler gündeme gelmektedir. Sivil toplum kuruluşları bu noktada devlet ve vatandaş arasında aracı konumda olarak hem toplumsal birlikteliğin sağlanması hem de bilinçli bireylerin yetişmesine imkân veren organizasyonlar geliştirmekte, böylece devletin de refah düzeyini yükseltmeye yönelik çabalarına katkıda bulunarak yükü hafifletmektedir.

Bu düşünceyi önemseyen birçok devlet, yönetim anlayışlarını bu doğrultuda değiştirerek hem vatandaşın aktif katılımıyla ortak bir çizgide yürümekte hem de sorunların çözümünde ortak kararlar alarak siyasi otoritesini devam ettirmenin en kolay yolunu gündeme getirmiş olmaktadır. "Üçüncü yol" tanımıyla Giddens'ın da belirttiği gibi hükümetin aktif sivil toplumu teşvik etmesi siyasi açıdan en temel kısımdır. Burada hükümetin ana rolü oynaması gerekir ve şunları sürece eklemelidir (Giddens, 1998: 78-98):

a) Hükümet ve sivil toplum arasında ortaklık (birbirinin işini kolaylaştıran fakat ayrıca diğerinin üzerinde kontrolü esirgemeyen)
b) Yerel inisiyatifi desteklemek (birlikteliği sağlamada rol oynayan küçük grupları teşvik etmek)
c) Üçüncü sektörün dâhil edilmesi (yatırımların teşvik edilmesi ve özel şirketlerin karlarının yeniden yatırıma kazandırılmasının sağlanması)

d) Yerel kamu alanının korunması (aşırı baskıcı devlet otoritesinden sivil toplumu korumak ve sivil toplumda mevcut ilgilerde ortaya çıkan çatışmalardan bireyi korumak)
e) Toplum temelli suç önleme (kentsel çöküntüyü tamir etmek için toplum örgütleri, yerel birlikler, adalet sistemi ve hükümet daireleri arasında ortaklık yapmak)
f) Demokratik aile (otonomi ve sorumluluk dengesi kurarak ortak fikir oluşturmada pozitif formlar geliştirmek ve eşitlik, karşılıklı saygı, otonomi, iletişimle karar verme ve şiddetten bağımsız olmak)

Siyasi ve sosyal yapılarla bağlantılı olan sivil toplum kuruluşları aktif vatandaşlardan oluşur ve temeli toplumsal hareketler, sendikalar ve dernekler gibi kurumlardır (Green, 2008: 63). Wilde ve ark. (2014) sivil toplum kuruluşlarını dört gruba ayırır:

1) **"Feather light" (hafif gruplar-üyeleriyle fazla temasa geçmeyenler):** Hafif grupların gönüllüleri arasında çok az temas ve dış dünyayla az temas mevcuttur. Gevşek bağlantıları, çevre dostu davranışları ve bakım hizmetleri sağlayan az nüfuslu gruplardan oluşur. Genel olarak, faaliyetlere çok az zaman harcanır. Diğer gruplarla karşılaştırıldığında, bu gönüllüler ortalama eğitim düzeyinden biraz daha düşüktür.
2) **Kooperatifler:** Kooperatif grupları kendi aralarında çok fazla bağlantıya sahip olan ancak dış dünya ile göreceli olarak bağlantıları az olan gruplardır. Belirli bir yer, bir mahalledeki veya belirli bir topluluktaki yıllık festivaller, topluma destek temelli projeler ve ekonomik güç kazanmaya dayanan faaliyetleri kapsar. Hafif grupları gibi, üyelerinin eğitim düzeyi de ortalamanın altındadır ama hafif gruplar gibi kısa süreli gerçekleşen faaliyetleri barındırmaz. Üyeleri sosyalleşmeyi, sonuçlara ulaşmaktan daha önemli bulmaktadır. Faaliyetleri toplumsal bağları güçlendirmeyi, kültürel farkındalığı geliştirmeyi ve bilinç artırmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda, yüz yüze ilişkiler ve kişisel teması, sivil katılımın kaynağı ve ortamı olarak gören davranış perspektifine çok iyi uymaktadırlar.
3) **Ağlar:** Ağlı gruplar kendi aralarında çok az temas halindedir, ancak daha çok dış dünya ile temasta bulunurlar. Bu gruplar genellikle yaşanabilirlik konularına ve güvenlik düzenlemeleri veya risk altındaki yerel gençlik

gibi stratejik konularına odaklanmaktadır. Katılımcılar daha eğitimlidir ve sosyalleşmeyi çok fazla önemsemektedirler. Özellikle komşuluk düzeyinde güven ortamının sağlanması, bireyler arası etkileşimin artırılması ve suç-şiddet gibi olumsuzlukların önlenmesi amaçlanmaktadır.

4) **İç içe geçmiş gruplar:** Kendi aralarında ve dış dünyayla önemli ilişkileri vardır. Yüksek eğitimli vatandaşlardan oluşur ve sivil katılımın da ağırlıklı olarak yüksek eğitimli üyelerden oluştuğu açıktır.

Sonuç olarak hangi tür kuruluş olursa olsun sivil toplumun güçlendirilmesi için devlet-sivil toplum işbirliğinin geliştirilmesi, toplulukların inisiyatif verilerek güçlendirilmesi, kar amacı gütmeyen üçüncü sektörün sürece dahil edilmesi, yerel kamusal alanın korunması, topluluk temelli suçtan korunma ve demokratik aile öğelerine dikkat çekilmesi gerekmektedir (Şengül, 2009: 283-284). Küreselleşmenin yerelleşmeye olan baskısı olumsuz sonuçlar doğurduğu gibi sivil toplumun güçlenmesine de fayda sağlayabilmektedir. Ayrıca gönüllü ve kâr amacı gütmeyen bu kuruluşların varlığı kamusal alanın varlığına bağlı olduğu için, güçlü bir sivil toplum için kamusal alanın fiziki yönden güçlendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir faaliyette devlet ön plana çıkmaktadır. Dikkat edilirse sivil toplum ancak merkezi hükümetin verdiği destekle veya sorumluluk paylaşımıyla ayakta durabilmektedir. Çünkü kendi başına özgürce hareket etme yetkisi verildiğinde kendi içinde çelişen ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir durum ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı sivil toplumun özgürlüğü ve serbestçe hareket edebilmesi ancak devletin garantisiyle gerçekleşebilir. Ortaya çıkan adaletsizlik ve eşitsizliklere gerektiğinde müdahale ederek kanun düzenlemeleri yapmak, toplumun evrensel çıkarlarını korumak bağlamında da önemli bir etki sağlayacaktır.

1.3.6. Aktif Vatandaşlık-Sosyal Sermaye İlişkisi

Birey kendine bırakıldığında sosyal olarak çaresizdir ama komşusuyla, arkadaşlarıyla veya kamu kurumlarıyla temasa geçerse sosyal ihtiyaçlarını karşılama imkânı bularak, kendinin ve dolayısıyla toplumdaki yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönünde bir potansiyele sahip olabilecektir. Toplumun her kesiminin işbirliğiyle bir bütün olarak daha fazla yarar gösterebilen bu durum, sosyal sermayenin kapsamındadır ve bireyin iletişim düzeyinin gelişmesinde ve huzurlu bir ortam

yakalamasında faydalı olacaktır. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki ilişkilerden ortaya çıkan kolektif bir düşünce, değer veya inanç olarak tanımlanabilir. Bu, bağlantı işbirliği ve güven temelli normlar ve sosyal ağlarla sağlanabilir. Böylece bireyselden çok toplumsal temelde sahibi olunan normlar, değerler ve inançlar ortaya çıkar. Sosyal sermaye, uzakları yakınlaştıran ve bakış açılarına köprü olan dışsal kimlikleri güçlendiren veya sayısız çeşitlilikleri kapsayan bir özelliğe sahiptir (Andrews, 2009: 430). Kent mekânlarında da bu tür iletişim ağlarının oluşmasına katkı sağlayan, siyasi-sivil-sosyal katılımı kolaylaştıran önemli bir bağlantı aracıdır. Sosyal sermaye, insanların sivil toplum kuruluşları ve diğer kuruluşlarla ilişkileri yoluyla oluşturduğu ağları ve ilişkileri kapsamaktadır.

Sosyal sermaye, yüz yüze ilişkilerle sağlanan, sosyal güven ve hoşgörü kaynağı olan ve giderek tüm topluma yayılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal ilişkilerin birbirine bağlanması ve sosyal grup üyeleri arasında bağları güçlendirmesi temelinde homojenliğe dayanan sosyal sermaye, köprüler kurarak bireyleri bir araya getirme eğilimi göstermektedir. Ülkenin ekonomik faaliyetlerine sosyal yaşamın etkilerini nüfus ettiren ekonomik bir program olarak görebileceğimiz bu olgu, basit şekliyle en az iki kişi arasında güvene dayalı iletişimi, geniş çerçevede ise birey, sivil toplum ve kurumlar arasında koordinasyonu sağlayarak toplumun üretkenliğini artıran iletişim ağı olarak tanımlamak mümkündür (Karagül & Masca, 2005: 39). Bundan dolayı sosyal bütünlük sağlayarak kolektif bilinç sağlaması, sosyal-siyasi ve sivil politikaların daha verimli gerçekleşmesine imkân sağlaması ve bunun yanında birey ve kurumlar arasındaki sağladığı güven ilişkileri yüzünden ekonomik etkinliği ve üretimi artırması bakımından ekonomik açıdan da faydaları bulunmaktadır. Bu bağlamda topluma yön veren kültürel faaliyetlere, değerler, normlar ve eğitime göre şekillenmektedir.

Sosyal sermaye, koordinasyon ve işbirliğine elverişli olması gereken kuruluşların özelliklerini ifade eder. Ağları, gönüllü dernekleri, normları ve sosyal güveni içerir (Bevir, 2010: 113). Buradan hareketle sosyal sermayenin kaynaklarını veya temel aracı kurumlarını aile, sivil toplum örgütleri, firmalar, kamu sektörü, etnik ve diğer sosyal gruplar olarak gruplandırabiliriz. Yani toplumun en küçük kurumu olarak aileden en kapsayıcı olan devlet kurumuna kadar geniş bir kapsamı olan bu olgu, sosyal ilişkiler, güven, hak ve hukuk dağıtımı ve gelir dağılımı gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu yüzden de ekonomik, sosyal ve siyasi düzenlemelerle refah düzeyinin artırılması, ancak toplumsal kalkınmanın

gerekliliği ile mümkün (Karagül & Masca, 2005: 43) olabileceği düşüncesi akıldan çıkarılmamalıdır.

Sennett (2009: 50) sosyal sermayeyi insanların toplumsal ve kentsel örgütlere gönüllü katılımı açısından tanımlamaktadır. Vatandaşların ağlara derin bir şekilde, isteyerek mi yoksa zorunluluk nedeniyle mi dâhil oldukları açısından sosyal sermaye önem kazanmaktadır: insanlar katılımlarının niteliğinin zayıf olduğuna karar verdiğinde düşük, ilişkilerinin niteliğinin iyi olduğuna inandıklarında ise yüksektir. Buradan yola çıkarak Sennett sosyal sermayenin düşük mü yoksa yüksek mi olduğunu belirlemek için başlıca ölçütü sadakat olarak değerlendirmektedir. Burada askeri örgütleri örnek olarak gösteren Sennett, yüksek sosyal sermaye biçimine sahip olan bu örgütlerdeki bireylerin sadakatleri aracılığıyla gerektiğinde yaşamlarını bile feda etme istekliliğine sahip olduklarını vurgular. Bunun tam ters konumuna sivil toplumları koyarak, bu kuruluşların son derece düşük sadakat düzeyleri yarattığını ifade eder. Bunun sebebini de şu sözlerle açıklar: "Eğer bir işveren size kendi başınızın çaresine bakmanızı, ihtiyacınız olduğunda kurumun size yardım etmeyeceğini söylüyorsa neden ona fazla bir sadakat duyasınız ki? Sadakat, katılımcı bir ilişkidir; hiçbir iş planı, ne kadar güzel ya da mantıklı olursa olsun, sırf çalışanlar planın oluşumuna katılmadığı için, dayatıldığı insanların sadakatini tek başına kazanmayacaktır." (Sennett, 2009: 50)

Sadakatin yanında güven de sosyal sermayenin gelişmesinde önemli bir etkendir. Yüksek düzeyde güven ortamı herkes için en iyi çözümün bulunacağı ve işbirliğini sağlanacağı anlamına gelir. Güven kavramı kurumlara ve kişilere olmak üzere iki türlüdür. Bireysel olarak yüksek özgüven, toplum ve daha kapsamlı şekilde ulus temelinde varlık gösterebilmek için şarttır. Ait olunan toplumla iletişim ve güven düzeyinin yüksekliği kendini kanıtlamanın temel şartlarından biridir (Karagül & Dündar, 2006: 68-69). ESAU'nun yaptığı çalışmaya göre, sosyal sermaye ile aktif vatandaşlığa güven ilişkisi incelenmiş; sosyal sermaye ve güvene sahip toplulukların vatandaşlıklarını kullanmada sosyal sermayenin ve güvenin düşük olduğu topluluklardan daha aktif oldukları sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, sonuçlar ayrıca güvenin sosyal sermayeden daha etkili bir değişken olduğunu göstermektedir (Esau, 2009: 381).

Öyleyse sosyal sermaye birey ve toplum arasındaki güven düzeyini, toplumsal davranışların sadakate bağlı niteliğini ve iletişim kanallarının etkinliğini belirleyen önemli bir araçtır. Toplum ve bireyler arasında güvene dayalı ilişkiler

olarak tanımlamaktadır. Yönetenler-yönetilenler, kişiler arası veya kurumlar arası iletişim ve ağların oluşumunda gereken güven düzeyi sosyal sermayenin en belirgin göstergeleridir. Diğer açıdan bakıldığında ise çatışmalar, yolsuzluk ve suç oranlarındaki artış gibi olumsuz durumların da sosyal sermaye eksikliğinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir (Karagül & Dündar, 2006: 63-64). Toplumun parçası olarak aktörlerin çeşitli gruplara üyeliği sayesinde kendilerine fayda sağlayacak faaliyetlerde bulunması gerekir. Böylece sosyal sermayenin parçası olarak normlar, değerler ve inançlar yanında güven duygusu önem kazanmaktadır.

Güven ve devamında karşılıklı saygı gibi sosyal normlar, çeşitlilik gösteren ama uyumlu olan toplumların sosyal sermayesine köprü vazifesiyle katkı sağlar. Sosyal sermaye seçimde oy kullanmak ve kurumsal işbirlikleri içine girmek gibi sivil sorumlulukların çeşitliliklerini geliştirebilen bir olgudur (Andrews, 2009: 429). Ayrıca bireyleri birbirleriyle düzenli olarak temasa geçiren, hem resmi hem de gayrı resmi olan sosyalleşme ağlarına ve sosyal güven normlarına bağlı olarak, bireylerin birbirlerine güven duymaları için genelleştirilmiş istekliliktir. Gönüllü dernek üyeliğini merkeze yerleştirir ve bu tür bir üyelik, vatandaşlar arasındaki ilişkileri teşvik eder, çünkü en azından ortak bir çaba için yüz yüze etkileşim gerektirir. Fakat sosyal düzenlemelerin sistematik olarak daha dışlayıcı hâle gelmesi, nüfusun bazı kesimlerinin kendilerini kötü hissetmelerine ve katılmaya son vermelerine ya da insanların sivil toplumla ilgilenmeleri için gereken kaynakları sağlamada yetersiz kalmasına sebep olmaktadır (Esau, 2009: 383-384).

O zaman aktif vatandaşlığın gelişimi için bireyin aile, komşu, mahalle ve kurumlara katılımı ile gerçekleşen sosyalleşmeyi engelleyen durumların ortadan kaldırılması gerekir. Ross (1919: 670-671) sosyalleşmeyi engelleyen durumları dört maddede açıklamaktadır:

1) İnanç ve duygular açısından farklılık algısı; sempatiyi kontrol eden bu algı, bireyin gelişim düzeyine bağlıdır. Kaba davranışlar, kişisel görünüm ve yeme alışkanlıkları çok önemlidir.
2) Keyfi ayrımcılık da engel olarak dikkat çekmektedir; ayrımcılık, faaliyetlere katılımı azaltmaktadır.
3) Aşağılık duygusunun varlığı da sosyalleşmeye bir engel teşkil etmektedir. Sınıf farklılıkları bakımından üst sınıflarla alt sınıflar arasında çok fazla sosyalleşme olmamaktadır.

4) Gelenekçilik, diğer koşullar uygun olduğunda çeşitli unsurların sosyalleşmesini engellemektedir.

Bu dört madde sosyalleşmeyi engellemekte ve dolayısıyla sosyal sermayenin gelişimini de zayıflatmaktadır. Zayıf sosyal sermaye ise aktif vatandaşlığın zayıflığına işarettir.

Uyumluluk, birlik, işbirliği ve diğer sosyal değerler ve uygulamalar daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi aktif vatandaşlığın temel unsurları arasında değerlendirildiğinden sosyal sermayenin aktif vatandaşlıkla ilişkisi önemli derecede yüksektir. Sosyal sermaye, fiziksel ve beşeri sermayeye yapılan yatırımın faydalarını arttırır (Walters, 2002: 392). Harekete geçmek için sermaye ve mekân etkileşiminin önemine dikkat çeken Bourdieu, bireyin eğilimleri ve eylemleri ile habitus, sermaye ve mekânın ayrılmaz birlikteliği[13] arasında bağlantı kurmaktadır (Bourdieu, 1984: 101). Buradan yola çıkarak aktif vatandaşlığın kamusal alanın ve sosyal sermayenin karşılıklı etkileşimle ortaya çıktığı sonucuna varılabilir. Ayrıca diğer taraftan bakıldığında ise sivil toplumun gelişimi, sosyalleşmenin artması ve siyasi faaliyetlerin oy vermekten öteye geçmesi aktif vatandaşlığın sosyal sermayeye katkısı sayesinde daha da ilerleme gösterebilmektedir. Toplumların performansını ve rekabet gücünü arttırmak için işbirliği, güven, sorumluluk alma ve katılım temel araçlar olarak bireyselde vatandaşı sosyal olarak ise sosyal sermayeyi geliştirecek güce sahiptir.

Aktif vatandaşlığın temel unsuru olarak aktif katılımı tanımlamanın bir yolu olarak sosyal sermaye karşılıklı fayda için koordinasyon ve işbirliği imkânı tanıyan ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal örgüt özellikleridir. Demokrasiyi inşa etmek ve sürdürmek için önemli bir etmendir, çünkü STK veya gönüllü kuruluşlar gibi vatandaş örgütlerinin varlığı sivil toplumu ayakta tutacak, kolektif eylemin etkinliğini geliştirecek ve sonuçta demokratik dengeye katkı sağlayacaktır (Matituta, 2007: 5-6). Böylece sivil katılım ve sosyal güven ortamının bir parçası olarak demokrasi (Walters, 2002: 377), sosyal sermaye sayesinde toplum katılımının artmasına sebep olacaktır. Demokratik bir işleve sahip çeşitli amaç ve hedeflerle varlığını sürdüren kurumlar burada önem kazanmaktadır.

Bilindiği üzere demokratik kurumlar, vatandaşların resmi süreçlere (oy kullanma, siyasi partilerde faaliyet gösterme gibi) katılmalarını sağlar. Fakat sivil

[13] [(habitus) (sermaye)] + mekân = pratik

toplum ve sosyal sermaye gibi toplumsal olguları dikkate aldığımızda bunun yeterli olmadığı, gayri resmi katılım boyutlarının da buna eklenmesi gerekliliği dikkat çekmektedir. Normlar, değerler ve topluma fayda sağlayan ağların kolektif kaynakları oluşturma gücünden yola çıkarak sosyal sermaye iki boyutta karşımıza çıkmaktadır: "yapısal sosyal sermaye" ve "bilişsel sosyal sermaye". İlki, kurallara ve prosedürlere göre işleyen organizasyonlar, kurumlar ve ağlar gibi kolayca gözlenebilen sosyal yapılardan oluşur. Öte yandan bilişsel sosyal sermaye, değerler, normlar ve tutumlar gibi daha az elle tutulur olgulardan oluşmaktadır. Bu boyutlar sivil topluma katılım yoluyla geliştirilir. Gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olan ve örgütlü sosyal yaşam alanı olan sivil toplum ile sosyal sermaye kavramları yakından ilişkili ve karşılıklı olarak pekiştiricidir (Steenekamp & Loubser, 2016: 119).

Bu bakımdan sosyal sermaye ve komşuluk bağları katılımla aşırı derecede ilgilidir. Sosyal sermayenin iki önemli boyutu katılımın derecesini açıklayan önemli unsurlardır: diğer insanlara ve kurumlara güven. Ortak değerler insanların birbirlerine güvenmesine imkân verir ve karşılıklı güven resmi olmayan bir yönetişime sebep olur. Ayrıca sorumluluk hissinin de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ayrıca kendilerini ait hissettikleri komşuluk alanı da sosyal sermayenin gelişimi ve bireylerin katılımı için önem arz etmektedir. Bu iki unsurun birlikteliği katılımın ve dolayısıyla aktif vatandaşlığın temeli olarak görülebilir. Katılım için insanlara bir sebep sunmak gerekir. Sosyal sermaye bu nedenleri kapsayan insanlara sadece bir araç vermekle kalmayıp harekete geçmelerine de imkân veren bir özelliktir. Sosyal sermaye teorisi belirli sosyal ağ ile kendi menfaatlerini maksimize eden rasyonel teorinin prensiplerinden yola çıkar.

Sosyal sermaye toplumsal değerlerin ve alışkanlıkların birikimi ve bir iktidar biçimidir (Uysal, 2012: 146). Mahalle ve komşuluk ilişkileri, ortak geçmiş ve bilinç, ortak toplumsal ve kültürel özellikler ve ortak faaliyetler ve çıkarlar gibi çeşitli unsurlar toplumsal bir örgütlenme ve siyasi bir olgudur ve sosyalleşmenin sonucudur. Böylece sosyal sermayenin oluşumunda, gelişiminde ve sürekliliğinde en önemli etken insandır. Aktif olarak sosyal yaşam içerisinde tecrübe edinen veya tecrübelerini paylaşan birey sadece sosyal sermaye değil, kültürel ve sembolik sermayenin de birikimine katkıda bulunması kaçınılmazdır.

1.4. KENTLİLİKTEN KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIĞA

Günümüzde gerçekleştirilen politikalar vatandaşlığı daha kapsayıcı bir pozisyona getirmektedir. Ekonomik, siyasi veya sosyal bu politikalar, küreselleşme adı altında vatandaşları yerellikten uzaklaştırmakta ve böylece ulusal köken, ikamet ve sosyalleşme bağlamında haklarını da yerellikten koparmaktadır. İnsan hakları, ulus ötesi vatandaşlık, uluslararası kuruluşlar ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen faaliyetler, bu tür durumlara örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında günümüzde yerelleştirme hareketleri de dikkat çekmektedir. Her iki taraftan da bakıldığında vatandaşlığın yeniden canlandırılmaya çalışıldığı bir süreçle karşılaşılmaktadır. Yerel hareketler yabancı düşmanlığı sonucunu doğururken, diğer açıdan bakıldığında ise küreselleşme hareketleri vatandaşların yönetimden uzaklaşmasına ve her alanda aktif katılımı engellemesine sebep olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının bireyi aktif yapma özelliği de buna bağlı olarak değişim göstermekte, şiddet temelli faaliyet gösteren pasif vatandaşlar, günümüzün en çok göze çarpan bireyleri olarak dikkat çekmektedir.

Bilindiği gibi 18.yy. ile birlikte modernleşmenin etkisiyle vatandaşlık ve ulus birlikte anılmaya başlamıştır. Bu süreçte haklar ve görevler bağlamında sınırlar mahalleden ve kentten uzaklaşarak ulus devletle belirlenmiştir. Hatta birçok kurum ve faaliyette toplum üyeliği ulus devlet vatandaşlığı olarak görülerek tek tip hukuk devleti çerçevesinde din, mülk, aile, cinsiyet ve diğer kimlikleri yöneten ve koordine eden bir kavram olarak vatandaşlık anlayışı ortaya çıkmıştır. Fakat bunun yanında dışlanan, eşitsizliğin yol açtığı sorunlardan dolayı dezavantajlı konuma düşen vatandaşların hak ve görevler bağlamında gerçekleştirdikleri mitingler ve programlar demokrasi anlayışının da dönüşüm geçirmesine sebep olarak yeni tür vatandaşlık anlayışları, yeni hukuk kaynakları ve yeni katılım türleri ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Holston & Appadurai, 1996: 187).

Ulus devlet vatandaşlığı kavramı küreselleşmenin etkisiyle sorgulanmaya başlamıştır ve dört önemli etken burada dikkat çekmektedir (Sadri ve ark., 2005: 108): İlk olarak, ekonomik unsurlar ve tüketim temelli anlayış sayesinde sınıflar daha da farklılaştı ve ulus devlet üyeleri arasında eşitsizlikler tartışılmaya başladı. İkincisi, özel sermaye sahibi küresel ekonomiler ve ulus devleti ele geçirmeye çalışan diğer güç kaynakları iktidarın meşru zeminlerini harabeye çevirdi. Üçüncü olarak, yerel düzeyde hak arayışları küresellikle anılır hale geldi ve homojen yapıların dışında

kalanlar kendi gruplarını ilgilendiren hakların peşine düştü. Son olarak da göçlerle birlikte ulus devlet sınırlarındaki toplumların homojen olma durumu tartışılmaya ve dolayısıyla vatandaş fikri mutlaka kentli olmak fikriyle bağlantılanmaya başladı. Bu durumda vatandaşla ilgili konuşmak kent hakkında konuşmak demektir. Toplumsal varlıklar olarak yaşadığımız bu mekânlar, siyasi toplum aidiyet ölçüsünü ifade etmektedir. Genelde vatandaşlar ve kentler arasındaki bağları yapaylık, semboliklik, paylaşım, yerel siyaset, özel ağlar ve ekolojik faktörler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür (Stevenson, 2001: 110).

Ulus devlet anlayışının yoğun olduğu günümüzde her ne kadar ulus inşası kentsel vatandaşlığın tarihi önceliğini ortadan kaldırmak ve onu ulusal ile değiştirmek olsa da, kentler vatandaşlığın gelişimi için stratejik bir alan olmaya devam etmektedir (Holston & Appadurai, 1996: 188). Fakat yabancıların bir araya gelmesi olarak da nitelenebilen kentler (Isin & Siemiatycki, 1999: 10), insanların yoğunlaşmasına tanık olmakta ve bu durum vatandaşlığın bir karmaşa içinde olmasına sebep olmaktadır. Çünkü bu tür kalabalıklar vatandaşlık kurallarını, anlamlarını ve faaliyet alanlarını genişleten ve yıpratan süreçleri ortaya çıkarmaktadır. Siyasi, sosyal veya sivil faaliyetlerin mekânı olarak kentler, hem ulusal vatandaşlığın görev ve sorumluluklar bağlamında baskısından hem de bireysel olarak katılım düzeyi bağlamında etkisizliğinden fazlaca etkilenmektedir. Demokrasilerde kapsamlı olarak ortaya konan vatandaşlık hakları tüm üyelerine eşit derecede tam bir sivil, siyasi ve sosyal aidiyet imkânı vermemekte, bu tür haklar sürekli olarak tehdit altında olmaktadır. Üstelik birçok ülkede siyasi açıdan üyelerin oy verme, siyasi partilere katılma gibi faaliyetleri reddetmesine bağlı olarak sivil veya sosyal haklardan da faydalanamadığı da bilinmektedir (Garcia, 1996: 8).

Kent vatandaşlığına olan ilgi ve bu vatandaşlık tipinin önemini vurgulayan iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki teknolojik ilerlemeler ve bilimsel araştırmalar sayesinde 20.yy başlarında savaş sonrasında ulusal veri analizlerinin refah devleti gelişimi ile paralellik izlemesi ve sosyal bilimlerin bu konuyla yüksek derecede ilgili olmasıdır. Bir başka deyişle ulus devletler refah düzeylerini yükseltme konusunda atılım yapma eğiliminde olduklarında kent vatandaşlığı önem kazanmaya başlamıştır. İkincisi ise dünya genelinde sosyal çeşitliliğinin arttığı ve heterojen yapının gözlendiği kent yapılarının artmasıdır. Bu alanlar artık kimlik dönüşümü ve siyasi gündemin odaklandığı yerler halini almıştır. Böylece kentler artık hükümet denetimli

katılımcı siyasetin bireyler ve siyaset arasındaki uzaklığı azaltmayı hedeflemiştir (Blokland ve ark., 2015: 658-659).

Küreselleşme, ulusal ve küresel çıkarlar yüzünden emek, sermaye, iletişim ve mekânın önemsizleştirilerek bu kavramlardan bireyin soyutlanması sonucunu doğurmaktadır. Fakat bir diğer açıdan bakıldığında ise bunun yanlış bir düşünce olduğu sonucuna varılabilir. Özellikle kent bağlamında bakıldığında vatandaşların toplumdaki üyelik sorunlarının bu tür soyutlanmalarda baş aktör olduğu ifade edilmektedir. Kentler modern toplumun faaliyet gösterdiği temel mekânlardır ve vatandaşlığın dönüşümü, değişimi ve gelişimi için temel faktördür. "Üyelik, dayanışma, katılım gibi aktif vatandaşlığı canlandıran temel unsurlara mekân olan bu alanlar milliyetçi kurgulardan koparak kentsel kültür yaratmak için yeni toplumlar ortaya çıkardığı bir gerçektir" (Holston & Appadurai, 1996: 188-189).

Tüm ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı kentlerde yaşamaya başlamıştır. Kent merkezleri iç içe geçmiş bölgeler olarak fonksiyonları yerine getirir hâle gelmiştir. İstihdam, eğitim, konut ve gündelik yaşamın pazarları haline gelmiş ortak mekânlar olma özelliği kazanmıştır. Bazı kent bölgeleri siyasi özellikler gösterirken orta ölçekli veya küçük mekânlara sahip kentlere de rastlamak mümkündür. Buradan yola çıkarak kent merkezlerinin tek merkezli veya büyüklüğüne göre çok merkezli de olabileceği açıktır. Bu merkezler gün geçtikçe büyümeye ve daha fazla vatandaş bu alanlarda yaşamaya başlamakta ve bu kent alanlarının parçası olmaktadır. Değişim ve yenilikler mekânı olarak bu merkezlerden en çok etkilenen de bu vatandaşlar olmaya devam edecektir.

Kentlerin giderek daha çok nüfus barındırıyor olması, sosyal, siyasi ve ekonomik çerçevede dönüşümlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle kentte yaşayan vatandaşlar için yeni tanımlamalar yapılması, oluşturulan politikaların bu çerçevede geliştirilmesi bu yüzdendir. Yerel vatandaş veya kentli vatandaş tanımları daha sık kullanıldığı (Lidström & Schaap, 2018: 2) dikkate alındığında, bu dönüşümün ve yeni politikaların önemi daha da önem kazanmaktadır. Kentin gelişimine etki eden ve yaşam alanlarının düzenlenmesine yardım eden vatandaşlık tipi daha yaygın gibi görünmektedir. Planlama, kamusal ulaşım, çevresel düzenlemeler ve koruma konularında söyleyecek sözleri olan bu kişiler kentle birlikte gelişmeye, büyümeye ve değişmeye devam etmektedir.

> Kentleri sosyoloji kapsamında incelemek yaşam döngüsünün fiziksel boyutlarını incelemekten çok, insanlar ve kültürlerini incelemek

> üzerinedir. Kentlerde insanlar ve kültürler üzerine odaklanmak a) vatandaşlık, yerel ilişkiler, b) toplum ve kimlik deneyimi konularının incelenmesi demektir. (Jayaram, 2009: 2)

Kent vatandaşlığı ifadesi literatürde Yunan kentlerine kadar gitmektedir. Batı tarihi, antik Yunan kentlerinde demokrasi ve vatandaşlık doğuşu, antik Roma kentlerinde cumhuriyetçi dönüşümleri ve ortaçağ Avrupa kentlerinde yeniden canlanmasının görüntüleriyle doludur (İsin & Siemiatycki, 1999: 7). 18.yy'a kadar özellikle Batı'da kentle ilişkilendirilen vatandaşlık, modernleşme hareketleri ve bireysel özgürlükler temelli yapılanmalarla birlikte imparatorlukların yerini ulus devletlerine bırakması ile birlikte devletlerin özel alanı haline gelmiştir. Kentler vatandaşlığın anlamı, içeriği ve kapsamının yapıldığı yerlerdir. Toplumsal eşitsizlikler, ekolojik bağlantılar, ırksal ve kültürel çeşitlilik bakımından kentler, sivil, siyasi ve sosyal hakların arandığı, meta, hizmet, sermaye, emek ve fikir akışlarını içeren ağlar mekânıdır.

Farklılıklardan dolayı ortaya çıkan yeni hak arayışları kentlerin ifadesi ve kökenleriyle bağlantılıdır. Bu nedenle kentler, yeni tür hakların açıklanması ve iddia edilmesinin mümkün olabileceği hatta daha sonra köy kasaba gibi küçük yerleşim alanlarında da buna benzer arayışları körükleyen mekânlar olarak bir siyasi alan olarak kabul edilebilir. Günümüzde özellikle dış göçlerle birlikte giderek mekânsal ve nüfus olarak büyüyen kentlerin en önemli sorunlarından biri, yeni gelenlerle birlikte yeni hak ve görevlerin ortaya çıkmış olmasıdır. Örneğin, Almanya'ya göçleri ile birlikte Türklerin vatandaşlık hakları bu kapsamda düşünülebilir. Bu nedenle kentler, özellikle metropoller, farklı grupların bir araya geldiği ve yeni talep ve hakların ortaya çıktığı siyasi alanlar halini almıştır.

Kent, medeniyet ve medeni olmak fikirleriyle yakından ilgilidir. Kente girmek için kırsal alandan ayrılmak tipik olarak medeniyet süreciyle bağlantılıdır; kentli olmak, kişiyi vatandaş etmek ("citizenise") demektir. Sosyal haklar ve vatandaşlık kavramları sivil toplum fikrinin gelişimiyle yakından ilgilidir. Sivil toplum anlayışı içinde, bir vatandaş, ekonomik rekabetin egemen olduğu kamu arenasına girmek için aile bağlamından ayrılan herhangi bir bireydir (Turner, 1990: 204). Özellikle 1990'lı yılların sonuna doğru ortaya yeniden çıkan "kent vatandaşlığı" kavramı, bireyin medeniyetin mekânı olan kent düzeyinde haklarını ele almakta ve toplumsal cinsiyet, etnik köken, sınıf ve bunun gibi diğer kavramlarla ilişkili olarak tartışılmaya başlamıştır (Sadri ve ark., 2005: 107).

Bu yüzden vatandaşın yaşadığı mekân onun yaşamına yön verme gücüne sahip olduğundan, kentsel analizlerin büyük çoğunluğu vatandaşlık üzerine teorik ve pratik tartışmaların önünü açmaktadır (Garcia, 1996: 8). Dinamik toplumsal ilişkiler olmaksızın, insanların topluca bir araya gelişleri olmaksızın, paylaşım olmaksızın kent mekânı kendine başına hiçbir şeydir. Yerlerin mekân olarak kabul görmesi orada insanların eylem gerçekleşmesiyle mümkündür; bunun tam aksine bakacak olursak mekân dahilinde eylem yapmadıkça insanın toplumsal varlığı anlamsızlaşır. Kentleri ve kent mekânlarını canlandıran da budur. İnsanlar bir araya geldiği ve bu bir araya gelişe katıldığı sürece, ayrışmaya direnebildikleri sürece, insanlar arasında dinamik karşılaşmaların gerçekleşme olasılığı her zaman vardır (Merrifield, 2015: 10).

Fakat günümüz vatandaşlık anlayışı gerek dinamik karşılaşmaların azalması ve gerekse ulus devlet üyeliğinden dolayı ortaya çıkan sorunlar yüzünden kriz içindedir. Sivil, sosyal ve siyasi haklara erişim üyeliğe bağlıdır ve ulus devlet üyeliği yüzünden ortaya çıkan resmi statü dikkate alındığında vatandaşlık için yetersiz kalmaktadır. Devletin resmi üyeliğine sahip olan ancak gerçek yaşamda veya yasalar çerçevesinde haklardan faydalanma veya örgütlenme konularında etkin katılım gösteremeyen pasif, dezavantajlı vatandaşlar için karşılaşılan bir durumdur. Her ne kadar kamu alanlarıyla direkt olarak temas edebilme gücüne sahip olabilseler de, bu vatandaşlar özellikle demokrasi gelişimi içinde olan ve kapitalizmin etkisini devam ettiği birçok ülkede eksiklikler yaşamaya devam etmekte ve toplumun kapsayıcılığından uzak yaşamaya devam etmektedir. Vatandaşlığın formu ile özü arasındaki bu tür ayrılıklar, onu ulus devlete üyelik açısından değerlendirmeyi önemsizleştirmiş ve böylece hem üye hem de üye olmayanlar için bu biçim konusunda tartışmalar günümüzde giderek artmaktadır. Bu ayrılıklara karşılık günümüz toplumlarında iki tepkiyle veya çözüm yoluyla karşı kaşıya kalınmaktadır (Holston & Appadurai, 1996: 191): Bunlardan birisi vatandaşlığı daha özel alanlara çekilerek ona özel olduğunu hatırlatmaya çalışan uygulamalardır ki bunlar dinî gruplar, özerk yönetim istekleriyle donatılmış toplumlar gibi tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Sosyal hizmet anlayışının devlet eliyle belli gruplara verilmesi, bir dilin ya da diğerinin özel kullanımını yasalaştırarak diğer grupların ikinci plana atılması gibi hareketler çözüm olarak karşımıza çıkabilmektedir. Diğer bir çözüm ise yerel yönetimin yetkilerini kazanarak kentsel bütünleşme çabası içinde olma durumudur.

Kapitalist ekonominin kentler üzerindeki olumsuz etkileri ve dolayısıyla kentlerin yalnızca sermaye birikiminin çıkarlarına hizmet eden bir meta haline dönüşmesi günümüzde yaygın bir düşüncedir. Bu olaya karşı koymak için Lefebvre, sakinlerin kentsel alanların inşası üzerinde kontrol talep etmelerini önerir. Kentsel alanın özelleştirilmesi, kentin ticari kullanımı, endüstrilerin ve ticari alanların baskınlığı gibi neoliberalizmin sebep olduğu etkiler karşısında kent hakkı olarak bilinen yeni bir siyasi bakış açısı önerildi. Sermayenin çıkarları tarafından ele geçirilen kent, halka ait olmaktan çıkmış ve bu nedenle Lefebvre, "kurduğu kentin ana kahramanı olarak insanı kurtarmayı" savunmaktadır. Bu nedenle, kent hakkı, kenti restore etmeye odaklanmıştır. Kentin sakinleri için önemi, herkes için yüksek yaşam kalitesi olasılığını ortaya koyması ve kenti "kolektif yaşam için buluşma noktası" olarak inşa etmesi gerekliliğidir (Lefebvre, 2018).

Konut, kamusal alan, iş ve hizmetlere erişim, hareketlilik, kent dokusunda görünürlük, bir yerin kimliği vb. sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamın diğer boyutlarında, yeni hakları yeniden tanımlamak ve belirlemek gerekir. Bu haklar, eski sanayi toplumunda demokratik devrimlerin ve sosyal reformların geleneksel, sembolik haklarından daha karmaşık olmasıyla ayırt edilecektir. Örneğin, bir kentteki veya bölgedeki yasal sakinler için tüm siyasi hakların tanınması, eğitimin devam etmesi, çalışma hakkını tamamlayan temel, evrensel kurallar bunlar arasında sayılabilir (Sugranyes & Mathivet, 2010: 38-39). Dolayısıyla, Lefebvre'nin kent hakkı tüm vatandaşların kamusal alan kullanımından yararlanmaları için fırsatlar sunmakta ve gelir dağılımı eşitliği, barınma, su, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere eşit erişim sağlamaya yardımcı olmaktadır. Dünya Kent Hakkı Şartı, bazı ilkelerini şöyle sıralamaktadır (Sugranyes & Mathivet, 2010: 157): vatandaşlığın tam kullanımı; kentin demokratik yönetimi; kentin ve kentsel mülkün toplumsal işlevi; eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması; savunmasız durumlarda grupların ve kişilerin özel korunması; özel sektörün sosyal taahhüdü; dayanışma ekonomisinin teşviki ve ilerici vergi politikaları.

Günümüz politikaları da bu çerçevede ilerlemektedir. Kent sakinleri, dernekler, gönüllü gruplar ve çalışanlar ile birlikte ana aktörler ve temsilciler yeniden doğma sürecinde, çevresel ve etkin olmayan bir role sahip olmalarına rağmen, gerçekleştirilen politikalar bu etkinliği artırma çabasına fayda sağlamaktadır. 1980'ler sonrasında kentlerle ilgili olarak bu değişim özellikle pazar odaklı yaklaşımdan yavaş yavaş uzaklaşmalarla hız kazanmıştır. Artık yerel yönetimler özel

iştirakçilerle direkt irtibat halinde ve devlet direkt olarak kontrol sağlamak veya uygulamak değil imkân vermek amaçlı çalışıyordu. Kentsel yenilenme programları konut ve emlak projelerine odaklanırken aktif vatandaşlığın devlet tarafından desteği için önemli kanallar ortaya koydu.

Toplum katılımının ve aktif vatandaşlığın stratejik önemi en iyi şekilde hükümetlerin somut eylemleri ile anlaşılabilir. Tony Blair'in Anthony Giddens'ı ideolojik danışman olarak seçmesi önemli bir adımdır. Sosyal demokrasinin yeniden düzenlenmesi fikri önemli bir gelişme olmuştur. Giddens böylece devlet ve sivil toplum arasında ortaklığın gelişimine de yön vermiş olmaktadır. Bu ortaklık modern küresel kapitalizm tarafından hızlandırılan aşırı bireyciliğe telafi edici güç olarak hareket eden toplumda sosyal uyum ve birliksel yaşamın tazelenmesine merkez teşkil etmektedir (Marinetto, 2003: 114-115). Böylece toplum katılımının önemi dikkat çekmektedir. Refah devletinin ve kamu hizmetlerinin etkisiz olduğu tartışılmaya başlanmış ve kamu sektörü yerel düzeyde geliştirilmeye başlamıştır.

Bu tür adımlar tüm dünyada yayılmaya başlayınca aktif vatandaşlığın kentle olan ilişkisi daha da önemsenen konular arasında olmaya başlamış, politikalar giderek bu çerçevede gelişmiştir. Yerelliğe doğru kaymalarla birlikte bireysel çabaların, ortaklıkların hem toplumsal kolektif bilinci geliştirme derecesi hem de devlet politikalarının uygulanma kolaylığını sağlaması bakımından giderek önem kazanmaktadır. Artık siyasi yaşama katılım sağlayan, sivil toplum oluşumlarına destek veren ve sosyal yaşamın gerekliliklerini yerine getiren aktif ve etkin vatandaşlar kentin mekânında söz sahibi olma konumuna ulaştırılmış durumdadır. Çünkü gerek yönetimsel krizler, gerek sosyal refah sorunları ve gerekse sivil yaşamın hak ve sorumluluklarında aksamalar farklı bir anlayış olarak vatandaşın da kamusal yaşamın her alanında olduğu bir oluşumun kendileri için de fayda sağlayacağı düşüncesini kazanmış durumdadır.

Buradan hareketle kentli aktif vatandaş olmak için bazı faktörlerin gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz (Green, 2008: 23-90):

1) **Haklarım var, öyleyse varım:** Haklar uzun vadeli garantilerdir. İnsanların, özellikle toplumda en savunmasız ve dışlanan kişilerin, iktidardakilere talepte bulunmalarına imkân veren bazı yetkiler vardır. Hak sahiplerinin haklarına saygı duyma, koruma ve yerine getirme sorumluluğuna sahiptir. Bu nedenle haklar doğal olarak vatandaşlık, katılım ve güç kavramlarıyla bağlantılıdır.

2) **İnanıyorum, öyleyse varım:** Birçok ülkede en derin inançlardan bazıları cinsiyet veya etnik köken gibi kimlikle ilgilidir. Bu tür inançlar, ister bireylerin isterse kanunun elinde olsun, eşitsizlikleri rasyonelleştirir ve pekiştirir. Tutum ve inançların değiştirilmesi, kalkınma mücadelesinin çok önemli bir parçasıdır.
3) **Okuyorum, öyleyse varım:** Eğitim, yoksulluğu kırmada çok önemlidir. Bu başlı başına bir haktır ve bireyleri zenginlik dolu yaşamlara yönlendirmek, dünyayı anlamak ve nihayetinde özgüven kazanmaları için donatır. Kaliteli eğitim özgürleştiricidir.
4) **Sörf yapıyorum, öyleyse varım:** Bilgiye erişim soyut bir tartışma değildir, vatandaşlığın önemli bir aracıdır. Bilgi ufukları genişletir, insanların bilinçli seçimler yapmalarına izin verir ve haklarını talep etme yeteneklerini güçlendirir. Bilgi ve bilgiye erişimin sağlanması, yoksul insanların dünyadaki eşitsizliği ortaya çıkaran derin güç ve ses eşitsizlikleri ile başa çıkmalarını sağlamak için bir bütündür.
5) **Örgütleniyoruz, öyleyse varız:** Değişim ve hak arayışları için vatandaşların gerek güç kazanmak ve gerekse baskıyı azaltmak için bir araya gelmesini gerektirmektedir. STK'lar özellikle yerel düzeyde kendi kendine yardıma odaklanan grupları, yalnızca toplumdaki dışlanmış gruplara yardım etmeye çalışan hayır kurumlarını ve sosyal ve siyasi değişim için çalışan örgütleri kapsamaktadır. Bunlar dışında lobiler oluşturan, kampanyalar yürüten veya iktidarlara destekçi olarak çalışanlarına da rastlanabilmektedir.
6) **Sahibim, öyleyse varım:** Mülkiyet hakları da önemli bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Mülkiyet haklarının yokluğu eşitsizlik ve dışlanma ile mücadele çabalarını şekillendirebilir.
7) **Oy kullanıyorum, öyleyse varım:** Demokrasi gelişim demektir.
8) **Çalıyorum, öyleyse varım:** Yoksul insanlar yolsuzluklardan nefret ederler. Yolsuzluk, aktif vatandaşlık kurma çabalarını baltalayan derin bir güçsüzlük ve dışlanma duygusu yaratır. Yolsuzluk, özel kazanç için emanet edilen gücün kötüye kullanılmasıdır. İhtiyacın bozulması (bazen küçük yolsuzluk olarak da bilinir) açgözlülük yolsuzluğuyla çelişir (büyük yolsuzluk).

9) **Yönetiyorum, öyleyse varım:** Devletler sağlık, eğitim ve su gibi hizmetler sağlar; hakları, güvenliği, hukukun üstünlüğünü ve sosyal ve ekonomik istikrarı garanti ederler; ekonomiyi düzenler, geliştirir ve yükseltirler. Kalkınma için temel zorluk, hem etkili hem de hesap verebilir devletler inşa etmektir.

Bu bakımdan kentli aktif vatandaşlık siyasi katılım sağlamadan daha öte bir davranışı ifade etmektedir. Siyasi katılım yanında kamusal alandaki sivil, sosyal, kültürel ve ekonomik katılımın boyutlarını da dikkate almak gerekir. Ayrıca hak ve sorumluluk bilinci bakımından topluma aidiyet duygusu hissetmek de gerekli bir boyut olarak kent yaşamında giderek önem kazanmaktadır (Holston & Appadurai, 1996: 201). Böylece kırsal yaşamın, yabancıların olmadığı, etkileşimin yüksek olduğu, sorumluluk ve görev bilinci içerisinde ve dayanışmanın üst düzeyde olduğu vatandaşlık anlayışının kent yaşamına da aks etmesi ancak kentli aktif vatandaşlar ile sağlanabilecektir. Bunun için oy verme ötesinde siyasi katılım gerçekleştiren, özel alan dışına çıkarak toplumsal örgüt ve kuruluşlara bağlantı sağlayan, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunarak sermaye birikimine katkıda bulunan ve de gerektiğinde toplumsal hareketlerle hak arayışları içinde olan kentli vatandaşlar günümüzde kent hakkının gelişimi için önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIK

2.1. KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIĞIN İŞLEVSEL BOYUTU

Geleneksellikle modernlik arasındaki çelişkiyi sürekli içinde barındıran kentler, birçok açıdan kentlinin rekabet alanı haline geldiği gibi ihtişamla sefalet, zenginlikle yoksulluk, zekâ ve cehalet, düzen ve kargaşa gibi zıtlıkların da ortaya çıktığı bir yer olarak görülmektedir. Bu zıtlıkların oluşumu altında yatan asıl nedenler kırsal yaşamın mekanik dayanışma özelliklerinin yitirilmesi, farklı kültürel birikimlerin birleşme alanı olması, üretim yerine tüketim kültürünün giderek yaygınlaşması, kentlerin siyasi politikaların uygulama merkezinde yer alması ve özellikle de manevi dünyanın yok olarak her şeyin maddi çerçevede temellendirilmeye çalışılması olarak gösterilebilir.

Kentler kırsal yaşama ait olan samimiyet, tanıdıklık, işbirliği ve hoşgörü gibi özelliklerinin yitirildiği yerlerdir. "Kentler tarafından sömürgeleştirilen kırsal alan, kalitesini, özelliklerini ve köylü yaşamının çekiciliğini kaybetmiştir. Kent, kırsalı tahrip etmekte, kentleşmiş bu köy de mülksüz kırsallığın karşısında durmakta, yaşam alanlarının ve yaşayanların ve yaşamın derin sefaletinin aşırı bir örneğini oluşturmaktadır." (Lefebvre, 2018: 132). Sadece tarım yapılan ve yapılmayan alanlar şeklinde bir farklılıkla tanımlanır hâle gelen kent-kır ayrımı, kentlerin maddi öğeler açısından kırsalı sürekli sömürmesi ile gerçekleşmektedir. Ayrıca kırsal alanlarda tarım faaliyetlerinin giderek azalması ve kırsalın da kentin çekiciliğine kapılması manevi dünya kadar maddi dünyada da belirsizlikleri beraberinde getirmeye başlamıştır. Bu belirsizlikler özellikle kentlerde sermaye birikimi ve israfı, servetin büyümesi ve fiziksel çevreye yapılan yatırım ve en önemlisi de kentlerin büyümesi ve kentlinin örgütlenme becerilerinin yitirilmesi şeklinde çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kentlerin farklı etnik ve kültürel yapıların birleşim noktası olması da zıtlıkların anlaşılmasında önemli bir unsurdur. Toplumsal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerle farklı yapıların bir araya gelerek ortak kent kültürü oluşturması, kentliler için önem arz etmektedir. Küresel olanla kırsal arasında sürekli bir müdahaleye maruz kalan kent kültürü, sürekli dönüşümler geçirmekte ve olumsuz sonuçların

doğmasına sebep olmaktadır. Kent kültürü ortak yaşam faaliyetlerinin ateşleyicisi olarak görülen kentlilik bilincinde temel unsurdur. Gerek küresel kültürün baskıcı tüketim anlayışı ve gerekse kırsal kültürün birleştirici gücünün zayıflaması kültürel dönüşümde bozulmalara sebep olmaktadır. Kentler toplumsal yapının aynası olduğu için de ortak kimlik anlayışı ile ortak kültür ilişkisi daha da fazla önem kazanmaktadır. Kentin heterojen gruplardan oluşması ve bu grupların farklı şekillerde birbirlerinden soyutlanmış olarak yaşaması ortak kimlik için zararlıdır. Kentlinin ortak sosyal ve kültürel değerler üreterek bir arada yaşama yollarını arama çabası sürekli canlılığını korumalıdır. Çünkü kentler sürekli misafirler kabul etmektedir ve yeni gelenlerin bu ortak bilinci içselleştirme mücadelesi vermesi gerekir. Aksi takdirde kente aidiyet duygusunda eksiklikler yaşanmaktadır.

> Kentleşme geleneksel kültürel değerlerin aşındırılmasıyla yeni yaşam tarzlarının oluşumuna sebep olmaktadır. Bu yaşam tarzı modern değerlerinin kazanılmasıyla ilgilidir. Fakat kültürel değerlerin hızla aşındırılmasına karşın kentlilik değerlerinin kazanılmasına yavaş bir süreç işlemesi kültürel boşluk, kimliksizlik ve yabancılaşma gibi kente özgü kavramların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. (Mutlu & Batmaz, 2013: 38)

Ekonomik ve siyasi faaliyetler de kentlerin dönüşümünde etkilidir. Kentli toplumun üreten yerine genel olarak tüketen bir toplum olması, özel sermayenin dikkatini hep bu alanlara vermesine sebep olmaktadır. Günümüzde sürekli olarak tüketim anlayışını tetikleyen sembol ve simgelerle donatılan kentler yaygın durumdadır. Kentsel faaliyetlerde özel sermayenin hâkimiyeti her tarafta kolayca hissedilir hâle gelmiştir. Alışveriş merkezleri, kamusal alanlarda sürekli karşılaşılan reklam panoları, özel alanlarda bizi durmadan tüketmeye yönlendiren kitle iletişim araçları ve diğer teknolojik unsurlar özel sermayenin görevini layıkıyla yerine getirdiğini göstermektedir. Ortak kültür ve bilinçten yoksun bireyselleşmiş, yalnızlaşmış ve üretim gibi bir anlayışı olmayan kentlinin ise yapacağı tek şey ise kentin imkânlarından faydalanmaktır. Siyasi faaliyetlerin de özel sermayeye benzer olduğu söylenebilir. Fiziksel çevrenin sürekli dönüştürülmesi için gerçekleştirilen hamleler siyasi gücü devam ettirmeye yöneliktir. Günümüzde kent yönetimlerinin merkezi yönetimlerin etkisinden kurtulamaması ve bu merkezi gücün devamlılığı esas olması, kentlere özgü politikaların üretilmesinde eksikliklere sebep olmaktadır. Farklı kimlik ve kültürel yapıya sahip kentlere uygun yönetim anlayışı, demokratik yönetimin merkezinde görünmektedir. Artık kentli de örgütsel davranışlarla

yönetimde söz sahibi olma gayreti içindedir. “Hizmetler, okullar, sağlık kuruluşları yanında içme suyu, elektrik ve ulaşım gibi alanlarda da özelleştirmenin oluşması devlet-özel-STK eliyle yönetilen bir kent mekânı anlamına gelmektedir...” (Çakan, 2016: 32-33)

Bütün bu etkenler içinde kent, sürekli bir dönüşüm geçirmektedir. Kültürel, ekonomik ve siyasi hamleler kentin mekânsal anlayışında değişimlere sebep olmakta ve kentlinin hayatını da önemli ölçüde etkilemektedir. Mekânın dönüşümüyle beraber vatandaşlığın da dönüşüme uğradığı bir gerçektir (Urry, 2002: 165). İşbölümü farklılaşmakta, geleneksel bağlar yerini meslek çıkarlarına bağlı ilişkiler ağına bırakmakta, dinî kurumlar gücünü kaybederken diğer sivil kurumsal davranış biçimleri etkin hâle gelmektedir (Çınar, 2013: 167). Bu etki özellikle kamusal alanda meydana gelmektedir. Kamusal alan vatandaşlığın uygulama alanı bulduğu mekânlardır.

Geçirdiği dönüşümlerle birlikte pasif olan ve tüketici konumuna geçen kentliler, artık siyasi hak ve görevlerin arka plana itildiği tüketime göre değerlendirilen bir durumda değerlendirilmeye başlamıştır. İstediği gibi seyahat etme özgürlüğüne sahip, istediği hizmete ulaşma hakkı olan kentli vatandaşlar, modern bir insan olarak haklarını kullanabilir ve sadece kendi mekânı değil diğer yabancı kültürleri de yaşama veya tüketme serbestisine sahiptir. Hatta kentlerin kullanımı ve algılanması ile kentlilerin yaşam tarzları arasında sıkı bir ilişki vardır da denebilir (Bilgin, 2011: 29). Kentlilerin yaşam alanlarını kullanma sıklıkları ve kullanma nedenleri kentlilik bilincinin gelişimiyle ilgilidir.

Dolayısıyla kentler, sosyal aktörler olarak kentlilerin etkileşimde bulunduğu, kendilerini temsil ettiği ve karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu alanlardır. İyi yapılandırılmış bir toplum sistemi varsa vatandaşların kolektif bilinci oluşturmasıyla yeni entegrasyon biçimleri tespit edilebilir. Aksi takdirde kararların harici olarak ayrı aktörler tarafından verildiği bir yer olarak ortaya çıkmaktadır (May & Perry, 2005: 352). Fakat günümü kent yaşamına bakıldığında kent yaşamı yakın fiziksel bağlantıyı sağlarken komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı, ailenin toplumsal çerçevede önemini kaybettiği, komşulukların bitme noktasına geldiği, sosyal dayanışmanın geleneksel temellerinin zarar gördüğü olumsuzlukları beraberinde getirmektedir (Tavares & Carr, 2012: 284).

Bunun yanında kentlerin sürekli ziyaretçilere sahip olması da bu tür olumsuzlukların oluşumunda etkili olabilmektedir. Kentli vatandaşlık durağan veya

doğal bir oluşum değildir (Pine, 2010: 1118-1119). Devlet merkezli politikalar tarafından sürekli olarak yapılandırılan, toplumsal temelde sürekli etkileşim geçiren ve aynı zamanda yeni gelenlerle uzun süredir bu mekânda yaşayanlar arasında iletişimi gerektiren bir yapıya sahiptir. Özellikle kamusal alanlarda meydana gelen karşılaşmalar sürekli mevcuttur. Fakat kayıtsız davranışların sergilendiği bir karşılaşmadır bu (Aslanoğlu, 2000: 80-81). Kırsal alanlardaki gibi karşılaşılan yabancıya düşmanca bakışlar veya bir an önce tanınmasını sağlayacak faaliyetler yerine kentler ilgisizlik veya iletişimsizliğe tanık olmaktadır. Böylece kentler ekonomik ve siyasi faaliyetler arenası olduğu gibi sosyal oluşumların da önemli bir etkileyicisi olarak göze çarpmaktadır.

Kentler, kentli yaşamının sürekli değişimine sebep olmaktadır. Sunduğu imkânlardan faydalanma derecesi giderek zayıflamakta ve giderek daha da kalabalıklaşan bu mekânlar, devlet politikalarının ve ekonomik hamlelerin uygulanma alanı halini almaktadır. Özellikle yirminci yüzyıl sonu ile birlikte teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle kentlinin davranış biçimlerinde önemli farklılıklar gözlenmektedir. Bu faaliyetler kentlinin bireyselleşmesinin önüne geçememektedir. Aile, çalışma ve inanç hayatındaki değişiklikler yanında boş zaman kullanımı da giderek değişmektedir. Daha çok örgütsel faaliyetlerin etkin olduğu bir yaşam tarzı yaygınlaşmaya başlamaktadır. Fakat örgütsel davranışlara katılım konusunda eksiklikler yaşanmaktadır. Dinî örgütler dışında katılım genel olarak orta sınıfın bir faaliyeti haline gelmiştir. Örgütler de buna paralel olarak değişti ve üyeler müşteriye dönüştü ve katılım parayla ilişkilendirilir hâle gelmiştir. Yaygınlaşan sanal ağlar ve örgütlerin faaliyet alanlarındaki dönüşümler sosyal sermayeyi de etkilemiş, inanç ve ahlak temelli kurumların rolü giderek zayıflamıştır. Sahip olma temelli gerçekleşen faaliyetler tüketim kültürünün gelişimine sebep olmuş ve böylece yerel teşebbüsler yerine devlet merkezli refah düzenleyici hamlelerin etkisi artmıştır (Blokland & Savage, 2008: 32-33). Sonuç olarak komşusunu bile tanımayan, monoton yaşamını sürdüren, özel alanın çekiciliğine ve buna karşın kamusal alanın etkisine inanmayan bir kentli profili ortaya çıkmıştır. Güvensizlik, sadakatsizlik, saygısızlık gibi duygular ağırlıklı bir kentlinin ne hak arayışı gerçekleştirmesi ne de refah düzeyi yüksek bir yaşam sürmesi olanaksızlaştı. Çözüm olarak ise aktif vatandaşlık politikaları tüm dünyada genel kabul görmeye başlamıştır. Fakat aktif vatandaşlığın kent mekânıyla birebir ilişkili olduğu gerçeğini dikkate alan politikaların hedeflenmesi ön koşul olarak görünmektedir.

Bu konuda atılan ilk adım yerel düzeyde yönetişim temelli bir anlayışın gerçekleşmesi üzerinedir. Vatandaşların da yönetime katılımını destekleyen bu adımlarda amaç, kentlinin kendi yaşadığı mekâna sahip çıkması ve dolayısıyla özgürlük alanının dönüşümüne katkıda bulunabilmesidir. Aktif hizmetlerin gerçekleştirilmesi için kentlinin de işin içinde olduğu bu faaliyetler, "elini taşın altına sokma", "bir elin nesi var…" şeklindeki işbirliği, sorumluluk alma, gönüllülük gibi unsurları içinde barındıran bir anlayıştadır. Fakat ilk uygulamalara bakıldığında katılım konusunda eksiklikler yaşandığı bir gerçektir. Bunun en önemli sebepleri, güven ortamının olmayışı, yerel idarenin etkin olabileceğine karşı inançsızlık, faaliyetlerin yerelden çok merkezi hükümete bağlı olmasından dolayı ilgisizlik ve özendirici faaliyetlerin eksikliğidir (Marinetto, 2003: 116). Yerel eşitlik ve kentli katılımının ön planda olduğu kentli aktif vatandaşlık faaliyetlerinin başarısı gönüllülüğün yaygınlaştırılmasına, sorumluluk bilincinin aşılanmasına, katılımı özendirici programların gerçekleştirilmesine ve işbirliğinin öneminin sık sık vurgulanmasına bağlıdır. Ayrıca demokratik yönetim anlayışının da akılda soru işareti bırakmayacak şekilde uygulamaya geçirilmesi şarttır.

Bu bağlamda kent düzeyinde demokratik yapılandırmaların ve devamında sosyal, sivil ve siyasi katılım gerçekleştiren aktif vatandaşlığın gerçekleşmesi önemlidir. Kentli vatandaşların yerel düzeyde yönetim aşamalarında aktif bulunmaları ve yönetişimi gerçekleştirmeleri gerekir (Baubock, 2003: 142-145). Böylece kendi sorunlarıyla ve kentin sorunlarıyla ilgilenen bir kentli ortaya çıkar ve hem yönetimsel zorlukların üstesinden gelinerek görev ve sorumluluklarda paylaşım sağlanır hem de refah düzeyini yükseltmeye dayalı örnekler giderek çoğalır. Tabi bu katılımın gerçekleşmesi sosyal ve sivil katılımın gelişimiyle de paralellik izler. Kentli önce ev, daha sonra komşuluklar ve mahalle ve sonra kentlerde çeşitli düzeylerde sanal veya yüz yüze katılım sergileyerek hem sosyal sermayenin gelişime katkıda bulunur (sosyal sermayenin katılım konusunda önemli bir ateşleyici olduğunu belirtmek gerekir) hem de aidiyet duygusuna sahip kentliler olarak kolektif bilincin gelişimine katkıda bulunur.

Yukarıda bahsettiğimiz katılım türleri ile ilişkili olarak kent düzeyinde gerçekleşen protestolar, inanç temelli faaliyetler, sosyo-kültürel faaliyetler, sivil toplum kuruluşlarına üyelikler ve genel olarak kentsel hareketler olumlu veya olumsuz genel olarak kentlinin kent hakkı çerçevesinde (katılım ve kullanım hakkı) kentle ilişkisini ifade etmektedir. Özel alana çekilmiş olan kentlinin kamusal alanda

tekrar kendini göstermeye başlaması için önemli olan bu faaliyetler için kamusal alanda yapılacak kentli lehine düzenlemeler (Holston & Appadurai, 1996: 202) ve kentsel mekânın özel alanla barışık olmasını sağlayacak politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Yöneten-yönetilen, üreten-tüketen, hak gelişimine katkıda bulunan-bulunmayan veya formel-enformel katılım sağlayan tüm vatandaşların ortak paylaşım mekânı olan bu alanların düzeni, kentli aktif vatandaşlığın da temel unsurlarından biri olarak görülmektedir.

2.1.1. Kentlerde Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevi

Topluluk katılımı, gelişimle ilgili olarak vatandaşların az veya çok etkinliğini artırmada önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta kalkınmanın temel ölçütü olarak görülebilecek olan toplum katılımı, başarılı ve sürdürülebilir sonuçlar elde etmek için asgari gereklilik olarak görülmüştür. Bundan dolayı başta kamu kurumları ve ekonomik temelli kuruluşlar olmak üzere sivil toplum kuruluşları katılım faaliyetlerini kendi gelişim programlarının merkezine koymakta ve pratiğe geçirmektedir. Hatta ihtiyaçların analizi, projelerin tanımlanması ve tasarımı, uygulanması, izleme ve değerlendirme de dâhil olmak üzere, topluluk gelişiminin tüm aşamalarında aktif katılım olmaksızın müdahalenin etkisinin olmayacağı kabul görmektedir (Clarke, 2013: 342).

Kentler farklı toplumsal yapılara rastlayabildiğimiz ve çok hızlı değişim gösteren bir yapıya karşılık gelmektedir. Özel alanı ve komşulukları ilgilendiren birincil ilişkilerden çok ikincil ilişkilere dayalı olan bu yaşam biçimi akrabalık bağlarının ve ailenin etkileşim ve iletişim bakımından önemini kaybettiği yerlerdir. Artık bireyselleşmiş ve topluma yabancılaşmış vatandaşın kendi başına bir şey yapabilme gücü zayıflamaya başlamaktadır. Böylece amaçlarına ulaşabilmek için ilgi duyduğu alanlardaki grup veya örgütlere katılarak birincil ilişkilere dayalı bir yaşam tarzı sergilemeye çalışmaktadır. Kendilerini ifade etme ve geliştirme, statü kazanma, sorumluluk alma ve görevleri yerine getirme gibi davranışlar için gönüllülük esaslı örgütlerin çalışmalarını önemseyen vatandaşlar, bunun kent yaşamında bir gereklilik olduğunu bile düşünme eğilimindedirler (Çelik, 2013: 51-52).

Kentler, tarihsel gelişim bakımından özgürlük, bireysellik ve modernliğin temel teşkil ettiği mekânlar olarak dikkat çekmektedir (Turner, 1990: 203). Özellikle sanayi devrimi ile birlikte gittikçe büyüyen kentler, ekonomik, siyasi ve sosyal

dönüşümlerle birlikte kent yaşamına tutunmak için haklar ve sorumluluklar bağlamında eksiklikler hissetmiş ve bu eksiklikleri gidermenin yollarını aramıştır. Kente göç edenlerin uyumu, teknolojik gelişmelerle ilgili ortaya çıkan yabancılaşmaların giderilmesi ve kentlinin siyasi, ekonomik ve sosyal tatmin duygusunu geliştirmesi için aracılara ihtiyaç duyulmuş, sivil toplum kuruluşları tam da bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Kültürel, siyasi ve sosyal yaşam alanlarına müdahale etme ve çözüm odaklı olarak çaba sarf eden bu kuruluşlar, sosyal denetim, sosyal uyumluluk veya toplum ile hükümet arasında arabulucu olarak bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır (Harvey, 2016: 54).

"Şehir adabı" (Mardin, 1990: 9) olarak da nitelendirebileceğimiz sivil toplum, esasen yanılgılara sebep olmakta ve askeri toplumun karşısına konmaktadır. Aslında medenileşme, kolektif bilinci elde etme veya haklar ve sorumluluklar bağlamında çalışma gibi çabaların merkezinde yer almaktadır. Burada vatandaşlık uygulamalarının yeni yolları olarak ilk düşünülen üçüncü sektör kuruluşları olarak sivil toplum, birçok açıdan kentli vatandaş için fırsatlar sunabilen ve farklı işlevleri ile dikkat çeken kurumlardır. Kamusal alanın hayatta kalması için esas olan sivil toplum kuruluşları, hizmet sunumu, ihtiyaçların giderilmesi ve yardım programları ile eşitsizliğin ortadan kaldırılması bakımlarından önemli etkiye sahiptirler (Turner, 2001: 195). Tarihi kayıtlara bakıldığında loncalar bu yaşam tarzının ilk örnekleri arasında sayılmaktadır (Mumford, 2007: 335). Ortaçağ döneminde Avrupa'da ortak işleri yapma ve böylece ortak kaderi paylaşma temelli çalışan bu kuruluşlar, ilk aşamada üyelerinin huzur ve neşe bulmasını sağlayan, yaşamın kötü koşullarına karşı onları koruyan ve düğün cenaze gibi törenlerin anlamlılık düzeyine artıran toplulukları ifade etmektedir.

Modernleşme hareketleri ile birlikte Avrupa'da vatandaşlık gelişimi iki boyut çerçevesinde gelişim göstermiştir. Bunlardan birincisi vatandaşlığın yukarıdan mı yoksa aşağıdan mı büyüdüğü ile ilgili olarak aktif-pasif arasındaki tezatlığı tartışan boyuttur. Kimi ülkelerde vatandaşlar pasif aktörler olarak devlet eylemlerinin etkisinde olan bireyler olarak gözlemlenirken kimi ülkelerde ise aktif faaliyet gösteren vatandaşlık temelli özerk egemenliği temsil eden politikaların varlığı söz konusudur. Diğer bir açıdan bakıldığında ise, vatandaşın özel alanıyla kamusal alan ilişkisi arasında gerilimi ifade eden boyuttur. Burada temel vurgu devletin tek kamu otoritesi olduğu görüşüne dayanmaktadır (Turner, 1990: 207).

Kentli olmak ve kentin kurallarına göre hareket etmek sivil toplumun gelişiminde temel unsurdur. Kentlerin eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerde elde edilen başarılarla gelişimi de bu duruma katkıda bulunmaktadır. İşbirliği temelli faaliyetler bu tür hizmetlerin de etkisiyle sivil katılım için yeni ağlar ve normlar oluşumu ve dar görüşlü çıkarlar topluluğundan daha geniş ölçekte planlama yapan topluma doğru bir kayma dikkat çeker (Agranoff & McGuire, 2003: 41). Özellikle kamusal alan ve kuruluşlar arasında işbirliğinin oluşumuna da katkı sağlayan bu toplumsal işbirlikçi yaklaşım bu tür ağların oluşumu için kapı açılmasına yardımcı olur. Neo-liberal çağın en önemli özelliği sosyal hizmetlerde ve gelişim süreçlerinde STK'ların rolündeki gelişmedir. Vatandaşların katılımını artırması, sivil toplum oluşumuna katkıda bulunması ve demokratikleşmeyi hızlandırması açısından faydalar sağlamaktadır. Ayrıca koordinasyon eksikliği, kaynak yetersizliği ve devamlılığın sağlanamaması gibi nedenlerle devletin sosyal sektörden uzaklaşması anlamına da gelmektedir (Karshenas, 2006: 6).

Sivil toplum, kentlerin ve banliyölerin gelişen gecekondu bölgelerinde en aktif durumdadır. Okullara daha iyi erişim ve her sokak köşesinde görüş ve bilgi alışverişi ile kentlilerin STK'lara dâhil olma olasılığı daha yüksektir. Kentler, barınma, okullar, klinikler veya uygun su gerektiren sosyal hareketlerle yoğun, canlı bir şekilde siyasi yerlerdir. İşçiler ile işverenler veya servis sağlayıcılar ve kullanıcılar arasında protesto ve çatışma yaşanır (Green, 2008: 62-63). Bu bağlamda sivil toplum ihtiyaçlarla ilişkilidir ve çıkarlar ön plandadır. Ayrıca gönüllülük esasıyla çalışan bir eğitim alanıdır (Sarıbay, 2013: 149). Sivil toplum bir yandan ekonomik diğer yandan eğitimi temsil eden bir yapılanmadır.

Öyleyse sivil toplumun etkin faaliyetlerini ortaya koyması için bazı temel eksikliklerin giderilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Baiocchi ve ark., 2008: 21): bunlardan biri, sivil toplumun demokrasiyi güçlendirici gücünün farkın olunmasıdır. Demokrasiye bağlı kalındığında sivil toplum hareketliliğinin devleti etkileme ve buna bağlı olarak da kamu politikalarına yön verme gücünün görülmesi bir diğer hususdur. Özellikle yerel sivil toplum kuruluşlarının küresel olanlara nazaran daha etkili olabileceği düşüncesinin ağırlık kazanmasına yönelik çalışmaların varlığına da dikkat çekilmelidir. Ayrıca işbirlikçi ve kurumsal faaliyet yaklaşımın yapaylıktan kurtarılarak bir an önce vatandaş katılımını azami düzeye çıkaracak politikaların artmasına yönelik çalışmalar yapmaktır.

Bu durumda sivil derneklere katılım önemlidir, çünkü vatandaşlık pratiğini şekillendiren siyasi kurumları demokratikleştirmek için mücadele eden kuruluşların güçlenmesi ancak katılımın derecesi ile mümkündür (Houtzager & Acharya, 2010). Yerel veya ulusal daha büyük sivil oluşumlar demokratik alt yapının gerekli bir parçası olarak görüldüğünden, birey ile devlet arasında arabulucu görev yapan bu kuruluşlar, bireyin siyasi sistemde de varlık göstermesine katkıda bulunmaktadır (Walters, 2002: 383). Üçüncü sektör kuruluşları olarak da adlandırılan bu kuruluşlar devlet ve özel sektörden ayrı bir faaliyet alanına sahip olarak hem onlardan etkilenmekte hem de büyük ölçüde onları etkileme kapasitesine sahiptir. Devlet ile birey arasında arabulucu görevinde varlığını sürdüren bu kuruluşlar, maddi faydalar yanında ahlaki kazanımlar ve en önemlisi sosyal uyumun gelişimine de yardımcı olmaktadır.

> Sivilleşmenin önündeki en önemli engel sivillerin kendisidir. Bir arada yaşamayı beraber yaşama sanan sivillerin… Bir arada yaşama birbirine duyarsız ilişkiler ve sorumsuz davranışları, son tahlilde, egoizmi esas alır; beraber yaşam ise tam tersini. (Sarıbay, 2013: 193)

Sivil toplumun temeli örgütlü olmaktan geçmektedir. Dernekler, cemaatler veya siyasi partiler örgütlü olmanın araçları olarak görülebilir (Şentürk & Erdoğan, 2008: 49). Devlet karşısında ne kadar özerk olabildiği, gönüllü beraberliğin ölçüsü ve ne kadar demokratik bir içyapısı olduğu sivil toplumun üç önemli niteliğidir. Bu bakımdan Sivil toplum kuruluşları genellikle yönetişime ilgi duyan sorumlu vatandaşlar üretir. İdeal olarak, bu tür vatandaşlar siyasi süreçlere katılır ve yönetim kurumlarını sorumlu tutar. Bununla birlikte, çoğu sivil toplum teorisi gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden ortaya çıkmıştır; bu nedenle, bazı toplumlarda diğerlerinden daha iyi çalışır (Qayum ve ark., 2012: 1). Gelişmekte olan ülkeler, kullanıcı-müşteri ya da akrabalık temelli ilişkilere dayanan karmaşık siyasi sistemler geliştirdiğinden, sivil toplumun vatandaşlık ve bu tür ortamlara katılım üzerinde farklı etkileri vardır.

Fakat günümüz dünyasında vatandaşlık görünümlerine bakıldığında özellikle demokrasi çerçevesinde azalan bir vatandaşlık olgusuyla karşı karşıya kalındığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Zorunlu kamu mallarından ve hizmetlerinden sistematik dışlanma, tüm sosyal grupların vatandaşlık ve yaşam şansını önemli ölçüde zedelemektedir. Demokratik teoride sivil birliklerin bu gerçeği tersine çevirmede oynayacağı temel rol vardır. Sivil katılım bu bakımdan kamu politikalarına

katılmaya, devlet memurlarını hesaba katmaya, kamu hizmetlerini talep etmeye ve böylece demokrasinin kalitesini iyileştirmeye ikna etmede temel işleve sahiptir. Bireylerin, hayati önem taşıyan mal ve hizmetlere erişimini sağlamak için kullandıkları vatandaşlık uygulamaları, vatandaşlığın kalitesi üzerindeki önemli derecede etkilidir. Vatandaşlık uygulamaları dediğimiz şeyle tanımlanan vatandaşlığın kalitesi, aktif vatandaşların ruhlu ve güçlendirilmiş çabalarıyla ilgili görünmektedir (Houtzager & Acharya, 2010).

İnsanlar bir şeyleri değiştirmek için seçim gücüne güvenmediğinde ve o güçten mahrum kaldığında, kendi taleplerini karşılamak için muhaliflere baskı uygulamak için kendi kurumsal güçlerine başvurmak durumunda kalırlar (greve giden işçiler veya protesto yapan üniversite öğrencileri buna örnek gösterilebilir). Bu tür kurumsal güç ve ortamlardan uzak kalanlar (işsizler, ev hanımları veya daha geniş kapsamda informel insanlar) için ise sokaklar rahatsızlıklarını göstermek için önemli bir alan olur. Arka sokaklardan ana caddelere veya meydanlara gruplar, bireyler ve otoriteler arasında katılımlı dahil olma ve çatışma kümeleri sokak siyasetini tanımlar. Modern devletlere göre sadece pasif kullanım için olan kamu alanlarının belli durumlarda aktif kullanımı çatışmaların artması için önemli bir etkendir. Caddeler sadece bu tür çatışmaların yaşandığı yerler değildir. Ayrıca insanların kolektif kimliklere biçim verdikleri ve yabancıları da içeren tanıdık çevreler ötesinde dayanışmalarını geliştirdikleri alanlardır. Bu dayanışmayı geliştiren imkânlar ortak davranışları paylaşarak birbirlerini tanımayan bireyler arasında pasif ağlar veya bazı gizli eylemlerdir. Pasif ağlar, gerçek veya sanal mekân aracılığıyla arabuluculuk eden ve ortaklıkların örtük tanımlanmasıyla kurulan atomize bireyler arasında ani iletişimlerdir. Ortak giyim, davranış veya fiziksel özellik gösteren gençler birbirlerine bağlanır ve bir organizasyonun parçası olmadan aktif iletişim kurma gereği duymadan ortak kimliklerini tanırlar (Bayat, 2012: 119-120).

Yabancıların yerel kültürle uyumlarında yerel yönetimlere ve sivil toplum örgütlerine önemli görevler düşmektedir. Yerel yönetimlerin kendi coğrafi alanlarında farklı gruplarla ilişki kurması özellikle iyi bir fikirdir… Tüm sakinlerin çıkarlarını eşit ölçüde dikkate almaya gayret edinen tarafsız birimler olarak rol oynayan yerel yönetimler, toplumdaki tüm gruplarla tam iletişime sahip olmalıdır (Esen & Duman, 2016: 35). Büyüyen bir kent büyüklükte hantal hâle geldikçe, insanları meslek gruplarına ve sosyal sınıflara ayırır; ancak, kamu sağlığı gibi yeni ortak çıkarların keşfedilmesi durumunda canlanmamız biz duygusunu geliştirir

(Ross, 1919: 663). Hükümet, yerel kurumlar ve vatandaşlar arasındaki yerel dinamikler, topluluk gruplarının gelişimi için çok önemlidir. İşbirliği yapma, siyasi veya sosyal etki altında kalma ve kamusal alanda gerçekleşen tartışmalar, katılımı ateşlendiren ve kentlileri kamusal olarak sorumlu vatandaşlar haline getirir (Wilde ve ark., 2014: 3367).

Sivil toplum bir bakıma hukuka, kurallara ve etik olana dayalı beraberliği temsil eder. Bireylerin birbirlerinin haklarını karşılıklı olarak ve gönüllülük temelinde koruması ve kuralı bir birliktelik sergilemek temel amaçtır. Otoriter düzen yerine demokratik kurallı ilişkilerin ağırlıklı olarak var olduğu bu toplum tipi beraber yaşama formudur. Şentürk ve ark. göre (2016: 338) sivil toplum kuruluşları çoğunlukla gönüllü faaliyeti daha düzenli ve/veya sürekli kılan, grup çalışmasına imkân sağlayan ve gönüllü bireye güven veren yapılar olması gönüllü olmak isteyenler için önemlidir. Kentsel yaşanabilirlik olgusunun gelişimi ancak sivil toplum devlet işbirliğiyle gerçekleşebilir.

2.1.2. Kentlerde Siyasi Katılımın İşlevsel Boyutu

Katılım, vatandaşın sosyal yaşamın bir parçası, sosyal düzenin sağlanmasında ve sivil hakların geliştirilmesinde temel faaliyetlerin savunucusu ve böylece yerel yönetimin kilit bir parçası olması durumudur. Katılım sivil, siyasi veya sosyal alanlarda gerçekleşebilir ve her biri birbiriyle sürekli olarak ilişki içerisindedir. Sivil katılım genel olarak hak ve yükümlülükler çerçevesinde faaliyet gösterirken, sosyal katılım bireyin sosyalleşmesini temel ölçüt olarak ele almakta, siyasi katılım ise diğer katılım türlerinin güvenli bir şekilde gerçekleşmesine izin verme gücüne sahip olmasıyla önem kazanmaktadır. Bundan dolayı sosyal hareketler ve siyasi katılımın göstergesi olan demokratikleşme arasında önemli derecede bir ilişki söz konusudur. Eğer vatandaşlar siyasi faaliyetlerin bir parçası olarak görülmezse, davranış biçimi olarak bu kavram zayıf kalmakta ve inandırıcı olmamaktadır. Faaliyette bulunmayan vatandaşın, demokrasinin hesap verilebilirlik ilkesinden ve kontrolü eline bulundurma davranışından uzak kalması kaçınılmazdır (Barber, 2003: 228). Özellikle günümüz siyasi politikalarında katılım oranlarında düşüş meydana gelmesi ve buna bağlı olarak sosyal sermaye eksiklikleri ve aidiyet duygusunun azalması gibi problemler dikkat çekmektedir.

Siyasi ve ideolojik dönüşümlerin kentler açısından sonuçları da dikkate değerdir. Devlet merkezli uygulamalar veya devamında ikameci yaklaşımın odağı kentler olmuş, yapılan uygulamalar en çok kent toplumu tarafından hissedilmiştir (Şengül, 2009: 272). Bundan dolayı da politikaların yerinde yapılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kentler ve kent sakinleri siyasi katılımın anahtarı olarak görüldüğünde ve Lefebvre'nin kent hakkı olgusu kentli bütün vatandaşlar için olduğunda, hatta devlet destekli olarak yerel politikalar gerçekleştirildiğinde daha etkin, verimli ve sürdürülebilir kalkınma planları söz konusu olmaktadır. Son yıllarda vatandaşlığın gelişimiyle birlikte siyasi üyelikler ve kimlik konusunda önemli değişiklikler gözlenmektedir. Ulus devlet vatandaşlığı ve ulusal kimlik artık eskisi gibi siyasi yaşamın çerçevesini belirlemede etkin değildir (Purcell, 2002: 105). Bundan dolayı da Lefebvre'nin kentli hakkı düşüncesinden hareketle bu durumdan faydalanılmalı ve bu dengesizliğe çözüm getirilmelidir. Siyasi yaşamın çerçevesi ulusal faaliyetlerin yanında esas olarak yerel temelde gerçekleştirilmelidir.

Kentler katılımın boyutunu değerlendirmede önemli bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Vatandaş, fiziksel yapılanmalar ve doğal çevre şeklinde bir üçlü algıya sebep olan bu alanlar için vatandaşın merkezi konumda görülmesi büyük önem arz etmektedir. Kolektif bilincin oluşumu ve buna bağlı olarak dayanışmanın farklı tiplerini geliştirmek için siyasi katılım temel ateşleyici konumundadır (Schafran, 2014: 328). Siyasi katılım davranışlarının azalmasına yönelik sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla birlikte toplumsal eşitsizliğin giderilmesi (Gallego, 2015: 165), sosyal sermayenin artırılması gibi önemli sonuçlar elde edilebilmektedir. Hatta siyasi politikaların tartışılması ve gerektiğinde karşı gelerek bu politikaların yeniden düzenlenmesi konusunda siyasi katılım davranışı sergilenmediğinde otoriter rejimlerin ortaya çıkması daha kolay olabilmektedir (Dahl, 2006: 5). Bundan dolayı demokratik yönetim biçimlerinin gereklerinin yerine getirilmesi şarttır.

Demokratik yönetim anlayışı üç temel prensip üzerine kuruludur (Bevir, 2010: 117). Bunlardan biri somut sorunlarla ilgilenmek ve böylece ihmal edilen toplumsal alanlara sonuç sağlayabilecek politikaların gelişimine sebep olmaktır. Güvenlik, sağlık ve eğitim gibi somut konular, yerel düzeyde işbirliğinin temelidir. Böylece devlet ile birey arasında güven ilişkisi doğabilmektedir. Diğer prensip vatandaşların görev ve sorumluluklarını yetiren getirmesi yanında oy verme dışındaki siyasi katılım da göstermeleridir. Sorunlara çözüm aramak ve yönetimde görevli uzmanların görüşlerini etkilemek ve bakış açılarını değiştirmek faydalı bir

durumdur. Böylece hantal ve yavaş işleyen bürokrasinin canlanması ve verimliliği artırılabilmektedir. Son olarak da vatandaşlar arası işbirliğinin boyutu önemli görünmektedir. Diyalogun taze tutulması, birbirlerini dinleyen, fikir birliği ortaya koyan ve hatta gerektiğinde toplu eylem gerçekleştirebilen bir vatandaşlık kültürü, daha önce de belirtildiği gibi sadece siyasi alanda değil sivil ve sosyal alanlarda da etkisini göstermektedir.

Her ne kadar Marksist düşüncede demokrasinin kapitalizmin siyasi bir form olarak görülmesi ve sermaye sahiplerinin korunmasına yönelik davranışlar temelli hizmet etmesi (Donatella, 2013: 127) temel unsur olarak görünse de, siyasi katılım ekonomik katılım boyutunu da etkileyen bir çizgi izlemektedir. Ekonomik gücü yüksek olan ülkelerin demokratik olma şansı da yüksek şeklindeki genel görüşe rağmen, eğitim ve güçlü bir orta sınıf da ateşleyici mekanizmalar olarak unutulmaması gereken unsurlardır. Yani siyasi katılım etkileşim düzeyini artırarak eğitimli bir toplum olgusunu ortaya çıkarmakta ve buna bağlı olarak güvenliğin artışıyla vatandaşların güç kazanmasına sebep olmaktadır.

Siyasi katılım bir bakıma yönetişim kavramıyla ilişkilendirilmektedir (Çakan, 2016: 19). Vatandaşların bir araya gelerek kolektif bir anlayış göstermesi ve gerektiğinde kararlar alarak yönetimin kararlarını etkileme kapasitesi göstermesi olarak değerlendirilebilir. Yaylı'ya göre (2012: 171-172) devlet işlevinin azaltılması üzerine odaklanmak amacıyla ortaya çıkan yönetişim kavramı ilk kez Dünya Bankası politikalarındaki değişimlerde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra 20.yy. sonu itibariyle yönetişimin sivil toplum gelişimiyle ilişkilendirildiği rapor karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram ekonomik ve sosyal kalkınmada yönetimin otorite kullanma biçimine odaklanmaktadır. Geleneksel kamu yönetimi ile karşılaştırıldığında, yerel yönetişim yalnızca bir kelimenin anlamındaki değişiklik değil, aynı zamanda yönetim ve devlet işlevlerinin de değişmesidir. Yerel yönetişime sivil katılım, vatandaşların veya çeşitli kamu ve özel kuruluşların, paylaştığı yerel halkla ilişkilerine katılımıdır (Sancton & Zhenming, 2015: 33). Yönetişim kavramının ortaya çıkmasındaki en önemli etken katılımcı demokraside meydana gelen krizlerden dolayıdır. Yönetişim stratejileri arasında katılımcı yönetim modeli, tekelci geleneksel yöntemden farklı olarak halkın da içinde olduğu ve belli bir hiyerarşik düzeni barındıran modeli temsil etmektedir (Yaylı, 2012: 173).

Katılımcı yönetim modeli bir yönetim stratejisi olarak da değerlendirilebilir. Özellikle kent yönetimlerinde yönetim, özel sektör ve vatandaşlar arasında sınıf,

cinsiyet veya etnik köken temelli eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak, kentli vatandaşların birlik içinde çalışmaya teşvik edilmesi yaygın bir anlayış olarak dikkat çekmektedir. Yönetimin böyle bir oluşumda olması esasen yukarıdan aşağı kontrol gücünün etkisiyle hizmet sunumu yapmasına dayanır. Burada katılım vatandaşları kontrol etme aracı olarak da hizmet edebilme gücüne sahiptir (Blakeley, 2010: 140-141). Dolayısıyla Marksist açıdan bakıldığında devletin ideolojik aygıtı olarak siyasi oluşumların şekillenmesi söz konusu olmaktadır. Bir diğer açıdan bakıldığında ise yerel düzeyde kentli vatandaşların pasif konumdan aktif konuma geçmesinin yolunu açan bu katılımcı davranışlar, pasif vatandaşların her türlü katılım düzeyinden yoksun olarak sadece üst yapıya bağımlı hâle getirilmesiyle başa çıkılmasında önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir (Pascoe, 2015: 342). Bu bağlamda ne şekilde olursa olsun devlet açısından siyasi katılım temelli aktif vatandaşlık anlayışının savunulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

> Demokrasinin, çoklu seslerini yeniden keşfetmesi ve vatandaşlara bir kez daha konuşma, karar verme ve hareket etme gücünü vermesi gerekir. Sonuçta insan özgürlüğü, özel yalnızlık mağaralarında değil, kadın ve erkeklerin günlük olarak vatandaş olarak tanıştığı ve birbirlerinin konuşmalarını ortak bir insanlığın tesellisini keşfeden gürültülü meclislerde bulunacaklardır. (Barber, 2003: 311)

Neo-liberal politikaların merkezinde de etkinlik ve verimlilik bağlamında büyük dönüşüm dikkat çekmektedir. Özellikle kamu yönetimi açısından değerlendirmeleri ile dikkat çeken Kesgin'e göre (2012: 19) bu politikaların ve küreselleşmenin etkisiyle kamu yönetimi çerçevesinde idarenin hizmet alanları etkinlik ve verimlilik açısından nitelik değiştirmektedir. Az ama etkin devlet prensibi ön plana çıkmaktadır. Devletin küçültülmesi ve asli fonksiyonlarını yerine getirmesi gerekliliği önemlidir. Özellikle yerel yönetimlerin etkinlik ve verimlilik için öne çıkarılması gerekliliği de vurgulanırken hiyerarşinin az olduğu, halka yakınlık ve katılımın desteklenmesi gibi durumlar bu yönetimin güçlendirilmesini hedef göstermektedir (Kesgin, 2012: 22-23). Halk katılımı odaklı politikalar, yerel yönetimlerde yönetimin güçlendirilmesi hareketlerinden en önemlisi olarak görülmektedir. Halk katılımı biçimleri arasında en önemlileri halk oylaması, halk toplantıları, meclis toplantılarına katılım, danışma kurulları, kent konseyi ve Yerel Gündem 21'dir. Bunlar dışında Planlama forumları, vatandaş kurulları, gelecek atölyeleri, yuvarlak masa toplantıları, kamuoyu yoklamaları, iletişim demokrasisi

(internet), toplumcu örgütlenme, telefon ve dilekçe de sayılabilir (Yaylı, 2012: 177-181).

Halk katılımını içeren bu biçimler aslında yerel yönetimlerin özgür kılınmasına sebep olmaktadır. Yerel yönetimlerin özgürleşmesi, siyasi özgürlüğün temelini oluşturmakla kalmayıp bireysel özgürlüğün de yolunu açmaktadır. Özgür, elinde kendi kaderini tayin etme hakkı bulunan ve aktif vatandaşlar etrafında yapılandırılmış yeni katılımcı bir politikanın tekrar ortaya çıkışı buna bağlıdır. Kent mekânı bu tür politikalar için yüzyıllar boyunca kamusal alanın ta kendisi olmaktadır. Ulus devletin müdahalelerine karşı direnişin mekânı olan bu alanlar hem yanlış politikalara karşı direnme gücü göstererek hem de yerel yönetimlerin ve vatandaşların özgürlüğüne müdahale etmesine karşı koymak için vatandaşların bir araya gelmesine imkân sağlamıştır (Bookchin, 2014: 351). Böylece vatandaşların bir araya gelerek özgürlüklerine olan müdahaleleri küresel, ulusal ve özellikle yerel düzeyde faaliyet göstererek bertaraf etmeleri sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Özel alanlarında sorumluluklarını yerine getiren aktif vatandaşlar daha sonra devletin ve kentin kamusal alanlarını savunma ve böylece kenti savunma becerisi gösterebilmektedirler.

Siyasi katılım bağlamında aktif vatandaşlık bu nedenle çeşitli düzeylerde faaliyet gösterebilmektedir (Simon-Kumar, 2014: 146). Siyasi aktif vatandaşlık kapsayıcıdır ve özel alan, mahalle ve kamusal alan çerçevesinde faaliyet göstererek sivil toplumun da aktif olmasına sebep olmaktadır. Bu durum aidiyet duygusu yaratmak için hayati önem taşımaktadır ve kamusal alana katkıda bulunarak kültürel, etnik ve sınıfsal farklılıklara rağmen karşılıklı bağımlılık içinde yaşarlar. Herkesin katkıda bulunabileceği kamusal alan faaliyetleri değişimin ve gelişimin temel ateşleyicisidir. Vatandaşların bu tür faaliyetlere katılımı toplumun geleceği için önem arz etmektedir. Bu konuda vatandaşlar bilinçli olmalıdır ve fikirlerini politika üreticilerine iletmekte istekli olmalıdırlar. Böylece sorumlu vatandaş katılım çevresi geliştirilmiş olur.

Aktif vatandaşlığı siyasi katılım yanında diğer katılım türlerine de özendirmenin ana yollarını şöyle sıralayabiliriz (Matituta, 2007: 2):

- Gönüllülük,
- Yakın çevremizdeki kuruluşlar (hükümetle çevre sakinleri arasındaki iletişimi sağlayan iyi araçlardır. Toplum temelli konuların seçimle gelmiş memurlarla iletişim kanalları aracılığıyla iletilmesi imkânı bulunur),

- Vatandaş katılımlı programlar (yönetim sürecinde katılım fırsatının artmasına imkân sağlar. Böylece kamuyu ilgilendiren programlar ve planlamaların geliştirilmesinde aktif katılım imkânı oluşur),
- Vatandaşlar ve yerel yönetim memurları arasında etkili iki yönlü iletişim (böylece, iletişimin geleneksel metotları yanında internet gibi yeni iletişim ortamlarının kullanımı önem kazanır: memurlar ve vatandaşlar arasında bilgi alışverişini hızlandırır ve evde bilgisayarlarında devamlı suretle yönetim konusunda bilgi alma ve bilgi verme imkânı bulurlar).

Katılımın bu şekilde özendirilmesi kent düzeyinde toplumlarda güven, saygı ve işbirliği normlarının gelişimine de sebep olmakta ve bu faaliyetler devamlılık arz etmektedir. Bu yüzden siyasi katılım ve kurumsal faaliyetler, vatandaşların kamu ilişkilerinde daha aktif olmalarına imkân veren inisiyatiflerin uygulanmasını meşru kılmaktadır. Özellikle sosyal ve siyasi katılımı destekleyen ve özendiren politikalar etnik olarak heterojen alanlarda (kent mekânlarında) sosyal sermayenin inşa edilmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülür (Andrews, 2009: 428). Sosyal sermayenin ortak kent bilinci oluşmasındaki etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Katılımın her safhasında (düşünme ve tartışma, karar alma ve uygulama) aktif olmak, güven, saygı ve devamında ortak bilinç yanında kent kimliğinin oluşumunda da etkilidir. Kayıtsız, pasif vatandaşlar yerine inisiyatif kullanarak kentleri daha yaşanabilir hâle getiren aktif vatandaşlar ön plandadır (Özden, 2014: 72).

Fakat aktif vatandaşların siyasi katılım düzeyleri günümüz kent yaşamında oldukça düşük bir düzeydedir (Qayum ve ark., 2012: 12). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tanık olunan bu durum, yerleşik demokrasi faaliyetleri gösteren ülkelere göre oldukça eksiktir. Düşük gelir grupları, dezavantajlı gruplar ve bunlara bağlı olarak güven eksikliği yaşayan vatandaşlar, seslerinin yönetişim konularında önemli olmadığını düşünerek katılımdan kaçınmaktadırlar. Eğitim ve bilgi eksikliği de katılımı etkileyen faktörler arasında bulunmaktadır ve özellikle siyasi katılımın işlevsel boyutunu oldukça düşürmektedir. Fakat bu eksikliğin merkezi hükümet için de zor bir durum olduğu tartışmaları günümüz politikalarında oldukça fazladır. Kentlerin idaresinde, siyasi katılım düzeylerinin artırılmasıyla merkezi hükümetin rolünün küçültülmesi ve gücünün başka alanlara kaydırılması gündemde tartışılan konular arasındadır. Devlet sadece yasalar oluşturarak sınırlandırmalar yapmak ve denetimi sağlamakla yükümlü olmaktadır. Vatandaşların kendi yaşam alanlarına ve topluma karşı sorumlu ve bir o kadar da mesul hissettikleri bir görüntü oldukça

yaygındır. İnisiyatif alan vatandaşlar, hem kent mekânının devletten bağımsız olarak dönüşmesine yarar sağlamakta hem de devletin yükünü de hafifletmektedir. Böylece devlet eğitim, sağlık ve güvenlik gibi konulara daha fazla zaman ve para harcayarak daha güvenli, eğitimli ve refah düzeyi yüksek bir toplum anlayışının kazanılmasına çalışmaktadır. Böylece kentlinin yönetime katılması, kentle ilgili meselelerin çözümünde önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.3. Kentlerde Sosyo-Kültürel Faaliyetlerin Artışında Vatandaşlık Bilincinin Yeri ve Önemi

Sosyo-kültürel faaliyetlerin temeli sosyalleşmedir. Endüstri öncesi toplumlar küçük, izole ve homojendir ve akrabalık bağları önemlidir. Endüstri sonrasında ise sosyal bağlar odak noktası olmuştur. İş gücünün ortaya çıkması, uzmanlaşma ve samimi ilişkilerin azalması bu tür toplumlarda yaygın hâle gelmiştir. Bu zayıflama bireyler arası iletişim kurma zorluğuna ve devamında sosyal normlara uzak olma durumuna sebep olmaktadır. Sonuç olarak ise ahlaki değerleri kaybolmuş ve toplumsal normlardan uzak toplum tipi ortaya çıkmıştır. Simmel ise daha dengeli bir toplum tipi ortaya koyarak kentin daha geniş sosyal ağlar sunduğunu ve böylece bireyin ilgisini cezbettiğini ifade etmiştir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus bu ilgi çeken ağların giderek insanların yorulmasına ve sosyalleşmesine engel olduğu sonucuna varır (Aydoğan, 2000: 182-184). Diğer bir ifadeyle insanlar yabancılarla iletişime zorlandıklarında ilişkiler yüzeysel gerçekleşmekte, geçici bir özellik taşımakta ve doğal yaşamdan uzaklaşmaktadır.

Sosyal huzursuzluk ve bozulma bazen kentsel yaşamın bir parçasıdır. Bununla birlikte suç ve yozlaşma gibi karışıklıklar yalnızca kentsel temelli olaylar değil, toplumun bir bütün olarak özelliğidir. Sokak suçlarının yüksek olduğu kentsel mekânlar genel olarak yüksek yoksulluk oranlarının yaşandığı ve ekonomik kaynaklara az erişim gösteren vatandaşlar arsında olduğu bilinmektedir. Bunun yanında bu alanlara yapılan yatırımların azlığı sivil bozukluklar ve sosyal hareketlerin düzensizliğine de etki etmektedir. Sosyal değişime baskı yapan bu hareketler sosyal ağların oluşumu, kimlik algısının güçlendirilmesi ve komşuluk düzeyinde kontrolün sağlanması gibi önemli işlevlere sahiptir. Günümüzde özellikle kentlerde sosyal kontrol mekanizmaları başlangıçta resmi olmayan olgular olarak görünürken, giderek artan derecede devlet ve özel sektör eliyle gerçekleştirilen,

denetlenen ve desteklenen faaliyetler arasına girmiştir. Toplum olarak düzensizliğin kökenlerini araştırmak için o toplumu karakterize eden sosyal sınıf, etnik köken ve ekonomik eşitsizlik olgularını iyi analiz etmek gerekir. Bunun için çeşitli resmi faaliyetlerden bahsedilebilir ama bizce en önemlisi devlet desteği ve denetimi ile gerçekleştirilebilen sosyal ve kültürel faaliyetler geniş bir etki oranına sahiptir (Kleniewski & Thomas, 2011: 342-343).

İlk ortaya çıktığı andan itibaren ekonomik ve siyasi mücadelenin mekânı olarak durmadan dönüşüme uğrayan kentlerin, sosyal açıdan da etkileri olduğu göz ardı edilmemelidir. Sakinlerinin bireysel olarak yalnızlaşması ve yabancılaşması, sadece bireysel sonuçlar değil toplumsal olana da etki etmektedir. Kentlerin etnik, dinsel, ırksal, cinsiyete özgü ve yaşa bağlı birçok alt kültür bölgelerinden oluşması, tasarım şekli ve çevresel düzenlemeler de toplumsal olan tüm davranışları doğrudan etkilemektedir. Yönetim şekli ve mekânın düzeni ile sosyalleşme arasındaki ilişki kentlerin geleceğine pozitif bir bakış açısı getirmesinin yanında sosyal kaynaşma ve sorumluluk paylaşımı için de önemlidir.

> Sosyal bağların sayısını etkileyebilen kentsel yerleşmelerin bazı özellikleri vardır. Diğerlerinden uzaklık ve izole olma kent alanlarında daha azdır ve kamu alanlarının kullanılmasıyla ve ulaşım araçlarıyla kent yerleşimlerinde insanlarla bağlantı kurmanın birçok fırsatı vardır. Buna ek olarak sosyal bağların güçlendirilmesi ve olumlu ilişkilerin sağlanması kentliler arasında sıklıkla yaşanan olaylardır. Bu iletişim ve ilişkinin boyutu gelir seviyesi ve statü ile birebir ilişkilidir ama eğitim düzeyiyle daha çok ilişkilidir (White & Guest, 2003: 242).

Yerel düzeyde ortak yaşam kültürünün oluşması, kolektif bilinç ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı gelişimi özel alandan sonra komşuluk ilişkileriyle sağlanabilen olaylardır. Toplumsal ilişkilerin temeli ve başlangıç noktası olarak görülen bu ilişkiler kamusal alana geçişte önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı kültür, iktisadi sınıf, ırk veya dinlere mensup olsalar bile komşuların birbirlerine karşı temel insani görevleri yerine getirmeleri, sosyal-kültürel sermaye birikimi için önemlidir. Gönüllülük esasına dayanan bu ilişkiler kaynaşma, sorumluluk alma, güven ortamı oluşturma ve işbirliği yapmak tecrübesi kazanımına yardımcı olmaktadır (Esen & Duman, 2016: 32). Aileden sonra gelen bu sosyalleşme aracı daha sonra okul, kamusal alan gibi diğer araçların (Niemi & Sobieszek, 1977: 217-225) kullanımına da imkân sağlayan tecrübeler kazandırır. Özellikle eğitim alanları olarak aile, komşuluk ve okul araçları sosyal-siyasi ve sivil davranışların değiştirilmesinde ve geliştirilmesinde direkt role sahip olduğu unutulmamalıdır.

Ayrıca sadece katılım davranışı göstermek değil ayrıca toplumsal gruplara üyeliklerle bu tür davranışlara süreklilik kazandırmak ve bu davranışın giderek toplumun tüm üyelerine özgü davranış haline getirilmesi için çaba göstermek de dikkat edilmesi gereken bir husustur (Blokland & Savage, 2008: 192-193). Ayrıca sadece bireysel manada değil toplumsal grupların da davranış biçimleri ve kapsamı da sosyal ilişkilerin gelişip sürdürülmesinde etkili görünmektedir (Wilde ve ark., 2014: 3367).

Bundan dolayı sosyal sermaye ve komşuluk davranışları katılımı etkileyen unsurlardır. Katılım, sosyal sermaye ve komşuluklara bağlılık arasında sürekli devam eden bir etkileşim vardır. Buradan yola çıkarak, katılımı etkileyen faktörleri tanımlama gerekliliği ortaya çıkar. Öncelikle düşük sosyo-ekonomik statülü insanlar formel durumlarda katılımı daha az gösterirler. Çünkü bu kişiler kurum ve katılım faaliyetlerine daha az erişim sağlar, daha az sosyal etkileşimleri olur ve gelişmiş kişilerarası becerileri düşüktür. Özellikle yerel faaliyetlerde, siyasi çalışmalarda, kurumsal işlerde ve yerel otoritelerle iletişimde daha az dahiliyet gösterirler. İkinci olarak düşük sosyo-ekonomik statünün negatif etkisi kontrol altına alındığında, etnik azınlıklar katılımın daha yüksek paylaşımını gösterirler. Etnik azınlık grupları arasında yüksek grup kimliği ve psikolojik davranışların sonuçlarıdır. Ayrıca benzer gelir, eğitim, etnisite ve yaşam tarzı olanların diğerleriyle daha kolay ilişkiye girdiğine yönelik sonuçlara literatürde rastlanmaktadır. Örneğin ibadet yerleri aynı inançlara sahip bireylerin katılım sağlamasına imkân verir. Üçüncü olarak sosyo-demografik özellikler de komşuluk ortamında sakinlerin menfaatine işaret eder. Özellikle kadınlar topluluk katılımında anahtar rol oynar. Çocuklu insanlar da yine aynı şekilde daha fazla katılım gösteren gruplardır. Yaşın da katılımla ilgisi vardır. Yaşlı insanlar komşuluk bölgelerinde daha fazla vakit harcadıkları için daha aktif bir katılım gerçekleştirir (Dekker, 2007: 358-359).

Cinsiyet, eğitim durumu, yaş, etnik farklılıklar gibi katılımı etkileyen bu unsurlar, kentlerin karşılaşmaları ve buna bağlı olarak sosyal davranışları aza indirgeyen yapısı ile birleştiğinde daha da olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Blokland & Savage, 2008: 23-24). Buna çözüm yolu olarak da farklılıkları göz ardı ederek her türlü kurumsal katılımı özendiren davranışların geliştirilmesine yönelik çalışmalardan geçmektedir. Çünkü bu tür üyelikler hem aktif vatandaşlığın gerekliliklerini yerine getirmeyi garantiler hem de buna bağlı olarak sosyal sermaye artışına ve uyum seviyesinin yükselmesine sebep olacaktır. Sosyalleşmenin ve

devamında sosyal sermayenin artması için kentsel mekânın uygunluğu son derece önemlidir. İnternet ve medyaya dayalı ilişkilerin yoğun olduğu günümüz toplumlarında yüz yüze ve işbirliğine dayalı bir toplum katılımı ve etkileşimi için mekânın önemi giderek artmaktadır. Özellikle kamusal alanlar, sivil katılımın ve toplum düzeyinde yenilikçi vatandaşlık stratejileri yaratmanın temel bileşenleridir. Ayrıca etnik farklılıklar arası ilişkiyi ve işbirliğini güçlendiren ortak çalışmalar, kültürel temelli yerel tecrübelere yoğunlaşmak açısından mekânı yine daha çok ön plana çıkarmaktadır. Aynı mahallede yaşayan farklı kültürlerin gelenekleri ve sosyal davranışlarının anlaşılması ve kamusal arenayı dinamik kültürel değişim için bir yer olarak kullanmaya teşvik edilmesi vatandaşların etkileşimini artırmaktadır (Carvalho, 2011: 13). Öyleyse sanatsal ve kültürel etkinlikler aynı bölgede yaşayan farklı etnik gruplar arasında kültürel bağlantılar geliştirmek için iyi bir fırsat olabilir.

Sosyal ve kültürel faaliyetlerin bu şekilde yüz yüze etkileşimi ve katılımı artırması ve buna bağlı olarak aktif vatandaşlıkla büyük bir ilgisi olması dikkat çekicidir. Bunun yanında kırsaldan göç ederek kente yerleşen ve kentli olma sürecini tecrübe eden vatandaşlar için de önemli bir faaliyet olduğu bilinmektedir (Kartal, 1992: 21). Kırdan gelen vatandaşların aynı kırsal alanlarda yoğun şekilde gerçekleştirdikleri yüz yüze iletişim ve etkileşimin kentlerde olmaması onları yabancılaşma ve bireyselleşmeye yönlendirdiği için hem aktif vatandaşlık hem de sosyalleşmeye ters olan bu duruma çözüm önerisi olarak bu tür faaliyetler düşünülmektedir. Sosyal ve kültürel faaliyetler sayesinde kırsaldan gelenlerin kentlere özgü davranış biçimlerini kolayca kavraması sağlanabilmektedir.

Ayrıca sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım göstermek, yerel düzeyde kentli vatandaşlar için diğer katılım türlerine de etki sağlamaktadır. Toplumsal düzeyde gerçekleştirilen projelerde paydaş olma olasılığının yüksek olmasına fayda sağlayan bu davranışlar sayesinde suç oranlarında azalma ve şiddet gibi günümüz toplumlarında sıkça rastlanılan sorunlarda da azalma anlamına gelmektedir (Landry & Bianchini, 1995: 30). Çünkü sosyal ve kültürel sermayesi tam olarak gelişmemiş toplumlarda rastlanan bu tür sorunlar, genel olarak sosyalleşme düzeyindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. "Sosyal bağlantıları, siyasi katılımı ve sivil katılımı teşvik eden toplulukların eğitim, yoksulluk, işsizlik, sağlık, suç ve uyuşturucu kullanımının önlenmesi gibi alanlarda olumlu programları sürdürme olasılıkları daha yüksektir. Canlı sosyal ağlar aynı zamanda ekonomik gelişimi de

arttırır." (Bevir, 2010: 113). Kültürel gelişmişlik ve birikimin vatandaşın topluma uyum sağlamasında ve aktif toplumun sürdürülebilirliğinde önemi büyüktür.

> Farklı kültürlere ve bölgelere ait gruplar arasındaki sürtüşmeler, azımsanamayacak kadar kötü durumdadır. Bu sorunların en aza indirilebilmesi merkezi olduğu kadar yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarına da büyük sorumluluklar getirmektedir. (Özden, 2014: 70)

Aktif vatandaşlığa yönelik politikaların artırılması sosyal ve kültürel hareketlerin bir sonucu olarak düşünülebilir. Bir bakıma daha fazla vatandaşlık hakkı isteyen bu hareketler, hem gücün ve kaynakların eşit dağıtımı hem de tanınma ve seslerin duyurulması bakımlarından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu hareketlerin ortak yönlerini şöyle sıralayabiliriz (Newman & Tonkens, 2011: 10): Bu hareketler sivil ve siyasi katılım taleplerini artırmaktadır. Kamusal ve siyasi politikaların tanınması ve kişisel gücün ortaya konması sağlanabilir. Son olarak en önemlisi ise daha fazla otonomi ve seçim talebi ortaya çıkmasıdır. Kentlinin kendi yaşamını şekillendirme yeteneği kazanması ve bağımlı bir kişiden bağımsız bir kişiye dönüşmesine yardımcı olmaktadır. Kamuya mal olmuş konuların yine kamu tarafından yönetişimle idare edilmesi hem yönetenler hem de aktif vatandaşlar için önem arz etmektedir.

Öyleyse aktif vatandaşlık unsurlarının etkin kullanımı, sosyal ve kültürel faaliyetlerin artışında önemli bir güce sahiptir diyebiliriz. Aktif vatandaşların sorumluluk ve işbirlikleri ile oluşturdukları sivil toplum kuruluşları ve sosyal-kültürel yardımlaşma dernekleri ve hatta devlet tarafından desteklenen toplum merkezleri gerek vatandaşların etkinliği ve etkileşimi gerekse sosyal-kültürel sermaye birikimi için önemli merkezler olarak dikkat çekmektedir. Bu tür alanların etkileşim ve iletişim sağlamak için faaliyetler geliştirme özelliği yanında, kamuyu ilgilendiren konularda tartışma ve işbirliği yapma yerleri olma özelliği de taşıması aktif vatandaşların her türlü katılım sergilemesinde etkili olmaktadır. Kentlilere öz bilinç ve kendini yönlendirme becerisi kazandıran bu kurumlar, tek taraflı karar alma veya uzaktan denetleme ve yönetme gibi günümüzde oldukça sık rastlanan faaliyetlere de meydan okuyan davranışlar geliştirilmesine yardım eder (Mumford, 2007: 609). Amatör tiyatro topluluklarının kurulması, sanat ve zanaat etkinliklerinin gerçekleştirilmesi yanında İslam toplumlarında yaygın olarak görülen kermes gibi faaliyetler düzenleyerek eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına da fayda

sağlayabilmektedir. Kamusal alanın manevi ve kültürel yaşamı için bir merkez haline gelebilen bu davranışlar aktif vatandaşlıkla devamlı suretle alışveriş içindedir.

2.1.4. Kentsel Toplumsal Hareketler

Kentsel toplumsal hareketler ilk olarak 1970'li yıllarda Castells tarafından kullanılan bir kavramdır. Özellikle yönetimlere karşı geliştirilen bu hareketler, kent mekânına özgü olması ve kenti, kent hakkını veya kentli hakkını ilgilendiren değişimler ve dönüşümler talep etmesi sebebiyle kentsel toplumsal hareketler olarak adlandırılmıştır (Garcia, 1996: 19; Stravrides, 2018: 100). Kentsel toplumsal hareketlerin oluşma sebebi siyasi, sosyal veya ekonomik bir tehlikenin ortaya çıkmasındandır. Bu tehlikenin topluma duyurulması esas olan bu hareketlerin başarısı eylemlerin uygulanabilirliği, kapsamı ve verilen desteğe bağlıdır. Burada eski hakların savunulması ve yeni hak talepleri ön plandadır. Kentleşme süreciyle yakından ilişkili olan bu hareketler yaşanabilir kent mekânı için çaba gösteren uygulamaları kapsamaktadır. Hatta bu hareketler özellikle baskı gruplarına karşı bir mücadele olarak ortaya çıktığında ulusal düzeye de sıçrama olasılığı yüksektir ve daha tehlikeli boyutlara ulaşma olasılığı her zaman vardır.

Kentsel toplumsal hareketlerin ilk ortaya çıktığı andan itibaren gerek tanımı ve gerek uygulama şekillerinde önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişikliğin ana sebebi olarak rejim değişiklikleri, devlet ve toplum arası ilişkiler, kentsel rekabet ortamı, refah devletinin erozyona uğraması ve yönetimden yönetişime doğru kayma gösterilebilir. Bu bağlamda kentsel hareketlerin tarihsel gelişimi dört aşamada incelenebilir (Uysal, 2012: 139-140): 1960-80 dönemi Fordist üretim krizleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkan siyasi ve toplumsal çözümler üzerinedir. 1980-90 yıllarında ise neoliberal paradigmaya karşı tepki olarak gerçekleşen hareketlere tanık olunmaktadır. 1990-2000 arasında ise kent mekânının ekonomiyle ilişkilendirilerek soylulaştırma, yerinden etme ve ayrışma gibi kentsel sorunlara karşı tepki olarak gelişmiştir. Son dönemde ise küresel politikalar sebebiyle yatırımcıların ve girişimcilerin rekabet alanı haline gelen kentlerin kentliler tarafından savunulması amacıyla gerçekleşen hareketlere tanık olunmaktadır. Özellikle rekabet ortamında kentlerin yönetenler tarafından piyasanın tasarrufuna sunulması, kentin sahiplerini hiçe sayarak gerçekleştirilen politikalar olarak yaşam alanlarına zarar verdiğinden

tepkiler, eylemler, gösteriler ve doğal olarak örgütlenmiş hareketler yaygın olarak karşılaşılan hareketlerdir.

> Kentsel toplumsal hareketler siyasi ve kültürel hedeflerin gerçekleştirilmesi için kolektif tüketim taleplerine karşılık gelebilen hareketlerdir. Yönetişim ve kolektif bilinç edinilmesi hususunu da ön plana alabilmektedir. Rolünün bilincinde olmak, başta medya, profesyoneller ve siyasi partiler olmak üzere çeşitli aracıları kullanarak toplumsal bağlar kurmak ve örgütsel ve ideolojik olarak bir siyasi partiden bağımsız olmak temel unsurlardır. (Uysal, 2012: 139)

Kentler, bizleri geçmişten kurtarmaya yardımcı olan, özgürlük için insan potansiyelinin tam olarak anlaşıldığı mekânlardır (Short, 2012: 4). İlerleyen tarihin başrolünde olan bu mekânlar, kentlinin özgürleşmesine imkân vermektedir. Fakat ne zaman ki otoriter bir yapıya bürünüp özgürleştirmeye karşı olan ve sonuç olarak kent sakinlerinin hareketlerini sınırlandıran bir zorunluluklar alanı halini alırlarsa, gidişata dur deme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı da grev, oturma eylemleri ve gösterilerin yapıldığı tiyatrolara dönüşmektedirler. Bu tiyatronun aktörleri olarak kentli vatandaşlar sivil erdemleri, sorumluluk bilinçleri ve toplumdaki varlıklarını ortaya koyabilecekleri yenilikçi yetenekleri ile ilerleme kaydetmek, toplumsal tazeliği elde etmek ve yaratıcı uygulamalara yol vermek için kamusal alan gibi mevcut alanları kullanmaktadır (Bayat, 2012: 125). Burada varlıklarını ortaya koyma durumu, aktörlerin sınırlandırmaları aşarak kullanım için yeni alanların keşfedilmesi ve yerinden edilme ve pazara teslim edilen kenti tekrar sahiplenme gibi durumlara cevap olarak toplumsal hareketler bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ütopyacı veya ideolojik olsun[14] kentsel toplumsal hareketler değerlendirilirken yerel yetkililer, kurumsal eylemler ve örgütsel kaynakların kentsel ve toplumsal etkileri dikkate alınmalıdır (Pickvance, 2007: 201). Özellikle kalabalıkların kentsel bir durum olduğu dikkate alındığında, toplumsal hareketlerin kalabalıkların varlığını hesaba katma gerekliliğini de değerlendirmek gerekmektedir. Heterojen unsurları içinde barındıran kalabalıklar, bir araya geldiklerinde toplumsal hareketlerin oluşumu kaçınılmazdır. Tutarsızlıkların birleştiği, seslerin tek ses haline geldiği ve kalabalıkların tek vücut olduğu bu hareketler, başlangıçta meraktan doğan, sonrasında herkesin ortak bir sorunu haline gelen düşüncelerin açığa çıkarılması şeklinde meydana gelmektedir. Bu bakımdan kent, kalabalığın güçlü önerisinin ve dolayısıyla modern toplumda sosyalleşmenin en radikal, aynı anda en anlık, tezahürü

[14] Blau (2004: 441) toplumsal hareketleri ütopyacı ve ideolojik olarak iki açıdan değerlendirmektedir.

ve maddileştirilmesinin sahnesini oluşturmaktadır. Yani bireysel düzeyde hareket etmek, bireysel konulardan bahsetmekten öteye geçemez ama özne kolektif eylemi adalet, dayanışma ve karşılıklı sorumluluk çerçevesinde gerçekleştirdiğinde daha iyi bir toplum oluşturma amacıyla harekete geçmiş olur (Touraine, 2000: 57). Sosyal düzene karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeleri için de pasifin karşısında canlı bir organizma olan mekânın öznesi olarak kentli vatandaşın, kendini gerçekleştirmesine katkı sağlamaktadır (Çınar, 2013: 17).

Toplumsal hareketler mağdur konumda olan ve harekete geçecek kaynaklara sahip olan bireylerin çeşitli fırsatlar edinmek için gerçekleştirdikleri eylemlerdir. Bu bağlamda hareketlere kentli vatandaşların katılım için üç sebep gösterilebilir: koşulları değiştirme arzusu, bir gruba ait olma arzusu ve kişinin yaşamına anlam verme arzusu (Blau, 2004: 276-277). İnsanlar toplumsal hareketlere katılır çünkü sosyal, siyasi veya ekonomik değişimlere ayak uyduramaz konuma gelebilir ve böylece tanımadıklarıyla bir araya gelerek yaşamlarına anlam vermeye çalışır. Toplumsal bir hareket, ancak çatışmalı bir toplumsal ilişkiyi ve bu çatışmanın altında yatan geniş, toplumsal sorunları tanımlamayı başarırsa var olur. Böylece bir kimliğin iddia edilmesi, rakibin tanımı ve çekişmenin altında yatan sorunların anlaşılmasıyla bağlantılıdır. O zaman harekete katılım için öncelikle kentli vatandaşın belli bir amaç için kamusal alana çıkması gerekmektedir.

Bu bağlamda kentli vatandaşların komşuluk düzeyinde güven ortamını sağlamaya yönelik faaliyetleri ilk aşama olarak gösterilebilir. Vatandaşların güven eksikliği yaşadıkları ve özel alandan kamusal alana çıktıkları ilk mekân olarak komşulukların düzene girmesi ve güven ortamının oluşturulma çabası başlangıcı teşkil etmektedir. Çünkü artık harekete geçmek için bir sebep oluşturulmuş durumdadır. Amaç suç oranlarının azaltılmasına yönelik yönetenlere duyuruda bulunmaktır. Diğer bir özellik olan kimlik ise vatandaşın komşuluk düzeyinde var olduğunu ve o mekâna ait olduğunu ifade etme bakımından önem kazanmaktadır. Böylece toplumsal bağların kurulmasına ve aidiyet duygusunun gelişmesine katkı sağlanır. Son olarak anlam özelliğine bakıldığında ise demokrasinin geliştirilmesi ve şeffaflığın derinleşmesiyle vatandaşın adalet ve ceza sistemiyle ilgili edindiği tecrübeler yaşamının anlamlı kılınmasına sebep olmaktadır (Steden ve ark., 2011: 435). Bu üç özellik kentsel toplumsal hareketlerin temeli olarak değerlendirilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında kimlik ve kolektif eylem ilişkisinin vatandaşlık gelişiminde önemli unsurlar olduğu görülmektedir. Günümüzde özellikle orta sınıfın yönetimle birleştiğini ve toplumsal hakların kazanımı ve kentsel gelişim konusunda önemli bir aktör olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu bağlamda bu tür sosyal hareketler sadece maddi kazanımlar değil ayrıca kurumların yeniden tanımlanması demektir. Bu durum vatandaşlığın değişen toplumlarda etkisini ortaya çıkaran önemli bir nokta olarak görünmektedir. Günümüz kentsel sosyal hareketler çok parçalıdır (sosyal ve siyasi olarak) ve daha heterojen bir yapıya sahiptir. Ekonomik güvensizlik ve sınırlı kamu kaynaklarına ulaşım rekabeti bunun temel nedenidir. Ortak vatandaşlık hakları ve zorunlulukları olan heterojen toplumların birleşimi için çabalamaktansa etnik ve dinî toplumlar temelinde kendini belirleme arayışı etkili olmaktadır (Garcia, 1996: 11).

Ayrıca kentli vatandaş bağlamında düşünüldüğünde iki temel vatandaş tipi toplumsal hareketler için zemin oluşturmaktadır (Blau, 2004: 441). Bunlardan biri bireyin tüketim ve kitle iletişim toplumunun bir üyesi olarak kendilerine sunulan seçeneklerin çeşitliliğini savunmakta ve sınırlılıklardan rahatsız olmaktadır. Ekonomik alanlar özgürlük alanlarıdır çünkü buralar inanç, doktrin ya da yerleşik hiyerarşinin gücünün yerini alır. Seçim özgürlüğü bu tipin yaşamında temel unsurdur. Diğer bir tip ise kendi durum ve deneyimlerini genel bir anlamla donatmayı başarabilen kolektif bir özne düşüncesini savunmaktadır. Özerklik ve anlamlı yaşam deneyimleri bu tipin temel unsurlarıdır. Her iki tipte kentsel toplumsal hareketler için temel oluşturmaktadır.

Bunun yanında kurumsal ve örgütsel düzeyde meydana gelen gelişmeler de kentsel toplumsal hareketlerin seyrine etki etmeye başlamıştır. Günümüzde modern kent hedefli geliştirilen kentsel dönüşüm projeleri, alışveriş merkezleri ve doğayı yıkıma uğratan yatırım faaliyetleri kentlerin dönüşümüne örnek olarak verilebilecek uygulamalardır. Bu tür faaliyetlere karşı geliştirilen hareketler özel sermayeye karşı direniş olarak nitelendirilebilmektedir. Fakat kent mekânında gerçekleştirilen sermaye temelli dokunuşların sürekli olabileceği bir gerçektir ve bundan dolayı da direnişin veya sahip çıkmanın da süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Küresel veya yerel güçlerin anlayışı devam ettikçe direnişin örgütlenerek devamlılığı şarttır. Eğer mekânların özgürleştirilmesi isteniyorsa birlik olmak gerekir (Çakan, 2016: 25). Kentlerde birlikte hareket etmek için örgütsel veya kurumsal faaliyetler ön plandadır.

Sadri ve ark.(2005)'nın muhalefet yapıları olarak değerlendirdiği bu kuruluşlar meslek odaları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, siyasi örgütlü gruplar, üniversiteler, küresel sivil oluşumlar gibi kuruluşlardır. İster geleneksel isterse modern yapıda olsunlar bu kuruluşlar, kentsel dönüşüme karşı çıkış içerisinde faaliyetler gösterirken, bazen de kentsel dönüşüm süreçlerinde yolunda gitmeyen, kentte yaşayan insanın yabancılaşmasına sebep olan süreçlere karşı kendi bakışları ve örgütlülükleri çerçevesinde karşı çıkışlar gerçekleştirmektedirler. Hatta bu hareketler sadece sokak faaliyetleri değil kongre, seminer, konferans gibi bilimsel etkinlikler, sergi, belgesel vb. sanatsal üretimler, alternatif gündem ve süreç yaratmaya yönelik çalışmalar olabilmektedir. Bu tür hareketler çoğaldıkça ve kolektif eylemin gücü arttıkça kamuoyunda oluşan farkındalıklar yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmekte ve özelinde kentsel dönüşüme yönelik tartışmaları açığa çıkarmaktadır (Sadri ve ark., 2005: 92).

Ayrıca toplumsal hareketler sivil toplum kuruluşlarının kendi görüşlerini ifade edebildikleri ortamlara da dönüşebilir. Bazen toplumsal unsurlara zarar verebilen veya meşru iktidarın gücünü kırabilen bu hareketler, güç kullanılarak sindirilmeye çalışılmaktadır (Uysal, 2012: 140). Ayrıca bu tür kuruluşların kentsel toplumsal hareketlerde aktif rol almasının kendi iç işleyişlerinde de önemi olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Kendi içlerinde barındırdıkları yaş, sınıf, toplumsal cinsiyet veya etnik köken farklılıkları veya hiyerarşi düzeninden dolayı kendi meşruiyetlerini güçlendirmeye yönelik hareketlerin de ortaya çıktığını bilmek gerekir. Ekonomik sıkıntılardan dolayı faaliyetleri pasif şekilde ifade bulabilmekte, önyargılar veya süreçlere katılma kapasiteleri kısıtlı olabilmekte veya eylemsel, söylemsel veya sembolik şiddet kullanma eğiliminde olabilmektedirler. Fakat bugünkü toplumsal hareketlerin genel özelliklerine bakıldığında, daha çok hedef kitlenin yönetenlere karşı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu şekilde bir faaliyet alanı gösteren bu kuruluşların solcu, radikal veya sağcı şeklinde damgalanması kentlinin nazarında güven eksikliğine ve potansiyel hareket gücünün azalmasına sebep olmaktadır (Sadri ve ark., 2005: 101-102).

Bu tür eksikliklerin olmaması ve kentsel toplumsal hareketlerin maksimum düzeyde fayda sağlayabilmesi için bazı önemli temel unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Birincisi, toplumsal hareketler kolektif güçtür. Elitlere, otoritelere, diğer gruplara ya da kültürel kodlara karşı yıkıcı doğrudan eylemle ilgilenirler. Bunun böyle olmasının açık bir nedeni var. Sosyal hareketler tipik olarak siyasete

erişimi olmayan kişileri kapsar. Erişim sahibi olsaydı, sosyal bir harekete ihtiyaç olmazdı. Yıkıcı kolektif eylem, yetkililerin öne sürülen iddialara dikkat etmesini zorunlu kılıyor. İkincisi, ortak bir amaç ve dayanışma ile insanları ilgilendirir. Sosyal hareket katılımcıları ortak iddiaların ardında toplanırlar, yetkililerin bir şeyler yapmasını, bir ilişki durumunu değiştirmesini veya değişiklikleri geri almasını isterler. Bu tür ortak iddialar kolektif kimlik ve dayanışma duygularına dayanmaktadır. Üçüncüsü, kolektif eylemin izole olayları toplumsal hareketler değildir. Sadece kolektif eylemi sürdürerek bir aktör çekişmeli bir bölümü sosyal bir harekete dönüştürür (Blau, 2004: 269).

Bu hareketlerde kurumsal yapılanmaların da önemli etkisi olabilmektedir. Faaliyetler süresince oluşturulan iletişim ağları kapsamı belirleyebilmektedir. Kalabalıkların bir araya gelmesinin yanında, gerçekleştirilen gösteriler, yürüyüşler ve toplantılar gibi faaliyetler bu iletişim ağlarının hem sebebi hem de sonucudur. İletişim ağları kolektif faaliyetin kapasitesine etki ederek, zayıf kalabalıklara motivasyon sağlar. Ayrıca kentsel toplumsal hareketlerin ağlar ve bağlantılar konusu haricinde karşılaştığı zorlukları da dikkate almak gerekliliği vardır. Yöneticilerin baskıları burada dikkat çekmektedir. Kentsel toplumsal hareketler, sivil toplumun sesini duyurma aracı olarak işlev gösterirken, bu durumdan rahatsız olan yöneticiler sert bir üslupla hareketlerin bastırılmasını sağlayabilmektedir (Uysal, 2012: 140-141).

Öyleyse toplum ve mekân ilişkisi açısından bakıldığında kentsel toplumsal hareketlerin sahnesi olarak bu mekânların katılıma önemli derecede etkili olduğu dikkat çekmektedir. Özel alan dışında kamu alanları kentlerin kullanımı ve katılım faaliyetleri için sahne konumundadır ve yöneten-yönetilen ilişkilerinde çelişkileri bariz şekilde gösteren bir konuma sahiptir. Böylece hareketsiz bir kent mekânından çok farklı grup ve sınıf vatandaşların hareketlilik gösterdiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır (May & Perry, 2005: 351). Tel Aviv'den Atina'ya, Kahire'den New York'a, Madrid'den Santiago de Chile'ye, İstanbul'dan Sao Paulo'ya kadar, bizzat kentin konusu haline gelen çok sayıda kentsel toplumsal hareketlere şahit olunmuş ve bu mekânlar vatandaşlık geliştirme iddiaları gibi yeni hareketlerin de ateşleyicisi konumunda olmuştur. Erişimden ekonomik konutlara (New York, Tel Aviv), eğitime (Santiago), adil maaşlara (Kahire) ve genç nesillere (Madrid) yönelik iş fırsatlarından, artan toplu taşıma masraflarını protesto etmek için (Sao Paulo) ve sadece küçük bir elit (İstanbul, Tel Aviv) yararlanacak girişimcilik projeleri gibi

çeşitli taleplerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu hareketler kentle ilişkilendirildikleri gibi daha sonra ulusal düzeye kadar yayılım da gösterdiği olmuştur. Ancak, tüm bu hareketlerin asıl faaliyet başlangıcı kentseldir: Kentsel konularda talepte bulunurlar, kendilerini ifade etmek için kentlerde merkezi yerler kullanırlar ya da yerel devletin düzenlemelerini talep ederler (Blokland ve ark., 2015: 655).

Sonuç olarak kentsel toplumsal hareketler çoğu zaman izleyicilere veya katılımcılara negatif bir elektrik düşüncesi oluşturuyor olsa da hak talepleri ve düzenli bir yaşam biçimi için gereken koşulların yerine getirilmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca kentlilerin ister kalabalıkların faaliyeti ya da kurumsal ölçekte davranışlar olarak görülsün birlik ve beraberlik oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Özellikle aktif vatandaşlıkla ilişkilendirebileceğimiz bu tür davranışlar sadece boykot, protesto veya yürüyüş bağlamında değil sanal ortamlar da dâhil aktif vatandaşların katılım kültürünü edinmeleri, kimlik oluşumuna katkıda bulunan kamusal alanın yapıcı ve dönüştürücü özelliklerinden faydalanmaları ve hak arayışının gerekliliğini kavramalarına yardımcı olan bir konuma gelmelerine yardım etmektedir. Adaletsizlik ve yetkilerin kullanımından dolayı ortaya çıkan haksızlık temelli ortaya çıkan bu kolektif eylemler "biz" diyebilen bir kimlik oluşumuna da katkıda bulunur. Toplumsal ve kültürel parçalanmaların kolektif eyleme dönüşmesi zorluğu düşünüldüğünde kişiler arası etkileşim ve kurumlar arası iletişim aracı ve kolektif eylem nedeniyle bilinç artırma şeklindeki faydalar birlik ve beraberliğin kolaylaştırıcı unsurları olarak dikkat çekebilmektedir. Kolektif eylem ve devamında bilinç artırma öncelikle katılımcıların etkilenmesine sebep olur ve sonuç olarak medya ve iletişim faaliyetleriyle tüm kentli vatandaşları etkileyen bir anlama dönüşmektedir. Aktif vatandaşlık ağların kurulması, girişimci ruh ve katılımcılar arası etkili iletişimle gerçekleşebilen bir kavram olarak her zaman önemini korumaktadır.

2.1.5. Kentli Haklarının Gelişiminin Aktif Vatandaşlık Düzeyinin Artmasındaki Rolü

Bir arada yaşamanın devamlılığı ancak bireyler arasında ve bireyle toplum arasında ilişkilerin belli bir düzen içerisinde ve belli kural ve haklara bağlı kalınarak devam ettirilmesiyle sağlanabilmektedir. Kent yaşamı da aynı şekilde haklar, yasalar, kurallar yardımıyla devamlılık arz edebilmektedir. Bu haklar ve kurallar ise ancak

vatandaşlar, yöneticiler, merkezi hükümetler ve adalet dağıtıcılar gibi aktörler tarafından korunabilmektedir (Bevir, 2010: 165). Ancak bu şekilde toplumsal yaşam devam edebilmekte ve sağlıklı bir gelişim gösterebilmektedir. Haklar genel olarak ahlaki bağlantıların ve toplumu birbirine bağlayan yükümlülükler ağını oluşturan sorumluluklarla ilgili olmalıdır. Her vatandaşın topluma karşı sorumlulukları olduğu, eşitlik ve adalete dayalı bir toplum anlayışı gerçekleştirmek için yönetenler, vatandaşlar ve kuruluşların sorumluluklarını bilmesi ve buna göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda hakları üç ayrı şekilde gruplandırmak mümkündür (Green, 2008: 24-25). Bunlardan ilki sivil, siyasi veya devletin güvence altına alması gereken işkence özgürlüğü gibi "olumsuz" olarak adlandırılan haklardır. Diğeri devletin finanse etmesi ve aktif olarak desteklemesi gereken eğitim hakkı gibi ekonomik, sosyal ve kültürel veya "olumlu haklar" ve sonuncusu ise devletin saygı duyması gereken kendi kaderini tayin etme gibi ortak haklardır.

Günümüzde genel olarak gruplandırılan bu hakların, kent, kentsel yaşam ve kentlileşme kavramlarıyla daha çok anılmaya başlaması ile farklı bir anlayış da ortaya çıkmış, kent hakkı kavramı dikkat çekmeye başlamıştır. "Kent hakkı" kavramı, 1960'lı yıllarda Lefebvre tarafından "citi-zens" (kentli)in mekânsal üretim süreçlerini ele alma yeteneğini güçlendirmeyi amaçlayan siyasi bir program olarak ortaya konmuştur. İç içe geçmiş iki hakkı içermektedir: katılım hakkı ve kullanım hakkı. Temel amaç mekânı mülkiyet hakları biçiminde değiştirilebilecek bir mal olarak kavramsallaştıran sermayeden uzağa kaydırmaktır (Fawaz, 2009: 831). Ayrıca resmi veya resmi olmayan olsun kentlilerin kamu hizmetlerine (örneğin, su ve elektrik) erişim hakkını desteklemek amaçlanmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi küresel ölçekte meydana gelen bunalımlar veya kırsal göçlerle kültürel ve toplumsal bulanıklaşma sonucu çözüm arayışlarının bir parçası olarak görülen bu olgu, kentlerin ve kentlinin bu dönemdeki hızlı dönüşümüne paralel olarak gerçekleşmiştir. Özellikle Avrupa ülkeleri tarafından Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği aracılığıyla, Birleşmiş Milletler ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları sonucu gelişen bu kent hakkının genel çerçevesi yerel yönetimler, yerinden yönetimler, kentsel haklar ve sürdürülebilirlik gibi kavramların ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanında yine 21.yy. başlangıcında Dünya kent hakkı şartı olarak adlandırılan çalışma ise daha kapsamlı bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Daha sonra gerçekleştirilen forumlarla ise Dünya kent hakkı şartının geliştirilerek demokratik yönetim, kentli vatandaşların katılım düzeyi,

ekonomik-toplumsal-kültürel haklar, kent-kır işbirliğinin güçlendirilmesi ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik temaların da eklenmesi sağlanmıştır (Mutlu & Batmaz, 2013: 136-137).

Kent hakkının iki temel özelliği mevcuttur: hak ve sorumluluklar. Buradaki hak kavramı yönetenlerin toplumun her açıdan gereksinimlerini karşılaması gerekliliği üzerinedir. Sorumluluk ise yönetenler tarafından sağlanan bu hak unsurlarına paralel olarak yönetilenlerin üzerine düşen görevleri yerine getirmesine dayanır (Mutlu & Batmaz, 2013: 143). Bir başka ifadeyle kent hakkında yöneten-yönetilen arasında özellikle kentsel açıdan karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Yönetişim kavramı bu ilişkiden doğan en güncel konular arasındadır. Yönetişim, bireylerin kendi haklarında düşünme ve kendi kendilerini belirleme kapasitesi anlamına gelmektedir. Demokratik anlayışın bir sonucu olarak görülen bu kavram aile ve çocuk ilişkileri, komşuluk ilişkileri, iş hayatında ilişkiler ve genel olarak akrabalık, arkadaşlık ilişkilerini kapsaması bakımından önemlidir (Aslanoğlu, 2000: 87). Vatandaşların ve gönüllü kuruluşların hak iddia etmek ve korumak için giderek daha fazla demokratik kurumlardan ziyade mahkemelere başvurmaya başlaması (Bevir, 2010: 166), yönetişimin tam olarak toplumsal açıdan gerekeni yerine getiremediğini ortaya koymaktadır.

Başkalarının düşüncelerine, yeteneklerine ve görevlerine saygının ve eşitlikçi ilişkilerin ön planda olduğu hak arayışları özellikle kent kavramıyla daha çok ilişkilendirilmektedir. Kent hakkı kentte yaşayanlar açısından iki temel hakkı içerir: katılım hakkı ve kullanım hakkı. Katılım hakkı temelde kentte yaşayanların kent mekânının üretimine katkıda bulunan kararların alınmasında merkezi rol oynamaktadır. Bu kararlar devletin, küresel sermayelerin ve uluslararası kurumların kapsama alanı dışında olması önemlidir. Kullanım hakkı ise kentlinin fiziksel olarak kent mekânına ulaşım ve kullanım hakkına karşılık gelir.

Bu hak kullanımları için kentlinin aktif olarak mekânda yer alması şarttır. Belirli bir mekân parçasında bulunmak, bir alan kaplamanın ötesinde bir yaşam alanı inşa etmek, hakların savunusu için gereklilik arz etmektedir. Kentli kenti kendi yeri olarak görmeye başlaması demek o mekânı özel alanı haline getirmesi ve kendini evinde gibi hissetmesi anlamına gelmektedir (Bilgin, 2011: 27-28). Böylece hakların gelişimi ile paralel olarak aktif vatandaşlık için geçerli şartların oluşumuna da katkı sağlanmış olur. Başka bir deyişle aktif vatandaşlığın gerçekleşmesinde temel unsurların başında kentin kendine özgü bir kimlik kazanması için kentlilerin onu

tanıması, yaşam alanı olarak sahiplenmesi ve oluşumuna aktif olarak katılması kritik önemdedir. Bundan dolayı da aktif katılımın temel faktörlerinden olan işbirliğinin de kent olmadan yayılamayacağı dikkate alındığında bu durumun haklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekliliği daima önemini korumaktadır. Çeşitli faaliyetler, deneyimler için iletişim bölgesi ne kadar geniş, katılımcıların sayısı ne kadar çok olursa yüz yüze ilişkiler ve her türlü insani düzeyde buluşmalar için daima merkezlere o oranda ihtiyaç artmaktadır (Mumford, 2007: 685).

Böylece sosyal ve kurumsal ilişkilerin çerçevesi de genişleyebilmektedir. Kent mekânının yüz yüze ilişkilerin artması ve işbirliğinin güçlenmesi ile ilişkilendirilmesi ve böylece sosyal ve kurumsal ilişkilerin artması katılım ve kullanım hakkıyla doğrudan ilişkilidir. Kentlinin bu tür hakları öğrenmesi de ancak bu tür faaliyetlerle gerçekleşebilmektedir. Sosyal bütünlük, yenilenme ve ekonomik gelişmeyi teşvik etmenin bir yolu olarak haklarına sahip çıkmak işbirliği, katılım ve performans şeklinde üç gelişim alanı çerçevesinde kendini göstermektedir (Jarvis, 2008: 56). Kentli haklarının gelişimi kentlinin aktif katılımına ve dolayısıyla demokrasinin bir işareti olarak görülmektedir (Gottdiener & Budd, 2005: 178). Bilgilerin paylaşılması, hedeflerin ve politikaların belirlenmesi ve belirlenen bu politikaların gerçekleştirilmesi hususunda vatandaşların söz sahibi olmasına imkân veren aktif katılım, haklarla birlikte performansın daha güçlü olmasını sağlamaktadır.

> Bireysel düzeyde, aktif vatandaşlık, kendine güvenin geliştirilmesi ve güçsüz olmanın içselleştirilmesini engellemektir. Diğer insanlarla ilgili olarak, kararları müzakere etme ve etkileme yeteneğinin geliştirilmesi anlamına gelir. Güçlü bireyler birlikte çalıştıklarında, kolektif eyleme dâhil olmak demektir. Sonuç olarak, aktif vatandaşlık, etkin bir devlet inşa etmek ve bir dereceye kadar sorumluluk almak için siyasi sisteme dâhil olmak demektir. (Green, 2008: 19)

Aktif vatandaşlık sadece siyasi olarak aktif olmakla ilgili olmayıp, sosyal, kültürel veya ekonomik unsurlara da katılımı, girişimci ruhu önemseyen ve hakların gelişimi yönünde sosyal organizasyonların artmasına imkân sağlayan bir eylem durumudur. Sosyal sermayenin oluşumuna katkı yapabilme potansiyeli hep var olan bu vatandaşlık tipi, merkezi hükümetten bağımsız olarak yerel idarelerle işbirliği içerisinde faaliyet gösterme becerisine sahip olabilmektedir. Böylece aktif vatandaşlık düzeyi giderek artış göstermektedir.

2.1.6. Kent-Aktif Vatandaşlık İlişkisi için Sosyo-Mekânsal Yaklaşım

Kentlerde yaşam, mekân anlayışı ve katılım düzeyiyle ilgili olarak dikkate alınması gereken en önemli değişkenler nüfus yoğunluğu, mekânsal yerleşim yoğunluğu ve nüfusun heterojenliği (Wirth, 1938: 18-19) olarak görülmektedir. Kentsel mekânda yapılan araştırmalarda bakış açıları da bu değişkenler çerçevesinde değişkenlik göstermektedir. Fiziksel yapıyla ilgili çalışmalar, nüfus, ekolojik düzen ve teknolojik ilerlemeleri içermektedir. Sosyal yapıyla ilgili çalışmalar sosyal kurumlar, ilişkiler ve genel olarak sosyal organizasyonlar çerçevesinde yapılmaktadır. Bir diğer bakış açısında ise hem fiziki yapıyı hem de sosyal yapıyı ilişkilendirerek kolektif davranış ve tutumları inceleme yolunu kapsamaktadır.

Üretimden çok tüketim merkezli anlayışla yaşamını devam ettiren kentlinin günümüzdeki bu yaşam tarzının araştırılması da yine hem fiziki yapı hem de sosyal birikimlerin bir araya getirilmesiyle mümkün olmaktadır. Kentlinin siyasi, sosyal ve sivil katılım düzeyini ölçmeyle ilgili bu çalışmamızda da kentsel yaşamı etkileyen kiralamalar, mülkiyetler, kamu kuruluşlarıyla ilişki ve kentsel fiziksel mekanizmalar (Wirth, 1938: 20) yanında sosyo-kültürel değerlerin etki derecesi de önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kent ve vatandaşlık arasındaki ilişki üç boyutta temellendirilmektedir (Lidström & Schaap, 2018: 6-8):

1) Kentin büyüklüğü ve bölümlendirme oranı arasındaki ilişki: Kent ne kadar büyürse bölümlendirilmesi de o kadar fazlalaşır. Kent ne kadar büyük olursa vatandaşın daha kolay uyum sağladığına dair görüşler ağırlıktadır. Kent mekânının büyüklüğü daha fazla siyasi ilgi ve eylemliliğe işaret etmektedir. Vatandaşların metropolittik reformlara tavırlarına bakıldığında büyük kentlerde daha fazla destek olduğu görülebilir.

2) Belediyelerin büyüklüğü ve sayısı ile vatandaşlık davranışları arasındaki farklılık: Kentin gürültüsünden ve karmaşasından uzak bölgelerde yaşayan vatandaşların yerel hizmetlerle daha çok ilgilendiği düşüncesi sıkça ifade edilmektedir.

3) Vatandaşlar arasındaki farklılıklar: Sadece kent mekânı, nüfus büyüklüğü veya belediyelerin yönetim hamleleri değil ayrıca vatandaşlar arasındaki farklılıklar ve davranış biçimleri de önemli bir faktördür. Kamuya katılım ve vatandaş hareketliliği kentle ilgili faaliyetlere şekil vermektedir.

> Eğitimli olanlar, kent bölgesinde hareketlilik gösterenler ve siyasetle yüksek derecede ilgilenenler kentin siyasi uyumuna katkı sağlamaktadır. Eğitimleri ve deneyimleri ile daha dışadönük olan bireylerin daha kentli bir vatandaş olduğu ifade edilmektedir.

Buradan hareketle kentlerin büyüklüğü, yerel hizmetlerin kapsamı ve kentli vatandaşlar arasındaki ilişkinin incelenmesi için uygun bir model olarak sosyo-mekânsal yaklaşım öne sürülebilir. Bu yaklaşım günümüz sosyolojisinde kent mekânı ile ilgili çalışmalar için sık sık kullanılmaya başlamıştır. Sermaye dolaşımı (Harvey), çatışmacı yaklaşım (Marx) veya temel olarak ekonomi temelli yaklaşımlar gibi temel bir nedeni vurgulayarak açıklama yapmayan bu yaklaşımda ekonomik, siyasi ve kültürel faktörlerin bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bakımdan sosyo-mekânsal yaklaşım Weberian geleneğin izlerini taşımaktadır.

Bu yaklaşıma göre kentsel yapının sosyal süreçler üzerinde etkisi vardır ve bunun stratejik kentsel planlamada ele alınması gerekir. Bu, kentsel alan ve toplumun etkileşime girdiği anlamına gelir[15]. Bu yaklaşım insanlar ve mekân arasındaki ikili ilişkiyi, bireysel davranışların temeli olan sosyal faktörlerle ilişkilendirir.

> Mekânlar, insanların yaşadığı yapılı çevreyi ifade eden yerleşim alanlarıdır. Yerleşim alanı hem inşa hem de organize edilmiştir. Ekonomik, siyasi ve kültürel faaliyetleri kapsamak amacıyla anlamlı bir plan izleyen insanlar tarafından inşa edilmiştir. İçinde, insanlar günlük eylemlerini inşa edilen alanın anlamlı yönlerine göre düzenlerler. (Gottdiener & Hutchison, 2010: 21)

Sosyo-mekânsal yaklaşım genel olarak kentli toplumun kentsel mekânla etkileşimini[16], bu konuda sosyal ihtiyaçlarının etkisini, kentlilerin kentsel yapılanmalarla ilgili politika ve planlamalara ve planlama ve düzenlemelere katılımını ve genel olarak ekonomik, kültürel, siyasi diğer alanlarda elde edilen verilerle birlikte bütünleştirilmesini içermektedir. Genel olarak kentlinin aktif katılımını ilgilendiren konuların mekânla ilişkisini içinde barındıran bu yaklaşımda temel prensip nüfus dağılımını belirleyen sosyal faktörlerin belirli mekânsal özellikle bağlantılı olması üzerinedir. "Örneğin sınıf veya cinsiyet ilişkileri, sosyal araçların yanı sıra mekânsal olarak da gerçekleştirilir: Yaşam tarzı farklılıkları belirli bir ortamlarda (getto, sokak köşesi, alışveriş merkezi, golf sahası…) gerçekleşir ve

[15] https://securipedia.eu/mediawiki/index.php/Sociospatial_perspective#cite_ref-3. Erişim: 21.06.2019

[16] Mekânın işlevini anlamak için genelliklere algılara, hikayelere ve deneyimlere yönelmek gerekir. Sonuçta mekânlar belirli alanlarda insan deneyimlerinden yaratılmıştır. (Rowley, 2012: 79)

diğerleri dışlanır. Bunun temel sebeplerinden biri de bu mekânların işaret ve sembollerle şekillenmesidir." (Gottdiener & Hutchison, 2010: 155)

Bu bakış açısını diğer yaklaşımlardan ayıran en önemli özellikler ise şöyle sıralanabilir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 88):

1) Konut sorunu ve yapılan düzenlemeler kent bölgesindeki değişimin öncüsüdür. Diğer yaklaşımların temel odak noktaları olarak görünen sanayileşme, tüketim alışkanlıkları, siyasi politikalar ve kültürel farklılıklar yanında bu yaklaşım konutların özelliklerini, çevresel düzenlemeleri veya kamusal alan farklılıklarını da ilgi alanlarına eklemektedir.
2) Bu yaklaşıma göre siyasi politikalar ve özel sektörün kentsel büyümede çıkarları, değişimde temel faktör olarak değerlendirilmektedir. Diğer yaklaşımlar siyasetin büyümeyi yönlendirmedeki rolünü tamamen görmezden gelmekte ya da devlete yalnızca ekonomik çıkarların türevi olarak bakmaktadır. Sosyo-mekânsal yaklaşım siyasi yetkililerin kendi çıkarları çerçevesinde kenti mülk geliştirme kaygılarıyla bağlantılı olarak düşünmektedir.
3) Bu bakış açısı kültürel ve sosyal sermayenin rolünü kentsel yaşamı anlamada önemli bir nokta olarak görmektedir.
4) Küresel yapının etkisi de dikkate alınmaktadır. Bugün en yerel bölgeler çok uluslu şirketlerin ve bankaların faaliyetlerine bağlıdır. Yatırım şeklindeki değişiklikler kentliyi etkilemektedir. Bu bağlamda sosyo-mekânsal yaklaşım yerel ve ulusal faktörlerin uluslararası bağlantılarla nasıl ilişkili olduğunu da anlamaya çalışır. Kent gelişiminin anlaşılmasında tüm mekânsal örgütlenme düzeyleri önemlidir.

Kısacası bu bakış açısı kentin yapısal düzenlemeleriyle kentli arasındaki ilişkiyi vurgulamaya çalışmaktadır. Kentin düzenlenmesi ve dönüşümünde gerçek aktörlerin kim olduğunu ve davranış biçimlerini, kentlinin nasıl bir demografik özelliğe sahip olduklarını ve kentsel mekânın düzenlenmesi için bir araya gelme şekillerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu açılardan diğer yaklaşımlardan daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirildiği açıktır. Kentleşmeyi etkileyen itici, çekici veya siyasi nedenleri anlamaya çalışmaktadır. Konut politikalarının kalkınmadaki rolünü, kurumsal, sosyal ve siyasi çerçevede ortak değerlendirmeye çalışır. Büyüme ve gelişme ağlarının aktörlerini belirleyerek, kentlinin ve kentli grupların faaliyetlerini

anlamaya çalışır. Semboller, işaretler, cinsiyet, etnik köken gibi kültürel farklılıkları ekonomik ve siyasi kaygılar kadar önemli olarak değerlendiren bu bakış açısı kültürel farklılıkların toplumsal örgütlenme biçimlerine etkisine de dikkat çekmektedir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 97).

Dolayısıyla kentin fiziksel yapısı ve kentlinin aktif katılımı arasındaki ilişkileri incelemenin amaçlandığı bu çalışmada sosyo-mekânsal yaklaşım kullanılmaktadır. Öncelikle Türkiye'de kentleşme, kentleşme problemleri ve toplumsal yapı hakkında bilgi verildikten sonra nüfusu ve mekânsal genişliği bakımından Türkiye'de üst sıralarda yer alan ve büyükşehirlere örnek teşkil edebilecek Ankara ve nüfus olarak düşük, mekânsal yapısı çok karmaşık olmayan ve diğer Türkiye kentleriyle benzerlikler gösteren Kırıkkale arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Bu kentlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları incelendikten sonra kent mekânı ile katılım ilişkisi iki kentin karşılaştırmalı istatistiksel analiziyle anlaşılmaya çalışılmaktadır.

2.2. DÜNYADA KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIK GÖRÜNÜMLERİ

Vatandaşlık sosyal, siyasi ve ekonomik katılım aracıdır. Yönetenle yönetilen arasındaki karşılıklı bir ilişkinin sonucu olarak doğan katılımın şekli günümüzde önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Sadece oy kullanarak siyasi kararlara etki etmek, komşuluk düzeyinde tanışıklık ve iletişim becerisi göstermek veya ekonomik düzene destek olmak yanında bireyin hak ve hürriyetlerini de savunma arzusu içinde olması aktif vatandaşlığın temeli olarak görülmektedir. Böylece sağlık hizmetlerinden tam olarak yararlanabilme, yeterince maddi kazanç sağlama ve çalışma hakkına sahip olma gibi önemli unsurların da vatandaşın elinde olması günümüz yaşamında önem kazanmaktadır. Buradan hareketle aktif vatandaşlığı bireyin önüne çıkan fırsatları değerlendirme ve geliştirme yanında sosyal adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliği elde etmesine yardımcı olan bir araç olarak görülebilir (Lina, 2011: 442). Özellikle günümüz toplumlarında aktif vatandaşın siyasi, sivil ve sosyal eşitliği sadece savunmakla kalmayıp onu sürdürülebilir hâle getirmek için kolektif eylem yapma isteği de doğmaktadır.

Kentlerin bu ortamda rolü giderek önem kazanmaktadır. Hatta 20.yy kentlilerin yüzyılı olarak kabul görmektedir (Blokland & Savage, 2008: 37). Özellikle göçlerle beraber nüfus artışının meydana geldiği bu mekânlar, istihdam

sağlama, sosyal-sivil hizmetler sunma ve ekonomik güç elde etme gereksinimini daha da artırmaktadır (Flanagan, 2010: 175). Hem mekân yoğunluğu hem de nüfus artışı bakımından gittikçe daha da fazla gelişen kentler, bireyler arasındaki ekonomik dengesizliğin artmasına sebep olmaktadır. Flanagan'ın (2010: 161) yoksullar ve yoksunlar olarak ifade ettiği bu dengesizlik, gelişmiş veya az gelişmiş ülke kentlerinde açıkça görülebilmektedir.

İşte bu noktada aktif vatandaşlık sahneye çıkmakta ve yapılan yeni politika değişikliği ile birlikte bu tür eşitsizlik ve dengesizliklerin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. 20.yy.da merkezi yönetim sistemindeki çalkantılar, bu vatandaşlık tipinin aktif rol alabilmesi için yönetim temelli düzenlemeler ihtiyacı doğurmuştur. Talep odaklı yeniden dağıtımdan arz odaklı rekabete doğru gidişte yerel yönetimler yapılarını yeniden düzenleyerek etkinliklerini artırmanın yollarını aramaktadır (Purcell, 2002: 101). Hizmetlerini özel sektör ve gönüllü kuruluşlara devretmeye başlayan bu yönetimler, yönetimin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için kamusal ve özel sektör ortakları, kentsel gelişim organları, eğitim ve girişimci konseyler gibi yarı kamusal organlar geliştirmektedirler. Böylece yönetimden yönetişime doğru bir gidişat ortaya çıkmakta, fakat bu durum kimi aydınlarca kapitalist düzenin emrine sürüklenen bir kent mekânı olarak değerlendirilmektedir. Burada çözüm önerisi olarak Lefebvre'nin kent hakkı (Lefebvre, 2018) gösterilebilir. Kontrolün sermaye ve devletten alınarak kentlilere verilmesi bu anlayışın temelini teşkil etmektedir. Devlet merkezli karar verme organları yerine kent mekânı üretimine katkıda bulunan yerel düzeyde karar organlarını da dikkate alan bu anlayış aktif vatandaşların rolünü daha da önemli hâle getirmektedir.

20.yy. sonu itibariyle işsizlik, sosyal adaletsizlik, eşitsizlik gibi kriz durumlarına çözüm olarak öne sürülen bu çözüm arayışı, öncelikle İngiltere ve daha sonra Amerika ülkelerinde ve Asya'da tartışılmaya başlandı ve bir devlet politikası haline getirildi. İkinci dünya savaşından sonra tüm dünyada baskın olan iki siyasi akımın[17] ötesinde bu akım "üçüncü yol" olarak adlandırılmaktadır. Devlet hiyerarşisi ve piyasa merkezli yapılanmalar üstünde yeni bir anlayış olan bu yol, sivil toplumu merkeze alarak, vatandaş katılımı, demokrasi ve yönetişim gibi birbirleriyle ilişkili hedefleri dikkate almaktadır (Şengül, 2000: 236). Sivil toplum yukarıda bahsedilen iki politika anlayışında da vardır. Piyasa merkezli yapılanmalar açısından

[17] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçıntan, 2000: 14-15

bakıldığında eşitsizlikleri kabul eden, güçlü ekonomik bireycilik vurgusu yapan ve düşük çevre bilinci üzerine konumlanmış, geleneksel ulusçu anlayışın olduğu bir ortamda sivil toplumun gerilmesi ve krizlere yol açmaktadır. İkinci yolda ise klasik sosyal demokrasi modelidir. Bu modelde sivil toplum, denetimlidir ve aşırı müdahale edilmektedir (Giddens, 1998: 7-8). Bundan dolayı da devletin ideolojik aygıtı olmaktan öteye geçememektedir.

Üçüncü yol anlayışı Giddens'a (1998: 66) göre eşitlik, zayıf olanı koruyan, özerklik, sorumluluk alma, demokratik otorite ve çoğulculuk odaklı bir anlayış üzerinedir. Katılım ve yönetişimin ön planda olduğu bu anlayışta sivil toplum merkezdedir ve sivil toplumun ateşleyicisi de aktif vatandaştır. Kent temelinde bakıldığında da durum buna benzer bir çerçevede olmaktadır. Kentlinin refahını ikinci planda görerek kent mekânını alınıp satılan bir meta olarak değerlendiren piyasa merkezli anlayış ve kenti kullanım değerleri etrafında düşünüp kenti somut bir mekân olarak değerlendiren refah devlet yaklaşımların (Şengül, 2009: 274) ötesinde üçüncü yol, kent mekânını özellikle kentlinin hakkı olarak görmektedir.

Karmaşık komşuluk ilişkileri, sermayenin ilgisini kente yoğunlaştırması, sivil yapıya güçlü vurgu ve sivil-siyasi ve sosyal vatandaşlık (aktif vatandaşlık) arasında uyum kentlilerin temel özelliği olarak görülmektedir. Kırsaldan göçlerle ortaya çıkan konut yetersizliği, istihdamın azalması, teknolojik ilerlemeler ve ekonomik fırsatların yanında eşitsizliklerin ortaya çıkması (Gottdiener & Hutchison, 2010: 277) aktif vatandaş olarak bireyin rolünü daha da önemli konuma getirmektedir. Özellikle kentler her geçen gün daha da kalabalıklaşırken, bir başka deyişle mekân ve nüfus olarak büyürken bu sorunlarına çözüm olarak görülmektedir aktif vatandaşlık. Kentli, siyasi, sivil ve sosyal yaşamda daha sık bir araya gelip daha çok ortak anlayış içinde olurken birbirlerinden izoleymiş gibi olmalarına (Sennet, 2012, 53) engel olacak bir araç olarak değerlendirilmektedir.

> Yerel demokratik süreçlere gönüllü olma ya da katılma gibi kolektiflere verilen görevler ile tanımlanan aktif vatandaş, neoliberalizmin kendi çıkarlarına, bireyci tüketici vatandaşlarına karşı bir panzehir ve refah devletinin uyardığı sosyal haklar vatandaşlığından uzaklaşmadır. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, modern post-neoliberal toplumlarda vatandaşlık, "haklar" ile olduğu kadar "görev ve yükümlülükler" söylemiyle de giderek daha fazla çerçevelenmektedir. (Simon-Kumar, 2014: 137)

Yönetişim veya öz-yönetim olarak adlandırılan ve aktif vatandaşı merkeze koyan bu politikalar ile kentlinin özgürleştirilmesi hedeflenir. Her ne kadar bunun

bir ütopya olduğunu düşünen aydınlar mevcut olsa da bunun örneklerini tüm dünyada görmek mümkündür. Tunus baharı (2010-2011), Tahrir meydanı (2011), Movimiento 15-M (İspanya 2011-2012), Occupy Wall Street (ABD 2011), Blockupy (Almanya 2015) gibi özgürlük, eşitlik, adalet, katılım talep eden ve giderek dünyada yayılan ve yayıldıkça egemenleri korkutan toplumsal-siyasi hareketler, Greenpeace gibi çevreci hareketler, kadınları korumaya çalışan kadın hareketleri, yerel demokrasi ve halk katılımı talep eden mahalle meclisleri ve forumları ve nitelikli eğitim ve kaliteli yaşam talep eden öğrenci hareketleri bu tür örneklerdir (Sancaktar, 2015: 321). Bu örnekler yöneten açısından bakıldığında protesto, ayaklanma veya istenmeyen bir durum olarak görülse de aktif vatandaşlığın gelişiminde önemli adımlar olarak nitelendirilebilmektedir.

Özetle, modernleşme döneminin başlangıcı olarak kabul edilen sanayileşme, kentleşme, kapitalist ekonomik faaliyetler ve en önemlisi Fransız ihtilali ile birlikte ortaya çıkan özgürlükler ve yeni yönetim anlayışları günümüz siyasi, sivil ve sosyal yaşam faaliyetleri için yeterli olamamaktadır. Tüm dünyada bu konuda arayışlar sürmektedir. Vatandaşlar özellikle kentli vatandaşlar da bu arayışlar içerisinde kendilerine rol biçmekte ve ev, mahalle ve kent düzeylerinde aktif faaliyetlerle kendi geleceğini belirlemeye çalışmaktadır. Bu toplumsal hareketler ister kapitalist düzene hizmet etsin, ister küresel güçlerin kontrolünde gerçekleşsin; tüketim kültürü anlayışı, teknoloji bağımlığı, genelde kent yaşamının özelde kamusal alanın etkisi, yönetenlerin baskıcı politikaları ve sonuç olarak yalnızlaşan, bireyselleşen, duyarsızlaşan kentlinin kendini bulmasında önemli adımlar olarak kabul edilebilmektedir. Böylece mutlu, refah düzeyi yüksek, güven sahibi, işbirliğini önemseyen ve sorumluluğunun bilincinde bir toplum anlayışına doğru ilerleme kaydedildiği söylenebilir.

2.2.1. Avrupa'da Kentli Aktif Vatandaşlık

Kent yerleşimi olarak bakıldığında Avrupa kentleri diğer kıtalara göre daha eski tarihi olaylardan etkilenmiştir. Daha yoğun yerleşim, arazi kullanımı konusunda daha heterojen ve kent merkezine göre banliyölere daha odaklanılmış durumdadır. Siyasi ve ekonomik politika değişiklikleri sürekli olarak bu kentler üzerinde etkisini sürdürmektedir. Değişen teknolojiler, yeni endüstrilerin ortaya çıkışı, iç göç yanında dış göçlerin de artması, refah devleti politikalarının zayıflaması ve ekonominin

devlet tek elinden uzaklaşarak küreselleşmesi Avrupa kentleri üzerinde önemli derecede dönüşümlere sebep olmuştur (Kleniewski & Thomas, 2011: 141-142). Özellikle ekonomik çerçevede yeniden yapılanmalar kentsel problemleri daha da artırmıştır. Suç oranlarının ve yoksulluğun artmasından daha önemlisi yaşam kalitesinde düşüş Avrupa refah devletlerinin sorunu olarak görülmüştür (Gottdiener & Hutchison, 2010: 276). Bu nedenle özellikle Avrupa Birliği yapılanması ile birlikte artan derecede insanların ülkeler arası hareketliliği artmıştır.

Bu hareketlilik sonucu bazı kentler daha çok zenginleşmiş, nüfusun tüm kesimleri eşit olarak ekonomik yatırımlardan faydalanamamış ve sonuç olarak diğer kıta kentlerinde de gördüğümüz gibi eşitsizlikler görülmeye başlamıştır. Özellikle metropollerde aile ve komşuluk ilişkileri bozulmuştur. Nüfus artışı, sürekli yabancı akını, sık sık ev değiştirilmesi, toplanmak için sınırları belli veya ortak merkezlerin olmayışı gibi sebepler mahalle yaşamının istikrarlı işleyişini bozmuştur. Kent merkezinden uzak yerleşim alanları da bundan nasibini almıştır. Her ne kadar merkezin sorunlarından kaçıyor gibi görünse de sağlık, eğitim veya ekonomik faydalar gibi imkânlardan da uzaklaşmış görünmektedir (Mumford, 2007: 607-608).

Bu durum daha önce belirttiğimiz gibi özellikle kentli odaklı politikaların yürürlüğe konması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu dönüşümü ilk olarak gördüğümüz İngiltere, öncelikle bireye önem veren üçüncü yol politikasıyla bu eşitsizliklere son verme çözüm arayışı içine girmiştir. Özellikle 20.yy. ile birlikte idari, ekonomik ve kültürel devrimler kentli olarak vatandaşın geldiği son noktayı bu üçüncü yol anlayışına getirmiştir ve daha aktif vatandaşların refah devleti veya piyasa merkezli yönetim anlayışını terk etme gereksinimine getirmiştir. Özellikle katılım temelli bir durum olan bu yol, Weerd ve ark.'ın ifadesiyle (2005: 16) komüniteryanist bir açıdan değerlendirilen bir kentli vatandaşı ortaya koymaktadır. Bu vatandaş tipi bilgiyle değil davranışla ilgili bir durumdur. Vatandaşın bu tipini artık pasiflikten kurtarıp aktif hâle getirme durumuyla ifade edebiliriz. Özellikle 20.yy. sonlarında siyasi politikalar sonucunda haklar bağlamında meydana gelen kayıplar vatandaşı tekrar kapitalizmin etkisi ile pasif haline sokma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir (Garcia, 1996: 7).

1970'li yıllarda neo-liberal politikaların etkisiyle pasifleşen vatandaşlık deneyimleri, Avrupa'da ulus devletlerin tartışmaya açtığı önemli konular arasına girmiştir. Öncelikle siyasi politikalar olmak üzere katılımcı ve temsili demokrasinin devamını sağlamak, vatandaşlar ve yönetim kurumları arasındaki boşluğu azaltmak

ve sosyal uyumu arttırmak amacıyla birçok ülkede tanıtılmaya başlayan ve belli katılım biçimlerini içinde barındıran bir vatandaşlık türü olarak aktif vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Özellikle 1998 yılı itibariyle eğitim-öğretim programlarına alınan aktif vatandaşlık ilk olarak uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Avrupa vatandaşlarının hem "kendi yaşamlarının mimarları hem de oyuncuları" olabileceği ifadesi (Mascherini & Hoskins, 2009: 1) özellikle Avrupa birliği çalışmalarının içinde yer alarak, tüm Avrupa ülkeleri için ortak bir politika halini almıştır.

Yine 20.yy. sonu itibariyle gerçekleşen Avrupa Birliği çalışmaları, Avrupa birliği üye ülkeleri arasında imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile vatandaşlığa yeni bir boyut kazandırılmış, Avrupa vatandaşlığı belirginleştirilmiştir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu politikalar öncelikle siyasi katılım düzeyinde düzenlemeleri kapsamaktadır. Vatandaşlığın ulustan arındırılması temelli gerçekleşen bu yeni tip vatandaşlıkla ülkede ikamet hakkı kazanan tüm vatandaşların yerel seçimlerde oy kullanma hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine 2000 yılında Almanya'da kabul edilen Yeni Vatandaşlık Yasası[18] da vatandaşlık olgusun dönüşümüne sebep olmuştur. Soy ve kan bağına dayalı vatandaşlık tipi yerine ulustan arındırılmış ve katılım ve haklar temelli tip ortaya çıkmıştır (Kadıoğlu, 2012: 44-45).

Avrupa'da vatandaşlık tarihine bakıldığında dünya savaşlarının en belirgin dönüşümlerin yaşandığı dönem olarak kabul edilmektedir. Özellikle ikinci dünya savaşı ile birlikte geliştirilen kültür politikaları farklı kültür ve vatandaşlık anlayışlarının somutlaşmasına sebep olmuştur. Özellikle kentsel kültürel gelişim politikaları bu konuda etkili olmuş, liberal demokrasilerin de etkisiyle 1940'lı yıllardan günümüze vatandaşlık üç farklı boyutta gelişim göstermiştir (Stevenson, 2001: 110-111):

1- 1940- 1960 yılları arası: bu dönemde egemen olan anlayış sosyal vatandaşlık üzerinedir. Savaşlar sonrası toplumsal yıkımın gerçekleşmesi ile Avrupa ülkelerinin ilk politikaları yıkıma uğrayan bu sosyal düzeni düzeltmeye yönelik olmuştur.

2- 1960- 1980 yılları arası: sosyal vatandaşlığa ek olarak kentli vatandaşlık üzerine çalışmalar yürütülmeye başlamıştır. Kentleşmenin ve kentlileşmenin yoğun olduğu bu dönemde gerçekleştirilen politikalar kentlerde yaşam haklarına yönelik olmuştur.

[18] 1950'li yıllarda emekle sermaye arasında uzlaşma olarak görülen yeni bir yasa bu yeni vatandaşlık yasasının kökenini oluşturmuştur (Arvon, 1991: 85).

3- 1980'lerden günümüze kadar olan dönem: sosyal vatandaşlık ve kentli vatandaşlık politikalarının üzerine bir de küresel vatandaşlık ile ilgili düzenlemeler dikkat çekmektedir. Ekonomik yapılanmalar, kentler arası rekabetin artması, neo-liberal devlet politikalarının baskıcı tutumuna cevap verme zorunluluğu gibi nedenler genelde küresel özelde Avrupa vatandaşlığı ile ilgili çalışmaları ön plana çıkarmıştır.

Son dönemde Avrupa vatandaşlığı konusunda gerçekleştirilen politikalar, ulus devletten bağımsız yerel düzeyde hakları içerecek şekilde yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Sivil, siyasi ve sosyal haklar ve katılım hedefli gerçekleştirilen bu faaliyetler aynı zamanda aktif vatandaşlığın da gelişimine sebep olmaktadır. Bütün bu gelişmelerden yola çıkarak Avrupa ülkelerindeki aktif vatandaşlık deneyimlerinin gözlenmesi, çıkarılan yasaların tartışılması, ilgili çalışmaların incelenmesi ve temel unsurlarının belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İlk olarak Almanya'daki aktif vatandaşlık görünümlerine baktığımızda, yukarıda sayılan gelişmelerin genel olarak gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Vatandaşlık haklarına dayalı modelin ön planda olduğu Almanya'da kamusal değerler ve kamu sorumluluğu (bakım hizmetlerinin aile desteği ile birlikte güçlü olması) ifadeleri önem arz etmektedir. Ekonomik açıdan da vatandaşların refahı konusunda düzenlemelerin olduğu bu modelde üretken genç nesil ve refahı güvence altında olan yaşlı nesil için üretim temelli faaliyetler ve işveren ve çalışanların ortak sorumluluğunu temel alan bir sosyal sözleşme mevcuttur (Newman & Tonkens, 2011: 31). Buradan hareketle Alman vatandaşlığı modelinin birey ve toplum öncelikli olarak ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Almanya'da Doğu-Batı bloğunun birleşmesi aktif vatandaşlık görünümlerine örnek olarak gösterilebilir. Refah düzeyinin gittikçe düştüğü Rus yönetimi altındaki doğu bloğu vatandaşlarının siyasi mücadelesi Berlin duvarının yıkılmasına ve Almanya'nın birleşmesine sebep olmuştur[19].

Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da özellikle ikinci dünya savaşı sonrası yasal mevzuatlar toplumsal huzursuzluğu giderme yollarını aramıştır. Katılıma önce örgütsel daha sonra mali bir çerçeve kazandırdı ama karar verici konumuna kesinlikle getirmemiştir. Almanya'da oluşturulan ikili karardan farklı olarak Fransa'da katılım pek düzenli kullanılmamış ve sonucu olmayan girişimler olarak

[19] Ayrıntılı bilgi içi bkz. https://www.daszeitung.com/berlin-duvari-nin-yikilisi/ (Erişim: 09.11.2018)

kalmıştır. 1970'lerde eğitim alanında gerçekleşen aktif vatandaş hareketleri üniversitelerin özerk olmasına sebep olmuştur. Öğrenci hareketleri sonucu elde edilen yasal haklar aktif vatandaşların büyük başarısı olarak birçok ülkede yankı uyandırarak örnek teşkil etmiştir (Arvon, 1991: 90-91).

Britanya'da da aktif vatandaşlık politikaları ile ilgili gelişmeler önemlidir. 1990'larda Britanya hükümetinin yeni kamu yönetimi biçimi olarak benimsediği girişimci hükümet ve yönetişim modelini benimseme girişimleri olmuştur. Bu yönetim tipinde minimal düzeyde devlet otoritesi ile birlikte, işbirlikçi, iyi yönetişimi destekleyen ve en önemlisi kendi kendini organize edebilen ağlar aracılığıyla gerçekleşen yönetişim biçimi ön plana çıkmıştır. Kamu ve özel sektör işbirliğini içeren yerel yönetişim sistemine doğru evirilen bu dönüşümde özellikle özel ve gönüllü sektörler olarak bağımsız aktörler hizmet dağıtımında ön plandadır. Kaynakların değiş tokuşu hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi, çıktıların maksimum düzeyde elde edilmesi ve bu oyunda diğer oyunculara bağımlılığın ortadan kalkması temelli yönetişim ağları dikkat çekmektedir. Bu ağlar sivil toplum kuruluşları aracılığıyla vatandaşların katılımına odaklanmakta ve yöneten-yönetilen ilişkisine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu değişim ve dönüşümlerle birlikte vatandaşlar, post-modern kamu yönetiminin yeni aktörleridir. Yönetişim ve demokratik sürdürülebilirlik ilişkisinin en üst düzeyde gerçekleştirilmesi temelli bir yönetim sistemi olarak bu durum, aktif vatandaşlığın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Öz-denetimli ağlar olarak yönetişim, klasik yönetime meydan okumaktadır ve artık ağlar otonom olmakta ve merkezi yönetim anlayışına direnmektedir. Britanya'da meydana gelen bu gelişme merkezi hükümetin baskın yönetim anlayışının kırıldığı yerel aktörlerin daha aktif ve etkin hâle geldiği bir anlayışı örneklemektedir (Rhodes, 1996: 663-667).

Yine ikinci dünya savaşından sonra aktif vatandaşlığı destekleyen bir diğer önemli gelişme ise Yugoslavya'da gerçekleşmiştir. 1950'lerden sonra Yugoslavya'da sosyalist yönetişim adı altında yeni bir sistem uygulanmaya başlanmıştır. Bu yönetim biçimi dört temel politikayı içermektedir (Sancaktar, 2015: 264):

1) Merkeziyetçiliğin ortadan kaldırılması yani adem-i merkeziyetçilik,
2) Devlet aygıtının ortadan kaldırılması,
3) Demokratikleşme,
4) Ekonomik karar alma sürecinde hükümetin rolünün azaltılması.

Bu politikalar insanın insan tarafından sömürülmesinin zeminini ortadan kaldırmak amacıyla üretim ilişkilerini işçilerin yönetişim temelinde örgütlemeye çalışmaktadır. Merkezi hükümetin baskın yönetim anlayışının ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bu yeni anlayışla yine vatandaşların katılımcı çerçevede yönetişim sergilemesine imkân vermektedir.

Hollanda'da ise aktif vatandaşlık fikri yine toplumsal refahın yüksek derecede yıkıma uğradığı ikinci dünya savaşı sonrası hamlelerle ortaya çıkmaktadır. Diğer refah devletlerinde olduğu gibi devlet tarafından yeni politikalarla vatandaşlara pasif roller verilmesi, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin profesyonel kuruluşlar tarafından yapılmasına sebep olmuştur. Fakat devletin çıkardığı sosyal destek yasaları, aktif vatandaşlığı ön plana çıkarmış ve profesyonel yardımlarla birlikte daha güçlü bir potansiyel ortaya çıkmıştır. Biri diğerinin refahından sorumlu aktif vatandaşlar, bu tür hizmetlerin temel taşı olarak görülmeye başlamıştır. Fakat burada ortaya çıkan en büyük sorun aktif vatandaşlık gibi diğer rejimlerin tamamen yok olmaması ve etkisini sürdürmesi, bu süreci olumsuz etkilemektedir. Bu durum yeni gerilimler ve krizlerin habercisi olabilmektedir (Tonkens, 2012: 202-204).

Siyasi, ekonomik, sivil veya sosyal fayda sağlamaya yönelik bu dönüşümler, Avrupa'da aktif vatandaşlık anlayışı ile ilgili önemli düzeyde yol kat edilmesine sebep olmuştur. Son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalar ise bunu doğrular niteliktedir. İngiltere'de kent bölgelerinde sivil sorumluluk, heterojen yapı ve sosyal sermaye ilişkisi üzerine yapılan bir çalışmaya göre (Andrews, 2009), sosyal sermaye inşa etmek isteyen politika üreticilerinin kurumsal faaliyetleri cesaretlendirmeleri ve demokratik katılımı özendiren girişimleri desteklemeleri gerektiği ifade edilmiştir. İngiltere'de aktif vatandaşlık ve iktidar anlayışı ilişkisi üzerine çalışmalara bakıldığında ise karşılaşılan en önemli sonuç, her ne kadar metropollerde aktif vatandaşlık politikalarına ağırlık verilse de devletin rolünün halen devam ettiğidir. Yönetişime katılan birçok aktöre rağmen devlet gücünü korumaktadır. Ayrıca yönetişim temelinde vatandaşların katılımı büyüse de vatandaşın gücünün artmamasıdır. Buna benzer durum İspanya metropollerinde de görmek mümkündür (Blakeley, 2010: 142).

Hollanda'da sivil toplum kuruluşları üzerine yapılan bir çalışmada bu kuruluşlar ve yerel kuruluşlar arasındaki ilişki incelenmiştir (Wilde ve ark., 2014). Motivasyon biçimleri, sivil katılım fikri, yerel kuruluşlarla bağlantı düzeyi ve bu tür etkileşimler için harcanan zamanın sorulduğu araştırmada yine kuruluş üyeleri

arasında eşitsizliğin oluştuğu ve eğitim düzeylerine göre sivil katılımın düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu düşüklüğün özellikle kentsel bölgelerde ikamet edenler arasında daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Wilde ve ark., 2014: 3379). Ayrıca Hollanda'da yapılan bir diğer araştırmada, kent düzeyinde suç oranlarını düşürmeye yönelik vatandaş temelli katkıların olup olamayacağı araştırılmıştır (Steden ve ark., 2011). Araştırma sonucuna göre yerel boyutta vatandaşlar ne kadar organize olurlarsa, o kadar iyi şekilde yerel resmi kuruluşlarla bağlantı kurabilmekte ve dolayısıyla daha çok güç kaynaklarından yararlanma fırsatı olabilmektedir (Steden ve ark., 2011: 436).

Yine vatandaşların kent mekânı ile ilgili beklentilerini ve memnuniyet derecelerini ortaya koyan bir araştırmaya göre kentlerde ikamet eden kentlilerin bir kentten bekledikleri önemli faktörler dikkat çekmektedir. Birincisi kentleşme ve çeşitliliktir: kültürel etkinlikler ve alışveriş fırsatları yüzünden metropollerde yaşamak istemektedir. Bunun yanında doğayla iç içe olma arzusu da baskındır. Düşük kirlilik, parklar, sakinlik ve açık alanlar kentlerde yaşamak istemenin önemli bir faktörüdür. Bu faktörler kadar yüksek olmasa da iş fırsatları ve yaşam maliyeti de memnuniyeti artıran önemli faktör olarak dikkat çekmektedir (Zenker ve ark., 2009: 12-13).

Avustralya, İngiltere, Hollanda, Rusya, İspanya ve İsveç'te üçüncü sektör (gönüllü kuruluşlar) örgütlerinde yapılan saha çalışmasında, bu örgütlerde aktif olarak çalışan gönüllülerin bakış açısıyla aktif vatandaşlığın ne anlama geldiği ölçülmeye çalışılmıştır (Onyx ve ark., 2011). Siyasi ve ekonomik örgütlerden ayrık olarak bireyle devlet arasında aracı konumunda işlev gören bu sektör, toplumun ahlaki düzenlemeleri ve sosyal uyum için gerekli sosyal sermayeyi geliştiren bir yapıya sahiptir. Üçüncü sektör aracılığıyla toplumda aktif katılımın siyasi kültürün demokratik karakterini, sivil bilinci ve ortak iyiyi sürdürme bağlamında önem arz ettiği ifade edilerek gönüllülüğün gücü ve kamu çerçevesinin gelişimindeki rolü ön plana alınmaktadır. Yapılan bu saha çalışması bu gönüllü hareketlere kimin katıldığı, hangi değerleri ve bakış açılarını taşıdıkları, katılım nedenlerini, örgütteki çalışmalarını ve örgütte değer verdikleri şeyleri bulmaya çalışmaktadır. Altı ülkede ve on bir bölgede yapılan aktif vatandaşlık çalışması sonuçlarına göre aktif vatandaşlar hem ön etkin hem de kolektif ve işbirlikçi bir şekilde toplumun karşılaştığı sosyal ve çevresel sorunların çözümü için çalışmaya isteklidirler. Daha iyi bir dünya ancak kademeli olarak yapılacak sosyal değişimle gerçekleşebilir.

İhtiyacı olanlara yardım etmek, kültürlerini zenginleştirmek ve toplum için iyi olanı korumak temel argümanlar arasındadır. Devlet veya Pazar tarafından gerçekleştirilen adaletsiz ve negatif etkilere karşı koyan, iyinin tehlikede olduğunu görünce her an savaşmaya hazır bir aktif vatandaşlık çerçevesi çizmektedirler. Bu konuda ateşleyici güç topluma faydalı olan her türlü faaliyete dâhil olmak istekliliğidir (Onyx ve ark., 2011: 65). Bu çalışmada dikkat çeken en önemli hususlardan biri de gönüllülük temelli yapılan bu faaliyetlerin siyasi olmaktan uzak olması, doğrudan kişilerarası ilişkilerle ilgili olması ve siyasi mekanizma temelli değil sıradan gönüllü insanlar çerçevesinde gerçekleşmesidir. İşbirliği ve karşılıklı destek temelli süreçlerde görev alan aktif vatandaş bu tür üçüncü sektör kuruluşlar aracılığıyla daha verimli çalışmaktadır.

Eurobarometer-Sosyal Sermaye verilerinin kullanarak Bulgaristan ve Romanya ile ilgili yapılan aktif vatandaşlık çalışmasına göre, bu ülkelerde aktif vatandaşlık düşük düzeydedir. Para ve zaman konusunda yetersizlik ve ekonomik güçlükler ve geçmişten kalma yönetim anlayışları bu düşüklüğe sebep olarak gösterilmektedir. Fakat Avrupa birliği ile birlikte pozitif değişiklikler görülmektedir. Avrupa birliği tarafından öne sürülen düzenlemeler ve stratejiler önemli bir etken olarak gösterilebilir. Yönetim kademelerinde gerçekleştirilen eğitimler memurların uzmanlıklarını geliştirmelerine imkân sağlamış ve reformların uygulanması daha kolaylaşmıştır. Elde edilen sonuçlar ise aktif vatandaşlığı merkeze koyarak şu şekilde sıralanmaktadır (Matituta, 2007: 39-40): Devlet yönetiminin reformu adem-i merkeziyetçilik süreci ile bağlantılanmalıdır. Açıklık, finansal bakımdan görev dağılımı önceliklidir. Kamu kurumlarının ve yolsuzlukla savaşmak için açıklık ve hesap verilebilirlik konusunda önemli çabalar sarf edilmelidir. Kamu kurum yetkilileri vatandaşların toplum ilişkilerine katılmalarına teşvik edilmelidir. Ama bunlardan en önemlisi ise eğitim politikaları ile ilgili olandır. Daha katılımcı müfredatlar hazırlanması, ömür boyu öğrenme uygulamalarının artırılması gerekmektedir. Hükümet dışı sivil toplum kuruluşları eğitim konusunda aktif rol oynamalıdır.

İtalya'da kadınlar üzerinde yapılan bir bilimsel çalışma da dikkat çekicidir (Iezzi & Deriu, 2014: 860-861). İtalyan kadınları, yüksek eğitim düzeyine sahip, siyasi faaliyetlerini ihmal ederek, kendilerini gönüllü ve kültürel faaliyetlere adamaya devam etmektedir. Çalışma sonuçlarına göre düşük ve orta eğitim düzeyine sahip kadınların genellikle aktif katılımları düşük olarak rapor edilmiştir. Erkekler

siyasi ve sendikal faaliyetleri tercih etmekte, yaşlılar ise siyasi ve ekonomik konuşmaları dinlemeyi veya televizyondaki tartışmaları izlemeyi tercih etmektedir. Yüksek eğitimli gençlerin ekolojik sorunlara karşı daha hassas olduğu da ortaya çıkmıştır. Esas önemsenmesi gereken nokta ise aktif vatandaşlığı benimseyen bireylerin daha mutlu ve insanlara daha fazla güvendiği üzerinedir.

Avrupa'da ikinci dünya savaşı vatandaşlık politikaları genel olarak değerlendirildiğinde aktif vatandaşlık temelli bir anlayışa sahip oldukları söylenebilir. Gerek siyasi politikalar (İngiltere, Almanya, Hollanda), gerek sivil hareketler olarak öğrenci hareketleri (Fransa) temel olarak aktif vatandaşlık merkezli gelişmelere örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında sivil toplum merkezli vatandaşlık eğitim programlarının da giderek yaygınlaşmaya başlaması aktif vatandaşlıkla sivil toplum ilişkisini daha da netleştirmektedir. Devlet politikası olarak ülke gündemlerinde önemli bir yere sahip olan bu programlar, özellikle gençlerin aktif vatandaşlık tecrübesi edinmesine yönelik eğitimleri ortaya koymaktadır (Collin, 2015: 167). Ayrıca Avrupa Birliği'nin bu gelişmelerde önemli bir etkisi olduğu da tartışılmaz bir gerçektir. Avrupa Birliği komisyonlarınca vatandaşlıkla ilgili alınan kararların tüm üye ülkeler tarafından kendi yasal süreçlerine dâhil edilmesi önemli bir adımdır.

Sonuç olarak Avrupa genel olarak refah devletlerinin hâkimiyeti altındadır. Fakat sınıf temelli eşitsizlikler ve küresel ekonomilerle ortaya çıkan yeniden yapılandırma hareketleri bu devletlerin sürekliliğine meydan okumaktadır. Sorumluluğun devletten sivil topluma ve böylece aktif vatandaşlığa kayması gerekliliği düşüncesi giderek daha güçlü hâle gelmektedir. Bundan dolayı devletler de bu tür politikalara hız vererek katılım uygulamalarını teşvik etmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal sorunların çözülmesi ve toplumsal uyumun artırılması için aktif vatandaşlıkla ilgili ulusal ve özellikle kentsel temelde adımlar atılma gereksinimi sürekli olarak gündemdeki yerini korumaktadır.

2.2.2. Amerika ve Diğer Kıta Ülkelerinde Kentli Aktif Vatandaşlık

Kentleşme tüm dünyada olduğu gibi Amerika'da da sanayi devrimi sonrası ekonomik ve demografik dönüşümün önemli bir etkeni olarak görülmektedir. 20.yy. ile birlikte çalışma ve yaşam düzenlerinde dönüşümler, öncelikle kentlere göç ve sonrasında banliyölere hareket imkânı tanıdı ve giderek daha büyük ve yoğun

metropol kentlerinin gelişimi kaçınılmaz oldu. Fakat bu gelişimde devletlerin ve küresel ekonominin rolü kadar kent ve kentlinin de rolü olduğu asla unutulmamalıdır. Amerika Birleşik Devletlerinde kentsel alanlar, özel mülkiyete ve sermaye birikimine dayalı serbest piyasa ekonomisinde gelişmiştir. Kapitalizm, sosyal ilişkilerde ve onunla temasa geçtiği siyasi sistemlerde değişiklik yapan dinamik bir sistem olduğu için kentsel gelişim aşamalarını ABD'de görebiliriz. Bu aşamalar ticari, endüstriyel ve küresel kapitalizm aşamaları olarak Amerika'yı büyük ölçüde diğer devletlerde olduğu gibi etkilemiştir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 100).

Amerika'da kentlerin büyümesi ve gelişmesi, fiziksel mekânın değişmesi de dâhil olmak üzere geniş bir perspektifte gerçekleşmiştir. Bu değişim sadece büyümeyi değil kentlileşme düzeyinde de etkili olmuş, farklı görevlerin nerede gerçekleştiğini ve kimin kimin komşusu olarak yaşadığını da düzenleme ihtiyacını ön plana çıkarmaktadır (Kleniewski & Thomas, 2011: 93). Komşuluk seçimleri ve mekân değişimleri kentlerin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik bağlamdaki değişmelerin yansımalarıdır. Kentliler kendilerine sunulan ekonomik fırsatlardan yararlanmak için toplum düzenini sürekli olarak yeniden inşa etmeye devam etmektedir.

Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da 1950'ler sonrasında önemli değişimler yaşanmıştır. Bunların içinde en önemli olanı yukarıda da ifade edildiği gibi kentlerin özel sektör, devlet mekanizmaları ve tüketici olarak kentlilerin kararları neticesinde kent mekânın sürekli gelişim göstermesidir. Kent merkezlerinden çeperlere doğru yönelim süreklilik arz etse de savaş sonrası daha da hızlı bir yoğunluk kazanmıştır. Çeperlerde meydana gelen bu yoğunlaşma siyasi olarak bağımsızlık kazanmaya başlamış ve sonuç olarak bu bölgelerle kent merkezleri arasında sınıfsal bölünmelere engel olunamamıştır. Diğer bir önemli gelişim ise kent merkezlerinin yeniden yapılandırılması olmuştur (Kleniewski & Thomas, 2011: 117). Diğer kıta ülkelerinde olduğu gibi ulusal ve küresel ekonomide meydana gelen değişiklikler, yerel ekonomilerin de değişimine sebep olmuştur. Gerek çeperlerin yoğunlaşması ve gerekse merkezin yeniden yapılandırmasıyla özel sektör merkezde yeniden yapılanma faaliyetlerine girişmiştir. Kentler mavi yakalılar yerine beyaz yakalı profesyonellerin ağırlıkta olduğu bir toplumsal düzene sahne olmaya başlamıştır.

Sonuç olarak bu değişimler hem sosyal sınıf hem de fiziksel değişimlerine sebep olmaktadır. Bu değişimler diğer dünya devletlerinde de aynı çerçevede

meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde aynı zaman diliminde yaşanan bu değişimler gelişmekte veya az gelişmiş olan ülkelerde daha geç meydana gelmektedir. Bunun temel sebebi ise gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetlerin yavaş ilerlemesinden kaynaklanabilmektedir. Amerika ile kıyaslandığında diğer ülkelerin yerel ekonomileri uluslararası rekabetle baş edemeyecek kadar güçsüzken Amerika ekonomisinin küresel ekonomiyi yönlendiren konumda olmasıdır.

Ekonomik çerçevede elde edilen bu güç, kentlerin gelişimine olumlu yönde etki ettiği gibi kentlileşme düzeyine de etki etmektedir. Aktif vatandaşlığın Avrupa'dan sonra diğer bir uygulama alanı olarak Amerika'da ve diğer kıta ülkelerinde yapılan bilimsel çalışmalar, kentler, kentliler ve aktif vatandaşlıkla ilgili önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Vatandaşlık ve performans arasında bağlantıyı açıklamaya çalışan toplum gelişimi üzerine yapılan bir çalışmada (Pine, 2010), vatandaşlıkla performans arasında açık bir ilişki olduğu rapor edilmiştir. Mahallede fiziksel olarak var olmanın toplum geliştirme projeleri hakkında söz sahibi olmak için yeterli olmadığı sonucu çıkarılmıştır. Bunun yerine toplum üyeliği, yeniden yapılanma sürecine katılımı gerektirmekte, topluma aidiyet duygusu hissetmek için katılımın şart olduğu ifade edilmektedir. Sivil katılımın veya toplumda var olduğunun ifadesi olarak aktif vatandaşlığın kent mekânında önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, kente yeni göç edenlerin kentsel toplulukların üyeleri olarak yaptıkları eylemler, toplum normlarını anlamalarını temsil eden kentli vatandaşlık performansları olarak anlaşılabilmekte fakat aidiyet duygusuyla gerçekleşmediği de bilinmektedir (Pine, 2010: 1105-1106).

Aktif vatandaşlık için eğitim programlarının dönüşümü gerekliliğini ifade etmek gerekir. Aktif vatandaşlıkla ilgili unsurları barındıran eğitim programlarının geçerliliği ve yararlarını değerlendirmeye yönelik yapılan bir çalışmada, çocuk jürilerin mahkemelerde aktif katılım süreçleri analiz edilmiştir (Gal & Duramy, 2015). Eğitim programının bir parçası olan bu çalışma ile bir genç mahkemesi programına katılım yoluyla, gençlerin vatandaşlık yeteneklerini ve toplumsal becerilerini geliştirmeleri ve genellikle programa jüri üyesi olarak katılarak karar alma süreçlerini geliştirmeleri beklenmektedir. Böylece hukuk devleti bağlamında akran desteğinin etkinliğini zorlayan ve cezalandırmayı doğrulayan ve akran sistemine ilişkin pratik bilgi ve saygı kazanmaları sağlayan bir durum ortaya çıkmaktadır (Gal & Duramy, 2015: 284).

Genç mahkemelerin merkezi bir avantajı, gençlerin vatandaşlık yeteneklerini ve toplumsal becerilerini geliştirmeleri ve genellikle jüri üyeliği yaparak karar alma süreçlerini geliştirmeleridir. Genç jüri üyeleri, katılımları sayesinde yargı sistemi hakkında da pratik bilgi edinmekte ve saygı duymaktadır; bu, akabinde hukuk devleti bağlamında akran desteğinin etkinliğini ve cezalandırılmasını doğrulamaktadır. Genç mahkemeler, bir çocuğun akran jürisine dayanan güvenilir bir hukuk devleti bağlamında karar alma sürecini geliştirir. Gençler ayrıca savcı veya savunma avukatı olarak hizmet vererek sözlü ve iletişim becerilerini geliştirebilirler (Gal & Duramy, 2015: 298).

Ayrıca Chicago gibi birçok kentte konut projelerinin kentli vatandaş katılımı ile ilgili bağlantılarından söz eden Sennet (2005: 19-27), II. Dünya Savaşı sonrası 1940-50'li yıllarda Cabrini Toplu Konut projeleriyle insanların kent yaşamına müdahale ederek insanlar arasında saygının yitirildiği bir dönemden bahsetmektedir. Bu toplu konut projesi II. Dünya savaşı sonrası kente göç eden siyahlara karşı ırk ayrımcılığı yaparak Chicago'nun merkezinde beyazların baskınlığını artırmaya yönelik siyasi bir proje olarak değerlendirir. Bu proje insanlardan kendi yaşamları üzerinde kontrole sahip olmayı esirgemesine sebep oldu. İnsanlar kendi ihtiyaçlarına seyirci kılınarak, onlara sağlanan hizmetin sadece tüketicilik boyutlu olması sağlanmıştır.

Bir diğer kıta kenti olan Kanada'da aktif vatandaşlık görünümlerinin ileri düzeyde olduğuna yönelik kanıtlar, yapılan çalışmalar neticesinde anlaşılmaktadır. Aktif vatandaşlığın kentli olma düzeyiyle ilişkisi üzerine yapılan bir çalışmada (Landry & Bianchini, 1995), Kanada'nın Qubec kentinde etkili bir vatandaş katılımı faaliyetlerinin geliştiği ifade edilmektedir. Bu bölgede yerel otoritenin yönetimi konusunda bağlayıcı kararlar sunma hakkına sahip vatandaş grupları yine yerel halk tarafından seçilerek, politika üretmede vatandaş katılımı etkin hâle gelmektedir. Amerikan kentlerinde de buna benzer uygulamalar görülebilmektedir. Veto etme, geri bildirim sağlama gibi yönetimlerin denetimi ve kontrolüne imkân sağlayan bu uygulamalar, aktif vatandaşlar tarafından oluşturulan jüri heyetleri tarafından sağlanmaktadır. Siyasi erk tarafından alınan kararlara itiraz etme, artı ve eksilerini belirleme, tartışmalı konsey kararları hakkında halk oylamasına gitme gibi önemli adımların gerçekleştirilmesinde yaptırım gücü olan bir mekanizmadır. Ayrıca toplumun ihtiyaçlarına uygun düzenlemelerin de gündeme getirilmesi söz konusu

olduğundan genel olarak etkin bir faaliyet olarak görülmektedir (Landry & Bianchini, 1995: 53).

Bir diğer çalışmada Kanada'da ikamet etmeye başlayan göçmenlerin gönüllülük faaliyetlerine katılım düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bazı göçmenler için gönüllü olmak, büyük ölçüde refahın bir faaliyeti olabilir. Diğerleri için din tarafından teşvik edilebilir veya sınırlandırılabilir. Gönüllülüğe karşı tutumlar, aynı zamanda kendi ülkelerinde böyle bir sistemin bulunmamasından veya sivil toplumun bağımsızlığının olmamasından da etkilenebilir. Bu, özellikle göç öncesi bazı sosyal ilişkilerle ilgili deneyimi olmayan göçmen kadınlar için geçerli olabilir. Ancak gönüllülük, çoğunlukla göçmenlerin yaşadığı zaman ve maddi kısıtlamalardan da etkilenmiş gibi görünmektedir. Kanadalı göçmenlerin sosyal katılımı da çalışmada irdelenmekte, özellikle yeni göçmenlerin daha düşük bir katılım düzeyi gösterdiği ifade edilmektedir (Couton & Gaudet, 2008: 39).

Kanada'daki göçmenlerle ilgili bir diğer çalışmada ise göçmenlerle kentlerin fiziksel koşullarındaki dönüşümler değerlendirilmektedir (İsin & Siemiatycki, 1999). Bilindiği gibi modern kentsel planlama ekonomik, teknolojik ve siyasi açıdan değerlendirilmektedir. Arazi kullanım kararlarına öncülük eden baskın düşüncede kentlilerin farklı ihtiyaçlarını tespit ederek onları karşılamak üzerine değil, kurumsal yapıların özellikle özel sektörün baskılarına ve belediyelerin vergiler şeklinde maddi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gelişmektedir. Fakat son yıllarda Kanada'da göçmenlerin farklılıklarına saygı gösterilmesi ve yer taleplerinin karşılanması konusunda taleplerde bulunmaktadırlar. Yeni gelenler kentli vatandaşlık haklarını mekânsal olarak talep etmeye çalışmaktadırlar. En önemli çatışmalar göçmen ve azınlık gruplarının kimlikleri için ibadet yerleri, ticari ortamlar, dinlenme tesisleri ve toplum merkezleri şeklinde toplu kültürel ifadeleri oluşturma girişimleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle kentsel alan ve planlama, bir grubun kimliğini ve ihtiyaçlarını, tipik olarak bireysel sakinlere veya müşterilere yönelik olan diğer belediye hizmetlerinin yapmadığı şekillerde somutlaştırabilir. Bütün bu nedenlerden dolayı kentsel mekân Toronto'da vatandaşlık haklarının test alanı haline gelmiştir (İsin & Siemiatycki, 1999: 13).

Kanada ve Çin arasındaki karşılaştırmalı analizde vatandaşların yerel yönetişime katılımının dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır (Sancton & Zhenming, 2015). Kanada yerel yönetişimin etkin olduğu ama vatandaşların katılım uygulamaları, yerel yönetimler ve hizmet ettikleri vatandaşlar arasında giderek daha

karmaşık ve çeşitlenen ilişkilerin oluşmaya başladığı düşünülmektedir. Belediyelerin müşteri olarak değerlendirdiği kentliler, hizmet alan ve bunun karşılığını maddi olarak ödeyen kişilerdir. Fakat son zamanlarda kentli vatandaşlık daha ön plana çıkmaya başlamış, katılım, hak ve sorumluluk temelli yönetişim anlayışı gelişmeye başlamıştır. Yapılan araştırmada son dönem vatandaşlık anlayışıyla katılımın özelliklerinin de değiştiği görülmektedir: konut sakinlerinin hizmet düzeylerine ilişkin kararlara katılımı, yerel arazi kullanım planlamasına katılımları ve toplum işleri ile ilgili hükümetler arası projelere katılım bunlar arasındadır. Çin'de durum farklıdır. Kanada'da olduğu gibi kentler arası geçişin mümkün olmadığı ve hatta devletten izin alınmadan kırdan kente göçün bile gerçekleşemediği belirtilmektedir. Çin'deki yerel yönetimin işlevleri sadece lider ekonomik kalkınmayı değil aynı zamanda sosyal istikrarı korumayı ve sosyal güçleri ve vatandaşları halkla ilişkilere katılmaya aktif olarak desteklemeyi içermektedir (Sancton & Zhenming, 2015: 290).

Kanada ile Çin arasındaki kentli vatandaşlık karşılaştırılmasına bakıldığında ise birkaç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan biri yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kentli vatandaşların hareketliliği ile ilgilidir. Ülkenin hangi kentinde yaşamaları gerektiği konusunda bir kısıtlamanın olmadığı Kanada'da kentliler mesleki ve teknik uzmanlıklarına göre farklı mekânları kullanma özgürlüğüne sahiptir ve serbestçe dolaşabilmektedir. Çin'de vatandaşların istedikleri yerde yaşamaya hakkı yoktur. Diğer bir önemli fark ise örgütsel davranışlarla ilgilidir. Kanada'da kentli vatandaşların bir araya gelmesi konusunda hükümetin zorlama veya sınırlamaları söz konusu değilken Çin'de bunun tam tersi bir durum söz konusudur (Sancton & Zhenming, 2015: 3). Bu, vatandaş katılımı için çok önemlidir, çünkü Kanada dâhil çoğu Batı ülkesinde, aktif vatandaş katılımının hükümetin kendisinden ayrı bir tür gönüllü dernek gerektirdiği varsayılmaktadır. Çin'de, tüm derneklerin hükümete kayıtlı olmaları gerekir ve bunu ancak bir tür parti veya devlet kurumunun resmi himayesinde yapabilmektedirler.

Diğer bir kıta ülkesi olarak Meksika'da büyük bir kentte yapılan bir çalışmada Meksika'nın kent ve aktif vatandaşlık görünümünü ortaya konmaya çalışılmıştır. Düşük gelirli iki mahallede sosyo-mekânsal yaklaşımla gerçekleştirilen çalışma (Lombard, 2013) yerel yönetim, katılım ve vatandaş temelinde vatandaş katılımı ve sakinlerin bu deneyimi nasıl karşıladığını incelemektedir. Resmi katılım unsurları kentlilerin mahalle geliştirme faaliyetlerini etkilemektedir. Bu durum kentsel gelişim açısından önem arz etmektedir. Genel olarak bakıldığında

Meksika'nın Güney kentlerinde katılımcı geleneğin gerçekleşmesine yönelik daha çok yol alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kentsel yönetişime katılım mahalle ve komşuluk düzeyinde katılımın çekirdeği ve ateşleyici politikası olarak algılanabilir. Bu yüzden de Lombard çalışmasında Meksika'da demokratikleşme ve vatandaş katılımı bağlamında önemli değişiklikler ve yeni siyasi hamleler yapılması ve eğitim programları düzenlenmesi gerekliliğini rapor etmektedir (Lombard, 2013: 147).

Amerika kıtasındaki kentlileşme ve aktif vatandaşlık görünümleri genel olarak değerlendirildiğinde önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Genel olarak Kanada ve Amerika gibi ülkelerde yerel yönetimlerin kentli vatandaşların katılımıyla şekillendiği ifade edilebilir. Her ne kadar yerel seçimler 4-5 yılda gerçekleştirilse de yerel yönetimler haricinde kentliler tarafından seçilen kontrol ve denetim grupları olarak kentliler, kent yönetiminde söz sahibi olarak görünmektedir. Kent yönetimlerinin çoğunlukla, özel sektör ve siyasi erkler tarafından gerçekleştirildiği bir gerçektir, fakat sunulan hizmetlerin kentlinin sosyal, sivil ve siyasi faaliyetlerini de olumlu yönde etkileyecek konumda olmasını sağlayacak bu mekanizmalar aktif vatandaşlık için önemli unsurlardır. Kente yeni göç eden insanlara sağlanan imkânların geliştirilmesi gerekliliği de önemlidir. Çünkü yeni kentliler kentin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısına etkide bulunabilmektedir ve bu kişilere sunulan hizmetin kalitesi ve kentin mekânsal dönüşümü bu açıdan önem arz etmektedir. Sosyal yaşamın mekânla sıkı sıkıya ilişkili olması bu tür faaliyetlerin önemini artırmaktadır.

2.2.3. Orta Doğu'da Kentli Aktif Vatandaşlık

Modern Orta Doğu, parlamenter sistemin olduğu demokrasiler (Türkiye, Lübnan, İsrail ve İran) ve büyük çoğunluğunun totaliter rejimler (Fas, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi monarşi veya Mısır, Tunus ve Filistin Otoritesi gibi askeri / parti devletleri) ile yönetildiği ülkelerden oluşmaktadır (Jawad, 2008: 10). Bu ülkelerdeki aile ve akrabalık ilişkileri devlet ve sivil toplumda öncelikli olduğundan gerek ülke yönetimlerinde ve gerekse kentlileşme ölçeğinde aile yapısı büyük önem ifade etmektedir. Yönetimlerde ve kaynaklara ulaşımda akraba ilişkilerini önceleyen davranışlar, siyasi erkin meşruiyet kazanmasında etkili olmakta politikaların çoğu bu çerçevede gelişmektedir. Vatandaşlığın genel olarak aile üyeliği ile ilişkili olduğu da

söylenebilir. Ataerkil bir yapının baskın olduğu Ortadoğu toplumlarında, ulusal ve en önemlisi yerel düzeyde birliktelikler ve sosyal örgütlenmelerin kaynağı bu çerçevede gelişmektedir (Joseph, 1996: 7-9).

Ortadoğu kentleri ise genel olarak dünya geneliyle karşılaştırıldığında daha eski dönemlere ait izler taşımaktadır. Kudüs, Beyrut gibi birçok kent klasik çağlardan kalmadır ve kentsel gelişim modelleri diğer ülkelere örnek teşkil etmiştir. İmparatorluklar ve din savaşları bu kentler üzerinde her daim fiziksel baskılar bırakmış, sömürge dönemlerinde farklı kültürlerin izlerinin de etkisi altında kalarak çok kültürlü bir gelişim izlemiştir. Bundan dolayı Mısır'dan Türkiye'ye birçok ülke sosyal çeşitlilik göstermektedir. Fakat bu sosyal çeşitliliğin üzerinde dinin de büyük etkisi olmuştur. Çünkü günümüzde bile başta ağırlıklı olarak Müslüman toplum yanında Yahudi, Hristiyan ve daha pek çok dine inananlar bu çeşitliliği devam ettirmektedir. Kudüs'te, Beyrut'ta vb. kentlerde bu görüntü bariz bir şekilde görülmektedir (Silver, 2010: 346-347).

Özellikle İslamiyet'in bu bölgede doğuşu bu yapılanmaların seyrine önemli etkilerde bulunmuştur. İslamiyet sonrası camilerin ve etrafına kurulan kamu binaların kent merkezine kurulması o dönemden bu yana biçimini korumuştur. Daha sonra pazar yerinin de bu merkezi mekâna eklenmesi ekonomik gücün de kamunun kontrolü altında tutulması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle 7-11.yy.lar kentleşmenin arttığı ve kırsaldan aşırı göçün olduğu dönemlerdir. Zamanla "darülimare"nin yanına divanlar, hapishane ve emirlik hamamı inşa edilmesi; su ihtiyacını karşılamak için yerleşim merkezlerine kanallar açılması önemli gelişmelerdir (Kayaer, 2015: 13-14). İslam kentlerinin önemli özelliklerinden biri de ticaret ve ikamet alanlarının birbirinden ayrılmış olmasıdır. Belirli bir tarihi döneme (Osmanlı devrine) ve belirli bir coğrafi bölgeye (Akdeniz'deki Arap ülkelerine) gönderme yapan bu kentler, modern dönemlerle birlikte diğer bölgesel unsurlarla ve coğrafyalarla değişime uğramıştır. Fas'ta ve Afganistan'daki çarşıların merkeziliği ve mahallelerin yapısı, buralarda yaşayan Müslümanların dinî ve kültürel gelenekleri vasıtasıyla kentlerin organizasyonlarını nasıl derinden etkilediklerini gösterir. Bu kentler, örgütlenme biçimleriyle değil ancak bu derin etki sebebiyle Müslüman olarak nitelendirilebilir (Kayaer, 2015: 34).

Özetle İslam kentlerini kale, saray ve üst kademe yöneticilerinin oluşturduğu yönetici merkez, Cuma camisi, hanlar, bedestenler ve açık pazar oluşumunu ihtiva eden kent merkezi, mahalleler ve dış mahalleler (Aslanoğlu, 2000: 54) olmak üzere

beş bölüme ayırmak mümkündür. Kentlerin büyümesi diğer ülkelerde olduğu gibi özellikle ekonomik gücün artmasıyla gerçekleştiği, haberleşme biçimlerindeki dönüşümün ve nüfus yoğunluğunun Ortadoğu kentlerinde biçimsel değişikliklere sebep olduğu söylenebilir. Sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarından dolayı sürekli dış ticaretin gerçekleşmesi ve dolayısıyla Batı ile sürekli temaslar, tüketim kültürünün bu ülkelerde ve özellikle kentlerde etkin olduğu açıktır. Ayrıca bu kentlerin bir diğer ortak özelliği ise kent meydanları yerine cami avlularının aynı işlevleri yerine getirmesidir. Bu nedenle kente yeni eklemlenen alanlar için camilerin varlığı; sosyal olgular-mekânsal süreçler etkileşiminde benzer tarihsel çizgiyi izleyebileceklerini düşündürmektedir (Aslanoğlu, 2000: 201).

Modern dönemle birlikte Ortadoğu ülkelerinde kentleşme, üretim tarzlarına göre değerlendirilerek dört tipte dönüşüme uğradığı düşünülmektedir (Silver, 2010: 347). Bunlardan biri Tunus ve Fas gibi sömürge devletlerinde görülen kentleşme düzenidir. Önemli limanlara sahip bu ülkeler, dış kaynaklı ihracat eğilimi gösterir ve Avrupa temelli turizm bağımlılığına sahiptir. Bir diğeri Cezayir, Suriye ve Irak gibi sosyalist yapıdaki devletlerdir ve bu devletler sömürgecilikten kurtularak kendi ekonomik güçlerini elde etme girişimindedirler. Üçüncüsü Ürdün, Mısır ve Lübnan gibi turizm, finansman ve kültürel açıdan dış yardımlara bağımlı hâle gelen ülkelerdir. Sonuncusu ise körfez ülkelerini içerir. Ekonomisi petrol üzerine olan bu ülkeler genel olarak dış ülkelerden elde ettiği emek yardımıyla kentleşmektedir.

70'li yıllardan sonra neo-liberal politikalar da Ortadoğu kentleşmesinde önemli etkiler yaratmıştır. Her ne kadar Beyrut gibi kentlerde neo-liberal politikalarının etkinliğinin yitirildiği iddia edilse de (Bayat, 2012: 117), yapılan bilimsel çalışmalar bunun aksini ifade etmektedir. Neo-liberalizm ve kent hakkı arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada (Fawaz, 2009), kente yeni gelenlerin konutlarının ve mahallelerinin üretimine katıldıkları tarihsel yerler olduğunu iddia edilmektedir. Ayrıca sosyal hizmetlerin yerel ve devlet dışı aktörler olan STK'lara devredilmesi (özellikle siyasi partiler) kalkınma projelerinin çoğalmasına ve bu düzenlemelerden dolayı kentlerin çekiciliğini koruduğunu rapor etmektedir. Düşük gelirli kent sakinlerinin mekân üretimine katılma konusundaki yetersizlikleri, yalnızca toplumsal adaletsizliğin yükselen modellerini yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda neo-liberalizmin alanları yeniden şekillendirmesinin yolsuzlukları daha da şiddetlendireceğini öngörmektedir (Fawaz, 2009: 848-849).

Bunun yanında kentsel alanlarda günlük yaşam tarzında da neo-liberal politikaların ve Batı'ya dönük bir bakış açısının hâkim olduğu söylenebilir. Bu durum kent yönetimlerine de etkide bulunmuş yönetişim, katılım, sivil toplum gibi ifadeler Ortadoğu ülkelerinde konuşulmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Buradan hareketle kentlerde aktif vatandaşlık deneyimlerini ifade etmek için öncelikle Ortadoğu'da kentsel yaşamın çerçevesini çizme gerekliliği doğmaktadır. Genel olarak birçok ülkede gecekondulaşma, aşırı kamu istihdamı, kayıt dışı ekonomi gibi ifadeler duyulabilmektedir. Ayrıca yeterli odası olmayan gecekondular yüzünden kent sakinleri çoğunlukla günlük yaşamlarını kamusal alanda gerçekleştirmektedir (Bayat, 2012: 113-115). Düğün, bayram veya cenaze törenleri gibi faaliyetler de bu kamusal alanların temel uygulamalarıdır. Bundan dolayı Ortadoğu kentlerinde kamusal alan hem ekonomik geçim kaynağı, hem de kentlinin sosyal/kültürel etkinlikleri için vazgeçilmez bir mekân olarak hizmet vermektedir.

Bu yüzden bu kentlerde yerel ilişkilerin hâlâ insanlar için önemli olduğu söylenebilir; bu bakımdan cemaatler hayati önem taşır. Ama bu yerel ilişkiler, modern devletler ve kapitalizmin şekillendirdiği geniş çaplı faaliyetleri düzenlemeye muktedir değildir. Yeni kimlikler ve hareketler, sadece yeni toplumsal örgütlenme ve kültürel aktarım ölçeklerine cevaben değil, aynı zamanda o temelde ortaya çıkmışlardır. Yani modern İslami örgütlenmeler, sırf yerel tepkilerin değil, ekonomik, siyasi ve kültürel küreselleşmenin de ürünüdürler. Çoğunlukla Müslüman ülkeleri birbirine bağladıkları gibi, Batı'daki İslami yerleşim bölgelerindeki yaşam deneyimlerinden de beslenirler. Milliyetçi ideoloji 'cemaat' ve 'aile' retoriğini kullansa da, ulus, doğrudan doğruya kişilerarası ilişkilerden çıkan, dolayısıyla ister istemez daha yerel nitelikli bu gruplaşmalardan ciddi biçimde farklıdır (Calhoun, 2012: 128).

Ortadoğu'da aktif vatandaşlık deneyimleri ile ilgili en iyi örneği Arap baharı adındaki siyasi değişim süreci oluşturmaktadır. Lina'nın (Lina, 2011) 2005 yılında proje olarak başlattığı ve yaklaşık beş yıl süren araştırmasında Ortadoğu'daki üç ülkede aktif vatandaşlığın boyutları üzerinde çalışılmış ve Arap Baharı[20] olarak bilinen siyasi değişim sürecinin de araştırma kapsamına alınmasıyla ortaya çıkan

[20] Arap baharı vatandaşların demokrasi zaferi olarak kabul edilmektedir. Fakat demokrasiler genel olarak Ortadoğu ülkelerinde elitlere ve sosyal hareketlere odaklandığı için aşağıdan bakıldığında bu demokratikleşme süreçlerine sessiz kalınmaktadır (Donatella, 2013: 125).

yeni düzenlemelerin sonuçlarını irdeleme imkânı bulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir (Lina, 2011: 444-445):

1) **Seküler-Dini, Geleneksel-Modern:** Vatandaşlık ve sosyal yetkilendirme gibi kavramları siyasi ve sosyo-ekonomik gerçeklikler temelinde inceleme şansı bulan Lina'ya göre sivil toplum "ehli" veya "medeni" arasında gidip gelmektedir. Geleneksel olan ("ehli") kurumlar ve dinî örgütler varlığını halen korumakta ve marjinal grupların ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmektedir. Bunun tam aksine tarikatçılıktan uzak ve sivil mantıkta bir sivil toplum ("medeni") anlayışı ise gündeme getirilmeye çalışılmaktadır.
2) **Kadınların sivil topluma katılımı-Aktif vatandaşlık ve sosyal yetkilendirme:** Yapılan çalışmada kadınların aktif olarak sivil toplum örgütlerine katılımı ile ilgili noksanlıklar dikkat çekmektedir. Hakların uygulanması ve sosyal yetkilendirmeye erişim, kadınlar ve erkekler için çok farklıdır ve sosyal pratikler, gelenekler, dominant kültürler ve kadınlara karşı kurumlaşmış ayrımcılıkla sık sık engellenmektedir. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım programları sık sık cinsiyet-körüdür ve kadınların yasal olarak bağımlı olarak tanımlandıkları gerçek dışı modele dayandırılır. Kadınlar karar verme süreçlerinden çıkarılır.
3) **Sivil Toplum Kuruluşlarının Çalışmaları:** Araştırma sonuçlarına göre bu kuruluşların cinsiyet ve vatandaşlık ile ilgilenme konusunda da problemler olduğu dikkat çekmektedir. Zayıf demokratik pratikler ve karar verme süreçlerinde gerçek katılım düzeyinin düşüklüğü sivil toplum temelinde dikkat çekicidir.

Ortadoğu'da son yıllarda gelişen süreçlerde sivil toplum kuruluşları (Lübnan, Mısır, Filistin gibi) ve sivil toplumun hizmet iyileştirme ve gelişim çabalarında dâhil olduğunu görmekteyiz. Fakat dikkat çeken husus, STK'nın hizmet iyileştirmede önemli bir rol oynarken, kamu malları idealinin ve devlet tarafından sunulan hizmetlerin zayıflaması engellenememektedir. Üstelik bu kuruluşların hizmetleri ve eylemleri vatandaşları teşvik edecek yerde haklarını aramak ve sorumluluklarını yerine getirmekte cesaretlerini kırmaktadır (Lina, 2011: 443). Ayrıca devlet mekanizmaları da sivil derneklerden sakınmakta, hâkimiyetlerini aile ve akraba bağları çerçevesinde birincil dayanışma biçimleri ile sürdürmeyi tercih etmektedirler. Hayır işleri ile uğraşan cemiyetler veya dernekler gibi kolektif örgütlerin ağırlıkta

olduğu sivil toplum kuruluşları ikincil dayanışma olarak nitelendirilmektedir ve bu kuruluşların siyasi hareketliliğe etkisi yeterince değildir (Bayat, 2006: 38). İslami hareketler genel olarak yoksul kesimi değil siyasi değişim asıl failleri olarak görülen eğitimli orta sınıfları hedef almaktadır. Fakat bunun için uygun zemin arayışları devam etmektedir.

Eğitimli orta sınıfların siyasi değişim yanında sivil hak kazanımı için ortaya koydukları toplumsal harekete fırsat verecek siyasi yapının olmayışı, toplumsal tepkinin gelişmesinde başlıca etkendir. Ortadoğu'ya neo-liberal ekonominin girişine gereğince demokratik bir yönetim biçimi eşlik etmemiştir. Bölgedeki çoğu hükümet siyasi alanı kaybetme korkusuyla hala bağımsız kolektif hareketten endişeye kapılmakta ve onu sınırlama eğilimi göstermektedir. Birçok devlette toplu gösteriler ve toplantılar büyük ölçüde yasadışıdır. Ayrıca orta sınıf kışkırtıcıları, toplumsal olarak varlıklı ve siyasi olarak marjinalleşmiş gruplar kadar, gençliği ve eğitimli işsizleri de etkinleştirme eğilimindedir (Bayat, 2006: 95).

Sonuç olarak günümüz Ortadoğu ülkelerinde kentleşmenin ve ekonomik kalkınmanın hız kazanmasının yanında eğitimde de önemli kazanımlar ortaya çıkmış, ekonomik yatırımlar ve petrol zengini ülkelerden gelen finansal yardımlar sayesinde refah düzeyinde yükselmeler gözlenmeye başlamıştır. Fakat Batı'nın bu kentlerde faaliyetlerine devam ederek zengin yerel özel sektör kuruluşlarını ve seçkinleri hedefe aldığı ve onları kontrol altında tutmaya çalıştığı bir gerçektir. Bu faaliyetlerin temel hedefi Orta Doğu'daki zenginliğe sahip olmaktır. Bu bölgede sosyal ve ekonomik gelişimin şekillenmesinde en etkili gücün yine kendi içinde olduğu gerçeğinden yola çıkarak, günümüzde sosyal politika çerçevesini karakterize etmeye çalışmakta ve buna bağlı olarak önde gelen aileleri ve liderleri seçen kentli elitler üzerinde yoğunlaşmaya devam edilmektedir. STK'lar ve devlet dışı aktörler sosyal hizmetleri gerçekleştirmeye ve yönetişimi gerçekleştirecek gücü elde etmeye çalışmaktadır. Bunun gerçekleştirilmesinde etkin aktörler olarak aktif vatandaşların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla taleplerini gerçekleştirebilme imkânı her zaman varlığını korumaya devam etmektedir.

2.2.4. Diğer Bölgelerde Kentli Aktif Vatandaşlık

Gelişmemiş veya az gelişmiş dünya ülkelerinde Avrupa ve Amerika'ya göre çok yavaş ilerleyen bir kentleşme süreci mevcuttur. Bu kentlerde kırsaldan göç

faktörü oldukça etkili olmakta ve barınma, sosyal hizmetler gibi beraberinde meydana gelen birçok sorun oluşmaktadır. Yeni kentlinin en önemli özelliği geçimini sağlama konusunda kendi kişisel çözümlerini oluşturan kentlilerin sayısının fazlalığıdır ve barınak sağlama konusunda da gayri resmi (gecekondulaşma) durumlar söz konusudur (Flanagan, 2010: 187). Gecekondu mahalleri diğer dünya kentlerine oranla oldukça fazladır ve bundan dolayı da bu kentlilere hizmet götürmek veya istihdam yaratmak konusunda planlamalar yapmak veya politika geliştirmek oldukça zordur. Bu imkânsızlıklar gecekondulaşmanın yaygın olduğu bölgelerde aşırı kalabalıklaşma, suç oranlarında artma ve daha fazla eşitsizlik anlamına gelmektedir. Bu sorunlar bir bakıma kentselden kırsala doğru geri dönüşün de habercisidir (Tacoli, 1998: 154). Bu durum, kentlerde nüfus yoğunluğunun diğer gelişmiş ülkelere göre daha az olması anlamına gelmektedir.

Artık insanlar kent yaşamının bu olumsuzluklarından dolayı tekrar maliyet düşüklüğünü de dikkate alarak özel alanlarına çekilmeye başlamaktadır. Bu geri çekilmenin yanında toprak satın alma ve yapılanmaya uygun konutlar inşa etmek için yeterli güçleri olmayan bu yeni kentliler hem kırsaldan kalma yaşam tarzlarını bu bölgelerde gerçekleştirerek hem de az ekonomik kazanımla hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Bunun yanında Türkiye'de olduğu gibi bu tür kentlerde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, bu tür mekânların tahliyesi konusunda birçok sorunun habercisidir. Çünkü her ne kadar gayri resmi olarak yerleşimler gerçekleşse de, kentli bu alanları zamanla sahiplenmiş ve uzun yıllar süren çabalar sonucu süreklilik gösteren bir düzen kurmuştur. Günümüzde bu projelerden dolayı ortaya çıkan protestolara sık sık rastlamaktayız.

Bu tür projelerin günümüzde oldukça yaygın olmasındaki asıl sebep bu tür mekânların yönetilebilirliği konusundaki zorluklardır. Bilindiği üzere bu tür kentlerde merkezi hükümetlerin bu mekânlara hizmet götürmesi oldukça zor olduğundan, kent çeperinde ama kentle ilgisi olmayan bu alanların kentin dokusuna uygun hâle getirilmesi çabası sürekli dikkat çekmektedir. Fakat bu çabalar sosyal reform politikalarından ziyade sert sosyal kontrol önlemlerine, aşırı zorlayıcı polise ve baskıcı siyasi otoriteye yol açmaktadır. Bu bir bakıma hükümetin hizmet sunarak desteklediği kentlilerle dezavantajlı konuma düşen bu kentliler arasında siyasi çatışmaların da habercisidir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 318). Kent nüfusunun bu tür ülkelerde sürekli arttığını da dikkate aldığımızda bu tür çatışmaların sürekliliği rahatsız edici bir durumdur. Yoksulluk sınırı altında geliri olan ve varoşlarda yaşayan

kentliler zamanla refah düzeylerinin yükseltilmesi konusundaki taleplerini giderek daha ses getiren bir şekilde ifade edeceklerdir. Bundan dolayı kentsel büyümeyi yönetme konusunda gerçekleştirilecek politikaların gelecekte karşılaşılacak bu tür büyük problemleri dikkate alması önem arz etmektedir.

Kentsel sorunlar, kentli vatandaşların sosyal, sivil ve siyasi eylemlerinde önemli ölçüde etki yaptığı gerçeğinden yola çıkarak az gelişmiş bu ülke kentlerinde yapılan çalışmalar önemli sonuçlar ortaya koymaktadır: Gelişmemiş veya az gelişmiş ülke kentlerinde dikkat çeken önemli hususlardan biri küresel meselelerle sık sık karşı karşıya kalma sonucu bunalımların yaygın olmasıdır. Kendine, çevresine ve kente yabancılaşmış kentliler devamlı suretle kaygılarıyla, bunalımlarıyla ilgilenmenin yollarını aramaktadır. Avusturalya ve Endonezya'da gençler üzerine yapılan bir çalışmada (Schultz ve ark., 2009) bu tür kaygılarla meşgul olmak zorunda kalan gençler için bir "Küresel Bağlantı Programı" gerçekleştirilmiştir. Bu programa katılan gençlerin bilgi, beceri, özgüven ve arkadaşlık kurma fırsatları sunarak kalıp yargıları ve umutsuzluk duygusunu kırmalarına yardımcı olmak hedeflendi. Bu program bir sivil hareket olarak değerlendirilebilir. Bu program sayesinde hem yerel hem de uluslararası olarak olumlu sosyal değişim için harekete geçmeye motive olduklarını bildiren gençler, kendileriyle ilgili konulara cevap vermek veya aktif katılım sağlamak konusunda özgüven elde etme becerisi göstermektedir. Bu çalışma kentin fiziksel ve nüfus yoğunluğu içinde çeşitli sorunlarla karşılaşan kentli vatandaşlar için bir araç niteliği taşıyan sivil toplum kuruluşlarının varlığını ve önemini vurgulamaktadır (Schultz ve ark., 2009: 1032).

Sivil toplum kuruluşları üzerine yapılan bir diğer çalışma (Qayum ve ark., 2012) ise kaynakları kısıtlı bu kuruluşların etkinliğini analiz etme üzerinedir. Yeteriz sosyal statüler, yoksulluk ve sosyal engeller baskı grubu olarak bu kuruluşların etkilerini sınırlı tutmaktadır. Aile ve sosyal destek eksikliği katılıma psikolojik engel teşkil etmektedir. dinî grupların bu tür kuruluşlara olumsuz bakış açıları da katılımı etkileyen faktörlerden kabul edilmektedir. Kaynak tahsisi, yerel faaliyetler ve adalet dağıtımı konusunda eşitsizlikler de sivil toplum kuruluşlarının etkinlik çemberini daraltmaktadır. Fakat ortaya çıkan en önemli sonuç, bütün olumsuzluklara rağmen bu tür kuruluşların aktif katılımı özellikle yerel düzeyde teşvik ettiği üzerinedir (Qayum ve ark., 2012: ix-x).

Okullarda verilen aktif vatandaşlık eğitimleri ile ilgili Yeni Zelanda'da yapılan bir çalışmada (Wood, 2012) ise öğrencilerin yerel düzeyde aldıkları aktif

katılım deneyimlerinin küresel topluluklara katılım konusunda da etkili olduğunu rapor etmektedir. Öğretmenler ve öğrencilerin aktif vatandaşlık konusunda algıları ve yaptıkları uygulamaların da araştırıldığı bu çalışmaya göre, aktif vatandaşlık algısını anlamak, vatandaşlık eğitimi konusunda daha ayrıntılı bir bakış açısı geliştirmek anlamına gelmektedir (Wood, 2012: 77). Küreselleşen dünyada daha kozmopolit bir aktif vatandaşlık özellikleri çağrısı ışığında, vatandaşlık sorumluluğunun doğasını ve coğrafyalarını anlamak giderek önem kazanmaktadır (Massey, 2016). Eğer Massey'in önerdiği gibi, sorumluluk kimliğin kurulduğu ilişkilerden kaynaklanıyorsa, öğretmenlerin bireysel ve toplu kimliklerinin vatandaşlık inançlarını ve uygulamalarını nasıl bilgilendirdiğini incelemek büyük önem taşır (Wood, 2012: 79).

Azınlık gruplar üzerine Avusturalya'da yapılan bir çalışmaya göre (Peucker ve ark., 2014), ulusal ortalamaya göre düşük performans gösteren bu grupların aktif katılım konusunda eksiklikleri değişik nedenlere bağlanabilir. Gelir düzeyi, meslek tipi, işsizlik, ev sahipliği bu nedenler arasında sayılmaktadır. Bu durum diğer gelişmiş ülkelerdeki azınlık gruplar için de geçerlidir. Bu nedenler aidiyet duygusu ve vatandaşlık performansı konusunda olumsuz sonuçlar doğurur. Böylece özellikle sivil ve siyasi katılımı kolaylaştıran kaynaklara ulaşım sınırlı hâle gelmektedir (Peucker ve ark., 2014: 297-298).

Az gelişmiş ülkelerde yerel düzeyde aktif katılım genellikle düşük düzeydedir. Zaman, para ve toplumsal beceriler kentlinin toplumla etkileşimde bulunma ve topluma katkıda bulunma kapasitesini büyük ölçüde etkilemektedir. Toplumla duygusal bağlantının güçlenmesinde etkili olan bu kapasite aktif vatandaşlığın önemli ateşleyicileri olarak kabul edilmektedir. Yüksek işsizlik oranları ve düşük gelir katılımı sınırlandırmakta ve böylece aidiyet duygusu azalmaktadır. Özellikle Schultz ve ark.'nın (2009) yaptığı araştırma, sivil toplum kuruluşlarının düşük gelirli kentlileri bir araya getirerek seslerini duyurması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun için eğitim programlarının sıklıkla yapılması gerekmektedir. Özellikle eğitim müfredatlarına eklenerek okullarda verilen eğitimlerin öncelikle gençlerin bu konuda hassas olmasına yardım edebilmektedir. Ucuz iş gücü ve düşük maliyet sayesinde küresel ekonomilerin yatırım alanları olarak dikkat çeken gelişmemiş veya az gelişmiş ülke kentlerinin küresel güçlere sunduğu hizmetler yanında kentliler için gerekli politikalar sergilemesi gerekliliği hep gündemdedir.

2.3.TÜRKİYE'DE KENTLİ AKTİF VATANDAŞLIK GÖRÜNÜMLERİ

2.3.1. Türkiye'de Vatandaşlığın Gelişimi

Türkiye, sosyal ve siyasi alanlarda çok önemli gelişmelerin olduğu hem sivil hem de siyasi nitelikteki uzun seferberlik öyküsü nedeniyle dikkate alınması gereken son derece önemli bir devlet olarak görünmektedir. Bu yüzden de vatandaşlığın gelişimi konusunda derin analizlerin yapılması gerekliliği söz konusudur. Türk vatandaşlığının analizini yaparken din, dil, kültür gibi birçok farklı ölçekte değerlendirme yapmak gerekmektedir. Özellikle vatandaşlığın çerçevesi belirlenirken siyasi, sivil ve sosyal hak iddialarının gözetilmesi ve farklılıkların dikkate alınması gerekir. Ama genel olarak bakıldığında Türkiye'de vatandaşlığın sivil, siyasi veya sosyal haklar kapsamında yukarıdan verilmiş olduğu ve aşağıdan talep edilen ve mücadeleyle kazanılan haklardan pek söz edilemediği dikkat çekmektedir (Kadıoğlu, 2012: 171).

Türkiye'de vatandaşlığın gelişimi konusunda II. Meşrutiyet dönemi milat olarak kabul edilmektedir (Üstel, 2009; Kadıoğlu, 2012; Çakmaklı, 2017). Bu dönem genel olarak siyasi krizlerin etkili olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca gittikçe zayıflayan bir imparatorluğun yerine yeni bir devlet kurma çabaları dikkat çekmektedir. Yeni devlet kurma hedefleri bağlamında atılacak en önemli adımlar olarak toplumsal dönüşüm ve değişimi gerçekleştirmek olduğu gerçeği bu dönemde dikkat çekmektedir. Özellikle eğitim alanında gerçekleştirilen yenilikler toplumsal yapının dönüşümünde oldukça etkili olmakta ve tebaadan vatandaşa geçişin ilk adımları atılmaktadır. Bu dönemde dikkat çeken en önemli kavramlar vatan-millet-devlet ekseninde gerçekleştirilen toplumsal dönüşüm çabalarıdır. Parçalanma süreci geçiren "devlet", Batı'da yükselen ulusçuluk akımlarının etkileriyle siyasileşen "millet" ve yitirilen toprakların etkisiyle yeni bir düşünüş biçimine giren "vatan" kavramları o dönemde kapanan bir devir ve hazırlıkları yapılan yeni bir devir için önem arz eden ateşleyiciler olarak bireyin karşısına çıkmaktadır (Üstel, 2009: 95-97).

Bu dönemde gerçekleştirilen siyasi ve sosyal hareketler, vatandaşların dini, kültürel veya siyasi farklı ikilemlerin sınırlarını aşarak akla uygunlukla temellendirilmiş doğru-yanlış davranış sistematiğine sahip olmalarına imkân sağlamaktadır (Üstel, 2009: 320-328). Özerkleşmenin ve bağımsızlaşmanın bir işareti olan bu dönüşüm, imparatorluktan ulus devlete geçişte öznenin vatandaşa

dönüşümünde önemli bir zemin oluşturmuştur (Çakmaklı, 2017). Kuruluş sürecinde gerçekleştirilen politikalar güçlü bir devlet yapılanması hedefiyle gerçekleştirilmiştir ama asıl hedef ise tarih boyunca bireyi ve toplumu devletten uzak tutan anlayışın kırılmasına yönelik hamleler olma özelliğidir. Cumhuriyetin kuruluşu esasen eğitimden sağlığa, ekonomiden siyasete vatandaşın ortak olduğu bir demokratik yönetim anlayışını hedeflemektedir. Çünkü Cumhuriyetin kuruluşu yine birlik ve beraberlik içinde bir araya gelen vatandaşların sayesinde gerçekleşmiş ve bunu hak etmiştir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Türkiye'de sivil, siyasi ve sosyal haklar özellikle Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yukarıdan aşağıya seçkinlerin ortaya koydukları haklar olarak gerçekleşmiştir. Bu vatandaşlık tipinin ortaya çıkışı kentleşme ve ekonomik özgürlük kazanma gibi diğer haklardan çok daha önce kazanılmış bir niteliktir. Özellikle konumuz itibariyle Avrupa ile karşılaştırıldığında kent olgusuyla bağlantısında eksiklik dikkat çekmekte, ulusal birlik elde etme temelli bir anlayış vatandaşlığın temel ateşleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani haklardan ziyade ulusal birliği oluşturmaya yönelik görevler temelli bir vatandaşlık ön plandadır (Kadıoğlu, 2012: 34).

Bu dönemde "makbul vatandaş" anlayışı ön plandadır. Sadece modernleşme hareketlerinin öznesi olarak değil ayrıca yurtseverlik çerçevesine de yerleştirilen bu vatandaşlar batıcılık anlayışına uygun politikalarla güçlendirilmektedir. Hak ve sorumluluklarının farkında olan bireyler olarak vatandaşlar, önceki yönetim sistemlerinin tehdidinden de korunmak amaçlı politikalara da destek vermektedir. 1950'li yıllara kadar olan bu dönem aslında köy-kent gibi en yakın idari çevreye, daha kapsamlı olarak misak-ı milli sınırlarına ve Türkiye Cumhuriyetine aidiyet duygusu geliştirmeye yöneliktir. 1950 ve 1980 yılları arasındaki dönem ise vatandaşlığın yeni bir anlam kazandığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Oy veren, askerliğini yapan ve vergilerini ödeyen bu vatandaş, daha çok siyasi vatandaş olma yönünde izler taşımaktadır. Hatta bu vatandaşların siyasi olma durumu aşırı hâle geldiğinde 80 darbesiyle birlikte üstten gerçekleştirilen yeni bir yapılanma süreci içerisine sokulmuş ve siyasilikten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Ulus devlet anlayışının gereklerini yerine getirmeye çalışan yeni politikalar ve yasal düzenlemelerle vatandaşlığa yeni bir yön verme gayreti içinde yönetenler eğitim programlarını değiştirerek yeni bir anlayış ortaya koymaya çalışmıştır. Amaç, din, dil ve kültürel farklılıkları kendi içinde eriten yeni bir ulus vatandaş tipi geliştirmeye

yöneliktir. Böylece toplumun refah düzeyi yüksek ve daha sağlıklı olacağı düşüncesi belirmektedir (Üstel, 2009: 320-328).

90'larla birlikte tüm dünyada meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümlerin etkisi ile Türkiye yeni bir yönetim anlayışı içerisine girmiştir. Bu dönemde üstten verilen hak ve sorumluluklar ötesinde toplumsal faaliyetlerin önemi anlaşılmış, vatandaşların farklı amaçlarla bir araya gelerek seslerini duyurmaları konusunda yapılanmalara izin verilmiştir. Bu dönemde oluşan sivil toplum kuruluşları toplumsal hak ve özgürlüklerin dile getirilmesi, bireyciliğin öneminin vurgulanması ve katılımcı demokrasi fikrinin benimsenmesi konularında oldukça faydalı oluşumlar olarak dikkat çekmektedir. Esas önemsenmesi gereken nokta, bu tür kuruluşların bu dönemde devletten bağımsız toplumsal yaşamı harekete geçirmesi ve yukardan yönetilen yönetim anlayışı yerine görev temelli vatandaşlık anlayışının benimsenmesine yardımcı olmasıdır. Devletin ancak bu şekilde güçleneceği düşüncesi giderek artmaktadır. Demokratik yönetim anlayışına vurguyu gördüğümüz bu dönem, bireysel veya toplumsal özerklik, çoğulculuk ve hak ve özgürlüklerin verilmeyip alınması gerektiğinin vurgulandığı dönemdir (Keyman & Gumuscu, 2014: 155).

2000'li yıllar itibariyle ise bu tür gelişmelere ek olarak Avrupa Birliği uyum sürecinde gerçekleştirilen politikaların da etkisiyle sivil toplum kuruluşlarının daha da güçlendiğini ve katılımcı anlayışın önemi giderek daha da artmaya başladığı görülmektedir. 2001-2004 yıllarında kabul edilen anayasa değişiklikleri ile temel hak ve hürriyetlerin kapsamı genişletilmiştir. Bu süreçte ulus vatandaşlık anlayışında dönüşümlere tanık olunmaktadır. Yapılan düzenlemeler dilsel, dinsel ve kültürel farklılıkların normal karşılanmasına yardımcı olmaktadır ve farklılıkları, çeşitlilikleri içinde barındıran toplum anlayışı önem kazanmaktadır. Bunun için gerçekleştirilen iki önemli süreç dikkat çekmektedir. Bunlardan biri vatandaşlığı yalnız kimlik ve pasaport vatandaşlığı olarak görüp ulusal seçimlerde oy kullanma hakkı verme görüntüsünden uzaklaştırıp, dilsen, dinsel ve kültürel farklılıkları kapsayan yeni bir kavramlaştırma yapmaktır. Farklılıklar ve çeşitliliğe paralel olarak haklar ve sorumluluklar da farklılık ve çeşitlilik gösterebilir anlayışı hâkimdir. İkincisi ise Türk ulusal kimliğinin oluşumu sırasında yaşama geçirilen dışlama ve özümseme politikalarının öncesinde bu toprakları zenginleştiren geçmiş kimlikleri hatırlama girişimlerini içeren süreçtir (Kadıoğlu, 2012: 46-48).

Kısacası Osmanlı'dan günümüze vatandaşlık anlayışı genel olarak yukardan hak ve sorumlulukların verildiği ve gerektiğinde yeni politikalarla dönüşüme uğratıldığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanmış, özgür ve aktif vatandaşlar yerine sadece görev ve sorumluluklarını yerine getiren iyi ve pasif vatandaşlık anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Bireyin topluma, toplumun da devlete karşı vazifelerini vurgulayarak gelişim gösteren bu anlayış günümüze kadar gelişimini göstermiştir (Kadıoğlu, 2012: 181). Yani haklardan çok vazifeye dayalı olan bir anlayışın ön planda olduğu açıktır. Bu yüzden de son dönem gelişmelerle birlikte Türkiye'de vatandaşlık devlet merkezli, milliyetçi, pasif ve cumhuriyetçi olarak tanımlanabilmektedir (Çakmaklı, 2015: 432). Pasif vatandaşlar, daha önce de ifade edildiği gibi devlete karşı olan görevleri itibariyle tanımlanmaktadır ve bireysel haklar ve farklılıklar nadiren vurgulanmaktadır. Devlet merkezli yapılanma tarafından oluşturulan bu tip, farklılıkları göz ardı eden ve devletin birey üzerindeki egemenliğini önemseyen bir anlayıştır.

Devlete karşı görevlerini yerine getirme konusunda aktif, ancak haklarını devlete karşı koruma konusunda pasif (Bee & Kaya, 2017: 302) olan bu vatandaşlık anlayışı günümüzde dönüşüme uğramakta, her konuda aktif vatandaşlık anlayışı Türkiye'de de faaliyetlerle kendini göstermeye başlamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarını merkeze alarak sosyal uyumu geliştirme ve bireyleri ve toplumu sorumluluk almaya teşvik eden bu vatandaşlık tipidir. Hakların ve sorumlulukların ele alınabileceği ve kazanılabileceği daha küçük yapıları temsil eden bu kuruluşlar, yerel yönetimlerle işbirliği halindedir ve bireyi devletten uzaklaştırma eğilimi göstermektedir (Çakmaklı, 2015: 432). Fakat bireyi devletten uzaklaştırmak ifadesiyle olumsuz bir durumdan çok devletle işbirliği içinde bir anlayışa karşılık gelmektedir. Devletten hizmet beklenen yerlerde sorumluluk alarak yönetime katkı sağlamak, sosyal bağlılık ve çeşitliliğe tolerans göstermek ve ortak bilinç geliştirmeye yönelik katılımlar gerçekleştirmek aktif vatandaşlığın temel prensibi olarak dikkat çekmektedir. Böylece toplumsal refah düzeyinin artmasıyla daha kolay yönetilebilir bir toplum anlayışı ile devlete yardımcı olan bir durum ortaya çıkmaktadır. Komşuluklardan başlayarak mahalle ve yerel yönetimlere katılım ağır işleyen devlet politikalarının etkin hâle gelmesine de yardımcı olabilecektir.

Bu bağlamda aktif vatandaşlık toplum katılımı ve sivil eylemlere teşvik eden bir politika aracı olarak günümüzde önemli derecede dikkat çekmektedir. Türkiye'de eğitim müfredatlarındaki değişiklikler, sivil toplum kuruluşlarının etkin hâle

getirilmesine yönelik politikalar ve demokratik katılımı teşvik eden uygulamalar bu önemi giderek daha da artırmaktadır. Bir politika aracı olarak devletin yükünü hafifleten bu uygulamalar, özellikle kentlerde ortak bilinç oluşturularak düzenli ve sağlıklı bir toplum ve çevre anlayışı kazandırmayı hedefleyebilmektedir. Dayanışmayı artırarak birlik ve beraberliğe katkı sağlamak, siyasi katılımı teşvik ederek yönetsel faaliyetlerin etkinliğini artırmak ve son olarak sivil katılımın sergileneceği kuruluşları güçlendirerek refah düzeyi yüksek bir toplum anlayışı da diğer önemli hedefler olarak görülmektedir.

2.3.2. Kent ve Kentlilik Bilincinin Gelişimi, Türkiye'de Kentlileşme

Kentleşme kavramı günümüzde sermaye, sınıf ilişkileri ve devlet politikaları ile sık sık ilişkilendirilmektedir. Kentlerde kamu kaynaklarına sahip olmak, kamusal alanları şekillendirmek ve farklı çatışmalarla kentli vatandaşa erişim sağlamak bu ilişkilendirmenin temelidir. Fakat asıl manada kentleşme toplumsal yapıdaki ilişkiler bütünü olarak görülmektedir (Sadri ve ark., 2005: 78). Kentleşme beraberinde sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve demografik özellikleri içinde barındıran bir süreçtir. Bir yere kent veya kır diyebilmek için belli kriterler vardır: yerel yönetim kriteri (kentin belediye teşkilatı bulunur), planlama kriteri (planlı bir yerleşme, fiziki yapının düzenlenmesi kent için önemlidir), nüfus kriteri (nüfus kriteri ülkeden ülkeye değişiklik gösterir, Türkiye'de 20000 nüfustan fazla yerler kent olarak nitelendirilir), ekonomik kriter (kentlerde iş imkanları kıra göre daha çabuk gelişir, tarımdan kopularak sanayi ve hizmetler sektörü işlerlik kazanır) (Çınar, 2013: 93-94). Bu kriterlerin gelişimini Türkiye açısından değerlendirmek için Türkiye'de kentleşmenin tarihine bakmak gerekliliği doğmaktadır.

Türk kent tarihi incelendiğinde İslam öncesi ve İslam sonrası şeklinde bir bölümlendirme yaparak konuya başlamak yerinde olacaktır. İslam öncesinde kale, "şehristan" ve "ribat" unsurlarından bahsedilirken, İslam sonrasında bunların yanında "Cuma Cami-i" de eklenerek Türk kent sistemindeki dönüşümden bahsetmek gerekir. Kale idari merkez olarak işlev görürken, "şehristan" kentlilerin yaşadığı alanı ifade etmekte kullanılırdı. "Ribat" kavramı ise dış mahalleleri yani yarı göçebe olanları, geçici olarak bu kentleri mesken edinmiş sakinleri ifade etmek için kullanılırdı. Bu göçebe halk çoğunlukla pazar kurarak kentlilerle ticari alışverişte bulunanları kapsamaktaydı. "Cuma Cami-i" ise önce kale içinde daha sonra ise

şehristanda varlığını devam ettiren ticari yaşamın merkezi konumundaydı (Çınar, 2013: 19).

Türkiye'de kentleşme, özellikle on üçüncü yüzyılda göçler sonucu Osmanlı'nın Anadolu'ya yerleşmesiyle başlayan süreçle başlayarak irdelenmesi gereken bir konudur. İlk dönemlerde Bizans'tan alınan yerleşim yerlerinin fiziksel dokusu korunmuş ve sadece İslami unsurların eklenmesi gerçekleşmiştir. Ele geçirilen yerleşim yerlerine ilk iş olarak cami, medrese, zaviye inşa edip tüccarları, din âlimlerini ve Türk nüfusu buralara yerleştiren yöneticiler aynı zamanda yeni yerleşim yerleri kurmayı da unutmamışlardır. Tarihi belgelerde "Cuma kılınır, pazar durur yer" olarak tanımlanan kentler, özellikle nüfus yapısını içinde barındıran toplumsal özellikleri yanında idari fonksiyonları ve ekonomik özellikleri ile göz önüne alınmaktadır. Kent sakinlerinin yaşam şartlarının yerine getirilmesi için gereken hizmetler için idare sistemi, üretim ve pazarlama için mekân teşkil etmesi ve en önemlisi de kentlinin ihtiyaçlarını karşılaması için onu besleyecek kırsal bir alanın varlığı bu kentlerin önemli özelliklerindendir. Sürekli olarak savunulma ihtiyacı duyulan bu alanların kaleleri merkeze aldığı bir fiziksel yapıya sahip olması şaşırtıcı değildir. Fakat Osmanlı ile birlikte sınırların giderek genişlemesi ve artık kentleri savunma ihtiyacının azalması ile birlikte kale kent yerine açık kent görünümlerinin fazlalaştığı bir dönem dikkat çekmektedir (Kayaer, 2015: 16-24).

Osmanlı'nın ilk zamanlarından itibaren mevcut kentler geliştirilmiş ve küçük yerleşim alanları daha önce de ifade edildiği gibi nüfus yapıları ve idari-ekonomik gereksinimler sebebiyle kentlere dönüştürülmüş ve giderek sayıları artmıştır. Ticari işlerle uğraşanların kentin ekonomik ve toplumsal yapısına katkısı dikkate değerdir. Çünkü eşraf olarak bilinen bu tüccarlar hem kentli olarak aileden gelme zanaatlarını devam ettirmek için yetkin insanlar yetiştirme hem de güçlerini devam ettirebilmek için idari birimlerle koordineli olarak çalışma becerisi göstermek mecburiyetindedir. Bu nedenle eşrafın kentle özel bir ilişkisi vardır. Osmanlı döneminde kargaşa, idari sorunlar ve güven vermeyen siyasi otoriteler ticari yaşamı çok fazla olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı da hem kentin gelişimi konusunda hem de toplumun idaresi konusunda tüccarların gücü elinde bulundurma çabasına tanık olunmaktadır (Özcoşar, 2015: 132).

Tanzimat dönemi, idari, sosyal ve ekonomik dönüşümler yanında kentleşmeyle ilgili değişimlere de sebep olan önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. İdari yapılanmalar çerçevesinde bakıldığında meclisli sistemin yerel

yönetimlerde faal olmaya başladığı bu dönemde, yukarıda değinildiği gibi gücü elinde bulundurmak isteyen tüccar gibi sermaye sahiplerini tamamen saf dışı bırakmak yerine onları da belirli sınırlar doğrultusunda yönetime ortak etme teşebbüsü dikkat çekmektedir. İdari, ekonomik ve adli alanlarda kentli temsilcilerin de katılacağı bu meclisler, seçimle gelmeleri ve kent yönetimine belli kural ve kanunlar çerçevesinde dâhil edilmeleri bağlamında önemli bir adım olarak görülmektedir. Bunun yanında gayrimüslimlerin de bu meclislerde yer almaya başlaması diğer bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat ile birlikte nüfuslarına bakılmaksızın kent sakini olan gayrimüslimlere üye bulundurma hakkı tanınması, bu grupların da kentin gelişiminde etkili olmalarına sebep olmuştur. Kentlerdeki siyasi çatışmaların da önünü açan bu değişiklik Cumhuriyetin kuruluşuna kadar kentlerin otoritesini ele geçirmeye çalışan tüccarlar ve gayrimüslimler arasında süregelmiştir. Özellikle o dönemde gayrimüslimlerin ticaret konusunda daha aktif olmaları münasebetiyle kentlerin yönetiminde daha çok söz sahibi olmaları imkânı ve Avrupa ile olumsuz münasebetler dolayısıyla bu kesimin Müslümanlar tarafından bertaraf edilmeye çalışılması önemli çatışma nedenleri olarak görülmektedir (Özcoşar, 2015: 139).

Kentlerin gelişiminde idari yapılanmalar kadar ulaşım ağı da önemli bir etkiye sahip olmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde Ortadoğu, Asya ve Avrupa arasında geçiş coğrafyasını oluşturan boğazlar ve Anadolu'nun Osmanlı'nın elinde olması önemlidir. Osmanlı döneminde geliştirilen ulaşım ağları üzerindeki kentsel alanların daha çok gelişim gösterdiği tarihi kayıtlarda açıkça belirtilmektedir. Osmanlı kentlerinin bir diğer önemli unsuru da mahallelerin yapısıdır. Sadece fiziksel yapı olarak değil ayrıca idari ve sosyal yapının da önemli bir özelliği olarak dikkat çeken bu birimler genel olarak etnik ve dinî grupları bir araya getirmektedir. Bazı dönemlerde dinî mensubiyetleri farklı olan grupların da bir arada yaşadıkları mahalleler de dikkat çekmektedir. Bundan dolayı da Osmanlı döneminde mahalle temelinde genel olarak dayanışmanın üst düzeyde olduğu, hukuki birlik özelliği taşıyan ve herkesin birbirinin davranışlarından sorumlu olduğu bir coğrafya önem kazanmaktadır. Bu bakımdan asayişin sağlanması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesinde mahallenin önemli bir yeri olduğu açıktır (Kayaer, 2015: 28-29).

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte reform hareketleri kentlerin gelişiminde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Savaşlar sonrası aşırı bir yıkım yaşayan bir toplumun daha sonra yeniden yapılanma sürecine girmesi, ticari faaliyetlerin

artırılma çabası ve toplumsal huzurun sağlanmasına yönelik mücadeleler, kentlerin gelişimiyle paralellik göstermiştir. Özellikle demokratik yönetim sistemi yerel yönetimlerin de güçlenmesine katkı sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde dış kaynaklı borçlanmalar, kooperatiflerin kurularak kentlinin de ticari faaliyet ve yapılanma süreçlerine dâhil edilmesi önemli gelişmelerdir. Fakat daha önce değinildiği gibi yeni kurulan bir ulusun gücünü ve merkeziyetçiliğini yeniden kazanması için sanayileşmeye ve istihdama önem vermesi, bu dönemde kentlerin göz ardı edilmesine veya başka bir deyişle daha yavaş bir gelişim göstermesine sebep olduğunu da dikkate almak yerinde olacaktır. Bu ilk dönemlerde bireylerin kendi gereksinimlerini kendi çabalarıyla giderme çabası olarak barınma konusunda kurulan kooperatifler dikkat çekmektedir (Çoban, 2012: 79). Daha sonraki süreçte yerel yönetimlerin barınma konusunda yetkilendirilmesi de önemli bir gelişme olmuş, fakat gerek maddi elverişsizlikler gerekse yönetim zafiyetleri yerel yönetimlerin düşük bir başarı göstermesine sebep olmuştur (Şengül, 2001: 74). Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk dönemleri kırsal faaliyetlerin ağırlıkta olduğu ve kentleşmenin fiziksel olarak yavaş ilerlediği bir süreci temsil etmektedir.

II. Dünya savaşı ile 1980'lere kadar olan dönem ise emek gücünün kentleşmesi dönemi olarak değerlendirilmektedir (Şengül, 2001: 76-86). Sanayileşme atılımları ve tarımsal makineleşmeyle birlikte kırsal alanda istihdam fazlalığı ortaya çıkmış, kent hizmet sektörü ve sanayi istihdamı için kentlere göçler başlamıştır. Kırdan kente göçlerle birlikte konut sorunları yine etkisini göstermiş ve gecekondulaşma son derece artış göstermiştir. Hatta 1950'li yıllar ile birlikte çıkarılan kanun ve düzenlemelerle apartmanlaşma da artmaya başlamıştır (Kıray, 2007: 140). Konut kredileri ve devletin konut sorununa el atması ile birlikte 60 yıllardan sonra kentleşme konusunda önemli adımlar atılmaya başlamıştır. Hatta bu süreçte devlet tarafından oluşturulan beş yıllık kalkınma planlarında kentleşme, konut sorunları ve kamu alanlarının düzenlenmesi ile ilgili konularla ilgili düzenlemelerin hedeflenmesi kırdan kente göçlerle yoğunlaşan kent mekânının düzenlenmesi konusunda önemli adımlar olmuştur.

1980'lerle birlikte sermayenin kentleşmesi (Şengül, 2001: 87) olarak nitelendirebileceğimiz yeni bir kentleşme dönemi başlamıştır. Küresel ölçekte bakıldığında ekonomik krizlerin büyük etkisini gördüğümüz bu dönem, Türkiye'nin küresel ölçekte söz sahibi olabilmek ve uluslararası ilişkileri geliştirmek bağlamında hamlelerine tanık olunmaktadır. Kent alanlarının yeniden yapılanması ve yeni

projeler kente yeni işlevler yüklemiş ve küresel değişikliklere uyum sağlama çabaları mekânlarda farklı dinamiklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Aslanoğlu, 2000: 98). Sosyal devlet anlayışının daha fazla değinildiği ve kanunlarla sağlamlaştırıldığı bir dönem söz konusudur. Neoliberal politikaların ağırlıkta olduğu bu dönemle birlikte devlet ve yerel yönetimlerin güçlendiğine ve toplu konut projeleriyle orta gelirlilerin ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışıldığına tanık olunmaktadır.

90'lı yıllarda kurulan TOKİ kentleşmenin en önemli aracı olarak bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. Özelleştirme idaresi gibi kurumlar ve özelinde yerel yönetimlerle birlikte koordineli çalışan TOKİ, sadece konut değil yaşam alanları da üreterek hem ekonomik açıdan piyasanın canlanmasına hem de toplumsal açıdan kentlilik bilincinin gelişiminde önemli görevleri yerine getirmektedir. Ayrıca belediyelerle birlikte devletin yereldeki yansımaları olduğundan TOKİ tarafından gerçekleştirilen tüm faaliyetler devletle birlikte anılmakta ve başarısı siyasi meşruiyet kazanımı için önem arz etmektedir. Günümüzde halen etkinliğini gördüğümüz bu kurum lüks konutlar yanında sosyal konutlara da ağırlık vererek düşük gelirli vatandaşların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır.

Gerçekleştirilen bu idari ve ekonomik politikalar, kentlerin fiziksel yapısı yanında kentlilerin kente olan bağlılıklarını da etkilemektedir. Dolayısıyla bilincin oluşumunda siyasi politikalar önemli bir yer bulmaktadır. Bunun yanında bireysel, sosyal, ekonomik ve fiziki faktörler de kentlilik bilinci oluşumu ve gelişiminde etkili olabilmektedir. Yaş, cinsiyet, medeni durum gibi özellikler bireysel faktörler olarak sayılabilir. Boş zaman aktivitelerinin uygulanma biçimleri, eğitim ve kentlilere sunulan sosyal ve ekonomik imkânlar ise diğer faktörlerdir. Kentin fiziki özellikleri de önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir: alt yapı düzenlemeleri, parklar ve yeşil alanlar, kent kurumlarının yeterliliği ve genel olarak kamusal alanın kentlinin ihtiyaçlarını karşılayacak derecede olması gerekmektedir. Böylece kente aidiyet duygusu rahatlıkla gelişebilir, kent sahiplenilir ve en önemlisi kamusal alana katılımın artmasıyla birlikte kentlilik bilinci de paralel olarak artış gösterir.

Kenti sahiplenmek konusunda önemli bir olgu olarak karşımıza çıkan kentlilik bilinci, gerçekleşen ekonomik ve siyasi politikaların etkili olmaması durumunda sosyal bozulmalara bağlı olarak gerileyebilmektedir. Bireyin yaşadığı kente bağlılığı kentin kamusal alana katılması, kentin gelişimine katkıda bulunması ve en önemlisi de sosyal yönden kendini yabancılıktan kurtarması bağlamında önem kazanır. Bu yüzden de birey ile ekonomik, idari ve sosyal oluşumların ilişkili olması

gerekliliği ön plana çıkmaktadır. İdari yapılanmaların yükünün giderek artmasıyla birlikte kentlilik bilincinin oluşumunda bireysel faaliyetlere ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bunun için kentlinin yaşadığı kente ve toplumsal yapıya kendini adaması gerekliliği önemlidir (Sadri ve ark., 2005: 81). Ayrıca kentlerde, kamusal alan ve özel alanlarda katılımı artırmak için iletişim kanallarının kullanılması da etkili olabilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de kentlerin son yıllarda idari ve ekonomik hamlelerle hızlı bir gelişim göstermesi, fakat kentlinin kentlileşme düzeyinin yavaş veya bozuk ilerlemesi sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentlerin ikinci plana itildiği veya kent mekânının fiziksel bir alandan ibaret olduğunu düşünen mantık çerçevesinde bu tür kentlileşme olgusunun ve kentlilik bilincinin gelişemeyeceği gayet açıktır. Devletin yerel politikalarla üstlendiği yük giderek artmakta ve kentlinin de içinde olduğu politikalar benimsenmeye çalışılmaktadır. Kentli ile devletin bir arada olduğu yönetişim anlayışı en önemli gelişmeler arasındadır. Kentli olarak vatandaş görev ve sorumlulukları yanında kentin fiziksel, ekonomik veya sosyal yapılanmasına hem fikir olarak hem de faaliyet olarak katkıda bulunmaktadır. Böylece hem devletin yükü hafiflemekte hem de kentlinin kentli olma bilinci giderek artmaktadır.

2.3.3. Sosyal Katılım Bağlamında Kentli Aktif Vatandaşlık

Kentler farklı kültürlerin, sınıfların, toplumsal yapıların bir araya geldiği mekânlardır. Bir yerleşmenin kent olarak nitelenebilmesi için bu tür farklılıklar yanında nüfus hareketleri, gelenekler, aile yapıları ve hatta konut tipleri gibi unsurlar da önem arz etmekte (Çınar, 2013: 95) ve toplumsal yaşam bu unsurlar etrafında şekillenmektedir. Bireysellik, yabancılaşma ve kamusal alanların kullanımında azalmalar bu farklılıkların belirgin hâle gelmesinden ve bu unsurların birleştiricilik özelliğini kaybetmesinden kaynaklanabilmektedir. Bundan dolayı kentsel alanlarda sosyal, siyasi veya sivil katılımı daha etkin hâle getirmek kentin birleştiriciliğini, kentle ilgili kurumların yapıcı politikalarını ve dolayısıyla toplumsal yapının sağlam temellere oturtulmasını sağlamakta yardımcı olmaktadır. Fakat günümüz kentlerine baktığımızda şiddet, suç, istismar gibi sosyal bozulmalar ve hava kirliliği, bakım-onarım hizmetlerinde aksamalar gibi fiziksel ve buna bağlı olarak siyasi bozulmalar daha çok dikkat çekmektedir. Bu tür olumsuz davranışlar ise sosyal izolasyon benzeri sorunların ortaya çıkmasına ve böylece yaşam kalitesinin giderek düşmesine

sebep olmaktadır. Memnuniyetsizlik, imkânı olanların bu kentsel alanları terk etmesine sebep olurken, imkânı olmayanlar için tamamen bir yıkım olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece ayrışmalar giderek daha çok artmakta ve katılım konusunda azalmalar ortaya çıkmaktadır. Günümüz yönetimlerinin en önemli sorunlarından biri de katılımdaki zayıflık nedeniyle bunun artırmanın yollarını aramak üzerine olmuştur.

> Bütün sosyal ilişkiler iki tip insan iradesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Birincisi temel iradedir: insan faaliyetini geriden destekleyen ve yönlendiren temel, içgüdüsel, organik eğilimdir. İkincisi keyfi iradedir: geleceğe göre insan faaliyetini belirleyen kasıtlı, amaçlı istemli biçimidir. Temel irade, köylülerin ve zanaatkârların ya da "ortak" insanların yaşamına hükmederken, keyfi olarak iş adamlarının, bilim adamlarının, otoritelerin ve üst sınıf üyelerinin faaliyetlerini karakterize eder. Burada Tönnies'in cemaat cemiyet kavramlarına benzer bir ayrım dikkat çekmektedir (Jenks, 2005: 177).

Temel irade sahiplerinin keyfi irade sahiplerinin olduğu mekânlara göçü, başka bir deyişle küçük kentlerden büyük kentlere veya kırdan kentlere gerçekleşen göç, kent nüfusunda sürekli değişime sebep olmaktadır. Kırdan gelenlerin tutum ve davranışları kentlerde değişime uğramakta ve toplumsal yapı da değişmeyi etkilemektedir. Kentli olma derecesine göre farklılıklar gösteren bu değişme katılımın çerçevesini de çizmektedir (Kartal, 1992: 2). Sosyal sermayenin gelişimi, dönüşümü ve değişiminde önemli bir etken olan bu göçler, kentlinin faaliyetlerini belirleyen önemli unsurlardan biridir. Sosyal sermayenin gelişimine yönelik hamleler, katılımın artırılmasında da önemli ölçüde faydalı olabilmektedir. Yüksek sosyal sermaye sahibi kentlilerin, katılım düzeyinin yüksek olduğu ifade edilmektedir (Esau, 2009: 400). Sosyal sermayenin derecesinde en etkili olan katılım türü ise sosyal dayanışma bağlamında değerlendirebileceğimiz sosyal katılımdır. Halkın kültürünün karşısında olarak kentlilerin kültürü (Mardin, 2009: 25), modern hayatın veya hukuk, ekonomi ve kurumsal yapının savunucusu olarak dikkat çekmektedir. Bu savunuculuğu etkin şekilde devam ettirmenin yolu ise sosyal dayanışma gerçekleştirerek toplumsal yapıyı güçlendiren kentlilerdir. Çünkü küreselleşme maskesi altında farklı kültürel faaliyetlerle kentliyi kıskacı altına alan politikalardan kurtulmanın yegâne çözüm yollarından biri budur.

Türkiye'de sosyal dayanışma bağlamında toplumu güçlendirmenin ilk adımı aile yapısından geçmektedir. Yerleşme ve ikametin temel unsuru olan bu özel alan Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Günümüzde teknolojinin evin içine aşırı

derecede girmesiyle aile yapısında değişiklikler veya dönüşümlere tanık olunsa da yine de kültürel yapısı ve aile üyeleri arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda dikkate değer özelliklere sahiptir. Öncelikle komşular arası ilişkiler bağlamında mahallenin temel unsuru olarak da görülen ev, sosyal dayanışmanın en temel örneğini teşkil etmektedir. Çocukların yetiştirilmesinden, karı-koca ilişkilerine kadar halen geleneksel yapısından izler taşıyan bu yapı kent yaşamında önemli bir yere sahiptir. Özellikle yerleşik hayatla birlikte insan ve mekân arası ayrılmazlığı işaret eden mahalle, bireyin kendini kente bağlaması ve aidiyet duygusu hissetmesinde öncelikli şarttır (Alver, 2009: 118). Kentin özü olarak görülen bu yapılar, kentin yoğunluğuyla paralel izler taşır ve kentin yapısal düzeniyle ilişkili bir gelişim gösterir. Bir başka ifadeyle, özel alanını terk ederek ekonomik, siyasi veya sosyal ihtiyaçlarını karşılamak isteyen birey için ilk adım olan bu oluşumun düzeni ve yapısı kentin düzenine ayna olma özelliğine sahiptir.

Türkiye açısından sosyal dayanışmanın diğer bir önemli yapılanması olarak da mescit ve camiler gösterilebilir. Ev gibi mahalle içerisinde temel mekân olarak değerlendirilen bu oluşumlar, özel alan gibi mahalle içerisinde kentli olarak bireylerin sosyal-kültürel sermayeye katkı sağladıkları mekânlardır. Her namaz sonrası mahalle üyelerinin bir araya gelerek komşuluk düzeyinde paylaşımlar yaptığı, bunun yanında kentin ve daha ötesinde devletin genel unsurlarının paylaşıldığı mekânlardır. Bir bakıma sermaye birikimi ve toplumsal bilincin gelişiminde önemli bir yere sahiplerdir. Camiler yanında kahvehanelerin de benzer rolünden söz edilebilir. Ortak paylaşımların gerçekleştirildiği bu alanlar, ev veya sokakta kurulmayan ilişkilerin kurularak, kültür ve kimlik paylaşımının gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Bu mekânlar ayrıca camiler gibi komşular arasında ekonomik durumları zayıf olanların belirlenerek yardım edilen, işi olmayanlara iş bulma imkânı sağlayan veya sosyal, siyasi veya sivil katılım öncesi ön hazırlıkların yapıldığı yerlerdir (Alver, 2009: 120).

Dolayısıyla evden başlayarak mescitler ve kahvehaneler gibi mahalle içerisindeki bu alanlar katılımın temel mekânları olarak dikkat çekmektedir. Özellikle sosyal dayanışma bağlamında ilk adımın gerçekleştiği bu yerler daha sonra kentin geneline yayılabilme özelliğine sahiptir. Çünkü bu oluşumlar mahalle düzeyinde kentle iç içedir. Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler ve popüler kültürün etki göstermiş olduğu davranış biçimi olarak bireyselleşmeyle, hoşgörü ve katılımın

giderek azaldığı yönünde çalışmaların[21] temel faktörü gönüllülük eksikliği olarak ifade edilebilir. Sosyal dayanışma bağlamında ev, mahalle ve kent düzeyinde faaliyetlerde hiçbir maddi getiri beklememe, çıkar gözetmeme veya gönülden yapma gibi özellikler gönüllü olmayı anlatır. Sosyal dayanışma, çevreye yönelik faaliyetlerin devamlılığı ancak gönüllülük üst düzeyde olduğu sürece gerçekleşebilir. Toplumsal faaliyetlerde genel olarak çocuk, eğitim, sosyal yardım ve çevre alanlarında eksiklikler olduğu, özellikle çocukların eğitimine daha fazla ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Bu tür faaliyetlerde gönüllü olma eksikliği ve bireylerin bu konuda eğitilmemiş olması dayanışmanın etkinliğini sınırlandırmaktadır (Şentürk ve ark., 2016: 306).

Gönüllülük faaliyetlerinin temel aracısı olarak dernekler, kulüpler ve en genel anlamıyla sivil toplum kuruluşları burada önem kazanmaktadır. Mescit, kahvehaneler veya kamusal alanlar gibi toplumsal faaliyet mekânlarının gönüllü faaliyetler için olsa da esas olarak bu tür kuruluşlar daha etkin konumdadır. Motivasyon sağlamada önemli bir etkiye sahip olan bu aracı kuruluşların varlığı dayanışmayı, işbirliğini ve aktif olmayı desteklemektedir (Şentürk ve ark., 2016: 307). Karşılık beklemeden, çıkar gözetmeden ve motive bir şekilde gönülden yapılan gönüllü faaliyetlerin sürekliliğini sağlayan bu kuruluşların varlığı öncelikle aile, mahalle ve arkadaş çevresiyle ilintilidir. Kentlileşme veya kentlilik bilinci kazanmanın da önemli aracılarından olan bu kuruluşlar sosyalleşme ve bütünleşme ve dışardan gelenlerin kente daha rahat ayak uydurmasında önemlidir.

Günümüzde sıkça karşılaştığımız kermes, yardım kampanyaları gibi faaliyetlerin bu tür kuruluşlar aracılığıyla yapılması aktif vatandaşlık unsuru olarak dikkat çeken gönüllülüğün temel aracısıdır. Fakat kurumsal açıdan bakıldığında Türkiye'de aktif vatandaşlık görünümlerinin düşük düzeyde olduğu birçok çalışmada ortaya çıkmıştır (Şentürk ve ark., 2016; Steenekamp & Loubser, 2016; Bee & Kaya, 2017: 314; Kıncal & Kartal, 2015; Çakmaklı, 2015). Bu düşüklüğün gönüllülük faaliyetlerindeki eksiklikle ilgili olduğu açıktır. Vatandaşların eğitim ve bilgiye erişim düzeylerine de etki eden bu durum, özellikle sosyal katılımın boyutunu açığa çıkarmaktadır. Dernek, kulüp veya STK gibi kurumsal örgütlenme şekliyle ilişkili olan sosyal katılım, sosyal dayanışmanın eksikliğini de ifade edebilme özelliğine sahiptir (Kıncal & Kartal, 2015: 258-259). Toplumsal yapının ve işlevselliğin, güven

[21] Dindarlık, sosyal hareketlilik ve katılım ile ilgili mahalle düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Blau, 2004: 107

konusunun ve organik yapının bu katılımı önemli ölçüde etkilediği ve çıkar temelli davranışların kurumsal hareketlilik bağlamında önemli olduğu bahsettiğimiz bu çalışmalarda dikkat çekmektedir.

Bireysel temelden ziyade kurumsal olarak aktif vatandaşlığın düşük düzeyde olması (Steenekamp & Loubser, 2016: 132), güven ve hoşgörü eksikliğiyle ilişkilidir. Siyasi, sivil ve özellikle sosyal katılım açısından oluşturulan kurumların süreklilik konusunda zayıflığı ve ancak yukardan baskılarla faaliyet gösterme özelliğine sahip olması bu eksikliklerin temel sonucundan kaynaklanmaktadır. Yani hareketlilik ve sürekliliğin vatandaşlardan ziyade idari yapıyla yukarıdan gelmesi nedeniyle, toplumsal kurumların etkinliği ancak yönetenlere bağlıdır sonucu çıkarılabilmektedir. Özellikle demokratik oluşumlar açısından da değerlendirildiğinde durumun ciddiyeti daha çok dikkat çekmektedir.

Sosyal dayanışma bağlamında aktif vatandaşlık faaliyetlerine verilebilecek en önemli örnek olarak depremler sonucu gerçekleşen yıkım bölgelerinde gerçekleştirilen faaliyetler verilebilir. Örneğin Ağustos 1999'da Marmara bölgesinde gerçekleşen deprem sonrası bölgede benzeri görülmemiş çabalara tanık olunmuştur. Sosyal ve ekonomik zararların minimuma indirilmesi için devlet yanında vatandaşların da gönüllü faaliyetleri önem arz etmektedir. Depremin zararlarını telafi etmek için anında gerçekleştirilen faaliyetler ve STK'ların etkinliği aktif vatandaşlık açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye'de sivil toplumun benzersiz deneyimi olarak değerlendirilen bu faaliyetler, devletin bireylerin acil ihtiyaçlarına anında cevap verememesi durumunda sivil toplumun harekete geçerek temel ihtiyaçları karşılamaya yardım etmesini kapsamaktadır. Bu gibi olaylar, aktif vatandaşlığın ortaya çıkmasına, sivil ve sosyal katılımda bulunmaya motive edilmesine ve sonuç olarak sosyal dayanışma, bütünleşme, sivil-siyasi aktivizme yol açacak katılım biçimlerinin gelişmesine yardım etmektedir (Bee & Kaya, 2017: 313-314).

Sosyal ve sivil dayanışma bağlamında diğer bir örnek olarak "Güven park olayı" verilebilir (Mutlu & Batmaz, 2013: 149). Kente sahip çıkılması konusunda gerçekleştirilen bu aktif vatandaşlık faaliyeti kentlinin yöneten temelinde kentin fiziksel yapısına müdahalesinin kabullenememesinden kaynaklanmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi kentlilik bilincinin oluşumunda önemli bir yere sahip olan bu tip davranışlar, kentlinin yaşamının büyük kısmını geçirdiği kamusal alanda isteği dışında meydana gelen değişimlere tepki göstererek bir dayanışma örneği

göstermesiyle sonuçlanmıştır. Kısacası bu tür faaliyetler, teknolojik ağların kullanılmasıyla kentin fiziksel değişimine gerektiğinde tepki gösterilmesi için katılımcı davranışlar göstermek kentlilik bilincinde etkili bir olgudur.

Kentlilik bilinci güçlenmesiyle ile ilgili bir diğer örnek olarak Gezi olayı verilebilir. İstanbul'da yeşil alanın savunulması girişimi olarak karşımıza çıkan Gezi olayı siyasi ve sosyal değişim açısından etkili bir faaliyettir. Yine kamusal alanın savunulması ve kazanılması bağlamında toplumsal bir çağrı olarak değerlendirilen bu olay sosyal adaletin sağlanması, demokrasi hakkının elde edilmesi ve yöneten-yönetilen ilişkisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Demokratikleşmede anlamlı bir ilerleme dönüşüme eşlik etmediği sürece, modernleşme ve küreselleşme alanlarında ilerlemenin de devam edemeyeceği düşüncesi bu olaylarda önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır (Keyman & Gumuscu, 2014: 8). Gezi olayı yaşanabilir kentlere sahip olmak için kent hakkının önemini de vurgulamaktadır. Kente sahip çıkmak ancak işbirliği ve dayanışma temelinde gerçekleşebileceği vurgusu ön plandadır (Mutlu & Batmaz, 2013: 170-171).

Dolayısıyla bu tür faaliyetler aktif vatandaşlığın gelişiminde önemlidir. Bir bakıma aktif vatandaşlık eğitimi ve bilincinin kazandırılması bağlamında da önemli bir göreve sahip olan bu faaliyetlerin yönetenlere karşı gerçekleştirilen bir başkaldırı olarak görülmesi yanlıştır. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi aktif vatandaşlık yönetilenlerin yönetenlere karşı gelme faaliyeti değil, tam aksine demokratik yönetim anlayışının çekirdeğini oluşturan bir özelliğe sahiptir. Küresel temelde Avrupa birliği gibi uyum süreci ve iç aktörler olarak devlet katı tarafından yukarıdan aşağı dinamiklerle güçlendirilmektedir. Örgütlenme sayısındaki artış ve sosyal boyutta gerçekleştirilen projelerin kapsamı, sivil toplumun da iyileşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Kısacası, sosyal bağlamda sergilenen dayanışma öncelikle komşuluk düzeyinde ve mahallede sonrasında kent düzeyinde ortak bilincin kazanılması, aidiyet duygunun gelişmesi ve işbirliğinin artmasında önemli olmakta ve sonuç olarak ulusal düzeyde birlik gelişimi ortaya çıkmaktadır.

2.3.4. Sivil Katılım Bağlamında Kentli Aktif Vatandaşlık

Sivil katılım bağlamında aktif vatandaşlık faaliyetlerini değerlendirirken, sivil toplumu ve sivil toplum kuruluşlarını iyi analiz etmek gerekir. Sivil toplum dendiğinde ilk olarak akla modern toplumla ilişkili olan ve devlete karşı kentlinin

hak ve özgürlüklerinin savunulduğu alan (Keyman & Gumuscu, 2014: 149) olarak algılanır. Bireysel davranışlara anlam katan bu toplum tipi, yukarıdan aşağı gerçekleştirilen politikalara karşı gelerek bireylerin demokrasiyle bağlantılı olarak faaliyet göstermesi ve aşağıdan yukarı politikaların da mümkün olabileceği inancına kavuşması olarak değerlendirilebilir. Fakat devlete veya yönetene karşı bir faaliyet olarak değerlendirmek yanlıştır. Sivil toplumun faaliyet yapma aracıları olarak sivil toplum kuruluşları, belli bir toplumsal kesimi temsil eder ve devletten ve yönetenlerden bağımsız olarak vatandaşların kendi girişimleri ile kurulmaktadır. Bu yüzden de demokratik yönetim anlayışının ve eleştirel kamuoyunun önemli bileşenleri ve aktörleri olarak dikkat çekmektedir (Sancaktar, 2015: 313). Özgürce tartışma, eleştiri yapma ve vatandaşların ihtiyaçlarını belirleme görevi üstlenerek, yönetenlere karşı gelmek yerine sorunları açığa çıkarma ve gerekirse çözüm yolu ifade etme gücüne sahiptir. Böylece vatandaşların özellikle kent düzeyinde karar alma süreçlerine daha etkin ve etkili bir biçimde katılmalarına imkân sağlar.

Bireyin temel hak ve hürriyetleri ile devlet üzerinde egemenlik haklarını kendi ellerinde bulundurma suretiyle meydana gelen toplum olarak sivil toplum, demokratikleşmeyle beraberlik gösterir (Şentürk & Erdoğan, 2008: 47-48). Bu bakımdan sivil toplumu devlet ile vatandaş arasında hizmet eden, devlet tarafından gerçekleştirilmesi zor işlevleri yerine getiren bir mekanizma olarak değerlendirmek yerinde olur (İsin E. , 2008: 13). Gönüllü derneklerle birlikte sivil toplum kuruluşlarının sosyal veya kamu hizmeti sağlamadaki rolü önemlidir. Sivil toplum örgütlerinin etkin faaliyet gösterebilmesi ve özellikle kentlerde kamu hizmeti ortaya koyabilmesi için yapısal gelişimini tamamlamış, yasalara uygun çalışan ve en önemlisi de vatandaşların aktif şekilde katılımını kolaylaştıran düzenlemeler gerekir (Keyman & Gumuscu, 2014: 162). Sivil toplum çerçevesinde gerçekleştirilen katılımın hak temelli, üyelik esaslı ve gönüllülük anlayışlı olması (Çakmaklı, 2017: 114) sivil toplum kuruluşları ve vatandaş arası ilişkiyi ortaya koyan üç önemli özelliktir.

Fakat bu özellikler toplumdan topluma farklılıklar gösterebilmektedir. Her toplumun kültürel ve sosyal sermaye açısından kendine özgü toplumsallık ve nesnelliğe sahiptir. Toplumsal olgular, toplumların edindikleri coğrafya, iklim, siyaset, üretim, tüketim, toplumsal hareketler bağlamında tek biçimli bir yapı arz etmekten ziyade her toplumun kendi kültür ve uygarlık tasarımlarına, kendi kültür ve uygarlık inceliklerine uyan insanın amaçlı bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır

(Şentürk ve ark., 2016: 25). Türkiye'de de durum aynıdır. Çok kültürlülük bağlamında incelediğimizde sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de önemli bir etkiye sahip olduklarını ifade etmek gerekir. İdeolojilerden uzak farklı kültürlerin bir arada olabildiği sivil toplum kuruluşları insanların yeni şeyleri öğrenmeleri ve yaşamı daha renkli görmelerine sebep olabilmektedir. Türkiye'de sivil toplum anlayışı ile batılı sivil toplum anlayışını karşılaştıran Mardin'e göre bizim demokratik geleneğimizin bir sivil toplum eksikliğinden oluşan boşluğa, kamuoyunun tarihsel temeli olmadan batıdan etkilenmesiyle birlikte gelişen biçimine ve bir İslami yapısal unsura dayandığını ifade etmektedir (Mardin, 1990: 17).

Sivil toplumla amaçlanan inisiyatif, özerklik ve toplumun kendine ait işlevlerini devlete bırakmadan kendinin yürütmesi bağlamında ele alındığında İslami yapıda böyle bir anlayıştan bahsetmek mümkündür. Osmanlı'nın ilk dönemleri itibariyle gördüğümüz bu anlayışta devlete karşı olmaktan çok beraber çalışma durumu ağırlıktadır. Etkinlikleri ve hedefleri bakımından devletin dışında olması yeterli olarak nitelenen bu kuruluşlar, İslamiyet'in tarih boyunca yayılmasında önemli bir aracı özelliğe sahiptir. Ahi kuruluşları bu konuda verilebilecek en önemli örnektir. Ayrıca ele geçirilen topraklarda miri arazi anlayışı veya ikta sistemiyle de devletin kontrol ve denetiminde sivil topluma yüklenen görevlerle sivil toplumun güçlendiğine tanık olmaktayız. Bu bakımdan demokratik geleneğimiz ve geniş kitlelerin yabancılık çekmeden katılabilecekleri bir sistem, batı anlayışıyla değil İslami bir özellikten ortaya çıkmaktadır (Erkan, 2012: 199).

İslami yapıya göre değerlendirdiğimizde her ne kadar devletin işgal ettiği kamusal alan dışında sivillerin inisiyatif kullandığı alanlara rastlansa da genel manada devletin büyüklüğü, erdemi ve refahın merkezi olması bu alanların sınırlı olmasına sebep olmaktadır (Şentürk & Erdoğan, 2008: 47-48). Yani toplum devlet tarafından korunmaktadır ve bu çıkarım tarih boyunca sürekli varlığını sürdürmüştür. Özellikle Osmanlı dönemiyle birlikte kurulan vakıflar bu duruma örnek olarak gösterilebilir (İsin E. , 2008: 13). Finans ve kuruluş aşamaları bakımından merkezi ve devlet odaklı olan bu kuruluşlar, gönüllü faydaya dayanmaktadır. Yardım amaçlı işlev gören vakıflar, gönüllülük esaslı çalışan üyeleri bakımından devlet tarafından korunan ve vatandaşla devlet arasında aracı konumunda refah düzeyini artırmaya yönelik kuruluşlar olarak dikkat çekmektedir. Kendi kendine yetme, kalıcılık, süreklilik ve fayda gibi özellikleri sivil toplum kuruluşlarının Türk tarihindeki temsilcileridir.

Batılılaşma hareketlerinin başladığı dönemlere kadar vakıflar gibi loncalar da yerel hizmetleri sunmaya devam etmiştir. Günümüzde belediyelerin yerine getirdiği görev ve hizmetler bu dönemlerde vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Sosyal hizmetler, toplumun tüm kesimini ilgilendiren bir biçimde İslami gelenekle yerine getirilmiştir. Fakat batılılaşma hareketleriyle birlikte 19.yy. sonrasında Tanzimat hareketleri ve yönetimlerin merkezileşmesi ile bu faaliyetlerin azaldığı görülmektedir. Bu dönemle birlikte sosyal hizmetler merkezi politikalarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Kesgin, 2012: 137-144).

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte sivil toplum anlayışını ifade eden örneklere rastlanmamaktadır. Devletten bağımsız ve sivil hakların ve özgürlüklerin korunmasını talep eden sivil toplumun olmayışı (Keyman & Gumuscu, 2014: 152), kuruluş döneminde yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşümlere bağlanabilir. Bu dönemde sadece vatan sahibi olma ve küllerinden tekrar dirilme anlayışlı politikalar sebebiyle vatandaşların yönetimi koruma süreci daha etkindi. Zaten hak ve yükümlülüklerin belirlenmesi, anayasa ile ilgili çalışmalar, reformlar ve refahı artırmaya yönelik ekonomik politikalar sivil toplumun değil devletin esas görevidir. Bundan dolayı da sivil toplum anlayışını gerektirecek bir gönüllük faaliyetine ihtiyaç duyulmamıştır. Sonraki dönemlerde gerek çok partili hayata geçiş ve gerekse kalkınmaya yönelik politikalarda vatandaşların da söz sahibi olması gerekliliği giderek önem kazanmıştır. Küresel hareketlerin varlığı ve Türkiye'nin batıyla artan münasebeti, kuruluşların gerekliliğini ortaya koymuştur.

90'lı yıllarla birlikte sivil toplum anlayışında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Devletten daha etkili faaliyetlerine tanık olduğumuz Marmara depremi sivil toplumun etkinliğine verilebilecek en iyi örnektir. Özellikle Avrupa Birliğine uyum süreciyle birlikte ise sivil toplum örgütlerinin demokrasiyi desteklemekteki rolü ve kapasitesi konusunda artan beklentiler 2000 yılı başında Kopenhag kriterlerinin benimsenmesiyle hız kazanmıştır. 2005 yılına kadar meydana gelen yasal değişiklikler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarından yararlanmış, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de etkili bir kalkınma ve demokratikleşme aktörü olabileceğini kanıtlamıştır. Türkiye'de sivil toplumun nicelik olarak büyümesi, pasif ve devlet merkezli vatandaşlık modelini radikal bir şekilde sorgulayarak, tartışmasız güven ve devlete olan bağımlılığı zayıflatan yeni sivil ve siyasi aktivizm biçimleri ortaya koymuştur (Bee & Kaya, 2017: 313).

Özellikle son yıllarda sivil toplumun etkinliğine sıkça tanık olunmaktadır. Farklılıkların fark edilmesi, etnik grupların refah düzeyinin artırılması ve kent hayatında sosyal, fiziksel ve kültürel eksikliklerin giderilmesi konusunda STK'ların çabaları dikkat çekici politikalar arasındadır (Kadıoğlu, 2012: 49). Özellikle yayınlar, konferanslar ve sergiler yoluyla geliştirilen bu farkındalık faaliyetleri sivil toplum tarafından geliştirilen bir eğitim politikası vazifesi de görmektedir. Esasen Türkiye'de sivil toplum doğu-batı, demokrasi varlığı-yokluğu, modernleşmenin başarısı-başarısızlığı tartışmasında değerlendirilmeye devam etmektedir. Modernleşme bağlamında değerlendirildiğinde, Batı'da kentsoylular sivil toplumun gelişimine izin vermiştir ve bu toplum tipini demokratikleşme faaliyetlerinin merkezine koymuştur. Demokratik değerlerin içselleştirilmesi sivil toplum olmadan imkânsız olarak görülmüştür. Yani burjuvanın ortaya çıkması ile bu toplum tipinin varlığı paralellik göstermekte, biri olmadan diğerinin ortaya çıkması mümkün görünmemektedir. Batılı olmayan toplumlarda sivil toplumun tam olarak işlev görememesi de buradan hareketle açıklanmaya çalışılmaktadır (Erkan, 2012: 201). Türkiye açısından da değerlendirildiğinde sivil toplumun ancak 21.yy. ile birlikte Avrupa'ya uyum süreciyle güç kazandığı ve burjuva yapılaşmasının da bu dönemlerde siyasi ve ekonomik politikalarla gerçekleştiğini ifade etmek gerekir.

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde sivil toplumun araçsal bir işleve sahip olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu tür kuruluşların rasyonellik barındırdığı ve yönetenlerin baskıcı faaliyetleri ile özgür ve özerk bir alan olarak göründüğü ve bu sayede de devletin gücüne benzer tahakküm ilişkilerinin yeniden üretildiği bir özelliğe bürünmektedir. Dernekler, kulüpler vb. kuruluşlar sivil toplumun bir unsuru olmaktansa, kendisi kabul edilerek sunulmaktadır. Farklılıkların ortadan kalktığı bir beraberlik formu gösteren bu toplum tipi yönetenlerle işbirliği içinde farklılıkların korunması temelinde faaliyet göstermektedir. Böylece sivil toplumun birbirinin özgürlüğünü boğan bireyler topluluğunu ortaya çıkardığı ifade edilmektedir, çünkü bireysel özgürlüğün kolektif olandan çıktığı açıktır (Sarıbay, 2013: 155).

STK'ların vatandaşlık uygulamalarının öğrenilmesi ve geliştirdikleri farklı deneyimlerin aktif vatandaşlığın farklı boyutlarını geliştirmesi için önemli yerler olduğu açıktır. Hakların ön planda olduğu bu kuruluşlar, sadece sivil katılım boyutu değil sosyal ve siyasi katılım boyutlarına da önemli düzeyde olumlu etkilere sahiptir. Bilgi edinme ve devlet-vatandaş ilişkilerinde değişiklikler gibi çeşitli deneyimler

aracılığıyla katılımcılar, sivil eylem, sosyal uyum ve kendini gerçekleştirme uygulamaları geliştirir. Sivil katılım ile elde edilen tecrübeler, vatandaşın kendini daha fazla gerçekleştirmesine de yol vermektedir. Bir görevi yerine getirmekten ve başka bir kişinin yaşamını veya toplumdaki bir ayrıcalık duygusu tarafından yaratılan yükümlülük duygusunu etkilemekten elde edilen memnuniyet deneyimi, kendini gerçekleştirme ve toplumsal eylem becerilerinin gelişimini tetiklemektedir (Çakmaklı, 2017: 124).

Sivil katılımın boyutları ve aktif vatandaşlık ile ilişkisi ile ilgili çalışmalara baktığımızda genel olarak Türkiye'de sivil katılım ile aktif vatandaşlık arasında sıkı bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir (Çakmaklı, 2017; Şentürk ve ark., 2016). Pasif vatandaşlığın yoğun olduğu bir ortamda aktif vatandaşlığın durumunun incelendiği bir çalışmada, sivil toplum kuruluşlarına katılımın vatandaşlık becerileri, değerleri ve faaliyetlerini geliştirmede oldukça etkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Çakmaklı, 2017: 113). Fakat günümüzde Türkiye'deki STK'ların devlet denetimli ve kontrollü olduğu genel kabul görmektedir (Şentürk & Erdoğan, 2008: 31). Güçlerini vatandaştan almayıp devlet mekanizmalarına uygun aygıtlar olarak faaliyet gösterdikleri için Batı anlayışından farklı bir işleve sahiptirler. Demokratik yollardan verilmeyen haklardan yola çıkarak yetkilerini merkezi yönetim sınırlandırmaları ve baskıları çerçevesinde kullanmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye'de sivil toplum ve güven ilişkisine bakıldığında sivil toplum faaliyetlerinin kapsamı daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Şentürk'ün katılım ile güven ilişkisi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, STK'lara duyulan güvensizliğin gönüllü deneyiminde önemli bir konumu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda gönüllülüğün Türkiye'de son yıllarda sivil alanın gelişmesiyle beraber daha yaygınlaşmış olmasına rağmen Avrupa ve ABD'ye göre oldukça arka planda kaldığı söylenebilir. Ülkemizde köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel gönüllülük faaliyetlerinin artırılmasının gerektiği de açıktır (Şentürk ve ark., 2016: 27).

Haklara dayalı olan STK'lar Türkiye'de aktif vatandaşlığın gelişimi için önemli bir araçtır. Sivil eylem, katılımın artması, sosyal uyum, Türkiye'deki çeşitliliklerin daha iyi anlaşılması ve kendini gerçekleştirme, pasif vatandaşlık besleyen hiyerarşik sosyal yapıda bir değişiklik, Türkiye'de daha demokratik bir vatandaşlık anlayışı için gerekli tüm özellikleri sağlar. Sonuç olarak STK'lara katılım aktif vatandaşlık davranışlarının öğrenilmesinde önemli bir konuma sahiptir. Kendine güven duymayı, farkındalık kazanmayı, hoşgörülü olmayı ve yaptığı

faaliyetler neticesinde yaşamdan haz duymayı öğrendiği bu ortamlar, kişisel eğitim mekânlarıdır. Faaliyetleri ve kararları sorgulamayı öğrenen bireyler empati kurarak daha etkin olmaya istekli hâle gelirler. Sosyal uyumun gerçekleştiği bu kuruluşlar sayesinde kendini gerçekleştirmeyi, sorumluluklarını yerine getirmeyi ve başkalarına yardım ederek memnun olmayı öğrenirler.

2.3.5. Siyasi Katılım Bağlamında Kentli Aktif Vatandaşlık

Geleneksel toplum tipinden modern topluma geçiş, birçok açıdan dönüşüm sağladığı gibi katılımın boyutuna da etki etmiştir. Bu değişikliklerde en önemlisi siyasi katılım faaliyetleridir. Bireyin de ön planda olduğu demokratik süreçler, bu faaliyetlerin kapsamında gerçekleşen en önemli değişiklik olarak kabul görmektedir. Bu değişim, modernle geleneksel olan arasında ayrımın temel unsurudur. Modern toplumun üyesi olarak vatandaşların siyasi yapılar karşısında gösterdiği tavır ve davranışlar olarak nitelenebilecek siyasi katılım, siyasi açıdan ortaya konan politikalara yön verme, alınacak kararları etkileme ve bir bakıma katılım sergileyerek güç elde etme özelliğine sahiptir (İnan, 2004: 83-84). Günümüz toplumlarında vatandaşın etkisiz olduğu bir demokratik yönetim anlayışı kabul edilmemektedir. Gerçek bir demokratik yönetimden bahsedilmek isteniyorsa, vatandaşların siyasi karara katılmak için gerekli kaynaklardan ve fırsatlardan yararlanabilmesi, gündemin oluşumunu etkileyebilmesi ve paranın siyasetteki etkisinin yönlendirilebilmesi gibi önemli durumları etkileyebilme gücüne sahip olabilmelidir (Gallego, 2015: 2). Aksi takdirde geleneksel toplumlarda olduğu gibi pasif ve iyi vatandaş olma özelliğinden kurtulamamaktadır.

Kentler ve siyasi katılım ilişkisi üzerine bakıldığında siyasi yapıların ve iktidarların kentler üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Özellikle yerel yönetimler, kentlilere ve özel sektöre fayda sağlama gücünü günümüzde tüm ülkelerde devam ettirmektedir. Siyasi süreçlerde gücün el değiştirmesi ve buna bağlı olarak sürekli değişim gösteren politikalar, komşuluklar ve kamusal alan olmak üzere tüm kenti dönüştürmeye devam etmektedir. Kent yönetimleri bir yandan topladığı vergilerle kentlinin ihtiyaçlarını karşılamak ve refahı geliştirmeye yönelik politikalar üzerine çalışırken, diğer yandan da siyasi katılım faaliyetlerinde bulunarak gücü ele geçirenlerin çıkarlarını gözetme çabası içindedir.

Kentleşme modernliğin temsilidir, uygulama alanıdır. Ayrıca siyasi katılım bağlamında ilgiyi artıran bir özelliğe sahiptir. Kentlinin siyasetle ilgilenmesi, ulusal bütünlüğün sağlanmasına da yardımcı olabilmektedir. Kentleşmenin ekonomik ve sosyal değişimlerden kaynaklandığı açıktır. Fakat kentsel yaşama ilişkin davranışların kazanılmasında siyasi katılım düzeyinin de önemli bir etkisi vardır. Organik dayanışma tipinin belirgin olarak ortaya çıktığı bu alanlarda ilişkilerin geleneksellikten çok siyasi faaliyetlerle gerçekleştiriliyor olması kentliler arası ilişkiler ağının oluşumunda önemlidir. Kır-kent nüfus alışverişi sonucu yeni kentlilerin siyasi faaliyet düzeylerinin daha düşük olması mekanik dayanışma tipinin kırsal alanda daha etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Yüz yüze samimi ilişkiler barındıran kırsal yaşamdan koparak kentlere yerleşen yeni kentlinin kente adaptasyonu siyasi faaliyetlerle daha da kolaylaşabilmektedir. Ayrıca iş, gelir, eğitim, teknolojiye ilgi ve tüketim alışkanlıkları da adaptasyonun hızlanmasında etkili olan diğer değişkenler olarak dikkat çekmektedir (İnan, 2004: 102). Yeni kentlinin kent yaşamı süresi ve kentsel mekânda daha sık rastlanan örgütsel ilişkilere ilgisi, kentlileşmenin temeli olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'de siyasi katılım ve aktif vatandaşlık ile ilgili kamu politikalarını tartışırken ve değerlendirirken iki süreçten bahsetmek gerekir (Bee & Kaya, 2017: 310): bir yandan Avrupa'ya uyum süreciyle birlikte farklı sivil, siyasi katılım biçimlerinin teşvik edilmesi ve diğer yandan aktif vatandaşlığın Türkiye'de tarihsel olarak var olan gelişimidir. Katılımın teşvik edilmesine yönelik olarak geliştirilen politikalar genel olarak Avrupa'ya uyum sürecine paralel olarak 20.yy. sonu ve 21.yy. başlangıcına denk düşmektedir.

Türkiye'de katılımın düzeyini incelemek için toplum yapısının dikkate alınması gerekir. Gruplar içi çatışmanın yoğun olduğu Türk toplumu, farklı türlerden ikilemlerle sürekli olarak karşı karşıyadır. Devlet seçkinleri arasındaki çatışma, girişimci olmak isteyenlerle iktidarı onlarla paylaşmak istemeyenlerin çatışması ve en önemlisi de yönetenle yönetilen arasındaki ikilem sürekli var olan çatışmalardır (Mardin, 1990: 95). Türk siyasetinde Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana var olan bu çatışma ortamı, toplumsal yapının temelidir. Günümüzde de tanık olduğumuz bu ikilemler, siyasi katılımın niteliğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca kırsal alanlarla kentsel bölgeler arasında da farklılıklar dikkat çekmektedir. Kırsal bölgelerde dayanışma, kişisel bağlılık ve işbirliği temelli bir katılım söz konusuyken Kentsel

alanlarda katılımın biraz daha kurum düzeyinde kanun ve yükümlülüklere bağlı olarak geliştiği söylenebilir.

Siyasi katılım bağlamında aktif vatandaşlıkla ilgili olarak faaliyetler incelendiğinde ise son yıllarda gerek kanunlarda yapılan değişiklikler ve gerekse kent alanlarında örgüt kültürünün giderek yaygınlaşması ile birlikte bir artış gözlenmektedir. 17 Ağustos depremi sosyal katılım ve sivil katılım boyutunda gerçekleşen bir faaliyettir fakat az da olsa siyasi katılım örneklerine de rastlanabilmektedir. Sivil toplumun giderek daha çok bilinç kazandığı bu katılım türleri özellikle siyasi alanda daha demokratik süreçlerin gelişimine fayda sağlamaktadır. Özellikle büyük kentlerde seçimlerde meydana gelebilecek sahtekârlıkları önlemek için seçimde oy kullanmak dışında gerçekleşen gönüllü katılım örnekleri[22] önemli girişimlerdir. Günümüzde giderek artış gösteren sivil toplum kuruluşlarının örgütsel davranışları siyasi katılımın gücünü daha da artırmaktadır. Demokrasinin koruyucusu olarak vatandaşların sesi olan bu kuruluşların devamlılığı sivil toplum gücünün artmasında etkili olacaktır (Bee & Kaya, 2017: 317).

Siyasi alanda önemli bir yere sahip seçim unsurlarının güvenilirliğini artırmak ve şeffaflığı sağlamak açısından dikkat çeken gönüllü siyasi katılım faaliyetleri yanında devlet destekli gerçekleşen uygulamalarda mevcuttur. Bunlar içerisinde kent konseyleri önemli oluşumlardır. Merkezi, yerel yönetimlerin, kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının ortaklık ettiği yapılanmaya karşılık gelen kent konseyleri vatandaşların kentlilik hukuku çerçevesinde bir araya geldiği, kalkınma öncelikleri, sorunlar ve vizyonun belirlendiği ve çözümlerin geliştirildiği bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır[23]. Bu platform sayesinde vatandaş olarak kentlinin de yönetime katılım sağlama imkânı doğmaktadır. Yöneten yönetilen ilişkisi bağlamında yerel yönetimler bünyesinde gerçekleştirilen kent konseyleri faaliyetleri de aktif vatandaşlık görünümlerine örnek olarak gösterilebilir. Genel olarak kentlilik bilinci oluşturmaya ve sürdürmeye yardımcı olan bu konseyler araştırma, eğitim ve danışma faaliyetleri gerçekleştirmeye devam etmektedir (Mutlu & Batmaz, 2013: 155).

[22] 2014 yılında gerçekleşen seçimler esnasında gerçekleştirilen OY ve Ötesi ve Sandık Başındayız faaliyetleri bu örnekler arasındadır (Bee & Kaya, 2017: 316).
[23] Kent konseylerinin yapılanması, idari yapısı ve görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz (Yaylı, 2012)

Sonuç olarak kamusal alanda gerçekleşen siyasi katılım uygulamaları vatandaşların daha aktif bir yaşam sergilemesine yardımcı olarak yönetenlerle arasında gerçekleşen ilişkilerin daha samimi ve şeffaf olmasını sağlamaktadır. Kent konseyleri yanında belli zamanlarda mahallelerde yapılan toplantılar düzenlenmesi ve böylece kentlinin yerel yönetimde söz sahibi olması ve böylece kentine sahip çıkması önemli gelişmeler arasındadır (Özden, 2014: 71). Her dört veya beş yılda bir gerçekleşen oy verme eylemi insanların fikirlerini yerel yönetime iletmek için yeterli olmadığından hareketle, yerel demokrasiyi genişletmek ve keskinleştirmek konusunda fikirler geliştirerek bu faaliyetin ötesine geçilmeli ve süreklilik arz eden katılımcı faaliyetlerde bulunulmalıdır.

2.4. TÜRKİYE'DE KENT VE AKTİF VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ: GENEL DEĞERLENDİRME

Küresel ölçekte bakıldığında kentlerin genel olarak sanayileşme, teknolojik ve ekonomik gelişmeler, siyasi politikaların niteliği ve sosyal sermaye birikimine paralel olarak şekillendiği ve gelişim farklılıkları gösterdiği açıktır. Gelişmiş ülkelerde bu süreç yavaş olurken, gelişmekte veya gelişmemiş ülkelerde daha hızlı bir kentleşme sürecine tanık olunmaktadır. Bu hızlı kentleşme özellikle batı dışı toplumlarda, sanayileşme ve teknolojik ilerlemelerden çok kırsaldan kente göç hareketleri, siyasi adımlar ve ticari faaliyetler çerçevesinde görülmekte, bundan dolayı da sanayi kentinden çok ticari ve siyasi merkezler olarak ifade edilmektedirler (Çelik, 2013: 28). Kentleşmenin hızlı olması birçok sorunu da beraberinde getirmektedir: alt yapı eksiklikleri, istihdamın yetersizliği, ekonomik yetersizlikten kaynaklanan toplumsal eşitsizlikler ve barınak sorunlarından dolayı ortaya çıkan çarpık kentleşme hareketleri bunlar arasında sayılabilmektedir.

Bu sorunlar kentlerin yaşanılır kılınmasını zorlaştırmakta ve sürekli olarak sorun odaklı çözümler getirmeye yönelik politikalar geliştirme ihtiyacı doğmaktadır. Ayrıca özel sermayenin ve siyasi güçlerin rant elde etme mekânı olarak kullanılmasına engel olunamamaktadır. Kentlerin katılım ve kullanım hakkı temelli gelişim göstermesi gerekirken, bu tür faaliyetler kentlinin sosyal, kültürel ve fiziksel yapısına aşırı derecede zarar vermektedir. Bu zarardan en çok etkilenenler ise kentin gerçek sahipleri olarak görünen kentlilerdir.

> Toplumun gelişimi ancak kent yaşamında kent toplumunun gerçekleşmesiyle tahayyül edilebilir. Kent toplumunun koşullarını ve araçlarını sağlayan şey sanayinin gelişimidir. Devlet ve özel teşebbüs artık rasyonel ve gerçek modelleri sağlayacak konumda değildir. İşyeri örgütlenmesi zorunludur ama yeterli değildir. Kent toplumunun gerçekleşmesi için toplumun ihtiyaçlarına cevap veren politikalar gerekir. (Lefebvre, 2018: 157-160)

Görüldüğü gibi ekonomik, siyasi ve son olarak kültürel faaliyetler kentlerin geleceğini belirlemektedir. Ayrıca konut sorunlarına karşı gerçekleştirilen konut politikaları da yaşanabilir bir çevre geliştirmeye yönelik uygulamalardır. Bu uygulamalar hem sosyal sermayenin korunması ve geliştirilmesi hem de sosyal, ekonomik ve güvenlik politikalarının da desteğiyle entegrasyon ve sosyal uyum oluşumuna yönelik çabalardır. Bu tür politikaların temel hedefi toplum üyeleri olarak vatandaşların komşuluk bilinçlerini artırmak ve gerektiğinde sorumluluk alarak birlik ve bütünlüğü sağlamalarına imkân vermektir.

Buradan hareketle iletişim sistemindeki yükselen eğilimler ve modernlikle ortaya çıkan üretim ve dağıtım teknolojileri, kentlerin gelecekteki muhtemel gelişimini bir yaşam biçimi olarak değerlendirmemiz gerekliliğine sebep olmaktadır. Kentlerde meydana gelen değişimlerin ayrıca dünyanın da iyi ya da kötü biçimde değişimine etki edebileceği gerçeği, siyasi, ekonomik ve sosyal politikaların ve esas olarak kentli davranışlarının daha ayrıntılı çalışılmasını gerektirmektedir (Wirth, 1938: 24). Anlaşıldığı üzere kenti sadece bir fiziksel mekân olarak görmek yanlıştır. Kentlinin zihinsel yaşamında da önemli etkileri olduğu bir gerçektir. Kentin nüfus bakımından ve mekânsal büyümesiyle sosyal yapılardaki farklılıklar, katılımcı olarak kentlilerin deneyimlerinde ve birbirleriyle etkileşim kurma biçimlerinde farklılıklar yaratır. Böylece kendine has bir yaşam tarzı ile kentlinin deneyimlerini şekillendiren bir güce ulaşmış olur (Flanagan, 2010: 371). Fakat bunun kaçınılmaz son olmadığının da bilincinde olmak gerekir. Günümüz toplumlarında ve kent yaklaşımlarında kentlinin bu yalnızlaşma, yabancılaşma ve bireyselleşme durumlarından kurtarılması yönünde önemli çabalar görülmektedir. Etzioni yabancılaşmayı azaltmaya yönelik olarak yapı değişimini öne sürer ve yabancılaşmaya karşı aktif toplum tarafından karşılanması gereken bazı gereksinimlerden bahseder (Etzioni, 1968: 622-626): Duygusal yakınlık ve dayanışma, uyum gereksinimi, Öz saygı, başarma, takdir görme gereksinimi, Oryantasyon, tutarlılık veya bütünlük gereksinimi, Tekrar tekrar memnun edilme

gereksinimi. Bu yüzden de aktif vatandaşlıkla ilgili politikalar bunlar içinde dikkat çeken en önemli çabalardan biridir.

Aktif vatandaşlık kavramı ilk olarak 2000'li yılların başında rekabetçi bir bilgi toplumu ve daha fazla sosyal uyum sağlama stratejisi için öneriler geliştirilirken kullanılmıştır. Avrupa Birliği komisyonu tarafından ortaya konan bu kavram, vatandaşların topluluklarında seslerini duyurma, aidiyet duygusu ve yaşadıkları toplumda söz sahibi olma, demokrasinin değerini, eşitliği ve kültürel temelde farklı görüşleri takdir etmenin bir yolu olarak tanımlanmıştır[24]. Marshall'ın (Marshall, 1950) katılımcı demokratik vatandaşlıkla ilgili hak ve sorumluluklara dayanan bu kavram, siyasi, sivil ve sosyal katılımcı faaliyetlerin bir karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerik olarak siyaset, uzmanlık, sivil toplum ve aile kuruluşlarını kapsayan aktif vatandaşlık, "karşılıklı saygı ve şiddet içermeyen ve insan hakları ve demokrasiye uygun olarak nitelendirilen sivil topluma, topluluk ve / veya siyasi yaşama katılım." (Hoskins ve ark., 2008: 389) temelli bir kavramdır. Kent mekânını düzenlenmesinde aktif rol alan aktörlerden[25] biri olarak aktif vatandaşlar ortak bilinç geliştirme konusunda yerel düzeyde mekânsal pratiklere ihtiyaç duymaktadır.

İstikrarlı bir demokrasi, sivil hak ve hürriyetlerin bilincinde olma ve sosyal organizasyonlara dâhil olma gibi faaliyetleri içeren bu vatandaşlık tipi, özellikle yerel düzeyde politikaların temel unsuru olarak görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarında çalışmak, dilekçeler ve bildirileri imzalamak, kanuni eylemlere katılmak, günlük yaşamda daha fazla sosyal organizasyonlara katılmak ve siyasi anlamda parti üyeliği ve oy kullanma davranışları bireysel temelde önem kazanmıştır. Yerel yönetişim ve sosyal bütünlüğün temeli olarak görülen bu vatandaşlık tipinin ölçülmesi ve toplumsal birliğe katkısı günümüz kent yaşamında çok önemlidir.

[24] https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/863cf35d-5773-43f1-a932-7fb6892dc6ce/language-en/format-PDF (17.07.2019)
[25] Kent mekânını düzenleyenlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Lefebvre, 2018: 42-44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENT VE AKTİF VATANDAŞLIK BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: ANKARA - KIRIKKALE ÖRNEĞİ

Günümüzde ekonomik, siyasi ve sosyal faaliyetlerin kapsamının küresel ve yerel unsurlar çerçevesinde dönüşüme uğramasıyla birlikte kentlileşme oranlarında yüksek artış görülmekte ve bununla birlikte vatandaşlığın çerçevesi de yeniden belirlenmektedir. Vatandaşlık sadece bilgilendirmek ve görevleri yerine getirmekten ibaret olmayıp, aynı zamanda hareket edebilmek ve farklı alanlarda katılım faaliyetleri göstermekle ilişkilendirilir hâle gelmiştir. Gerek ulaşım araçlarındaki gelişmeler ve seyahat etme özgürlüğü, gerekse üretim yerine tüketim anlayışının daha baskın hâle gelmesi bu konuda oldukça etkili olmuş, vatandaşların hareketliliği sosyal, kültürel ve kimlikle ilgili değişiklikleri de beraberinde getirmiştir (Urry, 2002: 220). Özellikle yerel manada kentli vatandaşlık olgusu tartışmaların odağında yer almaktadır. Siyasi olandan tüketici olana doğru evirilen bu vatandaşlık, merkezi veya yerel politikaların nesne olarak görülmektedir. Fakat kentli olarak vatandaşların sosyal, siyasi veya sivil katılım faaliyeti göstermeleri, kentlerin büyümesiyle ve nüfusun daha da yoğunlaşmasıyla giderek daha karmaşık hâle gelmektedir.

Siyasi katılım bağlamında kentli vatandaşların yönetimde söz sahibi olduğu demokratik süreçler ağırlık kazanmaktadır. Bundan dolayı da yönetişim tartışmalarında katılım konusunun önemli bir yer tutuyor olması dikkat çekicidir. Yerel kurumların diğer kurumlarla ve topluluklarla beraber çalıştığı katılım türü, iktidarların gelişiminde anahtar bir öneme sahiptir. Politika geliştirmede topluluklara da söz hakkı verilmesi için yerel yönetimlerin yaptığı yatırımlar önem arz etmektedir (Dekker, 2007: 356). Fakat bu konuda kentlilerin aktif olması için bireysel kaynakların (zaman, para ve sosyal beceriler) önemli etkiye sahip olduğu da açıktır. Toplumsal beceriler için sosyal ve sivil katılım düzeylerinin büyük önemi vardır.

Kentli vatandaşlar ailede, okulda, işyerinde ve sivil toplum kuruluşlarına katılımıyla sivil becerilerini kazanır ve geliştirir (Peucker ve ark., 2014: 285-286). Bundan dolayı da kentler temelinde düşünüldüğünde katılımın daha kurumsal düzeyde yapılmaya başladığı söylenebilir. Özellikle sivil hakların kazanılması ve geliştirilmesi temelinde gerçekleşen bu kurumsal faaliyetler özel sektör, devlet veya sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleşebilmektedir. Bu kurumsal

davranışların gerçekleşebilmesi için de kentli olarak vatandaşların sosyal beceriler kazandığı sosyal katılım düzeyini artırması gerekmektedir. Diğerleri ile gerçekleşen yüz yüze veya sanal etkileşim, kentlilerin hem dayanışma, sorumluluk alma ve güven duyma duygusunu geliştirir hem de sivil ve devamında siyasi katılım gösterme kapasitelerini artırır. Sonuç olarak kentli vatandaşların aktif olma durumu sosyal, sivil ve siyasi katılım gösterme becerileriyle yakından ilişkilidir.

Kentlerin fiziksel yapısı da önemli bir etkendir. Katılım derecesini etkileyen önemli bir faktör olarak göze çarpan kent mekânı, beden gibidir[26]. Sosyal faaliyetler bedenin kullanılması gibidir ve mekân algısı için önemlidir. Mekân algısındaki bozukluk sosyal faaliyetlerin eksikliğini de işaret etmekte ve dolayısıyla sosyal katılım düzeyinde düşüşe sebep olabilmektedir. Bu düşüş daha sonra sivil ve siyasi faaliyetlere de etki etmektedir. Dolayısıyla kentin fiziksel yapısı, yoğunluğu ile katılım arasındaki ilişkinin incelenerek bu konuda ortaya çıkan problemlere çözüm getirilmesi kentli vatandaşın mutluluk ve refah düzeyi ve daha sağlıklı bir toplum yapısı için şarttır.

3.1. YÖNTEM

3.1.1. Çalışmanın Amacı

Ülkemizde kentleşmenin çok hızlı bir şekilde olması ve bunun aksine sosyal dönüşüm ve gelişimin giderek yavaşlaması, sosyal kontrolün azalmasına ve dolayısıyla kentlinin sorumluluk, işbirliği ve güven duygusunda eksiklikler olmasına sebep olmaktadır (Es & Ateş, 2004: 227). Aynı şekilde bu duygularda meydana gelen eksiklikler, sosyal, sivil ve siyasi katılım davranışlarında da düşüşe sebep olmaktadır. Kentin küçüklüğü ile kentli aktif vatandaş olma derecesinin yüksekliği arasında doğrudan bir ilişki olduğu, büyük kentlerde mekân kullanımının sosyal, sivil ve siyasi temelde katılımı etkilediği ve sivil toplum kuruluşlarının kentle ilgili faaliyetlerde etkin olduğu varsayımlarından yola çıkarak kent-kentli aktif vatandaş ilişkisi önemsenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

[26] Mekânı algılanan-tasarlanan ve yaşanan olmak üzere üçlü bir kavramsal ifadeyle açıklamaya çalışan Lefebvre (2016: 69), beden benzetmesi yapar. Toplumun üyesi olan öznenin bedeni ile ilişkisi mekânla ilişkisine benzetir.

Buradan hareketle kentlerin büyüklüğü ile kentli vatandaşların katılım davranışları arasında ilişki olduğu varsayımından yola çıkarak başladığımız çalışmamızın amacı, nüfus ve mekânsal yoğunluğu bakımından farklılıklar gösteren Ankara ve Kırıkkale kentleri arasındaki sosyal, sivil ve siyasi katılım düzeylerini ortaya çıkartarak kentler arasındaki mekânsal yoğunluk farklılıklarının vatandaşların sosyal, sivil ve siyasi katılım farklılıklarına etkisinin olup olmadığını nicel bir araştırma yaparak anlamaya çalışmaktır. Böylece, bu çalışma ile demokrasi anlayışı çerçevesinde vatandaşın etkinliğini artıracak uygulamalara daha fazla ağırlık verilmesi, sosyal alanların kullanımında ve kamusal alan düzenlemelerinde kentli merkezli bir yöntem izlenmesi ve yerel yönetim temelinde geliştirilecek yeni sosyal, siyasi ve ekonomik politikalara katkı sağlanması beklenmektedir.

3.1.2. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları – Örneklemin Oluşturulması

Bu çalışma, konu itibariyle kent ve kentli vatandaşlık bağlamında kent nüfusu, kentin fiziksel özellikleri, aktif vatandaşlık, siyasi, sivil ve sosyal katılım kavramları çerçevesinde yapılmaktadır. Elde edilen verilerin sadece bu kavramlar ışığında analiz edilmesi ve yapılacak gözlem ve analizlerin de yine bu kapsamda değerlendirilmesi çalışmanın içeriği bakımından önemlidir. Amaç doğrultusunda aktif vatandaşlığın temel unsurları, kent büyüklüğü ile ilgisi ve böylece aktif olmanın bireysel ve toplumsal yapıya katkısı önemli değerlendirmeler olarak karşımıza çıkmakta ve çalışmanın kapsamını da ortaya koymaktadır.

Literatür incelendiğinde vatandaşlık, haklar ve kentli hakları ile ilgili yapılan çalışmaların (Bee & Kaya, 2017; Çakmaklı, 2017; Steenekamp & Loubser, 2016; Şentürk ve ark., 2016; Peucker ve ark., 2014; Onyx ve ark., 2011; Esau, 2009; Weerd ve ark., 2005; İnan, 2004…) olduğu görülmektedir. Fakat kent büyüklüğü ile kentli vatandaş katılım düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların daha az olduğu söylenebilir (Lappie & Marschall, 2018; Carr & Tavares, 2014; Tavares & Carr, 2012; Gottdiener & Hutchison, 2010; Navarro & Clark, 2009; Dekker, 2007). Hatta Türkiye'de buna benzer bir araştırma yapılmadığı dikkat çekmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmaların sadece aktif vatandaşlık ve unsurları ile ilgili olduğu görülmektedir (Bee & Kaya, 2017; Çakmaklı, 2017; Şentürk ve ark., 2016).

Yine aktif vatandaşlık üzerine çalışmaların genel olarak World Values Survey (WVS) ve European Social Survey (ESS) verilerine dayandırılarak yapıldığı görülmektedir (Hoskins ve ark., 2006; Navarro & Clark, 2009; Arslan ve ark., 2017). Bu araştırma verileri birçok ülkede araştırma grupları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar sonucu toplanmıştır ve günümüzde birçok ülke tarafından birçok amaç için kullanılmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak Türkiye açısından kentleşme ve kentliliği inceleyen çalışmalar da (Kıncal & Kartal, 2015; Şahin & Anık, 2016) vardır. Gerek WVS ve ESS'de Türkiye ile ilgili verilen çok eski tarihlere dayanması ve gerekse bu verilerin sadece aktif vatandaşlık ölçümü için kullanılabilmesinden dolayı, çalışmamızla ilgili yeni bir ölçek geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın zorluk derecesi yüksektir. Çalışmada, öncelikle literatürden faydalanılarak aktif vatandaşlık unsurlarını kapsayan önermeler toplanmış ve daha sonra bu önermelere yine literatürden faydalanarak kentlilik bilinci, yerel siyaset ve yerel kültür öğelerini kapsayan önermeler eklenmiştir. Türkiye'de geleneksel katılım faaliyetlerinin hala aktif olması ve dolayısıyla bu faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Bee & Kaya, 2017: 307-308). Geliştirilen bu ölçeğin tek tek veya karşılaştırmalı olarak tüm kentlerde uygulanabilir olmasına dikkat edilmiştir.

Yapılan çalışmanın sadece Türk kentlerini ve Türk vatandaşlarını kapsayan bir düzeyde olması bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer sınırlılık olarak gözlemlerin ve veri toplama işleminin sadece Ankara ve Kırıkkale karşılaştırması şeklinde yapılacak olmasıdır. Bu kentlerin seçilmesinde ilk olarak aynı coğrafi şartlarda ve birbirlerine yakın olmalarına dikkat edilmiştir. Diğer taraftan kentlerin birbirlerine yakınlığı hem ekonomik nedenler hem de zamanlama açısından birtakım zorlukların aşılmasına imkân verecektir.

İfade edilen kapsam ve sınırlılıklar içerisinde kentli vatandaşların katılım davranışlarını, kentlilik bilinç düzeylerini ve kültürel ve dinî değerlerin bu konulardaki etkisini gözlem ve test yoluyla objektif bir biçimde ölçmek ve bu durumu sayısal verilerle ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu bağlamda nicel araştırma yönteminde araştırılan konuya dair evrenin temsili dikkate alınarak çalışma grubunun azami sayısına ulaşılması planlanmıştır. Araştırma evrenini Ankara ve Kırıkkale kentlerinde yaşayan 18 yaş üstü kentliler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Ankara[27] ve Kırıkkale[28] kent merkezi ve merkez ilçe nüfusları ve nüfus yüzdeleri

	İlçe	İlçe Nüfusu	Nüfus Yüzdesi (%)
Kırıkkale	Merkez	197000	68,6
	Yahşihan	31000	11
Ankara	Çankaya	920000	16,7
	Keçiören	910000	16,5
	Yenimahalle	663000	12,1
	Mamak	647000	11,8
	Etimesgut	570000	10,4
	Sincan	520000	9,4
	Altındağ	370000	6,7

TÜİK 2018 verilerine göre her iki kentte 18 yaş üstü yaklaşık olarak dört buçuk milyon (Ankara: 4.250.000, Kırıkkale: 200.000) kentli yaşamaktadır[29]. %95 güven aralığı ve %5 hata payında bu evreni 368 kişiden oluşan örneklem temsil etmektedir[30]. Hata payının düşürülmesi adına 1200 kentli ile kümelere göre kota örneklemi yöntemi ile görüşülmüş ve geçerli 1105 anket değerlendirilmeye alınmış ve böylece hata payı % 2,95'e düşmüştür. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu onayı alınarak hazırlanan anket aracılığıyla araştırma verileri 01.08.2019 - 01.10.2019 tarihleri arasında yüz yüze görüşme yolu ile toplanmıştır. Anket çalışmaları genel olarak kentlerde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). Anketler yapılırken katılımcıların Kırıkkale kent merkezinde veya Ankara kent merkezinde ve merkez ilçelerinde ikamet etmelerine dikkat edilmiştir.

3.1.3. Ankara ve Kırıkkale'nin Sosyal-Kültürel-Ekonomik Yapısı

Milattan önce IIX. yüzyılda Frigyalılar tarafından kurulduğu bilinen Ankara, yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir yerleşim yeridir. Özellikle Osmanlı döneminde önemli bir ticari merkez olarak dikkat çeken Ankara,

[27] https://www.nufusu.com/il/ankara-nufusu
[28] https://www.nufusu.com/il/kirikkale-nufusu
[29] http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
[30] https://www.surveysystem.com/sscalc.htm

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte İstanbul'dan sonra başkent yapılmıştır. Bunun altındaki en önemli nedenlerden biri mekânsal bir strateji olarak düşünülmesi ve ulus devlet anlayışına destek olarak toplumsal bilinç düzeyinde yeni oluşumlara yol verilmek istenmesidir. Osmanlı döneminde modernliğin sembolü olarak İstanbul'un görülmesi ve Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte bu algının Ankara'ya kaydırılmak istenmesi yeni devlet kurma sürecinde normal karşılanabilecek bir durumdur (Mutlu & Batmaz, 2013: 118). Böylece Türkiye'nin kuruluşu itibariyle sosyal, kültürel ve ekonomik yatırımların büyük çoğunluğu Ankara'ya yapılmıştır. Özellikle İstanbul'dan gelen eğitimli orta sınıf seçici göç özelliği göstererek nüfusun büyümesine sebep olmuştur. Bu sınıf kentin eşrafını ve yerlilerini küçümsemek kadar ileri gitmiş, başkentli olma kavramı gelişmiştir. Kentte modernleşme hareketlerinin başlaması da bu orta sınıf sayesinde meydana gelmiş diğer illerdeki gelişmeler de Ankara'da ortaya çıkan hareketlerden etkilenmiştir (Özbay, 2017: 217; Görmez, 2004: 44).

Ayrıca Ankara'nın kentleşme ve kentlileşme ile ilgili sorunları genel olarak Türkiye'nin genel sorunlarından ayırmak pek mümkün değildir. Diğer metropol kentlerde de buna benzer gelişim süreçleri ve sorunlara rastlamak mümkündür. Geç sanayileşme, nüfus artış hızı, ulaşım ve altyapı gibi durumlar Batı'dan farklı olarak Türkiye'de kentleşmenin önemli engelleri olarak kabul görmektedir. Bu sorunların günümüzde yerel yönetimlerin bile üstesinden gelemeyeceği kadar büyüdüğü de açıktır (Görmez, 2004: 3).

Çalışmamıza konu olan bir diğer kent olarak Kırıkkale, Cumhuriyet döneminde kurulmuş bir yerleşim birimi olarak özellikle Makine Kimya Endüstrisi'nin kurulması ile sanayileşmeye ve dolayısıyla göç almaya başlamıştır. Daha öncesinde sadece küçük bir köy (Kırık köyü) iken, hızlı bir nüfus artışı ile 1929 yılında Kırıkkale ismi ile bucak yapılmıştır. 1941 yılında belediye statüsü kazanan Kırıkkale, özellikle komşu illerinden ve ilçelerinden göçlerle bölgesinde yoğun nüfuslu bir yerleşim yerine dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye'de özellikle silah endüstrisi alanında sahip olduğu kuruluşlarla ön plana çıkan kentlerden biri olmuştur (Şahin & Anık, 2016: 153-156).

Kentlerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı ile gelişim düzeyi ve sorunlarının boyutu arasında ilişki vardır. Bu ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için kentlerin demografik yapıları irdelenmelidir. Kırıkkale ve Ankara'nın demografik özelliklerini TUIK verilerine dayanarak Ankara'nın Cumhuriyetin ilk yıllarında

İstanbul, İzmir ve Konya'dan sonra nüfus bakımından dördüncü kent iken (Görmez, 2004: 22), günümüzde hızlı gelişiminden dolayı İstanbul'dan sonra ikinci sırada olduğu ifade edilmelidir. Kırıkkale'nin ve bazı ilçelerinin de Ankara'dan ayrılmasına rağmen nüfus artışı Ankara'da devam etmektedir.

Tablo 2. Yıllara göre Ankara ve Kırıkkale kent nüfusları (2016-2018)

	2016	**2017**	**2018**
Toplam	79 814 871	80 810 525	82 003 882
Ankara	5 346 518	5 445 026	5 503 985
Kırıkkale	277 984	278 749	286 602

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, 2007-2018

Bugün Ankara'nın nüfusu 5,5 milyon iken, Ankara'dan 1989'da ayrılarak sanayinin de etkisiyle büyümeye başlayan Kırıkkale, 300 bine yakın bir nüfusa sahiptir.

Tablo 3, Ankara ve Kırıkkale'nin nüfus artış hızlarını ve nüfus yoğunluğunu göstermektedir. İki kentin bazı yıllarda meydana gelen düşüşlere rağmen nüfus açısından genel olarak yükselen bir hız ve yoğunluğa sahip oldukları söylenebilir. Özellikle nüfus yoğunluğu bakımından dikkat çekici nokta, Ankara'da nüfusun giderek arttığı gözlemlenirken, Kırıkkale'nin genel olarak nüfus yoğunluğu artışı yaşamadığıdır. Ankara'da km^2 başına kişi sayısı yaklaşık 220 iken, Kırıkkale'de bu rakam 60 civarlarındadır.

Tablo 3. Yıllara göre Kırıkkale ve Ankara'nın yıllık nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu

	Yıllık nüfus artış hızı (‰)										
İl-	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
Toplam -	13,1	14,5	15,9	13,5	12,0	13,7	13,3	13,4	13,5	12,4	14,7
Ankara	18,2	22,1	25,7	24,7	15,1	15,9	20,6	23,1	14,3	18,3	10,8
Kırıkkale	-3,2	5,4	-15,0	-6,0	-1,0	-0,3	-13,1	-3,0	28,1	2,7	27,8

	Nüfus yoğunluğu											
İl-	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam -	92	93	94	96	97	98	100	101	102	104	105	107
Ankara	182	186	190	195	199	203	206	210	215	218	222	224
Kırıkkale	62	62	62	61	61	61	61	60	60	61	61	63

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, 2007-2018

TUIK nüfus görünümlerine göre nüfus artış hızları temel alındığında 2023 yılında Ankara 6 milyon üzerinde bir nüfusa sahip olacakken Kırıkkale ise çok büyük bir değişikliğe uğramadan yine 300 bine yakın değerlerde seyretmektedir (Tablo 4). Bu durum metropol kentlerde nüfus artışının devam edeceğini göstermektedir. Ayrıca küçük kentlerin nüfus oranlarında yükseliş olmamasının altında yatan nedenler araştırılarak, özellikle Kırıkkale ve Ankara gibi iki komşu kentlerde dengeli dağılımların elde edilmesine yönelik politikalar önem arz etmektedir.

Tablo 4. Ankara ve Kırıkkale'de nüfus ve yıllık ortalama nüfus artış hızları, 2017, 2023

	Nüfus		
İl	2017	2023	Yıllık ortalama nüfus artış hızı (‰)
Toplam	80 810 525	86 907 367	12,1
Ankara	5 445 026	6 060 328	17,8
Kırıkkale	278 749	283 457	2,8

TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080

Tablo 5. Ankara ve Kırıkkale'de kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyi

	Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetleri				**Sağlık hizmetleri**			**Eğitim hizmetleri**			**Adli hizmetler**				**Asayiş hizmetleri**			**Ulaştırma hizmetleri**			
İl Province	**Memnun**	**Orta**	**Memnun değil**	**Fikri yok**	**Memnun**	**Orta**	**Memnun değil**	**Memnun**	**Orta**	**Memnun değil**	**Memnun**	**Orta**	**Memnun değil**	**Fikri yok**	**Memnun**	**Orta**	**Memnun değil**	**Memnun**	**Orta**	**Memnun değil**	**Fikri yok**
Türkiye	**69,6**	**8,3**	**9,6**	**12,5**	**74,7**	**10,6**	**14,7**	**69,7**	**13,5**	**16,9**	**52,8**	**6,5**	**9,5**	**31,2**	**79,4**	**9,5**	**11,1**	**76,4**	**8,0**	**12,6**	**3,0**
Ankara	64,5	10,4	13,2	11,9	68,1	13,0	18,9	58,0	14,8	27,3	42,9	7,4	14,8	35,0	71,6	11,3	17,2	71,2	9,2	16,8	2,8
Kırıkkale	79,3	3,0	4,4	13,3	88,1	4,8	7,1	81,7	8,2	10,2	59,8	3,8	6,5	30,0	90,3	4,3	5,5	88,3	2,5	4,9	4,2

TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2013
TurkStat, Life Satisfaction Survey, 2013

Nüfus ve göç gibi sosyal yapı hakkında ipucu veren başka istatistiki veriler de mevcuttur. Yine TUIK verilerine göre Tablo 5'te kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri ve mutluluk-umut düzeyleri Ankara ve Kırıkkale özelinde gösterilmiştir. 2013 yılında gerçekleştirilen yaşam memnuniyeti araştırması verilerine göre Ankara sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, adli hizmetler, asayiş ve ulaştırma hizmetleri memnuniyetleri bakımından Türkiye ortalaması altında iken Kırıkkale ortalamanın üzerinde, hatta sağlık, asayiş ve ulaştırma hizmetleri gibi hizmetlerden yüksek derecede memnuniyet göstermektedir. Bu memnuniyet düzeylerinin yüksek olması

kentin nüfus yoğunluğunun daha düşük olmasıyla önemli derecede ilgisi olduğu belirtilebilir.

Tablo 6. Ankara ve Kırıkkale'de umut düzeyi tablosu, 2013 (%)

	Toplam		**Erkek**		**Kadın**	
İl	Umutlu	Umutlu değil	Umutlu	Umutlu değil	Umutlu	Umutlu değil
Türkiye	77,0	23,0	76,5	23,5	77,5	22,5
Ankara	75,5	24,5	75,5	24,5	75,5	24,5
Kırıkkale	83,9	16,1	83,8	16,3	84,1	15,9

Ayrıca umut düzeyi bakımından da aynı sonuçlara varılabilir (Tablo 6). Ankara'da ikamet edenler umut düzeyi bakımından Türkiye ortalamasının altında iken Kırıkkale'de ikamet edenler ortalamanın üzerinde değerlere sahiptir. Mutluluk düzeylerini gösteren Tablo 7'ye baktığımızda da yine benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Diğer taraftan umut düzeyleri açısından cinsiyetler arasında herhangi bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 7. Ankara ve Kırıkkale'de cinsiyete göre mutluluk düzeyi tablosu, 2013 (%)

	Mutluluk düzeyi								
	Mutlu			**Orta**			**Mutsuz**		
İl	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
Türkiye	**59,0**	**56,1**	**61,9**	**30,2**	**32,0**	**28,5**	**10,8**	**11,9**	**9,6**
Ankara	56,2	52,8	59,5	33,8	35,4	32,3	10,0	11,8	8,2
Kırıkkale	75,5	73,4	77,5	16,1	17,5	14,7	8,4	9,2	7,8

TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2013

Yine TUIK'ten aldığımız verilere göre Kırıkkale-Ankara kentleri ile ilgili olarak dikkat çeken hususları şöyle sıralayabiliriz (Tablo 8):

- Ankara'da kişi başına otomobil sayısı artarken Kırıkkale'de 2016 sonrası düşüş görülmektedir.
- Halk kütüphanelerine katılım sağlayan Ankaralılar normal bir artış göstermektedir. Fakat Kırıkkale'de 2016 sonrası kent nüfusuna yakın değerlerde bir katılım göstermektedir.

- Toplam işlenen tarım arazilerinde iki kentte de benzer bir dağılım görülmektedir. Çok büyük bir değişiklik olmaması, üretim ve nüfus artış hızı arasında uyumsuzluğa işaret etmektedir.

Tablo 8. Kırıkkale ve Ankara'nın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı

		2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Bin kişi başına otomobil sayısı	Ankara	223	232	243	253	262
	Kırıkkale	139	147	150	155	149
Halk kütüphaneleri kullanıcı sayısı	Ankara	583.849	641.748	717.932	699.971	791.076
	Kırıkkale	114.669	94.739	253.932	268.098	268.025
Konut satış sayıları	Ankara	131.825	146.537	144.570	150.561	131.161
	Kırıkkale	5.383	5.693	5.972	6.690	6.294
Müze ziyaretçi sayısı	Ankara	622.544	622.544	518.324	671.891	
	Kırıkkale	0	0	0	0	
Okuma yazma bilen oranı (%)	Ankara	97,64	97,68	97,86	98,01	
	Kırıkkale	95,81	95,98	96,32	96,56	
Ortalama hane halkı büyüklüğü	Ankara	3,19	3,15	3,14	3,11	3,1
	Kırıkkale	3,17	3,11	3,09	3,04	3,01
Sinema seyirci sayısı	Ankara	5.582.224	5.988.088	5.463.044	6.940.217	6.587.877
	Kırıkkale	129.673	171.179	132.105	182.276	161.592
Tiyatro seyirci sayısı	Ankara	902.088	749.697	880.154	1.019.685	1.023.052
	Kırıkkale	4.193	3.320	9.716	6.850	8.304
Toplam işlenen tarım alanı (hektar)	Ankara	1.191.428	1.192.194	1.173.366	1.153.244	1.159.710
	Kırıkkale	305.855	307.011	304.721	297.870	298.777

Sosyal ve kültürel bağlamda Kırıkkale ve Ankara'da dernekler ve üye sayılarını gösteren Tablo 9 aşağıda verilmiştir[31]. Toplam kent nüfusuna göre üye sayısı oranlarının küçük kentlerde daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca dernek çeşitliliğine bakıldığında metropol kent olan Ankara'da mesleki ve spor dernekleri üst sıralarda yer almaktayken, Kırıkkale gibi küçük kentlerde dinî ve spor dernekleri daha faal görülmektedir.

[31] https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-nevilere-ve-illere-gore-dernek-ve-uye-sayisi (20/07/2019)

Tablo 9. Ankara ve Kırıkkale'de konusuna göre dernekler

	Ankara		Kırıkkale	
	Dernek sayısı	Üye sayısı	Dernek sayısı	Üye sayısı
Mesleki ve dayanışma	4345	473361	112	17631
Spor	1635	86744	123	5481
Dini hizmetler	1422	45574	144	4040
Sağlık	489	67011	7	185
Kültür, sanat ve turizm	470	18384	16	389
İnsani yardım	420	26614	32	953
Eğitim ve araştırma	380	17929	28	666
Toplumsal değerler	372	19411	6	395
Doğal yaşam ve hayvanları koruma	155	7537	12	276
Engelli dernekleri	144	9502	11	352

Ayrıca derneklerde gönüllü ve maaşlı çalışan sayıları ile ilgili grafikler incelendiğinde[32] Ankara'da gönüllü çalışan sayılarının giderek düştüğü ama 2018 yılında tekrar artışa geçtiği; Kırıkkale'de ise maaşlı çalışan sayılarının gönüllülerden oldukça fazla olduğu ama yine 2018 yılı itibariyle gönüllü çalışanların sayılarının arttığı görülmektedir (Şekil 2-3).

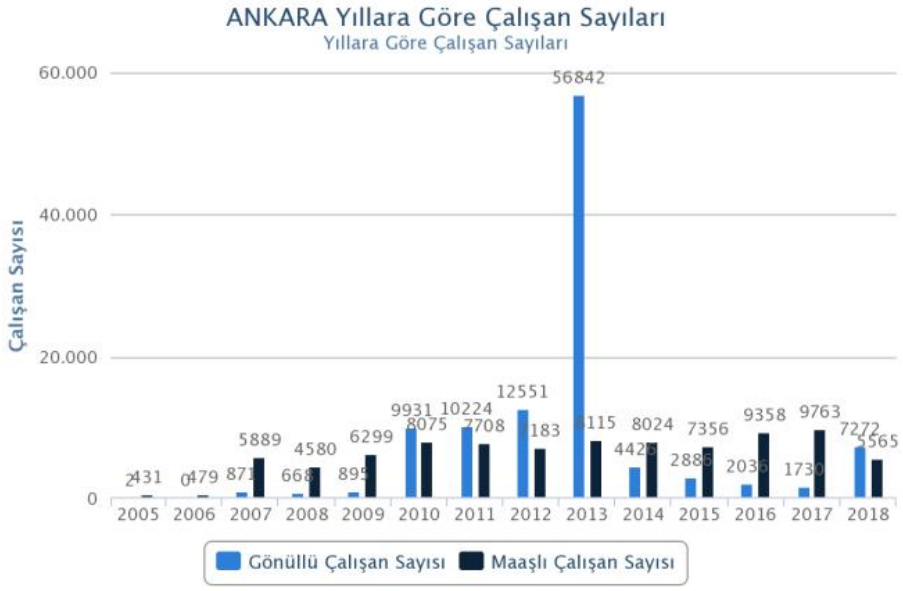

Şekil 2. Ankara'da yıllara göre çalışan sayıları

Ayrıca cinsiyete göre üye sayılarına bakıldığında Ankara'da üye olanların %77'sinin erkek (665000) ve %20'sinin kadın (178000) ve %3'e yakınının da tüzel kişilik (19000) oldukları görülmektedir. Kırıkkale'de ise üye olanların %80'inin

[32] https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-derneklerdeki-calisan-sayilari

erkek (25000) ve %19,5'inin kadın (6200) ve %1'e yakınının da tüzel kişilik (84) oldukları görülmektedir.[33] Bu veriler sivil toplum kuruluşlarının genel olarak erkeklerden oluştuğunu kanıtlamaktadır.

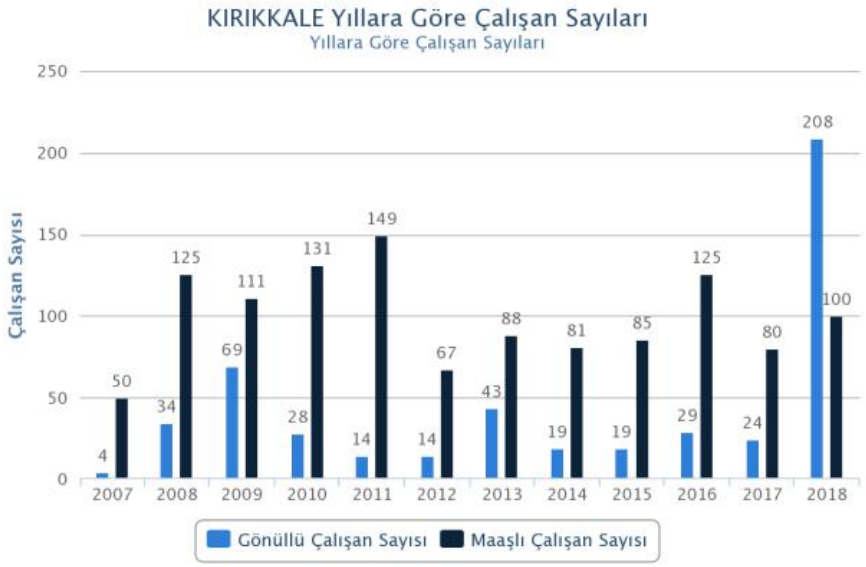

Şekil 3. Kırıkkale'de yıllara göre çalışan sayıları

Sonuç olarak yukarıdaki istatistiklere sosyo-mekânsal bir yaklaşım sergileyerek değerlendirdiğimizde Ankara ve Kırıkkale kentleri arasında komşu kentler olmalarına rağmen sosyal, kültürel veya ekonomik bağlamlarda bazı farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Nüfus yoğunluğu ve mekân büyüklüğünün fazla olduğu kentlere örnek olarak gösterilebilecek kentler arasında olan Ankara'ya göre Kırıkkale'nin memnuniyet, umut ve mutluluk düzeyleri bakımından daha yüksek olduğu ve sivil toplum kuruluşlarının nüfus oranına göre özellikle gönüllülük davranışları bakımından daha katılımcı olduğu söylenebilir. Bu durum küçük kentlerde yüz yüze etkileşimin daha fazla olduğu anlamına gelebilmektedir. Mekânsal küçüklüğü tanıdıklık düzeyinin de yüksek olmasına sebep olmakta, sosyal etkileşim, kültürel alışveriş ve gönüllü davranışlar sergilenmesi daha da kolaylaşmaktadır. Örnek olarak dernekler tarafından yapılan kermes gibi yardım faaliyetleri tüm kenti kapsayabilmekte ve dolayısıyla hemen hemen herkesin katkı yapabileceği bir duruma gelebilmektedir. Ankara'da merkez ilçeler düzeyinde yapılan bu tür faaliyetler yüz yüze etkileşime nazaran daha kurumsal düzeyde gerçekleşmektedir.

[33] https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-dernek-uye-sayilari

Yapılan gözlemler neticesinde Ankara'nın bir "memur kenti" ve Kırıkkale'nin ise "emekli kenti" şeklinde tanımlandığı söylenebilir. Büyük kentlere göre Kırıkkale'de yaşamın daha yavaş ilerlediği sonucunu çıkarabileceğimiz bu durum, ayrıca gerek maddi koşullar bakımından gerekse hizmetlere daha kolay ulaşılması bakımından Kırıkkale gibi kentlerin ilerleyen yaşlarda tercih sebebi olduğunu göstermektedir. Ayrıca cenaze veya düğün törenleri gibi kültürel faaliyetlerde de farklılık görülebilmektedir. Büyük kentlerde daha çok akraba temelli gerçekleşebilen bu tür faaliyetler, küçük kentlerde yüz yüze etkileşimin daha fazla olması sebebiyle akraba, hemşeri, arkadaş, mahalleli temelinde daha çok katılımlı olabilmektedir.

Ayrıca belediye hizmetleri bakımından da farklılıklardan söz edilebilmektedir. Ankara mekân büyüklüğü sebebiyle ulaşım ağının son derece zengin olduğu bir kent iken, Kırıkkale mekân küçüklüğü bakımından "yürüme mesafesi" tabirine uygun bir kenttir; bundan dolayı da Kırıkkale'de ulaşım ağı pek gelişmemiştir. Sosyal ve kültürel faaliyetler bakımından Ankara'nın yerel idarelerinin temel hizmetler dışında bu tür faaliyetleri kurumsal çerçevede gerçekleştirdiği görülmektedir. Kırıkkale'de sosyal kültürel faaliyetler bakımından etkin bir yerel hizmet olmadığı ve genel olarak yol, su ve alt yapı sorunları gibi temel hizmetlerin yürütüldüğü söylenebilir. Fakat son dönemlerde Kırıkkale merkezine inşa edilen Kent Parkın bu tür faaliyetler için kullanılmaya başlaması daha etkin kültürel ve sosyal ağ için önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu tür mekânlara Ankara'da sıkça rastlamak mümkündür fakat Kırıkkale, gerek siyasi nedenler gerekse ekonomik nedenlerden dolayı bu tür buluşma noktalarına yeni yeni sahip olmaktadır. Bunun asıl sebebinin ise Kırıkkale gibi küçük kentlerde merkezi ve yerel yönetim birimleri arasındaki koordinasyon eksikliği ve keyfi-siyasi ölçülere göre atılan adımlar (Özbay, 2017: 245) gösterilebilir ki bu adımlar ciddi nüfus problemleri ve köyleşme tehlikesini de ortaya çıkarabilmektedir.

Büyük ve küçük kentler arasındaki bu tür farklılıkların sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlere bağlı olmasının yanında kent dokusu, mekân-nüfus yoğunluğu veya kısacası kentli-mekân ilişkisine bağlı olduğuna dair kanıtlara da rastlamak mümkündür. Demografik özellikler, sivil-siyasi-sosyal katılım düzeyleri ve değerler ile özel ve kamusal alanlar arasında ilişki olduğuna dair nicel bir araştırma yapma gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

3.1.4. Çalışmanın Hipotezleri

Kavramsal ve kuramsal çerçeveden hareketle Türkiye'de kent düzeyinde aktif vatandaşlık çalışmalarının yapılması çeşitli faktörlerden dolayı önemlidir. Öncelikli olarak Türkiye'nin güçlü devlet yapısı vardır. Bu yapı, vatandaşların görev ve sorumluluklara dayanan haklar çerçevesinde pasif ve dürüst bir anlayış kazanmasına sebep olmuştur. Sivil toplum kuruluşları üzerine yapılan araştırmalar da, devletin STK'ları devletin ideolojik aygıtı olarak kullandığı ve böylece bu kuruluşların faaliyetlerini etkileyen, sınırlayan ve engelleyen yasal düzenlemeler yapmaya devam ettiğini göstermektedir (Çakmaklı, 2017). Ayrıca devletin yerel yönetimler konusunda da baskın bir yapıya sahip olması, aynı şekilde kent düzeyinde de faaliyetlere biçim verme gücünü ortaya çıkarmaktadır. Kentsel dönüşüm ve kentsel yenilenme gibi politikalar, bu faaliyetlere örnek olarak verilebilir. Kentlerin fiziksel yapısında önemli değişimlere sebep olan bu politikalar, kentli vatandaşların yaşam tarzında da farklılıklara sebep olmaktadır.

Böylece kent mekânı birçok açıdan kentlinin yaşam tarzını etkilemektedir. Bunlardan en önemlisi de vatandaşlık unsurları ile ilgilidir. Pasif vatandaşlık temelli görev ve sorumluluklarını yerine getirerek geri çekilmek, artık günümüz modern yaşamında yeterli değildir. Bunun yerine, sosyal, sivil ve siyasi katılım gerçekleştirerek kentliyi ve kentleri ilgilendiren her alanda birlik olmak, devlete destek olmak, sosyal ve kültürel etkileşimde bulunmak gerekir. Böylece gönüllülük, sorumluluk, katılım ve işbirliği gibi unsurları içinde barındıran aktif vatandaş olabilmek mümkündür. Kamusal alanı ilgilendiren bu unsurlar, özel alanına çekilmiş kentlilerin geri dönüşü için önemlidir.

Bu bağlamda Ankara ve Kırıkkale kentleri arasında karşılaştırma yaptığımız bu çalışmada *"Kentin büyüklüğü, sosyal, sivil ve siyasi hareketliliği, bireylerin diğer bireylerle ve kamu kuruluşlarıyla iletişimini ve genel olarak sosyal, sivil ve siyasi katılımı etkiler."* düşüncesinden yola çıkılarak hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Kentlilerin aktif vatandaşlık katılım ve bilinç düzeyleri kentler büyüdükçe azalmaktadır.

Kentleşme siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan kentli yaşamında önemli değişikliklere sebep olmaktadır. Üretimden çok tüketim anlayışlı olarak

yaşamlarını sürdüren kentlilerin sayısı giderek artmakta, kentlerin nüfus ve mekân bakımından büyümesi kent-kentli ilişkisi ile ilgili olumsuzlukların artmasına sebep olmaktadır. Bu olumsuzlukların altındaki en büyük sebep ise nüfus arttıkça ve mekân büyüdükçe insanların yüz yüze iletişimden uzaklaşması olmuştur. Bu iletişim eksikliği yönetenlerin tesadüfi olarak oraya gelmeleri, yönetilenlerle olan ilişkilerinin zayıflığı, görev taksiminin sağlıklı şekilde yapılamaması ve devamında ekonomik, siyasi ve sosyal karmaşıklığın daha çok artması anlamına gelmektedir.

Kentleşmenin önemli bir unsuru olarak uzmanlıkların ve farklılaşmaların giderek artması da söz konusudur. Faaliyetlerin çeşitlenmesi hem sosyal, siyasi ve ekonomik çeşitliliğin artmasına hem de sosyal yapıda karmaşıklığa sebep olabilmektedir (Wirth, 1938: 14). Fakat bu çeşitlilik belli bir sınırı aştığında kentler alabileceğinden, besleyebileceğinden, yönetebileceğinden veya eğitebileceğinden daha fazla insanı bünyesine katarsa, artık bir kent olmaktan çıkar; zira bütün bunların sonucunda oluşan düzensizlik onun kent işlevini yerine getirmesine engel olacaktır (Mumford, 2007: 231). Kentler ve kentliler arasındaki ilişkilerin çift yönlü gerçekleştiği, kentlerin kentlileri kentlilerin de kentleri organizmacı bir yaklaşımla sürekli etkiledikleri, düşüncesinden yola çıkarak, kentler büyüdükçe katılım düzeylerinde de farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır denebilir. Buradan hareketle katılım ile ilgili olarak alt hipotezleri şöyle sıralayabiliriz:

H1.1. Kentli vatandaşın siyasi katılım düzeyi büyük kentlerde düşüktür.

H1.2. Kentli vatandaşın sivil katılım düzeyi büyük kentlerde düşüktür.

H1.3. Kentli vatandaşın sosyal katılım düzeyi büyük kentlerde düşüktür.

Sosyal ve kültürel sermayenin oluşumu, sosyalleşme ağlarına katılma istekliliğine bağlıdır. Ağların ve derneklerin sosyal ve kültürel sermayenin önemli göstergeleri olduğunu kabul etmemize rağmen, kentlilik bilinci bu tür birliklerin inşa edilmesinde temel araçtır. Bu bakımdan hem kişilerarası hem de kurumsal ilişkilerde kentlilik bilinci önemlidir. Kentlilik bilinci ancak kentli sosyal, siyasi veya sivil katılım becerisi kazandığında oluşabilmektedir. İnsanları birbirine bağlayan ve sosyal ağları kolaylaştıran soyut bir kavram olarak kentlilik bilinci, karşılıklı işbirliği üretmede, birinden diğerine güvenlik açığı riskini azaltmak ve toplum gelişimi için önemlidir. Dolayısıyla, katılımın kolaylaştırılması sadece katılımcı yapıların ve kurumların varlığı ile ilgili değildir. Aynı zamanda, böyle bir katılımın gerçekleşmesi için ortak bir bilinç geliştirilmesi de gerekmektedir (Esau, 2009: 386-387).

Kentlerin mekân ve nüfus bakımından giderek büyümesi bilincin gelişiminde olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Yalnızlaşma, bireyselleşme veya kente aidiyet duygusu hissetmeme gibi davranışlar bu bilinç eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Küçük yerleşim alanlarındaki farklı boyutlarda gerçekleşen katılım faaliyetlerinin büyük kentlerde giderek azalması bu sebepledir. Bu yüzden kentlilik bilincinin temel göstergelerinden olan sosyal, sivil ve siyasi bilinç düzeyi kentler büyüdükçe farklık göstermekte ve giderek zayıflamaktadır. Bilinçle ilgili hipotezler de şu şekilde olabilir:

H1.4. Kentli vatandaşın sivil bilinç düzeyi küçük kentlerde daha yüksektir.

H1.5. Kentli vatandaşın siyasi bilinç düzeyi küçük kentlerde daha yüksektir.

H1.6. Kentli vatandaşın sosyal bilinç düzeyi küçük kentlerde daha yüksektir.

H2: Kentlilerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi) kentler büyüdükçe aktif vatandaşlık katılım ve bilinç düzeylerinde düşüşe sebep olmaktadır.

Büyük kentlerde yaşayanların siyasi katılma düzeylerinin yüksek olmasını beklememiz gerekir. Kentlinin okur-yazar olması, kitle iletişim araçlarından yararlanır olması, toplu işyerlerinde çalışması, örgütlerle ilişkisi olması katılımı etkileyen faktörlerdir. Kırsal katılma kentsel katılmayı aşmaktadır. Katılma eyleminin toplum içindeki yüksek gelirli gruplara ait olduğunu ileri süren ve dar gelirli yoksul kesimini oluşturan göçmenlerin katılma eylemini sınırlı olarak değerlendiren çalışmalara rastlamak mümkündür (İnan, 2004: 98). Buradan hareketle eğitim düzeyinin ve gelir durumunun katılımı etkilediği söylenebilir.

Bunun yanında toplumsal eşitsizliğin giderek arttığı kentlerde kentlinin katılım düzeyleri de farklılık gösterebilmektedir. Gençlerin teknolojik bağımlılıklarının artması ve yüz yüze ilişkilerden uzaklaşması; erkeklerin siyasi ve sivil faaliyetlerde etkinliğinin devam etmesi; medeni durumun birçok kentlilik faaliyetinde önemli olması; yoksulluk ve yoksunluğun kentlilerin sessizliğine ve özel alanına çekilmesine sebep olması gibi birçok olgu, hem dezavantajlı grupların ortaya çıkmasına hem de katılım faaliyetlerinin kentler büyüdükçe farklılaşmasına sebep olabilmektedir. Bu tür olumsuz sonuçların kentler büyüdükçe daha da arttığına dair şüpheler gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla kentler büyüdükçe sosyal, sivil ve siyasi katılım düzeylerinde de bu tür demografik özelliklere göre düşüş görülmektedir.

Türkiye'de kentleşme ve kentlileşme süreçleri belli bir ilerleme kaydetmiş durumdadır. Kentsel dönüşüm projeleri ve kentsel yenilenme politikaları kentleşme sürecinin gelişiminde önemlidir. Günümüz kentlileri de geçmişe göre kıyaslandığında kentlilik bilincine daha çok sahip gibi görünmektedir. Küresel ölçekte etkilerin yanında belli bir potansiyele kavuşmuş olan bu bilincin pratiğe aktarılması konusunda sorunlar yaşanmaktadır (Mutlu & Batmaz, 2013: 331-332). Kentlilik bilincini geliştiremeyen kentlinin kentin sorunlarıyla ilgilenmesi, kurumsal kültüre göre hareket etmesi veya kamusal alana katılım göstermesi beklenemez.

Sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeylerini kapsayan kentlilik bilinci demografik özelliklere göre kentliler üzerinde farklılıklara sebep olabilmektedir. Kentlilik bilincinin gelişimi kentlinin kendini kente ait hissetmesiyle doğrudan ilişkilidir. Özel alanına çekilmeyip kamusal alanda faaliyet gösterebilen kentlinin bu bilinci artırması daha muhtemeldir. Kentin fiziksel koşullarıyla ilgili yorum yapmak ve yönetenlerle temasa geçmek, kurumsal davranışlarda gönüllü faaliyetlerde bulunmak, komşuların gerektiğine yardımına koşmak sosyal, sivil ve siyasi bilinç düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

Aktif katılımı önemli düzeyde etkilediği düşüncesiyle sivil, siyasi ve sosyal bilincinin gelişimi, demografik özelliklere göre de değişiklik gösterebilmektedir. Bu daha çok mekân kullanımıyla ilgili bir durumdur. Kadınların çoğunlukla sivil ve siyasi yaşamdan uzak tutulması, yaşlıların dini ve kültürel faaliyetlerinin kamusal alanda gerçekleşmesi, kentlerde ikamet eden çalışanların kendine ait bir evde oturması gibi demografik özellikler katılımı farklılaştırdığı gibi bilinci de farklılaştırmaktadır. Kentlerin gittikçe büyümesi de bu konuda etkili bir durumdur. Dolayısıyla kentli vatandaşların bilinç düzeylerinde demografik özelliklere göre farklılaşmalar görülebilmekte ve bunda kentlerin büyümesi de etkili olabilmektedir.

Buradan hareketle katılım ve bilinç ile ilgili olarak alt hipotezlerimizi şöyle ifade edebiliriz.

H2.1. Kentlilerin demografik özellikleri kentler büyüdükçe siyasi katılım düzeyinde düşüşe sebep olmaktadır.

H2.1.1. Erkekler küçük kentlerde daha yüksek düzeyde siyasi katılım göstermektedir.

H2.1.2. Yaş ilerledikçe küçük kentlerde siyasi katılım da artmaktadır.

H2.1.3. Eğitim düzeyi yükseldikçe küçük kentlerde siyasi katılım da artmaktadır.

H2.1.4. Gelir arttıkça küçük kentlerde siyasi katılım azalmaktadır.

H2.2. Kentlilerin demografik özellikleri kentler büyüdükçe sivil katılım düzeyinde artışa sebep olmaktadır.

H2.2.1. Erkekler büyük kentlerde daha fazla sivil katılım göstermektedir.

H2.2.2. Yaş ilerledikçe büyük kentlerde sivil katılım da artmaktadır.

H2.2.3. Eğitim düzeyi yükseldikçe büyük kentlerde sivil katılım da artmaktadır.

H2.2.4. Gelir arttıkça büyük kentlerde sivil katılım da artmaktadır.

H2.3. Kentlilerin demografik özellikleri kentler büyüdükçe sosyal katılım düzeyinde düşüşe sebep olmaktadır.

H2.3.1. Kadınlar küçük kentlerde daha fazla sosyal katılım göstermektedir.

H2.3.2. Yaş ilerledikçe küçük kentlerde sosyal katılım da artmaktadır.

H2.3.3. Eğitim düzeyi yükseldikçe küçük kentlerde sosyal katılım da artmaktadır.

H2.3.4. Gelir arttıkça küçük kentlerde sosyal katılım da artmaktadır.

H2.4. Kentlilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir gibi demografik özellikleri kentler büyüdükçe siyasi bilinç düzeyinde düşüşe sebep olmaktadır.

H2.5. Kentlilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir gibi demografik özellikleri kentler büyüdükçe sivil bilinç düzeyinde artışa sebep olmaktadır.

H2.6. Kentlilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir gibi demografik özellikleri kentler küçüldükçe sosyal bilinç düzeyinde artışa sebep olmaktadır.

H3. Kentin büyüklüğü, bilinç düzeyleri ve değerler gibi faktörler siyasi katılımı etkilemektedir.

İktidar, kimlik ve mekân ilişkisi önemlidir. İktidar hem toplumsal kimliği hem de toplumsal mekânı inşa eder. Mekân iktidar yüklü toplumsal ilişkilerce oluşturulur veya tam tersi toplumsal ilişkiler zorunlu olarak mekânsallaşır (Massey, 2016: 38). Dolayısıyla mekânın devlet tarafından biçimlendirilmesi veya gerçekleştirilen politikaların devlet merkezli olması hem kent mekânının çarpıklaşmasına hem de toplumsal ilişkilerin de etkilenmesine sebep olabilmektedir. Bundan dolayı da politikaların yerinde yapılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kentler ve kent sakinleri siyasi katılımın anahtarı olarak görüldüğünde ve

Lefebvre'nin kent hakkı olgusu kentli bütün vatandaşlar için olduğunda, hatta devlet destekli olarak yerel politikalar gerçekleştirildiğinde daha etkin, verimli ve sürdürülebilir kalkınma planları söz konusu olmaktadır. Hatta günümüzde yaygın gerçekleşen demokratik yönetim biçimleriyle kentlilerin yerel siyasi politikalara direkt olarak ilgi duyması ve siyasi katılım sağlaması da yerel düzeyde gerçekleştirilen politikaların kapsamını genişletmekte ve etkinliğini artırmaktadır.

Kentlilik bilincinin gelişiminde de önemli bir rol oynayan siyasi katılım, yerel politika uygulayıcılarının seçilmesi için oy kullanma ve siyasi kurumlarla sürekli iletişim halinde olma durumlarını içerir. Yönetişim uygulamalarının da siyasi katılımla yoğun ilişkisi vardır. Ayrıca mekânsal açıdan bakıldığında, siyasi politikaların uygulama alanı olarak kamusal alanlar, demokratik sistemin geçerliliği için önemlidir. Kentler büyüdükçe demokratik sistemin geçerliliği azalabilmekte ve kamusal alanın nadir kullanımı söz konusu olabilmektedir. Kentin büyümesi verim düşüklüğü, sorumlulukların daha çok çeşitlendirilmesi ve bölünmüş ilgiler karşısında yönetimi gerçekleştiren bütünleşmiş siyasi otorite anlamına gelir (Mumford, 2007: 438). Dolayısıyla mekânsal farklılıklar ve kentlerin büyüklüğü siyasi katılımı etkilemektedir. Bu ana hipotezden yola çıkarak alt hipotezler ise şöyledir:

H3.1. Kentin büyüklüğü siyasi katılım düzeyini etkilemektedir.

H3.2. Siyasi bilinç düzeyi siyasi katılım düzeyini etkilemektedir.

H3.3. Sivil bilinç düzeyi siyasi katılım düzeyini etkilemektedir.

H3.4. Sosyal bilinç düzeyi siyasi katılım düzeyini etkilemektedir.

H3.5. Değerler siyasi katılım düzeyini etkilemektedir.

H4. Kentin büyüklüğü, bilinç düzeyleri ve değerler gibi faktörler sivil katılımı etkilemektedir.

Mardin'in (1990: 9) "şehir adabı" olarak nitelendirdiği sivil katılım, kentsel yaşamın kendisine denk gelmektedir. Kırsal yaşamla birlikte tecrübe edinilen birincil ilişkilerin yerini kentsel yaşamla birlikte ikincil ilişkiler almaya başlamıştır. İkincil ilişkiler çoğunlukla kurumsal temelde gerçekleşmekte ve özellikle sivil katılım burada önem kazanmaktadır. Kentlerde modernleşme, kolektif bilince ulaşma veya kentlerde hızlı gelişim ile birlikte ortaya çıkan hak ve sorumluluk eksikliklerini giderme gibi birçok katkısı olan bu katılım, kamusal alanın sağlıklı gelişiminde aracı görevindedir. Dolayısıyla kentli olmakla birebir ilişkilidir.

Kentin büyüklüğünün ve nüfus artışının sivil katılım konusunda etkisi olabilmektedir. Nüfus yoğunluğu katılımı teşvik eden sosyal ağların oluşumuna imkân verebilmektedir. Yakın coğrafik bölgedeki komşular iletişime geçmeye, ortak sorunlar konusunda paylaşım yapmaya ve sivil eylem için örgütlenmeye daha yatkındır. Tam aksine yüksek büyüme oranlarına sahip kentlerde yaşayan insanlar komşularına daha az bağlantılı hissedebilirler ve topluma katılıma daha az yatkındırlar. Sivil katılım düzeyini etkileyen diğer bir faktör ise nüfus artışıdır. Hızlı büyüyen kentler sivil katılımın en kötü olduğu mekânlardır çünkü sosyal bağlantıların kurulması zordur ve güçsüzlük hissi kolektif eylemlerde vatandaş katılımını engelleyebilir. Yeni gelenlerin topluma güçlü bir psikolojik bütünlük hissetmeleri zayıftır çünkü sosyal bağlantıların kurulması zaman alır. Kırılgan sosyal bağlar hareketliliğe engeldir. Bundan dolayı yeni bireylerin hücumuna uğrayan kentler, fedakâr davranışların ve işbirliğinin yayılmasında pek de zemin hazırlamaz (Tavares & Carr, 2012: 284-287). Sonuç olarak kentler büyüdükçe kurumsal açıdan sivil katılım düzeyinde düşüş görülebilmektedir.

Bu bağlamda alt hipotezlerimiz şöyle ifade edilmektedir:

H4.1. Kentin büyüklüğü sivil katılım düzeyini etkilemektedir.

H4.2. Siyasi bilinç düzeyi sivil katılım düzeyini etkilemektedir.

H4.3. Sivil bilinç düzeyi sivil katılım düzeyini etkilemektedir.

H4.4. Sosyal bilinç düzeyi sivil katılım düzeyini etkilemektedir.

H4.5. Değerler sivil katılım düzeyini etkilemektedir.

H5. Kentin büyüklüğü, bilinç düzeyleri ve değerler gibi faktörler sosyal katılımı etkilemektedir.

Bir vatandaş olmak, bir kişinin sağlık, eğitim, barınma, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi kilit alanlarda bir dizi sosyal hükümlere erişme ve kullanma haklarına sahip olduğu anlamına gelir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanma yanında işgücü piyasasına katılım ve çeşitli sosyal faaliyetlere katılım yoluyla kurulan haklara erişim her vatandaş için gereklidir (O'Brien & Salonen, 2011: 214). Sosyal vatandaşlık ve dolayısıyla sosyal katılım, bu tür hak temelli faaliyetlerde bulunmakla ilgilidir. Özel ve kamusal alanlar siyasi ve sivil katılımda olduğu gibi sosyal katılımın da mekânıdır. Sosyal davranışların sergilendiği bu mekânlar kişisel gelişim ve kolektif bilincin elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal sermaye

gelişiminin ekonomik unsurlardan çok etkilenmesi sebebiyle sosyal katılımın boyutlarının geliştirilmesi hem bilincin artırılması hem de gerek siyasi gerekse ekonomik hamlelerle azalan güven ortamının tesisine yardımcı olmaktadır.

Aktif vatandaşlığın önemli bir boyutu olan sosyal katılım, siyasi olmayan ve sosyal sermaye oluşumuna katkıda bulunan faaliyetlere odaklanmaktadır. Sosyal yaşam faaliyetleri sivil toplumdan ayrı düşünülmelidir, çünkü kurumsal mekanizmalara daha az odaklanmaktadır ve siyasi eylemlere yönelik daha az faaliyet içerir (Steenekamp & Loubser, 2016: 126). Fakat günümü kentleri gerek kurumsal davranışların artması ve gerekse siyasi politikaların merkezinde yer alması sebebiyle sosyal katılıma engel olabilmektedir. Ayrıca kentlerin büyümesiyle kurumsal faaliyetlerin kapsamının genişlemesine sebep olmakta ve dolayısıyla kentler büyüdükçe katılımın düzeyi de düşmektedir. Sosyal katılımla ilgili alt hipotezlerimiz şöyledir:

H5.1. Kentin büyüklüğü sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.

H5.2. Siyasi bilinç düzeyi sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.

H5.3. Sivil bilinç düzeyi sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.

H5.4. Sosyal bilinç düzeyi sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.

H5.5. Değerler sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.

H6. Kentli vatandaşların bilinç düzeyleri ile katılım düzeyleri arasında kentin büyüklüğüne göre anlamlı ilişki vardır.

Kentli vatandaşlık sivil, siyasi ve sosyal faaliyetler gösterdiğinde kendini kente ait hisseder. Kentlilik bilincinin gelişmesinde eğitimin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetim politikalarının oldukça fazla etkisi olabildiği gibi bu tür katılım faaliyetlerinin de etkisi vardır. Çünkü kentliler ancak sosyal ağlar ürettiği, kentin fiziksel koşullarına karşı farkındalık oluşturduğu veya yerel yönetimlerle işbirliği yaptığı sürece yeterli bilince sahip olabilmektedir. Fakat kentlerin gittikçe büyümesiyle bilinç düzeyinin de düştüğüne dair iddialar yer yer tartışılmaktadır.

Türkiye'de modern toplumun geldiği noktada üç alan ortaya çıkmaktadır: Özel (bireysel ve ailenin mahrem sahası), sivil (iş dünyası, meslekler, sendikaların faaliyet alanları) ve siyasi alan (kamu otoritelerinin hizmet yürüttüğü alanlar). Kamusal alan tanımlaması sınırları özel alan da dâhil giderek genişlemekte, sivil, siyasi ve sosyal tüm katılım türleri bundan etkilenmektedir (Şentürk & Erdoğan,

2008: 37). Vatandaşın aktif olarak faaliyet gösterebileceği kamusal alanın sivil alanla karmaşık hâle gelmesi özellikle büyük kent mekânlarında daha belirgin hâle gelmiştir. Dolayısıyla kentli vatandaşlık bilinci ve katılım arasındaki ilişkiyi etkileyen en önemli faktörlerden biri de kentlerin büyüklüğüdür.

3.1.5. Ölçme Aracının Geliştirilmesi

Günümüzde yerelliğin küresellikle mücadelesi, yerel olan siyasetin toplum üyelerinin refahı için daha önemli olduğu, demokrasinin bireyler için var olduğu düşüncelerinden yola çıkarak geliştirdiğimiz bu ölçekte büyük ölçüde ACCI'den (Hoskins ve ark., 2006) faydalanılmıştır. Siyasi, sivil ve sosyal boyutta gerek kültürel ve dinî gerekse siyasi ve ekonomik farklılıklardan dolayı bu ölçeğin Türkiye'de gerçekleştirilecek şekilde hazırlanması için literatürdeki çalışmalarda bazı değişiklikler yapılarak bazı maddeler eklenmiş ve bazı maddeler çıkartılmış ve sonuç olarak yeni bir ölçme aracı soru listesi oluşturulmuştur. Bu değişiklikler yapılırken uluslararası karşılaştırılabilir veri elde etme, sonraki çalışmalarda literatür verileri ile karşılaştırabilme durumları da dikkatli bir şekilde değerlendirilmiş ve sorular bu çerçevede düzenlenmiştir.

Kent Vatandaşlığı Katılım Ölçeğinin (KVKÖ) geliştirilmesi aşamasında kent düzeyinde aktif vatandaşlığın ölçülmesinin hedeflenmesindeki amaç, günümüz dünyasında ulusal veya uluslararası geliştirilen politikaların çoğunlukla kenti ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ölçme aracının kent boyutunda tasarlanması bu bakımdan kuramsal ve yöntemsel açıdan yeterli gerekçelere dayandığı düşünülmektedir. Bu nedenle tüm katılım biçimlerinin (sivil, siyasi ve sosyal katılım) ayrı ayrı boyutlar halinde değerlendirilmesi gerek kuramsal gerekse geçerlik açısından uygun görülmüştür. Boyutların belirlenmesinde önce aktif vatandaşlık boyutları temel alınmış, daha sonra yerel düzeyde katılımın boyutları da bu temel boyutlara eklemlenerek alt boyutlar oluşturulmuştur. KVKÖ'de aktif vatandaşlık ölçeğine ek olarak kentlilik, yerel siyaset ve komşuluk, kültürel ve dinî değerler ile ilgili boyutların da eklenmesi ihtiyacı duyulmuştur. Ayrıca ölçeğin demografik bilgiler kısmında istenen yaş, cinsiyet, eğitim durumu, aile yapısı, ekonomik durum, arkadaş seçimi ve STK ve dernek üyelikleri ile ilgili bilgilerin katılım boyutlarıyla karşılaştırılması yanında araştırmacıya sadece kent ve katılım ilişkisi üzerinde değil farklı alanlarda da değerlendirme yapma imkânı sunmaktadır.

3.1.5.1. Evren ve Örneklem

Kentli vatandaş katılım ölçeğini geliştirmek amacıyla Kırıkkale ve Ankara'da 110 kişiden oluşan pilot uygulama yapılmıştır. Bu açıdan araştırmanın evrenini ifade edilen kentlerde yaşayan on sekiz yaş ve üzerinde bulunan yetişkinler oluşturmaktadır. Diğer taraftan %95 güven aralığı ve %5 hata payında evrenin temsil edilebilmesi için örneklemin 380 civarında olması gerekmektedir. Fakat ölçek geliştirmek amacıyla yapılan araştırmalarda örneklemin 60-110 kişiden oluşması yeterli görülmektedir. Bu açıdan pilot uygulamanın örneklemi 110 kişi olarak alınmıştır. Örneklemin seçimi sürecinde çeşitli yaş, cinsiyet ve meslek guruplarının temsili açısından dikkatli davranılmış ve böylece örneklem içinde kadın-erkek, genç-yaşlı, işçi-memur-esnaf, sivil toplum kuruluşları ve siyasi kuruluşlara üye olan olmayan her kesimden insanın yer almasına dikkat edilmiştir.

3.1.5.2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci araştırma ekibince yüz yüze görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların bizzat kendilerinin doldurduğu anketler yanında okuma ve anlama problemi yaşayan katılımcıların anketleri ekip tarafından okunarak anketler doldurulmuştur. Katılımcıların kent sakinleri olmalarına ve ayrıca cinsiyet, yaş dağılımlarının normal olmasına dikkat edilmiştir. Ölçme aracının doldurulması yaklaşık 20 dakika sürmektedir.

Anket çalışmaları Kırıkkale il merkezi ve Yahşihan ilçe merkezinde, Ankara'da ise Çankaya, Keçiören, Yenimahalle, Mamak, Etimesgut, Sincan ve Altındağ ilçelerinde yapılmıştır. Burada ilçe nüfuslarının yoğunluğu tercih sebebi olarak görülmektedir ve kentin büyüklüğüyle nüfus yoğunluğuna göre kentlerin karşılaştırmalı analizi yapabilmek için uygun mekânlar olduğu kabul edilmektedir.

3.1.5.3. Kentli Vatandaş Katılım Ölçeği (KVKÖ)

KVKÖ'nün geliştirilmesinde dört boyut bulunmaktadır. Her bir boyut için farklı sayılardaki önermelerden oluşan ölçeklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki siyasi katılım düzeyinin ölçülmesi için geliştirilen ölçek, ikincisi sivil katılım düzeyinin ölçülmesi için geliştirilen ölçek, üçüncüsü sosyal katılım düzeyinin

ölçülmesi için geliştirilen ölçek ve dördüncüsü de kentli vatandaş katılımı ile ilgili değerlerin düzeyini belirlemek için geliştirilen ölçektir.

3.1.5.3.1. Siyasi Yaşam Düzeyi Ölçeği

Siyasi katılım düzeyi ölçeğinin geliştirilmesinde kentli vatandaş katılımı ile ilgili literatürde geçen temel önermeler dikkate alınarak 10 önerme belirlenmiştir. KMO katsayısı 0,871 olarak gözlemlenmiş olup bu değer faktör analizi uygulayabilmek için verilerin uygun olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bartlett testine göre, p değeri 0,000 olarak tespit edilmiş ve verilerdeki korelasyon yapısının da faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Akgül & Çevik, 2003: 104).

Tablo 10. Siyasi yaşam düzeyi faktör yük değerleri

Maddeler	Faktör Yükleri
1. Faktör: Siyasi Katılım	
Siyasi partinin rozeti ya da çıkartmasını çekinmeden takarım.	,775
Siyasi bir partide gönüllü olarak çalışmaktayım.	,761
Desteklediğim siyasi partinin iktidara gelmesi için bağış yaparım.	,750
Arkadaş ortamında siyaset tartışmalarına katılırım.	,633
Çevremdeki insanlarla siyasi konularda anlaşmazlığa düştüğüm olur.	,562
Vatandaş olarak siyasette aktif olmam gerektiğine inanıyorum.	,514
2. Faktör: Siyasi Bilinç	
Ulusal ve uluslararası siyasette neler olup bittiğini anlayabiliyorum.	,773
Kadınlar da erkekler kadar siyasette başarılı olabilirler.	,766
Televizyonda haberleri ya da siyaset ve güncel olaylarla ilgili programları izlerim.	,732
Yaşadığım kentle ilgili hizmetlerde yerel yönetimler daha etkilidir.	,645

Yapılan faktör analizi sonucunda önermelerin faktör yük değerlerinin 0,51 ile 0,775 değerleri arasında bulunduğu görülmüştür. Bu durum ölçeğin yapısal geçerliliğinin olduğunu göstermektedir (Ural & Kılıç, 2006: 218).

Tablo 11. Siyasi yaşam düzeyi faktör analizi varyans durumu

	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	,179	41,793	41,793	,179	41,793	41,793
2	,448	14,478	56,271	,448	14,478	56,271
Cronbach's Alpha			0,850			
Önerme Sayısı			10			

Ölçek üzerinde yapılan faktör analizi (temel bileşenler analizi), toplam varyansın %56,271'sını açıklayan iki faktör çıkarmıştır. Bu ölçeğin yeterli düzeyde varyansı açıkladığını göstermektedir. Ölçeğin içsel tutarlılığını (güvenirlik katsayısı)

bulmak için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmış ve 0,85 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha katsayısını .70 üzerinde olması ölçeğin içsel tutarlılık bakımından yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2009: 124-125).

3.1.5.3.2. Sivil Yaşam Düzeyi Ölçeği

Sivil katılım düzeyi ölçeğinin geliştirilmesinde kentli vatandaş katılımı ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar dikkate alınarak çok sayıda önerme geliştirilmiş ve bu önermeler yapılan testler sonucunda 13'e düşürülerek ölçek oluşturulmuştur. Ölçeğin oluşturulma sürecinde öncelikle KMO ve Bartlett's Test'i yapılmıştır.

Tablo 12. Sivil yaşam düzeyi KMO Bartlett's testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem yeterliliği ölçümü.		,895
Bartlett's Testi	Yaklaşık Chi-Square	6,083E3
	df	78
	P	,000

KMO değerinin ,895 olarak çıkması 1 değerine yakın olduğu için ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Bartlett's testi değeri "sig ,000'dır. Bu değer p < ,05 olduğu için ölçekte normal dağılımın olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Sivil yaşam düzeyi faktör yük değerleri

Faktör Yükleri	
1. Faktör: Sivil Bilinç	
Vatandaş kendi fikirlerini rahatça söyleyebilmelidir.	,869
Vatandaş olarak sorumluluklarımı biliyorum.	,817
Bir haksızlığa uğradığımda hakkımı ararım.	,802
Kadınlar ve erkekler aynı haklara sahip olmalıdır.	,791
Çevremdeki insanlarla mahalle/semt/kentle ilgili olayları konuşurum.	,589
2. Faktör: Sivil Katılım	
Kentin alt yapı sorunlarıyla ilgiliyim.	,791
Herhangi bir organizasyona katkı sağlayabilecek kadar maddi yeterliliğe sahibim.	,705
Su, yol, çöp gibi sorunlar yüzünden belediyeyle temasa geçtiğim olmuştur.	,703
Toplum olarak yabancı marka ürünlere karşı gerçekleştirilen protestolara katılırım.	,639
Sivil toplum kuruluşları veya sendikalar tarafından gerçekleştirilen bir imza toplama kampanyasında imza atarım.	,572
Sivil toplum kuruluşları vatandaşların hakları için çalışmaktadırlar.	,570
Kent meydanındaki kanuni bir gösteriye veya yürüyüşe aynı fikirdeysem çekinmeden katılırım.	,565
Yerel veya ulusal düzeyde haksız gördüğüm bir şeyi protesto ederim.	,523

Ölçeğin yapısal geçerliliğinin tespit edilmesi amacıyla faktör yük değerleri kontrol edilmiştir. Yapılan faktör analizi ölçeğin faktör yük değerlerinin ,523 ile ,869 arasında olduğunu göstermektedir.

Tablo 14. Sivil yaşam düzeyi faktör analizi varyans durumu

	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	,446	41,893	41,893	,757	28,897	28,897
2	,824	14,034	55,927	,514	27,030	55,927
Cronbach's Alpha			0,883			
Önerme Sayısı			13			

Ölçek üzerinde yapılan faktör analizi (temel bileşenler analizi), toplam varyansın %55,927'sini açıklayan iki faktör çıkarmıştır. Genel olarak ölçeğin yeterli düzeyde varyansı açıkladığı görülmektedir. Ölçeğin içsel tutarlılığını (güvenirlik katsayısı) bulmak için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmış ve .883 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha katsayısını .70 üzerinde olması ölçeğin içsel tutarlılık bakımından yeterli düzeyde olduğunu göstermekte iken ölçeğimizin Cronbach's Alpha katsayısının ,883 olması içsel tutarlılık ve güvenilirlik bakımında oldukça yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir.

3.1.5.3.3. Sosyal Yaşam Düzeyi Ölçeği

KVKÖ'nün geliştirilmesinde sosyal katılım düzeyi önemli bir yer teşkil etmektedir. Sosyal katılım düzeyi ile ilgili olarak daha önce farklı ülkeler ve kurumların yapmış oldukları araştırmalar dikkate alınarak belirlenen önermeler yapmış olduğumuz pilot uygulama ile biçimlendirilmiş ve ölçeğin geliştirilmesi açısından yapılan testlerle önermeler setine son hali verilmiştir. Bu bağlamda sosyal katılım düzeyi ölçeği 13 önermeden oluşmaktadır. Bu önermeler setinin faktör analizine uygunluğu açısından ilk olarak KMO ve Bartlett's Test'i yapılmıştır.

Tablo 15. Sosyal yaşam düzeyi KMO Bartlett's testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem yeterliliği ölçümü.		,908
Bartlett's Testi	Yaklaşık Chi-Square	6,684E3
	df	78
	P	,000

Kaiser-Meyer-Olkin testinin değeri ,908 çıkmıştır. Bu değerin 0 ile 1 arasında 1 değerine daha yakın olması ölçek maddelerinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Yine Bartlett's testinin p değerinin ,05 den küçük olması verilerin normal dağılım gösterdiğini belirtmekte ve bu haliyle ölçeği oluşturan önermelerin faktör analizi için uygun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ölçeği oluşturan önermelerin her birinin faktör yük değerlerini tespit etmek ve ölçeğin yapısal geçerliliğini ortaya koymak amacıyla yapmış olduğumuz faktör analizinde ölçeğin önermelerinin faktör yük değerlerinin 0,580 ile 0,856 arasında çıktığı görülmektedir. Bu faktör yükü değer aralığına sahip olan ölçeklerin yapısal geçerliliğinin olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 16. Sosyal yaşam düzeyi faktör yük değerleri

1. Faktör: Sosyal Katılım	
Kaza, yangın veya güvenlik problemi olduğunda müdahale ederim veya yetkililere haber veririm.	,856
Komşu ve arkadaşlarımın cenaze, düğün veya nişan törenlerine katılırım.	,820
Komşularımla bir araya gelip sohbet ederim.	,799
Bayramlarda büyüklerimi mutlaka ziyaret ederim.	,788
Uzun süre başka bir yere gittiğimde kenti ve mahallemi özlüyorum.	,723
Kendimi içinde yaşadığım toplumun bir üyesi olarak hissediyorum.	,683
Yaşadığım yerin doğal çevresine zarar verildiğinde buna karşı çıkarım.	,622
Komşularımla veya arkadaşlarımla spor, kültürel etkinlik yaparım.	,580
2. Faktör: Sosyal Bilinç	
Yaşadığım kentteki sosyal ve kültürel faaliyetler yeterli düzeydedir.	,762
Yaşadığım kentin spor faaliyetlerini bilirim.	,760
Bir derneğin veya vakfın düzenlediği faaliyetlere rahatlıkla katılabilirim.	,732
Yerel medyayı takip ederim.	,690
Hemşeri derneklerinin faaliyetlerini önemserim.	,609

Tablo 17. Sosyal yaşam düzeyi faktör analizi varyans durumu

	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	5,826	44,812	44,812	4,618	35,519	35,519
2	1,768	13,597	58,409	2,976	22,890	58,409
Cronbach's Alpha			0,894			
Önerme Sayısı			13			

Sosyal katılım düzeyi ölçeğini geliştirmek üzere yapmış olduğumuz varyans analizinde toplam varyansın %58,409'unu açıklayan 2 faktör ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan birinci faktörün toplam varyansın %35,519'unu açıkladığı da görülmektedir. Böylece varyans analizi ölçeğin yeterli düzeyde varyansı açıkladığı görülmektedir.

Ölçeğin güvenirlik katsayısını bulmak için Cronbach's Alpha testi yapılmış ve güvenilirlik katsayısı .894 olarak bulunmuştur. Böylece ölçeğimiz %89,4 oranında güvenilir olarak kabul edilmekte ve bu oran ölçeğin içsel tutarlılığa sahip olduğunu da göstermektedir.

3.1.5.3.4. Değerler Düzeyi Ölçeği

Kentli vatandaş katılımının son boyutu olarak değerler düzeyi gösterilmektedir. Kent vatandaşlığı ile ilgili değerlere sahip olma düzeyinin belirlenmesi ölçeğin bütünlüğü ve bireylerin tutumları açısından son derece önemlidir. Bu açıdan yine farklı ülkelerde ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan bu konu ile ilgili çalışmalar dikkate alınarak çeşitli önermeler tespit edilmiş ve ölçeğin geliştirilme sürecinde tespit edilen önermeler değerlendirilerek toplamda 8 önerme belirlenmiştir. Ölçek geliştirmenin temel adımlarından biri olarak yine pilot uygulamalardan sonra ilk olarak KMO ve Bartlett's Test'i yapılmıştır.

Tablo 18. Değerler düzeyi KMO ve Bartlett's testi sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem yeterliliği ölçümü.		,927
Bartlett's Testi	Yaklaşık Chi-Square	4,396E3
	df	28
	P	,000

Değerler düzeyi ölçeğini oluşturan önermeler setinin faktör analizine uygunluğunu Kaiser-Meyer-Olkin ölçümünün ,927 çıkması ve Bartlett's testinin değerinin p<,05 olması açık bir şekilde göstermektedir. Böylece değerler düzeyi ölçeğini oluşturan önermeler normal bir dağılım sergilemekte ve bu haliyle faktör analizine uygun görülmektedir.

Tablo 19. Değerler düzeyi faktör yük değerleri

Demokratik ve Kültürel Değerler	
İş yerlerinde ayrımcılığa karşı kanunlar yapılmalıdır.	,840
Oy vermek bir vatandaşlık görevidir.	,840
Kanunlara uymak bir vatandaşlık görevidir.	,818
Bir toplum içinde vatandaşlar bağımsız fikir geliştirebilmelidir.	,811
Dine ve dinî değerlere saldıran kitap ve filmler yasaklanmalıdır.	,769
Kentin yaşanabilir bir yer olması için sorumluluk kentte yaşayanlara aittir.	,713
Din, inanç, mezhep ve etnik köken farkı gözetmeden, Türkiye'de yaşayan herkesin aynı haklara sahip olması gerekir.	,677
Her ne sebeple olursa olsun kültürümüzden ve geleneklerimizden vazgeçmemeliyiz.	,621

Değerler düzeyi ölçeğinin faktör yük değerleri 0,621 ile 0,840 arasında bulunmaktadır. Bu durum ölçeğin yapısal geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 20. Değerler düzeyi faktör analizi varyans durumu

Faktör Analizi Varyans Durumu						
	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %
1	4,682	58,526	58,526	4,682	58,526	58,526
Cronbach's Alpha			0,894			
Önerme Sayısı			8			

KVKÖ'nün değerler düzeyini belirlemek amacıyla ortaya koyduğumuz 8 önermeden oluşan ölçeğin varyant analizi sonucunda toplam varyantı %58,526 oranında açıklayan 1 faktörün ortaya çıktığı görülmektedir. Ortaya çıkan varyant oranı sosyal bilimlerdeki ölçekler için yeterli görülmektedir. Yine ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha testi ile ,894 olarak bulunmuştur ki bu durumda ölçeğin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir.

3.1.5.4. KVK Ölçeğinin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Aktif vatandaşlık, günümüz modern toplumlarında yönetim kademeleri ve vatandaşlar arasındaki boşluğu kapatmak, sosyal uyumu sağlamak ve insan haklarını daha etkili hale getirmek için temsili ve katılımcı demokrasiye süreklilik kazandırmak amacıyla tüm dünyada teşvik edilen ve edilmesi gereken yeni bir katılım şekli olarak kullanılmaya başlamıştır. Sosyal ve kültürel sermayenin inşa edilmesinde önemli bir araç olarak görülen bu vatandaşlık özellikle kentlerde ortaya çıkan toplumsal çatışmalar nedeniyle birçok ulus devletin ana politikalarından biri haline gelmiştir. Türkiye'de bu ülkeler arasındadır. Özellikle Avrupa Birliğine uyum sürecinde geliştirilen programlar arasında önemli bir yere sahip olan aktif vatandaşlık, kamusal alanların dolayısıyla kent mekânlarının kullanımına odaklanmaktadır. Buradan hareketle aktif vatandaşlığın kent mekânlarıyla sıkı bir ilişki içinde olduğu açıktır. Günümüzde kentlerin giderek daha çok kalabalıklaşması ve yapılaşmayla birlikte daha da büyümesi vatandaş olarak kentlilerin aktif olma derecesine önemli ölçüde etki etmektedir. Her ne kadar küresel ölçekte sosyal bütünlüğün kazandırılması ve yönetişim uygulamalarının artırılması konusunda yeni politikalar üretilse de, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin tam olarak kentsel

yapılanmalar konusunda doğru adımlar atamaması bu vatandaşlıkta da eksikliklere sebep olmaktadır. Tabi bu eksiklik sadece yönetimsel açıdan değil, kentlinin kendi yaşam tarzıyla da alâkalıdır. Yani kentler ve kent mekânlarını birey dönüşüme uğratırken, mekânlar da bireyleri dönüşüme uğratmaya devam etmektedir.

Aktif ve kentli vatandaşlık ile kentlerin büyüklüğü arasında ilişkiyi anlamaya yönelik bu araştırmada evren olarak stratejik konumu ve örnek toplumsal yapısı bakımından Ankara ve Kırıkkale seçilmiştir. Yapılan saha çalışması ile elde edilen veriler yardımıyla gerçekleştirilen KVK ölçeği faktör analizi sonucu KVK ölçeği boyutları ve alt boyutları Şekil 4'teki gibi belirlenmiştir. Sivil, siyasi ve sosyal yaşam yanında değerleri de kapsayan bu boyutlar ve katılım ve bilinci kapsayan alt boyutlar genel olarak kentli vatandaşın aktif olma durumunu ifade etmektedir. Faktör analizlerinden yola çıkarak kentli vatandaşlığın aktif olma durumunu sivil-siyasi-sosyal katılım, sivil-siyasi-sosyal bilinç ve değerler boyutları ile değerlendirme gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

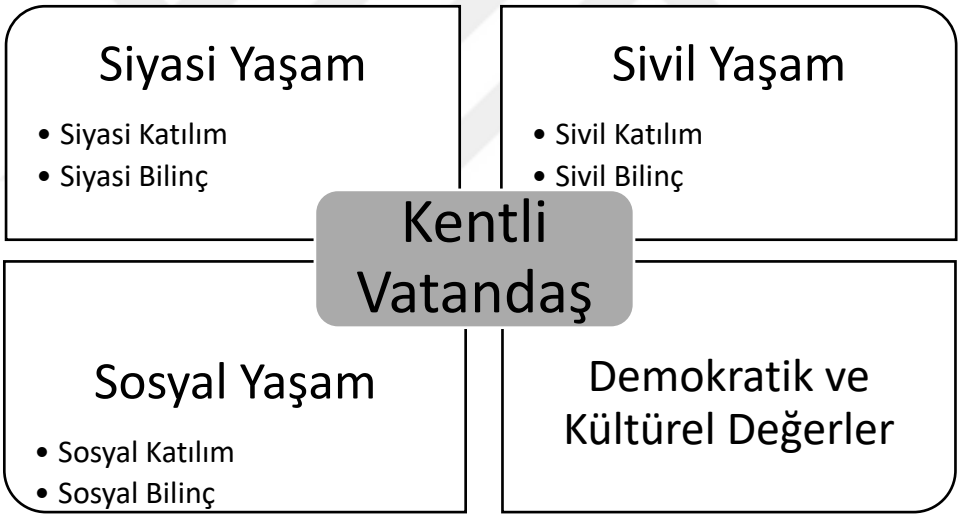

Şekil 4. Kentli Vatandaş Katılım Ölçeği (KVKÖ) temel yapısı

Siyasi yaşam boyutunda "Siyasi katılım" alt boyutu siyasi davranış düzeyi ile ilgilidir. Siyasi partilerde gönüllü çalışma, siyasi partilerin rozetini çekinmeden takma, siyasi partilere bağış yapma, arkadaş ortamlarında siyasi tartışmalara girme ve genel olarak siyasi yaşamda aktif olma davranışları bu alt boyutun genel durumu olarak dikkat çekmektedir. İkinci alt boyut olan "Siyasi bilinç" ise bilişsel düzeyi belirleyen bir alt boyuttur. Siyaseti anlama, kadınların da siyasette olması gerektiğine inanma, siyasi programları izleme ve yerel yönetimlerin siyasette ulusal düzeyden

daha etkili olduğu düşüncesinde olma durumları bu alt boyutu açıklamaktadır (Tablo 10).

Sivil yaşam boyutunda da yine iki alt boyut (Sivil Katılım, Sivil Bilinç) belirlenmiştir. "Sivil Katılım" alt boyutu davranışsal bir özellik göstermektedir. Kentin alt yapı sorunlarıyla ilgili olma ve gerektiğinde belediyeyle temasa geçme, imza toplama kampanyalarına ve protestolara çekinmeden katılma durumlarının yanında bu tür davranışlar için maddi yeterliliğinin olduğuna dair durumları açıklayan bu alt boyut sivil toplum kuruluşlarının etkinliğine olan inancı da ölçmektedir. İkinci alt boyut olan "Sivil Bilinç" ise bilişsel bir özellik göstermektedir. Vatandaşın sorumluluklarını ve haklarını bilme, fikirlerini rahatça söyleyebilme ve yakın çevresindeki olaylarla ilgili rahatça konuşabilme durumları bu alt boyutu açıklamaktadır (Tablo 13).

Sosyal yaşam boyutunda iki alt boyut (Sosyal Katılım, Sosyal Bilinç) belirlenmiştir. "Sosyal Katılım" alt boyutu davranışsaldır. Çevrede meydana gelen olumsuzluklara çekinmeden müdahale etme, cenaze ve düğün gibi arkadaş çevresinin toplantılarına katılma, arkadaşlarla sohbet etme, büyükleri ziyaret etme, kendini toplumun bir üyesi olarak hissetme ve uzak yerlere gittiğinde çevresini özleme bu alt boyutu açıklamaktadır. "Sosyal Bilinç" alt boyutu ise bilişseldir. Kentin sosyal, kültürel ve spor faaliyetlerinin farkında olma, düzenlenen faaliyetlere katılma ve yerel medyayı takip etme bu alt boyutu açıklamaktadır (Tablo 16).

Değerler boyutu sadece bir alt boyuttan oluşmaktadır. "Demokratik ve Kültürel Değerler" şeklinde isimlendirdiğimiz bu alt boyut ayrımcılığa karşı kanunlar yapılması gerekliliğine inanma, oy vermek ve kanunlara uymak davranışlarını sergileme, dinî değerlere sahip çıkma, sorumlulukların farkında olma ve din, dil, ırk ayrımı gözetmeden herkese eşit yaklaşım sergilenmesi gibi durumları ölçen bir alt boyut olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 19).

Günümüzde siyasi, sosyal ve sivil çerçevede geliştirilen politikaların çoğunlukla kentleri ilgilendirmesi, böyle bir ölçek geliştirme gereğini ortaya çıkarmıştır. Kuramsal ve yöntemsel açıdan yeterli gerekçelere dayandığı düşünülen bu ölçek, sivil, siyasi ve sosyal tüm katılım biçimlerini ayrı ayrı olarak değerlendirebilmekte ve kentlilik bilincini oluşturan sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeyleri ile birlikte düşünebilme imkânı verebilmektedir. Geliştirilen bu ölçekle özelde tek tek her kentte kentli vatandaş katılım düzeyleri belirlenebildiği gibi karşılaştırmalı analizler için de kullanılabilir. Buradan hareketle, geliştirilen bu

ölçekle Ankara ve Kırıkkale kentleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmak mümkün olabilmektedir.

3.1.6. Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikleri

Yapılan çalışma neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesi için "Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 18.0" istatistik analiz programı kullanılmıştır. Değerlendirmede katılımcılara dair tanıtıcı bulgular niteliğinde frekans, yüzde dağılımlarına yer verilmiş ve tablo halinde bulgular içerisinde sunulmuştur. Ayrıca istatistiksel olarak yapılan normallik dağılımı analizine bağlı olarak elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ($p<0.05$). Normal dağılım göstermesinin sonucuna bağlı olarak da t-testi ve tek yönlü ANOVA istatistiksel analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

3.2. VERİLERİN ANALİZİ VE HİPOTEZLERİN TEST EDİLMESİ

Klasik dönem Weberyan ve Marksist yaklaşımlardan ve devamında kent ekolojisine vurgu yapan Chicago Okulundan günümüz yeni kent sosyolojisine kent çalışmalarında önemli ölçüde çeşitlilik ve zenginlik gözlenmektedir. Bu süreçte özellikle sosyologlar, kent toplumunun reformistleri ve en önde giden eleştirmenleri olarak görülmekte ve kalıcı problemler ve sosyal konuların tanımı ve çözümlenmesi için uğraşmaktadır. Fakat son zamanlarda disiplinler arası gerçekleşen katkılar, kent olgusu üzerine çalışmaların dönüşüme uğramasına sebep olmuş, siyasetten coğrafyaya, planlamadan ekonomiye birçok bilim kendi bakış açılarını geliştirmişlerdir. Sosyoloji değişen kentsel problemlerle birlikte bu disiplinlerle ilişki içerisinde girme zorunluluğunu korumaya başlamıştır.

Özellikle son dönemlerde küreselleşme gibi yeni kavramlar, sosyoloji ve birçok bilimle beraber anılmaya başlamış, çeşitli kent modellerinin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik yapılarda farklılıklar öncelikli olarak kentli toplumu etkilemekte kent çeşitliliğine ve çelişkilerine sebep olmaktadır. Buradan yola çıkarak kent sosyolojisinin farklı disiplinlerden literatürle şekillendiği bir gerçektir (May & Perry, 2005: 349). Kentin birey davranışı üzerindeki etkisini incelediğimiz bu çalışmada da benzer bir yöntem kullanılmış, siyaset ve ekonomi gibi disiplinlerin de çalışma kapsamına alınması gereği

duyulmuştur. Gerek araştırma sahasında kullanılan ölçme aracının içeriği ve gerekse analizlerin çeşitliliği ve farklı açılardan değerlendirilmesi gerekliliği açısından bu yönteme dikkat edilerek ilerlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın analizlerini gerçekleştirmek maksadıyla öncelikle demografik özellikler ve diğer sosyal, siyasi ve ekonomik veriler, istatistiki değerlendirmelerle belirlenmiştir.

Siyasi, sosyal ve sivil katılımın kent mekânının büyüklüğüne göre farklılık gösterdiği hipotezinden yola çıkarak yaptığımız anket çalışmasının verileri SPSS istatistik programına itina ile girilmiş ve eksik doldurulan anketler değerlendirilmeye alınmamıştır. Ayrıca anket çalışması süresince gönüllülük esaslı bir katılım söz konusu olduğu için anketin yapılma safhası da çalışmamıza anlam katmaktadır. Genel olarak bakıldığında çalışmaya katılmak istemeyenlerin gösterdiği nedenler şöyle sıralanabilir: Anket metni içerisinde siyasi içerikli sorular olması birçok kentlinin çalışma yapmaktan çekinmesine sebep olmuştur. "Siyasi içerikli sorular, o yüzden doldurmak istemiyorum" ifadesi sıkça kullanılmıştır. Ayrıca bazı kentlilerin ise "dini içerikli anketler olsaydı doldururdum" şeklinde ifadesi de dikkat çekmektedir. Sonuç olarak toplanan anketlerle ilgili olarak istatistiki analizler yapılmış, katılımcıların demografik özellikleri ortaya konmuş ve çalışmamızla ilgili oluşturulan hipotezlerin testi gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmamızın önemli bir kısmını oluşturan anket çalışması ile ilgili olarak öncelikle katılımcıların demografik özelliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Katılımcıların istatistiki analizler sonucunda ortaya çıkan frekans değerlerine göre çalışmamıza katılan 1107 katılımcıdan %41,6'sı Kırıkkale (N=460) ve %58,4'ü (N=647) ise Ankara'da ikamet eden 18 yaşından büyük kentli vatandaşlardan oluşmaktadır. Katılımcıların kentlere ve yaşa göre dağılımını gösteren tabloya bakıldığında, %28,5'i (N=315) 25 yaş ve altı iken %22,3'ü (N=247) 46 yaş ve üstü olarak görülmektedir (Tablo 21). Cinsiyete göre, katılımcıların yaklaşık %54'ü (N=592) kadın ve %46'sı (N=513) ise erkektir. Cinsiyete ve yaşa göre kent temelinde dengeli bir dağılım olduğu da dikkat çekmektedir.

Tablo 21. Katılımcıların yaşa ve cinsiyete göre dağılımı

Yaş				Cinsiyet			
	Kırıkkale	**Ankara**	**Toplam**		**Kırıkkale**	**Ankara**	**Toplam**
25 ve altı	99	216	315	**Kadın**	220	372	592
	21,5%	33,4%	28,5%		47,9%	57,6%	53,6%
26-35 arası	116	156	272	**Erkek**	239	274	513
	25,2%	24,1%	24,6%		52,1%	42,4%	46,4%
36-45 arası	132	140	272				
	28,7%	21,7%	24,6%				
46 ve üstü	113	134	247				
	24,0%	20,7%	22,3%				

Eğitim düzeyine göre frekans değerleri incelendiğinde katılımcıların %32'sinin lise, %29'unun ise ilköğretim mezunları olduğu görülmektedir (Tablo 22). Ön-lisans (%20) ve lisansüstü (%20) düzeyinde eğitimi olan katılımcıların oranları ise diğerlerine göre düşüktür. Kentler bakımından dengeli bir dağılım olduğu dikkat çekmektedir. Kırıkkale'de ilköğretim (%33) mezunlarının oranı Ankara'ya göre biraz yüksekken, Ankara'da ön-lisans mezunlarının (%22) daha yüksek bir orana sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 22. Eğitim düzeyine ve aylık toplam hane gelirine göre dağılım tablosu

Eğitim düzeyi				Aylık toplam hane geliri			
	Kırıkkale	**Ankara**	**Toplam**		**Kırıkkale**	**Ankara**	**Toplam**
İlköğretim ve altı	153	164	317	**0-2000**	226	277	503
	33,4%	25,5%	28,8%		49,6%	43,6%	46,1%
Lise	143	206	349	**2001-6000**	186	320	506
	31,2%	32,1%	31,7%		40,8%	50,3%	46,3%
Ön lisans	74	143	217	**6001 ve üstü**	44	39	83
	16,1%	22,3%	19,7%		9,6%	6,1%	7,6%
Lisans ve üstü	89	129	218				
	19,4%	20,1%	19,8%				

Hane gelirine göre frekans dağılımlarına bakıldığında ise asgari ücretli ve yoksulluk sınırı altında olanların oranlarının birbirlerine yakın olduğu anlaşılmaktadır (Kırıkkale %50 (N=226) ve Ankara %46 (N=503)). Yoksulluk sınırı üstünde olan katılımcıların kentlere göre dağılımında denge varken genele göre düşük bir oran (%8) görülmektedir. Mesleklere ve mesleki deneyim süresine göre Kırıkkale ve Ankara kentlerindeki dağılım oranları ise Tablo 23'te gösterilmektedir. Özel sektör çalışanları (%30,8) diğer gruplara göre daha yüksek oranlardadır. Emekli

olanların oranının ise (%7,2) düşük olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılanların %34,4'ü 0-5yıllık deneyimli olanları oluştururken, 16 yıl ve üstü deneyime sahip olanların oranı ise %9,2'dir. Mesleki deneyimi olmayanlar ise %20'lik bir orana sahiptir.

Tablo 23. Mesleklere ve mesleki deneyim süresine göre dağılım tablosu

Meslek				**Mesleki deneyim süresi**			
	Kırıkkale	**Ankara**	**Toplam**		**Kırıkkale**	**Ankara**	**Toplam**
Kamu	100	112	212	**0-5 yıl**	135	239	374
	21,7%	17,4%	19,2%		29,9%	37,7%	34,4%
Ev hanımı	79	142	221	**6-10 yıl**	104	144	248
	17,2%	22,0%	20,0%		23,0%	22,7%	22,8%
Özel sektör	152	188	340	**11-15 yıl**	72	79	151
	33,0%	29,1%	30,8%		15,9%	12,5%	13,9%
Emekli	34	46	80	**16 yıl ve üstü**	50	50	100
	7,4%	7,1%	7,2%		11,1%	7,9%	9,2%
Çalışmıyor	95	157	252	**Deneyimim Yok**	91	122	213
	20,7%	24,3%	22,8%		20,1%	19,2%	19,6%

Tablo 24'e baktığımızda katılımcıların yüksek oranda kendine ait evlerde oturdukları dikkat çekmektedir (N=722, %66). Lojmanda oturanların oranları çok düşükken (%2), kiracıların ise %32'lik orana sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca kentlere göre dağılıma bakıldığında, yine diğer tablolarda olduğu gibi frekans dağılımlarında denge mevcuttur. Katılımcıların %66'lık yüksek oranda kendi evlerinde oturuyor olması, geçici bir ikamet durumu olmadığı için kentli yaşamının devamlılık arz ettiği anlamına gelmektedir ve bu durum çeşitli düzeylerdeki katılım istatistikleri için uygun görülmektedir.

Çalışmaya katılan Ankara ve Kırıkkale'deki kentlilerin yüksek oranda apartmanda yaşadıkları (%75), müstakil evde oturanların %17'lik bir orana sahip olduğu ve güvenlikli site sakinlerinin oranın ise oldukça düşük olduğu (%9) görülmektedir (Tablo 24). Ayrıca kentlere göre dağılıma bakıldığında müstakil ev sakinlerinin Kırıkkale'de daha fazla olduğu (%31) ama diğerlerinde bir denge olduğu dikkat çekmektedir. Müstakil evlerde oturanların Kırıkkale'de yüksek oranda olması, Kırıkkale'de Ankara'ya göre yapılaşmanın daha yavaş ilerlemesinden kaynaklandığı, kentsel dönüşümün Ankara'da daha hızlı gerçekleştiği gibi nedenler gösterilebilir. Ayrıca apartmanlarda yaşayanların (Ankara %83, Kırıkkale %65) yüksek oranı, dikey hareketliliğin bir göstergesidir ve özellikle sosyal yaşama katılımı etkileme

derecesi açısından dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, sosyal yaşamın kalitesi sivil ve siyasi yaşamın da temel ateşleyicisi olarak görülmektedir.

Tablo 24. Oturulan eve ve evin niteliğine göre dağılım tablosu

		Kırıkkale	**Ankara**	**Toplam**
Oturduğunuz ev	**Kira**	159	196	355
		34,7%	30,5%	32,3%
	Kendimize ait	295	427	722
		64,4%	66,5%	65,6%
	Lojman	4	19	23
		,9%	3,0%	2,1%
Oturduğunuz evin niteliği	**Müstakil**	141	42	183
		30,7%	6,6%	16,7%
	Apartman	294	526	820
		64,1%	82,6%	74,8%
	Güvenlikli site	24	69	93
		5,2%	10,8%	8,5%

Tablo 25. Doğum yerine ve medeni duruma göre dağılım tablosu

Doğum Yeri				**Medeni Durum**			
	Kırıkkale	**Ankara**	**Toplam**		**Kırıkkale**	**Ankara**	**Toplam**
Ankara	38	433	471	**Evli**	285	353	638
	8,3%	68,1%	43,0%		62,2%	54,8%	57,9%
Çorum	5	21	26	**Bekâr**	148	260	408
	1,1%	3,3%	2,4%		32,3%	40,4%	37,0%
Kırşehir	11	4	15	**Dul**	25	31	56
	2,4%	,6%	1,4%		5,5%	4,8%	5,1%
Yozgat	5	33	38				
	1,1%	5,2%	3,5%				
Kırıkkale	340	23	363				
	73,9%	3,6%	33,1%				
Diğer	61	133	194				
	13,2%	19,2%	32,4%				

Katılımcıların Kırıkkale (%74) ve Ankara (%69) doğumlu olmalarının yanında komşu illerden (Kırşehir, Yozgat, Çorum…) göç aldığı da dikkat çekmektedir (Tablo 25). Katılımcıların genel olarak araştırmaya konu olan kentlerde büyümüş olmaları kentlilik bilincinin gelişimi açısından önemlidir ve istatistiksel değerlendirmelerin bu yönde yapılması gerekmektedir. Ayrıca katılımcıların %58

oranında evli oldukları, bekâr olanların ise %37 oranında ikinci sırada oldukları frekans değerlerinden anlaşılmaktadır. İl temelinde dağılımın dengeli olduğu da söylenebilir.

Tablo 26. STK üyelik, bağış yapma ve toplantılara katılma sıklığı

	N	**Yüzde**
Üyeyim bağış yapıyorum	12	1,1
Üyeyim bağış yapmıyorum	72	6,5
Üye değilim bağış yapıyorum	113	10,2
Üye değilim bağış yapmıyorum	583	52,7
Toplam	780	70,5
Boş bırakılan	327	29,5

STK üyelikleri, bağış yapma ve toplantılarına katılma sıklığı Tablo 26'da görülmektedir. Katılımcıların %30'u bu alanı boş geçmiş ve %53'ü ise üye değilim, bağış yapmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. STK türüne göre üyelik durumlarına bakıldığında (Tablo 27) en çok üyeliğin eğitim derneklerine (%10,7) ve siyasi partilere (%10,1) olduğu, daha sonra sırasıyla sendikalara (%9,1), spor ve benzeri faaliyet derneklerine (%8,8) ve mesleki kuruluşlara (%7,2) olduğu görülmektedir. En düşük oranlar ise çevreyle ilgili kuruluşlar (%4,4), yerel yönetimle ilgili konseyler (%4,3) ve yardım dernekleri (%6) olarak sıralanmaktadır. İl il dağılıma bakıldığında genel olarak üyelikler temelinde dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Fakat sendika ve mesleki kuruluş üyeliklerinde Kırıkkale'de, eğitim dernekleri ve spor ve benzeri dernek üyeliklerinde ise Ankara'da biraz yüksek oranlar dikkat çekmektedir. Ayrıca STK ve diğer kuruluş toplantılarına katılma durumlarına bakıldığında düşük oranlar dikkat çekmektedir. Genel olarak katılımcılar %80'e yakın oranda toplantılara katılmadıklarını belirtmiştir. Bu oranlar kentlere göre dağılıma bakıldığında da dengeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılım konusunda cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, oturulan ev gibi demografik özelliklerin etkisi çalışmamızda önemli bir yer işgal etmektedir. Katılımın mekânsal büyüklüğü ile ilişkisi düşünüldüğünde bu verilerden yola çıkarak, Ankara ve Kırıkkale kentleri arasında karşılaştırma yapılmasının sağlıklı sonuçlar elde edilmesine imkân verdiği söylenebilir.

Tablo 27. STK türüne göre üyelik durumları dağılım tablosu

	Üyelik durumu			Toplantılara katılmama oranı		
	Kırıkkale	**Ankara**	**Toplam**	**Kırıkkale**	**Ankara**	**Toplam**
Eğitim dernekleri, okul-aile birliği	28	56	84	309	443	752
	9,3%	11,7%	10,7%	78,8%	76,6%	77,5%
Yardım dernekleri, dinî dernekler, Cami yaptırma derneği	20	28	48	283	413	696
	6,5%	5,8%	6%	72,6%	72,2%	72,3%
Çevreyle ilgili Kuruluşlar (TEMA, Hayvanları Koruma Derneği…)	12	21	33	307	463	770
	4%	4,6%	4,4%	78,3%	81,1%	80,0%
Mesleki Kuruluşlar (meslek odaları, esnaf odaları…)	26	26	52	330	477	807
	9,3%	5,9%	7,2%	84,0%	84,0%	84,0%
Spor ve benzeri faaliyet dernekleri (Avcılık kulübü, Taraftar dernekleri…)	22	42	64	340	470	810
	7,9%	9,3%	8,8%	86,5%	82,2%	83,9%
Siyasi Parti	35	38	73	324	491	815
	12,8%	8,4%	10,1%	82,2%	85,7%	84,3%
Sosyal-Kültürel Dernekler (Hemşeri dernekleri, Kadın Dernekleri)	18	27	45	327	494	821
	6,6%	6%	6,2%	83,2%	87,1%	85,5%
Sendika	35	32	67	338	508	846
	12,4%	7%	9,1%	85,6%	88,7%	87,4%
Yerel yönetimle ilgili konseyler veya meclisler	17	13	30	348	527	875
	6,4%	3%	4,3%	89,9%	92,1%	91,2%

Yapılan istatistiksel değerlendirmeler sonucunda araştırmada sivil, siyasi ve sosyal katılımı kapsayan "Siyasi katılım, Siyasi bilinç, Sivil bilinç, Sivil katılım, Sosyal katılım, Sosyal bilinç, Demokratik ve kültürel değerler" bağımlı değişkenleri belirlenmiştir. Bu değişkenler faktör analizleri sonucunda ortaya çıkmış ve sivil, siyasi ve sosyal açılardan hem davranış hem de bilinci ifade etme özelliği göstermektedir. Bu değişkenler daha sonra demografik özellikler gibi bağımsız değişkenlerle karşılaştırılarak farklılık, ilişki ve açıklama düzeyi konusunda değerlendirmeler yapılmış ve hipotezlerin sınanması için sayısal veriler elde edilmiştir. Bu analizler için çalışma kapsamında geliştirilen kentli vatandaş katılım ölçeğinin dört boyutu olan sivil yaşam, sosyal yaşam, siyasi yaşam ve değerler boyutları ve sivil, siyasi, sosyal katılım ve bilinç düzeylerini kapsayan alt boyutlar kullanılmıştır.

3.2.2. Birinci Grup Hipotezlerin Test Edilmesi

"Kentlilerin aktif vatandaşlık katılım ve bilinç düzeyleri kentler büyüdükçe azalmaktadır." ana hipoteziyle ilgili alt hipotezlerin test edilmesi bağlamında yapılan farklılık analizleri sonuçları Tablo 28 ve Tablo 29'da verilmektedir. Kırıkkale ve

Ankara'da yaşayanların siyasi, sivil ve sosyal katılım düzeyleri ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için bağımsız örneklem t-testi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 28. Kentli vatandaş katılım düzeylerinin kentlere göre analizi

	Kent	N	Ortalama	p
Siyasi Katılım [34]	**Kırıkkale**	443	2,83	0,002
	Ankara	617	2,64	
Sosyal Katılım	**Kırıkkale**	444	3,90	0,133
	Ankara	625	3,82	
Sivil Katılım	**Kırıkkale**	442	3,11	0,448
	Ankara	633	3,15	

Tablo 28'e göre siyasi katılım değişkeninin Kırıkkale'de istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Diğer taraftan diğer faktörler için anlamlı farklılıklar görülmemiştir. Dolayısıyla alt hipotezimiz olan "Kentli vatandaşın siyasi katılım düzeyi büyük kentlerde düşüktür." desteklenmiştir. Fakat "Kentli vatandaşın sivil katılım düzeyi büyük kentlerde düşüktür." ve "Kentli vatandaşın sosyal katılım düzeyi büyük kentlerde düşüktür." hipotezleri ise desteklenmemiştir. Bu bağlamda siyasi katılımın küçük kentlerde 2,83 ortalamayla orta düzeyde daha fazla olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 29. Kentli vatandaş bilinç düzeylerinin kentlere göre analizi

	Kent	N	Ortalama	p
Siyasi Bilinç	**Kırıkkale**	444	3,35	0,107
	Ankara	620	3,25	
Sivil Bilinç	**Kırıkkale**	445	3,86	0,759
	Ankara	633	3,84	
Sosyal Bilinç	**Kırıkkale**	445	3,15	0,472
	Ankara	630	3,19	

[34] Tavares ve Carr (2014: 272) da kentler büyüdükçe siyasi katılımın azaldığı sonucuna varmaktadır.

Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların siyasi, sivil ve sosyal bilinç düzeyleri ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için bağımsız örneklem t-testi gerçekleştirilmiştir. Tabloya göre kentler arasında sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeyleri ile ilgili anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p<0,05$). Buna göre "Kentli vatandaşın sivil bilinç düzeyi küçük kentlerde daha yüksektir.", "Kentli vatandaşın siyasi bilinç düzeyi küçük kentlerde daha yüksektir." ve "Kentli vatandaşın sosyal bilinç düzeyi küçük kentlerde daha yüksektir." alt hipotezleri desteklenmemiştir.

3.2.4. İkinci Grup Hipotezlerin Test Edilmesi

"Kentlilerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi) kentler büyüdükçe aktif vatandaşlık katılım ve bilinç düzeylerinde düşüşe sebep olmaktadır." hipotezine bağlı olarak oluşturulan alt hipotezlerin test edilmesi bağlamında farklılık analizleri yapılmıştır. Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların cinsiyete göre kentli vatandaşlıkla ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için bağımsız örneklem t-testi gerçekleştirilmiştir (Tablo 30).

Cinsiyete göre farklılıkların Kırıkkale ve Ankara'da yaşama durumuna göre analizi sonucunda Kırıkkale'de sadece siyasi katılım davranışının anlamlı farklılık gösterdiği ve erkeklerde daha yüksek (Ortalama= 3,01) olduğu tespit edilmiştir. Sivil katılım, sosyal bilinç ve değerler boyutlarında ise Ankara'da cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu tablodan açıkça görülebilir ($p<0,05$). Buradan hareketle cinsiyet değişkeni bakımından sivil katılım, sosyal bilinç ve değerler boyutlarında farklılıklar tespit edilmiştir. Ankara'da sivil katılım (3,28) ve sosyal bilinç (3,31) erkeklerde daha yüksek iken Kırıkkale'de cinsiyete göre anlamlı farklılık yoktur. Ayrıca Ankara'da değerler boyutunda kadınlar daha yüksek ortalamaya (3,98) sahipken yine Kırıkkale'de böyle bir farklılık yoktur.

Dolayısıyla büyük kentlerde değerlerine sahip çıktığı halde kadınların kentli vatandaşlığın sivil katılım boyutunda ve sosyal bilinç bağlamında daha arka planda olduğu görülmektedir. Ayrıca siyasi katılım boyutunda kentlerin büyüklüğüne göre bir farklılık ortaya çıkmamakta yine kadınlar düşük siyasi katılım sergilemektedirler. Buna göre "Erkekler küçük kentlerde daha yüksek düzeyde siyasi katılım göstermektedir." ve "Erkekler büyük kentlerde daha fazla sivil katılım

göstermektedir.” hipotezleri desteklenmektedir. “Kadınlar küçük kentlerde daha fazla sosyal katılım göstermektedir.” hipotezi ise desteklenmemektedir.

Tablo 30. Cinsiyete göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
		N	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi katılım[35]	Kadın	214	2,64	0,000	353	2,53	0,001
	Erkek	229	3,01		264	2,78	
Siyasi bilinç	Kadın	216	3,29	0,190	355	3,23	0,525
	Erkek	228	3,41		265	3,28	
Sivil bilinç	Kadın	216	3,92	0,208	363	3,87	0,520
	Erkek	229	3,81		270	3,81	
Sivil Katılım[36]	Kadın	216	3,09	0,623	363	3,06	0,003
	Erkek	226	3,13		270	3,28	
Sosyal Katılım	Kadın	212	3,98	0,051	360	3,88	0,070
	Erkek	231	3,82		265	3,73	
Sosyal bilinç	Kadın	215	3,13	0,735	362	3,10	0,006
	Erkek	230	3,16		268	3,31	
Değerler	Kadın	214	3,96	0,265	361	3,98	0,019
	Erkek	228	3,86		268	3,80	

Kırıkkale ve Ankara’da yaşayanların yaşa göre aktif vatandaşlıkla ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için Anova testi gerçekleştirilmiştir (Tablo 31). Yaşa göre farklılıklar Kırıkkale ve Ankara için incelendiğinde sivil katılım ve siyasi bilinç bakımından her iki kent için de yaşa bağlı olarak artış gözlenmekte dolayısıyla sivil katılımın ve siyasi bilincin yaş değişkenine farklılaşma durumunun kentlerden etkilenmediği anlaşılmaktadır. Fakat ortalamalara bakıldığında Kırıkkale’de sivil katılım (3,31) ve siyasi bilinç (3,59) bağlamında yaşlılarda daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

[35]Iezzi ve Deriu’nun (2014) araştırmasında da siyasi ve sivil katılımla ilgili benzer sonuçlar görülmektedir.

[36] Tavares (2012: 286) bu çalışmada ortaya çıkan sonucun aksine, sivil faaliyetlerin kentler küçüldükçe arttığını iddia etmektedir.

Tablo 31. Yaşa göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
		N	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi Katılım[37]	18-25	97	2,69	0,014	210	2,51	0,054
	26-35	111	2,72		146	2,63	
	36-45	129	2,81		135	2,71	
	46 ve ustu	107	3,10		126	2,78	
Siyasi Bilinç	18-25	96	3,31	0,011	209	3,10	0,013
	26-35	110	3,17		148	3,32	
	36-45	131	3,33		132	3,23	
	46 ve ustu	108	3,59		131	3,46	
Sivil Bilinç	18-25	99	3,90	0,393	212	3,81	0,280
	26-35	110	3,79		151	3,90	
	36-45	128	3,79		138	3,73	
	46 ve ustu	109	3,98		132	3,96	
Sivil Katılım	18-25	98	2,96	0,031	215	3,01	0,036
	26-35	111	3,05		151	3,17	
	36-45	126	3,11		136	3,26	
	46 ve ustu	108	3,31		131	3,24	
Sosyal Katılım	18-25	98	3,93	0,466	210	3,73	0,452
	26-35	114	3,79		148	3,87	
	36-45	126	3,95		137	3,82	
	46 ve ustu	106	3,94		130	3,89	
Sosyal Bilinç	18-25	98	3,14	0,465	209	3,08	0,191
	26-35	112	3,09		150	3,27	
	36-45	129	3,10		138	3,27	
	46 ve ustu	107	3,28		133	3,20	
Değerler	18-25	98	3,96	0,462	209	3,82	0,299
	26-35	110	3,81		150	4,02	
	36-45	127	3,89		136	3,88	
	46 ve ustu	108	3,99		134	3,92	

[37] Tavares (2012: 289) ve Dekker (2007: 358-359) çalışmalarında benzer sonuçlardan bahsetmektedir.

Ayrıca sosyal katılım, sosyal bilinç ve sivil bilinç değişkenlerinin ortalamalarının hem Kırıkkale hem de Ankara'da yaşa göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Son olarak siyasi katılımın Kırıkkale'de yaşa bağlı olarak anlamlı düzeyde farklılaşmasına ($p<0,05$) karşın Ankara'da böyle bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Dolayısıyla siyasi katılım değişkeninde yaşa bağlı farklılaşmalarda kent büyüklüğünün önemli bir değişken olduğu anlaşılmaktadır. Kırıkkale'de yaşlılar siyasi olarak daha katılımcı (3,10) olmasına karşın Ankara'da böyle bir belirgin farklılaşmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla "Yaş ilerledikçe küçük kentlerde siyasi katılım da artmaktadır." hipotezi desteklenirken "Yaş ilerledikçe büyük kentlerde sivil katılım da artmaktadır." ve "Yaş ilerledikçe küçük kentlerde sosyal katılım da artmaktadır." hipotezleri desteklenmemiştir.

Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların eğitim düzeyine göre kentli vatandaş katılımı ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için Anova testi gerçekleştirilmiştir (Tablo 32). Kentler bakımından eğitim değişkenine göre farklılıklar incelendiğinde sivil bilinç, siyasi bilinç ve sivil katılım değişkenlerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sivil bilinç için Kırıkkale'de anlamlı farklılıklar görülmekte ancak Ankara'da anlamlı farklılıklar görülmemektedir. Ayrıca siyasi bilinç ve sivil katılım için Ankara'da eğitime göre anlamlı farklılık varken, Kırıkkale'de tespit edilmemiştir. Dolayısıyla küçük kentlerde eğitim düzeyi arttıkça sivil bilinçte artış gözlenmekte (Lisans ve üstü eğitim düzeyindeki vatandaşların ortalamaları 4,17), fakat büyük kentler eğitim düzeyi yükseldikçe daha fazla sivil katılım göstermektedir sonucuna varılabilir (Lisans ve üstü eğitim düzeyi ortalaması 3,37). Ayrıca büyük kentlerde eğitim düzeyi yükseldikçe siyasi bilincin arttığı söylenebilir (Lisans ve üstü ortalaması 3,51). "Eğitim düzeyi yükseldikçe küçük kentlerde siyasi katılım da artmaktadır." ve "Eğitim düzeyi yükseldikçe küçük kentlerde sosyal katılım da artmaktadır." hipotezlerimiz desteklenmemiş, "Eğitim düzeyi yükseldikçe büyük kentlerde sivil katılım da artmaktadır." hipotezimiz ise desteklenmiştir.

Tablo 32. Eğitim düzeyine göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
		N	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi Katılım	İlköğretim ve Altı	143	2,84	0,279	156	2,70	0,134
	Lise	138	2,91		194	2,63	
	Ön Lisans	73	2,91		139	2,49	
	Lisans ve Ustu	89	2,66		124	2,73	
Siyasi Bilinç	İlköğretim ve Altı	149	3,32	0,065	159	3,21	0,006
	Lise	135	3,30		191	3,26	
	Ön Lisans	72	3,23		141	3,08	
	Lisans ve Ustu	88	3,59		126	3,51	
Sivil Bilinç	İlköğretim ve Altı	145	3,78	0,004	159	3,74	0,097
	Lise	138	3,86		201	3,83	
	Ön Lisans	73	3,66		142	3,79	
	Lisans ve Ustu	89	4,17		127	4,04	
Sivil Katılım	İlköğretim ve Altı	145	3,16	0,739	158	3,13	0,007
	Lise	138	3,07		201	3,14	
	Ön Lisans	71	3,04		142	2,99	
	Lisans ve Ustu	88	3,16		128	3,37	
Sosyal Katılım	İlköğretim ve Altı	143	3,90	0,909	156	3,87	0,235
	Lise	139	3,92		199	3,72	
	Ön Lisans	72	3,84		139	3,80	
	Lisans ve Ustu	89	3,93		127	3,94	
Sosyal Bilinç	İlköğretim ve Altı	146	3,16	0,299	163	3,15	0,922
	Lise	139	3,25		198	3,22	
	Ön Lisans	72	3,14		138	3,19	
	Lisans ve Ustu	88	2,00		127	3,18	
Değerler	İlköğretim ve Altı	147	3,84	0,185	161	3,82	0,057
	Lise	135	3,95		199	3,83	
	Ön Lisans	72	3,78		140	3,92	
	Lisans ve Ustu	88	4,06		126	4,10	

Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların gelire göre kentli vatandaşlık katılımı ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için bağımsız örneklem t-testi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 33'te gösterilmiştir. Gelire göre araştırma değişkenleri incelendiğinde siyasi katılım, siyasi bilinç, sivil bilinç ve değerler bakımından Ankara'da anlamlı farklılıklar görülmektedir. Dolayısıyla büyük kentlerde gelir arttıkça siyasi ve sivil bilinç düzeylerinde siyasi katılım ve değerlerde artış görülürken küçük kentlerde böyle anlamlı bir artış görülmemektedir sonucuna varılabilir. Buna göre "Gelir arttıkça büyük kentlerde siyasi katılım da artmaktadır." hipotezi desteklenirken, "Gelir arttıkça büyük kentlerde sivil katılım da artmaktadır."

ve “Gelir arttıkça küçük kentlerde sosyal katılım da artmaktadır.” hipotezleri ise desteklenmemektedir.

Tablo 33. Gelire göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
	Hane Geliri	**N**	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi Katılım	0-2000	214	2,84	0,796	261	2,55	0,043
	2001-6000	181	2,87		310	2,71	
Siyasi Bilinç	0-2000	214	3,23	0,053	264	3,07	0,045
	2001-6000	183	3,42		308	3,38	
Sivil Bilinç	0-2000	217	3,72	0,059	270	3,72	0,004
	2001-6000	181	3,90		315	3,90	
Sivil Katılım	0-2000	214	3,09	0,817	273	3,00	0,164
	2001-6000	181	3,11		312	3,22	
Sosyal Katılım	0-2000	214	3,81	0,082	263	3,73	0,164
	2001-6000	183	3,96		315	3,85	
Sosyal Bilinç	0-2000	217	3,20	0,418	268	3,10	0,052
	2001-6000	181	3,12		314	3,26	
Değerler	0-2000	217	3,80	0,100	269	3,76	0,004
	2001-6000	177	3,95		313	4,00	

Ayrıca demografik özelliklerin bilinç düzeyleri ile ilişkisi üzerine belirlenen hipotezlerin testi ile ilgili olarak, yine yukarıdaki tablolardan faydalanılabilir. Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir değişkenlerine göre bilinç düzeylerinde anlamlı farklılıklara bakıldığında kentlerin büyüklüğünün önemli bir faktör olmadığı dikkat çekmektedir. Cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı halde (Tablo 30), yaş ilerledikçe siyasi bilincin tüm kentlerde artış gösterdiği (Tablo 31) görülmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi arttıkça ve gelir arttıkça büyük kentlerde siyasi bilincin de arttığı görülmektedir (Tablo 32-33). Buna göre “Kentlilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir gibi demografik özellikleri kentler büyüdükçe siyasi bilinç düzeyinde düşüşe sebep olmaktadır.” hipotezi desteklenmemektedir.

Sivil bilinç bağlamında bakıldığında da benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Cinsiyet ve yaşa göre sivil bilinç bağlamında anlamlı farklılık çıkmazken (Tablo 30-31), eğitim düzeyi arttıkça küçük kentlerde sivil bilinçte artış görülmektedir (Tablo 32). Gelir düzeyi arttığında ise büyük kentlerde sivil bilincin arttığı görülmektedir (Tablo 33). Dolayısıyla “Kentlilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir gibi demografik özellikleri kentler büyüdükçe sivil bilinç düzeyinde artışa sebep olmaktadır.” hipotezi desteklenmemiştir.

Sosyal bilinç bağlamında cinsiyete göre bakıldığında büyük kentlerde erkeklerin daha yüksek sosyal bilinç düzeyine sahip olduğu görülmekte (Tablo 30) ama eğitim ve gelir düzeyleri ve yaşa göre anlamlı farklılık olmadığı anlaşılmaktadır (Tablo 31-32-33). Dolayısıyla "Kentlilerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir gibi demografik özellikleri kentler küçüldükçe sosyal bilinç düzeyinde artışa sebep olmaktadır." hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 34. Medeni duruma göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
	Medeni Durum	**N**	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi Katılım	**Evli**	272	2,87	0,208	332	2,66	0,397
	Bekâr	147	2,73		252	2,59	
Siyasi Bilinç	**Evli**	274	3,36	0,482	335	3,34	0,017
	Bekâr	145	3,31		252	3,13	
Sivil Bilinç	**Evli**	273	3,88	0,613	344	3,87	0,337
	Bekâr	148	3,83		256	3,78	
Sivil Katılım	**Evli**	272	3,13	0,304	344	3,18	0,297
	Bekâr	146	3,03		258	3,10	
Sosyal Katılım	**Evli**	275	3,94	0,215	339	3,88	0,091
	Bekâr	146	3,83		253	3,73	
Sosyal Bilinç	**Evli**	276	3,13	0,796	343	3,23	0,200
	Bekâr	144	3,15		254	3,12	
Değerler	**Evli**	273	3,93	0,483	342	3,95	0,194
	Bekâr	143	3,86		254	3,85	

İkinci grup hipotezlerin testi yanında diğer demografik özelliklere göre analizler yapılmış ve ilginç sonuçlarla karşılaşılmıştır. Kentlerde medeni duruma göre kentli vatandaşlık boyutları karşılaştırıldığında sadece siyasi bilincin Ankara'da evlilerde (3,34) bekârlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiş ($p<0,05$), Kırıkkale'de ise bu farklılığın olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 34). Bu sonuç büyük kentlerde siyasi bilinç bakımından evli olmanın önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca siyasi katılım, siyasi bilinç, sivil katılım, sosyal katılım, sosyal bilinç ve değerler değişkenlerinin büyük ve küçük kentlerde medeni duruma göre farklılaşmadığı görülmüştür.

Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların mesleklere göre kentli vatandaş katılımı ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için Anova testi gerçekleştirilmiştir (Tablo 35). Kentlerde çalışma durumuna göre farklılıklar incelendiğinde her iki kentte de siyasi katılımın farklılaştığı ancak Kırıkkale'de

emekliler daha yüksek ortalamaya sahipken (3,46) Ankara'da kamu çalışanlarının (3,99) en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç çalışma durumunun siyasi katılımla ilişkisinde kent büyüklüğünün önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 35. Çalışma durumuna göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
		N	Ortalama	p	N	Ortalama	p
Siyasi katılım	**Kamu**	98	2,76	0,001	109	2,99	0,000
	Ev Hanımı	76	2,62		131	2,55	
	Özel Sektör	145	2,93		179	2,63	
	Emekli	31	3,46		42	2,81	
	Çalışmıyor	94	2,72		155	2,41	
Siyasi Bilinç	**Kamu**	97	3,49	0,181	108	3,41	0,115
	Ev Hanımı	79	3,23		131	3,26	
	Özel Sektör	144	3,30		181	3,16	
	Emekli	32	3,60		45	3,51	
	Çalışmıyor	93	3,30		154	3,18	
Sivil Bilinç	**Kamu**	99	3,94	0,238	111	3,83	0,206
	Ev Hanımı	77	3,79		136	3,79	
	Özel Sektör	145	3,74		186	3,76	
	Emekli	32	4,04		44	4,15	
	Çalışmıyor	93	3,97		155	3,91	
Sivil Katılım	**Kamu**	98	3,24	0,149	111	3,41	0,002
	Ev Hanımı	76	3,06		135	3,07	
	Özel Sektör	144	3,02		187	3,10	
	Emekli	33	3,36		44	3,40	
	Çalışmıyor	92	3,05		155	3,02	
Sosyal Katılım	**Kamu**	99	3,88	0,439	110	3,80	0,166
	Ev Hanımı	74	4,05		134	3,89	
	Özel Sektör	146	3,82		181	3,71	
	Emekli	32	3,86		46	4,10	
	Çalışmıyor	93	3,94		153	3,80	
Sosyal Bilinç	**Kamu**	99	3,05	0,828	111	3,39	0,102
	Ev Hanımı	77	3,15		135	3,14	
	Özel Sektör	146	3,17		184	3,18	
	Emekli	30	3,25		46	3,29	
	Çalışmıyor	94	3,19		154	3,07	
Değerler	**Kamu**	98	3,88	0,890	108	3,97	0,110
	Ev Hanımı	75	3,95		135	3,90	
	Özel Sektör	142	3,86		186	3,77	
	Emekli	34	3,93		46	4,17	
	Çalışmıyor	94	3,97		153	3,93	

Ayrıca sivil katılım bakımından Ankara'da çalışma durumuna göre anlamlı farklılık varken (p<0,05), Kırıkkale'de olmaması kent büyüklüğünün aktif vatandaşlığın bu boyutu bakımından önemli bir rol üstlendiğini destekler niteliktedir. Büyük kentlerde çalışma durumuna göre (özellikle emekliler ve kamu çalışanları yüksek oranlarda) bakıldığında daha fazla sivil katılım sergilendiği ifade edilebilir. Diğer taraftan aktif vatandaşlığın diğer boyutları bakımından her iki kentte de anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 36. Ev sahipliğine göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
	Oturduğunuz Ev	**N**	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi Katılım	**Kira**	155	2,84	0,886	187	2,57	0,290
	Kendimize Ait	285	2,83		411	2,66	
Siyasi Bilinç	**Kira**	157	3,17	0,002	191	3,14	0,037
	Kendimize Ait	283	3,46		408	3,33	
Sivil Bilinç[38]	**Kira**	155	3,69	0,007	194	3,78	0,251
	Kendimize Ait	285	3,95		418	3,88	
Sivil Katılım	**Kira**	155	2,99	0,060	194	3,14	0,850
	Kendimize Ait	284	3,17		418	3,15	
Sosyal Katılım	**Kira**	154	3,73	0,003	190	3,72	0,131
	Kendimize Ait	285	4,00		414	3,85	
Sosyal Bilinç	**Kira**	155	3,13	0,828	187	3,14	0,474
	Kendimize Ait	286	3,15		420	3,20	
Değerler	**Kira**	154	3,76	0,019	190	3,80	0,113
	Kendimize Ait	283	3,99		418	3,94	

Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların ev sahipliği durumuna göre kentli vatandaş katılımı ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için bağımsız örneklem t-testi gerçekleştirilmiştir (Tablo 36). Kentlerde ev sahipliğine göre araştırma değişkenlerindeki farklılıklar incelendiğinde sivil bilinç, değerler ve sosyal katılım bakımından Kırıkkale'de kendine ait evde oturanların ortalaması kirada oturanlardan anlamlı düzeyde daha yüksek iken Ankara'da böyle bir farklılık bulunmamıştır (p<0,05). Siyasi katılım, sivil katılım ve sosyal bilinç bakımından her iki kentte oturduğu eve göre anlamlı farklılıklar yoktur. Ayrıca siyasi bilinç bakımından her iki kentte kendine ait evlerde oturanların oranı daha yüksektir

[38] Dekker (2007: 375-376) araştırmasında benzer sonuçlar dikkat çekmektedir.

(Kırıkkale=3,46, Ankara=3,33). Bu sonuçlar evin kendine ait olması sivil bilinç, sivil katılım, sosyal katılım ve değerler bakımından kent büyüklüğüne göre farklılaşmaya sebep olduğunu göstermektedir.

Tablo 37. Evin niteliğine göre kentlerde katılım ve bilinç düzeyleri

		Kırıkkale			Ankara		
		N	**Ortalama**	**p**	**N**	**Ortalama**	**p**
Siyasi Katılım	**Müstakil**	132	2,90	0,616	42	2,71	0,720
	Apartman	289	2,80		501	2,64	
	Güvenlikli Site	22	2,90		65	2,56	
Siyasi Bilinç	**Müstakil**	136	3,39	0,139	41	3,12	0,570
	Apartman	285	3,30		503	3,26	
	Güvenlikli Site	23	3,70		68	3,34	
Sivil Bilinç	**Müstakil**	133	3,62	0,001	42	3,44	0,009
	Apartman	288	3,94		514	3,85	
	Güvenlikli Site	24	4,25		68	4,06	
Sivil Katılım	**Müstakil**	134	3,09	0,403	42	3,05	0,082
	Apartman	284	3,10		516	3,13	
	Güvenlikli Site	24	3,35		66	3,38	
Sosyal Katılım	**Müstakil**	132	3,88	0,931	41	3,50	0,080
	Apartman	287	3,91		507	3,84	
	Güvenlikli Site	24	3,94		68	3,90	
Sosyal Bilinç	**Müstakil**	134	3,06	0,436	42	3,24	0,709
	Apartman	288	3,18		511	3,18	
	Güvenlikli Site	23	3,28		68	3,28	
Değerler	**Müstakil**	135	3,86	0,750	41	3,59	0,074
	Apartman	283	3,92		511	3,92	
	Güvenlikli Site	24	3,98		69	4,00	

Kırıkkale ve Ankara'da yaşayanların evin niteliğine göre kentli vatandaşlık katılımı ile ilgili değişken ortalamalarındaki farklılıkları Anova testi ile analiz edilerek Tablo 37'de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre sivil bilinç boyutunda her iki kentte de anlamlı farklılık görülmüş ve güvenlikli sitede oturanların yüksek oranlara sahip olduğu anlaşılmıştır (Kırıkkale=4,25, Ankara=4,06). Küçük veya büyük kentlerde apartmanda oturanların müstakil evlerde oturanlara göre daha çok sivil bilince sahip olduğu da ifade edilebilir. Diğer boyutlarda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla büyük veya küçük kentlerde evin niteliğine göre bir farklılık görülmemiş ve kentli vatandaşlık düzeyinde farklılık olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, oturulan ev, evin niteliği veya gelir düzeyi gibi demografik özelliklere göre kentli vatandaşların sosyal, sivil ve siyasi katılım düzeylerinde kentin büyüklüğüne göre bazı farklılıklara rastlanmıştır. Cinsiyete göre bakıldığında büyük kentlerde demokratik ve kültürel değerlerine sahip çıkan kadınların düşük sivil katılım gösterdikleri ve kentlerin büyüklüğüne göre farklılık çıkmasa da düşük siyasi katılım gösterdikleri söylenebilir. Büyük kentlerde erkekler daha fazla sivil katılım göstermektedir (Tablo 30).

Yaş değişkenine göre katılım düzeyleri incelendiğinde, kent büyüklüğünün önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Küçük kentlerde özellikle yaşlıların daha fazla siyasi katılım sergiledikleri görülmektedir (Tablo 31). Ayrıca kentin büyüklüğüne bağlı olarak eğitim düzeyi yükseldikçe sivil katılımın da artma durumunun olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Tablo 32). Çalışma durumundan bakıldığında ise büyük kentlerde özellikle emekliler ve kamu çalışanlarının yüksek oranda sivil katılım sergiledikleri, siyasi katılım bağlamında ise büyük veya küçük kentlerde siyasi katılım düzeyinde farklılaşma ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Küçük kentlerde emeklilerin büyük kentlerde ise kamu çalışanlarının daha fazla siyasi katılım gösterdikleri görülmektedir (Tablo 35).

Oturulan eve göre kentli vatandaş katılım düzeylerine bakıldığında ise küçük kentlerde kendi evinde oturanların sosyal katılım düzeylerinin büyük kentlere göre ve kirada oturanlara göre yüksek olduğu söylenebilir (Tablo 36). Ayrıca büyük kentlerde gelir arttıkça siyasi katılımda artış görülürken küçük kentlerde böyle anlamlı bir artış görülmemektedir (Tablo 33). Demografik özelliklere göre bakıldığında büyük veya küçük kentlerde sivil, siyasi veya sosyal katılım düzeylerinde önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Kentin büyüklüğüne ve farklı demografik özelliklere göre sivil ve siyasi katılım sergilenebilirken, sosyal katılımın sadece küçük kentlerde kendi evinde oturanlar açısından anlamlı bir farklılık yaratmış olması dikkat çekicidir.

Demografik özelliklere göre sivil, siyasi ve sosyal vatandaşlık bilinç düzeyleri incelendiğinde de dikkat çekici sonuçlara rastlanabilmektedir. Cinsiyete göre bakıldığında büyük kentlerde erkeklerin sosyal bilinçleri daha yüksek iken değerlerine sahip çıkan kadınların düşük olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 30). Eğitim düzeyi açısından incelendiğinde ise küçük kentlerde eğitim düzeyi arttıkça sivil bilinçte de artış olduğu ifade edilebilir. Yine büyük kentlerde eğitim düzeyi arttıkça siyasi bilincin de arttığı görülmektedir (Tablo 32). Medeni durum açısından bilinç

düzeyleri incelendiğinde ise büyük kentlerde evli olmanın siyasi bilinç yüksekliği açısından anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 34). Küçük kentlerde kendi evinde oturanların sivil bilinç düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu da çıkan sonuçlar arasındadır (Tablo 36). Siyasi bilinç açısından bakıldığında kentlerde anlamlı farklılıklar görülmüş, kentin büyüklüğü ne olursa olsun kendi evinde oturanların siyasi bilinç düzeylerinin kirada oturanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yine farklılık analizleri sonuçlarına göre evin niteliğine göre küçük veya büyük kentlerde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Özellikle sivil bilinç boyutunda güvenlikli sitelerde oturanların daha yüksek oranlara sahip olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 37). Gelir değişkenine göre yapılan incelemelerde ise büyük kentlerde gelir arttıkça siyasi ve sivil bilinç düzeylerinde artış görülmekte, küçük kentlerde böyle bir anlamlı farklılık görülmemektedir (Tablo 33). Kısacası demografik özellikler sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeylerinde farklılıklara sebep olabilmekte ve kentin büyüklüğü birçok açıdan önem kazanmaktadır.

3.2.5. Üçüncü-Dördüncü ve Beşinci Grup Hipotezlerin Test Edilmesi

"Kentin büyüklüğü, bilinç düzeyleri ve değerler gibi faktörler siyasi katılımı etkilemektedir." ana hipotezinden yola çıkarak belirlenen alt hipotezlerin testi için, bahsi geçen faktörlerin siyasi katılımı açıklama düzeyini belirlemek üzere sabit teriminin de eklendiği (T=4,860) regresyon analizi gerçekleştirilmiştir ve sonuçları Tablo 38'de verilmiştir.

Tablo 38. Siyasi katılımı etkileyen faktörler

Bağımlı Değişken: Siyasi katılım		**T**	**p**
Sabit		4,860	0,000
	Standart B		
Siyasi Bilinç	0,561	17,428	0,000
Sivil Bilinç	-0,125	-3,239	0,001
Sosyal Bilinç	0,296	10,504	0,000
Değerler	-0,131	-3,411	0,001
Kırıkkale/Ankara[39]	-0,059	-2,298	0,022
Yaş	0,002	0,072	0,943
Eğitim	-0,034	-1,170	0,242
Cinsiyet	0,094	3,528	0,000
F: 67,164	R: 0,626	R^2: 0,392	0,000

[39] Onyx ve ark. (2011: 64) siyasi katılım faaliyetlerinin küçük kentlerde yoğunlaştığı sonucu, çalışmamızda çıkan sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Buna göre, araştırma modeli anlamlı bulunmuş ve bağımsız değişkenler siyasi katılımın % 39,2'sini açıklamaktadır. Araştırma modeline göre siyasi bilinç, sivil bilinç, sosyal bilinç, değerler, cinsiyet ve yaşanılan kentin siyasi katılımı etkilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan yaş ve eğitim düzeyi siyasi katılımı etkilememektedir. Farklılık analizlerinde de görüldüğü üzere kentin büyük olması siyasi katılımı azaltmaktadır. Buna göre "Kentin büyüklüğü siyasi katılım düzeyini etkilemektedir." ve "Sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeyi siyasi katılım düzeyini etkilemektedir." hipotezlerimiz desteklenmektedir. Ayrıca "Değerler siyasi katılım düzeyini etkilemektedir." hipotezi de desteklenmektedir.

Tablo 39. Sivil katılımı etkileyen faktörler

Bağımlı Değişken: Sivil katılım		**T**	**P**
Sabit		1,101	0,271
	Standart B		
Siyasi Bilinç	0,096	3,698	0,000
Sivil Bilinç	0,363	11,831	0,000
Sosyal Bilinç	0,422	18,054	0,000
Değerler	-0,126	-3,840	0,000
Kırıkkale/Ankara	0,058	1,360	0,174
Yaş	0,054	2,209	0,027
Eğitim[40]	0,047	2,233	0,026
Cinsiyet	0,093	2,143	0,032
F: 108,401	R: 0,715	R^2: 0,511	0,000

"Kentin büyüklüğü, bilinç düzeyleri ve değerler gibi faktörler sivil katılımı etkilemektedir." ana hipotezinin alt boyutlarının analizi için sivil katılımı, kentli vatandaşlığın bilişsel değişkenleri ve yaşanılan kent değişkenlerinin açıklama düzeyini belirlemeye çalışılmıştır. Sabit teriminin (T=1,101) de eklendiği regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 39'da verilmiştir.

Sivil katılıma yönelik regresyon analizine göre araştırma değişkenlerinin sivil katılımın %51'ini açıkladığı, sivil–siyasi-sosyal bilinç, değerler, yaş, eğitim, kiminle yaşandığı ve cinsiyet değişkenleri sivil katılımı etkilerken kent büyüklüğünün etkilemediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla kent büyüklüğünün sivil katılım bakımından önemli bir değişken olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum "Kentin büyüklüğü sivil katılım düzeyini etkilemektedir." hipotezinin desteklenmediğini fakat "Sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeyi sivil katılım düzeyini etkilemektedir." ve "Değerler sivil katılımı etkilemektedir." hipotezlerinin desteklendiği anlaşılmaktadır.

[40] Hoskins ve ark. (2008: 397) sosyal, sivil ve siyasi katılımla eğitim düzeyinin ilişkili olduğunu iddia etmektedir.

"Kentin büyüklüğü, bilinç düzeyleri ve değerler gibi faktörler sosyal katılımı etkilemektedir." ana hipotezine göre sosyal katılımı, kentli vatandaşlığın bilişsel değişkenleri ve yaşanılan kent değişkenlerinin açıklama düzeyini belirlemek üzere sabit teriminin de eklendiği regresyon analizi gerçekleştirilmiştir ve sonuçları Tablo 40'ta verilmiştir.

Tablo 40. Sosyal katılımı etkileyen faktörler

Bağımlı Değişken: Sosyal katılım		**T**	**p**
Sabit		4,971	0,000
	Standart B		
Siyasi Bilinç	0,006	0,269	0,788
Sivil Bilinç	0,241	9,192	0,000
Sosyal bilinç	0,232	11,752	0,000
Değerler	0,478	17,173	0,000
Kırıkkale/Ankara[41]	-0,110	-3,043	0,002
Yaş	-0,004	-0,193	0,847
Eğitim	-0,031	-1,729	0,084
Cinsiyet	-0,102	-2,790	0,005
F: 220,703	R: 0,825	R^2: 0,681	0,000

Sosyal katılımı, aktif vatandaşlığın bilişsel değişkenleri ve yaşanılan kent değişkenlerinin açıklama düzeyini belirlemek üzere sabit teriminin de eklendiği regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre, araştırma modeli anlamlı bulunmuş ve bağımsız değişkenler sosyal katılımın % 68,1'ini açıklamaktadır. Aktif vatandaşlığın sosyal katılım boyutuna yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda sivil bilinç, sosyal bilinç, değerler ve kent büyüklüğünün etkili değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan siyasi bilinç düzeyi sosyal katılımı etkilememektedir. "Kentin büyüklüğü sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.", "Değerler sosyal katılım düzeyini etkilemektedir.", "Sivil ve sosyal bilinç düzeyleri sosyal katılım düzeyini etkilemektedir" hipotezleri desteklenmektedir. Fakat "Siyasi bilinç düzeyi sosyal katılım düzeyini etkilemektedir." hipotezi desteklenmemiştir. Sonuç olarak kentler küçüldükçe sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeylerinin aktif vatandaşlık katılım düzeylerini büyük kentlere göre daha fazla etkilediği anlaşılmaktadır. Fakat sivil bilinç düzeyinin sosyal katılım düzeyini etkilemediği analizlerden ortaya çıkmaktadır.

[41] Gottdiener & Hutchison (2010: 78) kentlerin fiziksel çevresindeki değişim ve dönüşümün sosyal katılımı etkilediğini rapor etmektedir.

3.2.6. Altıncı Hipotezin Test Edilmesi

Ankara'da kentli vatandaşlık sivil, siyasi ve sosyal bilinç ve katılım boyutları arasındaki ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarına göre; siyasi bilinç, sivil bilinç, sosyal bilinç ve değerler ile siyasi katılım, sivil katılım ve sosyal katılım arasında anlamlı pozitif yönlü (genellikle orta düzeyde) ilişkiler tespit edilmiştir. Bu ilişkileri incelemek üzere gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları Tablo 41'de verilmiştir.

Kırıkkale'de de benzer ilişkiler olmasına karşın sivil bilinç ile siyasi katılım arasında, değerler ile siyasi katılım arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmemiştir. Ankara'da kentli vatandaş bilinç düzeyleriyle katılım düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki görülürken, Kırıkkale'de siyasi katılım ile değerler ve sivil bilinç arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p<0,05$). Dolayısıyla kent büyüklüğü sivil bilinç ve değerler ile siyasi katılım arasındaki anlamlı ilişkinin kaybolmasına sebep olmaktadır denebilir. Buna göre küçük kentler siyasi katılımı artmasında sivil bilinç ve değerlerin daha önemsiz olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak "Kentli vatandaşların bilinç düzeyleri ile katılım düzeyleri arasında kentin büyüklüğüne göre anlamlı ilişki vardır." hipotezi desteklenmektedir.

Tablo 41. Kentlerde kentli vatandaşlık boyutları arasındaki ilişkiler

		Siyasi Katılım[42]		**Sivil Katılım**		**Sosyal Katılım**[43]	
		Kırıkkale	**Ankara**	**Kırıkkale**	**Ankara**	**Kırıkkale**	**Ankara**
Siyasi Bilinç	Pearson Correlation	0,415**	0,587**	0,317**	0,474**	0,446**	0,486**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	437	604	433	612	435	603
Sivil Bilinç	Pearson Correlation	0,078	0,280**	0,417**	0,625**	0,674**	0,716**
	Sig. (2-tailed)	0,106	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	435	610	435	625	434	616
Sosyal Bilinç	Pearson Correlation	0,435**	0,371**	0,598**	0,605**	0,359**	0,615**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	437	607	435	621	436	617
Değerler	Pearson Correlation	0,074	0,269**	0,243**	0,476**	0,723**	0,789**
	Sig. (2-tailed)	0,127	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	430	606	428	620	431	615

[42] Siyasi katılımla siyasi bilinç arasında pozitif veya negatif ilişkiler olduğunu rapor eden çalışmalar bulunmaktadır (Weerd ve ark., 2005).

[43] Esau (2009: 398) çalışmamızdaki bulguların aksine, sosyal bilinçle katılım arasında ilişki olmadığını iddia etmektedir.

3.3. DEĞERLENDİRME

Kentin büyüklüğü ile sivil, siyasi ve sosyal katılım sergileyen kentli vatandaşlık arasında ilişkinin incelendiği bu çalışmada, istatistiksel analizler yapılmış ve kentli vatandaş katılımı ile sivil, siyasi ve sosyal bilinç ve diğer demografik değişkenler arasında dikkat çekici farklılıklar, ilişkiler ve etkilere rastlanmıştır. Hipotezlerin test edilmesi sonucu kentlerin büyüklüğü ile siyasi katılım arasında anlamlı farklılıklar görülmüş, kentler küçüldükçe siyasi katılımın arttığı sonucuna varılmıştır. Diğer katılım türlerinde farklılıklara rastlanmamıştır. Yapılan literatür taramasında da buna benzer sonuçlara ulaşıldığı anlaşılmaktadır (Tavares & Carr, 2012; Carr & Tavares, 2014; Onyx ve ark., 2011).

Evli-bekâr, ev sahibi-kiracı veya lise-üniversite mezunu gibi değişkenlerle karşılaştırıldığında kentin büyüklüğünün katılım konusunda daha önemli bir değişken olduğunu iddia eden Tavares (2012: 286), coğrafi yakınlıkları olan kentli vatandaşların komşuluklar iletişime geçmeye, ortak problemlerde paylaşım yapmaya ve sivil eylem için organize olmaya daha yatkın olduklarını ileri sürmektedir. Kentler küçüldükçe birlik ve hareketliliğin arttığı, kurumsal üyeliklerin de geliştiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak da iletişim ve bilgi yayılımının tasarruflara imkân vermesi olarak gösterilmektedir. Yine Tavares ve Carr'ın (2014: 272) yaptığı diğer bir çalışmada, kentler büyüdükçe siyasi katılıma zarar verdiği sonucuna varılmıştır.

Başka bir hipotezde kentlerin büyüdükçe kentli vatandaşların sivil, siyasi ve sosyal bilinçlerini azalttığı iddiasıyla yola çıkılmış ama bu konuda anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Dolayısıyla kentlerin büyüklüğünün, kentlilik bilincini oluşturan sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeyleri ile katılım arasında farklılık yaratmaması, çalışmanın birbiri ile sürekli etkileşimde bulunan iki kent arasında yapılmasından kaynaklanıyor olabilir. Her ne kadar bilinç düzeyleri ile ilgili olarak anlamlı ilişkiler bulunamasa da genel olarak kentlerde güven eksikliğinin önemli bir unsur olduğu da söylenebilir. Çalışmada yüz yüze iletişimin aktif yaşamda önemli olduğu sık sık ifade edilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda "Arkadaş seçerken en çok neye dikkat edersiniz?" sorusunu yönelttiğimizde katılımcıların çoğunluğunun dürüst ve güvenilir arkadaşlıkların önemini vurgulamıştır. Kentlerde kentli vatandaş katılımlarının çoğunlukla gönüllülük üzerine faaliyetler olması ve bu faaliyetlerin güvenle ilişkili olduğuna dair düşünceler sıkça vurgulanmaktadır (Dekker, 2007:

358) çalışmasında güven duygusunun katılımla olumlu bir ilişki içinde olduğu sonucuna varmıştır).

Bunun yanında kentin büyüklüğünün demografik özelliklere göre bilinç düzeylerinde farklılıklar oluşturduğu da unutulmaması gereken bir husustur. Cinsiyete göre büyük kentlerde erkeklerin sosyal bilinçleri daha yüksek iken değerlerine sahip çıkan kadınların düşük olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi açısından incelendiğinde ise küçük kentlerde eğitim düzeyi arttıkça sivil bilinçte de artış olduğu ifade edilebilir. Yine büyük kentlerde eğitim düzeyi arttıkça siyasi bilincin de arttığı görülmektedir. Büyük kentlerde evli olmanın siyasi bilinç yüksekliği açısından anlamlı olduğu görülmektedir. Küçük kentlerde kendi evinde oturanların sivil bilinç düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu da çıkan sonuçlar arasındadır. Kentin büyüklüğü ne olursa olsun kendi evinde oturanların siyasi bilinç düzeylerinin kirada oturanlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Yine sivil bilinç boyutunda güvenlikli sitelerde oturanların daha yüksek oranlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gelir değişkenine göre yapılan incelemelerde ise büyük kentlerde gelir arttıkça siyasi ve sivil bilinç düzeylerinde artış görülmekte, küçük kentlerde böyle bir anlamlı farklılık görülmemektedir.

Kentin büyüklüğüne göre demografik unsurların katılımı farklılaştırdığına yönelik bir diğer hipoteze göre bazı açılardan anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyete göre bakıldığında büyük kentlerde demokratik ve kültürel değerlerine sahip çıkan kadınların düşük sivil katılım gösterdikleri görülmektedir. Türkiye ölçeğinde kadınların ağırlıkta olduğu sivil toplum kuruluşları sayılarındaki düşüş buna kanıt olarak gösterilebilir. Ayrıca büyük kentlerde erkeklerin daha çok sivil katılım gösterdiklerine dair anlamlı farklılıklar mevcuttur. Benzer şekilde (Iezzi & Deriu'da (2014: 860) kadınların daha çok kültürel ve çevresel derneklerde gönüllülük faaliyetlerinde bulunduğunu ve erkeklerin siyasi parti ve sendikalara katılım konusunda daha aktif oldukları sonucuna varmıştır.

Yaş değişkenine göre bakıldığında ise yine kentin büyüklüğünün katılım konusunda önemli bir faktör olduğu görülmekte, küçük kentlerde yaşlıların daha fazla siyasi katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır. Yaşın katılımla ilgili olduğu, yaşlı kentlilerin mahallede daha fazla zaman harcadıkları ve bu nedenle katılıma daha fazla önem verdiklerine dair çalışmalara literatürde rastlanmaktadır (Campbell ve Lee, 1992; Fischer, 1982; Gerson ve diğerleri, 1977; Dekker, 2007: 358-359). Özellikle ulusal düzeyde oy verme davranışları bakımından gençlerin katılım

düzeylerinin düşük olduğu ve dini pratiklerle ilgilenen yaşlıların daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Tavares, 2012: 289). Büyük kentlerde emekliler ve kamu çalışanlarının yüksek oranda sivil katılım sergilemesi ve küçük kentlerde yaşlıların daha fazla siyasi katılım sergilerken, büyük kentlerde bu katılımın kamu çalışanlarında görülmesi diğer bir araştırma bulgusudur ve bu sonuç Tavares'in çalışmasıyla paralel sonuçlar ifade etmektedir.

Sivil katılımın boyutları ve aktif vatandaşlık ile ilişkisi ile ilgili çalışmalara baktığımızda genel olarak Türkiye'de sivil katılım ile aktif vatandaşlık arasında sıkı bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir (Çakmaklı, 2017), (Şentürk ve ark., 2016). Pasif vatandaşlığın yoğun olduğu bir ortamda aktif vatandaşlığın durumunun incelendiği bir çalışmada, sivil toplum kuruluşlarına katılımın vatandaşlık becerileri, değerleri ve faaliyetlerini geliştirmede oldukça etkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Çakmaklı, 2017: 113). Fakat günümüzde Türkiye'deki STK'ların devlet denetimli ve kontrollü olduğu genel kabul görmektedir (Şentürk & Erdoğan, 2008: 31). Güçlerini vatandaştan almayıp devlet mekanizmalarına uygun aygıtlar olarak faaliyet gösterdikleri için Batı anlayışından farklı bir işleve sahiptirler. Demokratik yollardan verilmeyen haklardan yola çıkarak yetkilerini merkezi yönetim sınırlandırmaları ve baskıları çerçevesinde kullanmaya çalışmaktadırlar.

Ayrıca bu çalışmada büyük kentlerde eğitim düzeyi yükseldikçe sivil katılımın da arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Birçok araştırma eğitimli insanların daha aktif vatandaşlar olduklarına dair sonuçlar ileri sürmektedir. Eğitim düzeyindeki artışın, bir bireyin protesto ve sosyal değişim faaliyetlerine katılımı, siyasi parti üyesi ve oy kullanmasıyla pozitif ve önemli ölçüde ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Hoskins ve ark., 2008: 397). Kentlinin karşılaştığı sorunlar kamuyu ilgilendirdiği için kentli birbirini katılmaya teşvik etmekte ve bu konuda eğitim önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir.

Küçük kentlerde kendi evinde oturanların sosyal katılım düzeylerinin büyük kentlere göre ve kirada oturanlara göre yüksek olduğu söylenebilir. Ev sahipliği ve kiracılar arasındaki katılım davranışları araştırmasına göre (Dekker, 2007: 375-376) ev sahiplerine yönelik puanların kiracılar için olduğundan daha yüksek olması katılımın ev sahipleri yönünden arttığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar bir ev satın aldığında, artan katılımları beklentisi vardır. Bu, muhtemelen evin değerini korumak gibi bireysel ihtiyaçların bir sonucu olacaktır, ancak yine de tüm sakinlere fayda sağlayacak olan mahallenin genel kalitesi üzerinde olumlu etkileri olacaktır.

Ayrıca büyük kentlerde gelir arttıkça siyasi katılımda artış görülürken, küçük kentlerde böyle anlamlı bir artış görülmemektedir. Bunun en önemli sebebi ise gelir düzeyi arttıkça kentlilerin davranışlarındaki farklılaşmalar olarak gösterilebilir. İnsanlar tüketimin oldukça ılımlı seviyesine geldiklerinde ve gelir ve tüketimde artış, artık mutluluk ve iyi olma halinde artış göstermeyecektir. Zenginleşmiş ülkelerdeki birçok insan bu durumu tecrübe edinmekte olduğu için başarının daha tatmin edici şekillerini araştırmaktadır. Bu tür ülkelerde insanlar siyasetle ilgilenmenin daha ödüllendirici olduğunu keşfetmeye başlamıştır. Bir başka deyişle, birçok insan hırslı tüketici olmak yerine aktif vatandaş olmaya evirilebilmektedir (Dahl, 2006: 106-107). Özellikle orta veya orta üst sınıfın bu konuda daha aktif olduğu belirtilebilir. Siyasi katılım sergileyerek hem özgürlüğünü kazanma arayışında olan hem de katılım gösterdiği yerlerden kendine fayda sağlama çabası içerisinde olan vatandaşlar, genel olarak bu kentlilerdir (İnan, 2004: 83).

Yine buna benzer bir araştırmada ise bireysel düzeyde siyasi ve sivil katılımda ekonomik rahatlığın rolü olumlu ilişkilendirilmektedir. Ampirik araştırmalara göre kaynaklara (para, zaman, sivil beceriler…) daha az ulaşan bireyler katılıma da uzak durmaktadır. Başka kent doğumlu bireylerin yeni geldikleri kentlerde daha az kaynağa sahip olmasından dolayı sivil ve siyasi katılımla meşgul olmadıkları dikkat çekmektedir (Tavares, 2012: 289). Siyasi katılım davranışı olarak oy verme, bu yeni kentliler için sosyal katılım öncesi ilk davranış biçimidir.

Araştırma modeline göre siyasi bilinç, sivil bilinç, sosyal bilinç, değerler, kiminle yaşandığı, cinsiyet ve yaşanılan kentin siyasi katılımı etkilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan yaş ve eğitim düzeyi siyasi katılımı etkilememektedir. Farklılık analizlerinde de görüldüğü üzere kentin büyük olması siyasi katılımı azaltmaktadır. Kentlileşme düzeyi ile siyasi katılım arasında olumlu yönde etkilenme olduğunu iddia eden İnan (2004: 152) ise, mahalle karşılaştırması yaptığı çalışmasında, kentlileşmenin yüksek olduğu mekânlarda siyasi ilgi, siyasi etkileme ve etkilenme, siyasi bilgi, örgütsel katılma ve oy kullanma düzeyleri açısından daha katılımcı bir tutum geliştirildiği sonucuna varmaktadır.

Ayrıca aktif olarak siyasi katılım sergileyen kentlilerin dezavantajlı gruplar ve sosyal adaletle ilgili konulara ağırlık verdikleri de söylenebilir. Kentlilerin çoğunlukla muhalif katılımdan çekindiği, hükümetle ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde çalışmayı tercih ettikleri literatürde elde edilen bulgular arasındadır. Bu tür işbirlikleri için yerel ve ulusal düzeyde bilgili olmanın önemi de büyüktür. Böylece

siyasi sürece aktif olarak katılmaya çalışan kentliler sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapıcı hizmetlerin sunulması konusunda faaliyet göstermektedirler (Onyx ve ark., 2011: 61-64).

Sivil katılım boyutunda ise kentin büyüklüğünün etkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Türkiye'de genel olarak sivil toplum kuruluşu üyeliklerinin fazla olmasına rağmen[44] aktif katılım konusunda sorunlar yaşandığı dikkat çekmektedir. Küçük kentlerde bu tür kuruluşların sayıca az olması veya olsa bile kentlilerin bu kuruluşlara katılım sergilemek yerine direkt olarak hükümetlerle daha sık işbirliği yapıyor olmaları sonucu çıkabilmektedir (Agranoff & McGuire, 2003: 124). Tavares'e göre kentler büyüdükçe gönüllü grup ve kurumlar yeni üyeliklerin ilgisini çekmekte daha başarılı olmaktadır çünkü yakınlık, iletişim ve bilgi yayılımında önemli tasarruflara imkân vermektedir. Grup hareketliliği daha büyük kentlerin negatif etkisini azaltabilmekte ve sivil katılım ihtimalini artırmaktadır (Tavares, 2012: 286). Bu faaliyetlere yüksek derecede katılımı olan bir ülkenin çok fazla sosyal sermayeye ve sağlıklı, canlı bir demokrasiye sahip olması beklentisi (Steenekamp & Loubser, 2016: 124) sivil katılımın önemini daha da artırmaktadır.

Yapılan diğer bir çalışmada sivil toplum kuruluşlarının toplumun korunması ve desteğe ihtiyacı olan dezavantajlı gruplara destek ve hizmet sağlanan yardım birlikleri olmaya odaklandıkları görülmektedir. Kültürel odaklı ve spor faaliyetleriyle ilgilenenlerin de sıralamaya girdiği görülmektedir. Bunlar dışında insan haklarına yönelen veya eğitim odaklı işlev gören kuruluşlar da vardır (Onyx ve ark., 2011: 59). Türkiye ölçeğinde bakıldığında ise en çok üyeliklerin öncelikle eğitim kurumlarına (%11) ve daha sonra da siyasi parti (%10) ve sendikalara (%9) olması kentli katılımının çoğunlukla siyasi katılım unsurları ve mesleki hakların geliştirilmesi üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Sendikalar siyasi katılım unsurları olarak demokratik siyasetin önemli aktörleri ve bileşenleridir. Mesleki faaliyetlerin doğru işlemesi için hükümetlerle sürekli etkileşim içinde olan bu kuruluşlara (Sancaktar, 2015: 301) üyelik yanında katılım sağlamak da önem arz etmektedir.

Aktif vatandaşlığın sosyal katılım boyutuna yönelik gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda sivil bilinç, sosyal bilinç, değerler, cinsiyet ve kent büyüklüğünün etkili değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sosyal bilincin sosyal sermayeyle ilgili olduğu düşünüldüğünde benzer sonuçlar elde edilen

[44] BM'ye göre, beş kişiden birinin bir STK formuna katıldığı tahmin edilmektedir. (Green, 2008: 59)

çalışmalara rastlanmaktadır. Dekker'in (2007: 375-376) çalışmasına göre kentlilerin yaklaşık üçte birinin mahalledeki resmi ve gayri resmi etkinliklere katıldığı görülmekte, arkadaş sayısının fazlalığının ve sapkın davranışlardan çekinilmesiyle katılım arttığı ifade edilmiştir. Birlikte yaşayan bireylere güven, katılımla pozitif ilişkili bulunmuş, sosyal bilinç boyutunun katılım üzerindeki bu etkisinin, sosyal ağlardan ve doğrudan bir ilişkiden ziyade hoşgörülü davranışlar hakkındaki ortak fikirlerden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Ayrıca Şentürk ve ark.'nın (2016: 356) gönüllülük ile ilgili yaptığı çalışmada, hoşgörülü ve gönüllülük esaslı faaliyetlerin kolektif davranışları güçlendirdiği, sosyal katılımı güçlendirdiği ve sosyal bilinç konusunda algılarının aktif katılımı artırdığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada gönüllü sosyal faaliyetlerin sayısındaki artışın manevi duyguları olumlu yönde artırdığı da ifade edilmektedir.

Kente yönelik yapılan yatırımların ve fiziksel koşullarda meydana gelen değişikliklerin de sosyal katılımı olumlu yönde etkilediğine dair düşünceler dikkat çekmektedir. Büyük kentlerde daha hızlı gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri bu konuda örnek olarak gösterilebilir (Gottdiener & Hutchison, 2010: 78). Bunun yanında kentli vatandaşlar ile sosyal bilinç arasında ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalarda ilişki olmadığına dair sonuçlara da rastlanmaktadır. Esau'nun çalışmasında sosyal bilinci yüksek olması veya olmaması ile aktif olmak arasında bir ilişki bulunamadığı rapor edilmektedir (Esau, 2009: 398).

Çalışma analizlerimize göre kent büyüklüğünün sivil bilinç ve değerler ile siyasi katılım arasındaki anlamlı ilişkinin kaybolmasına sebep olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Buna göre küçük kentlerde siyasi katılımın artmasında sivil bilinç ve değerlerin daha önemsiz olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde ise siyasi bilinçle siyasi katılım arasındaki ilişkinin belirsiz olduğu; bazı araştırmalar pozitif bir ilişki bulmuşken, diğerleri negatif veya ilişki olmadığını rapor etmektedir. Ayrıca siyasi ilgi de katılımla pozitif ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Weerd ve ark., 2005; Whiteley, 2005). Gönüllülük esaslı ve düzenli siyasi tartışmaların olduğu bir evde yetişmek sivil ve siyasi ilişkilerde katılımın düzeyinde güçlü bir etkiye sahip olduğu da görülmektedir (Weerd ve ark., 2005).

Aktif katılım, özel faaliyet alanlarını düşündüğümüzde yaşam doyumu ve güven açısından farklı bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, siyasi katılım hüküm sürdüğünde, yaşam memnuniyeti değerlendirmesini daha az olumlu hâle getirir. Bir katılım şekli çoğunlukla sosyal gruplarda gönüllü olmakla ilgilendiğinde olur. Siyasi

katılımın, daha derin bir sorun bilinci nedeniyle yaşamla daha eleştirel bir tavrı desteklediği anlamına gelir. Buna karşılık, işbirliğine dayalı çalışmaya, dayanışmaya ve olumlu sosyal ilişkilerin geliştirilmesine dayanan sosyal katılım, daha olumlu bir yaşam vizyonunu sürdürmektedir (Iezzi & Deriu, 2014: 860). Bir kısım araştırmacılar ise kentleşme ve siyasi katılma arasında olumlu bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Onlara göre kentsel yaşamla siyasileşme düzeyi arasında doğrudan bir ilişki yoktur (İnan, 2004: 98).

Değerlerin katılım ve bilinç düzeyleri ile ilişkisi incelendiğinde dikkat çekici sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Öncelikle büyük kentlere kadınların değerlerine sahip çıktığı, gelir arttıkça değerlerin de arttığı ve küçük kentlerde kendi evinde oturanların değerlerinin farkında olduğu görülmektedir. Analizler sonucunda demokratik ve kültürel değerlerin sivil, siyasi ve sosyal katılım türlerini etkilediği söylenebilir. Ayrıca demokratik ve kültürel değerler açısından bakıldığında büyük kentlerde değerlerin tüm katılım boyutlarıyla ilişkili olduğu görülürken, küçük kentlerde siyasi katılımla ilişkili olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak hipotezleri genel olarak değerlendirmek gerekirse, kentli aktif vatandaşlık unsurları olarak sivil, siyasi ve sosyal katılım boyutlarında kentlerin büyüklüğünün önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Kentli aktif vatandaşlık bilinci bakımından sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeyleri, katılım türlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Demografik özelliklerin de büyük oranda kentlerin büyüklüğüne göre katılımda ve bilinç düzeylerinde farklılıklar yarattığı açıktır. Ayrıca kentli aktif vatandaşlık alt boyutlarından olan değerler boyutunun katılım ve bilinç düzeyleri ile ilişkili olduğu ve onları orta düzeyde etkilediği görülmektedir. Genel olarak Türkiye'de kentli aktif vatandaşlığın düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Analizler sonucunda kentlilik bilincinin özellikle büyük kentlerde giderek azaldığı ve dolayısıyla katılımı olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

SONUÇ

Aktif vatandaşlığın katılım ve bilinç düzeyleriyle bir bütün olarak ve ayrı ayrı ilişkisi vardır. Bu ilişkinin sürekliliği ancak sivil veya siyasi eylemde bulunma, sosyal uyum sağlama ve sonuç olarak kendini toplumsal yapıda gerçekleştirme imkânı bulma ile mümkündür. Sivil veya siyasi eylem, toplum yararını hedefleyen faaliyetlere katılma isteği ve gerektiğinde toplumla ilgili politikalara yön verebilme yeteneğini ifade etmektedir. Sosyal uyum ise başta aile olmak üzere, komşuluk düzeyinde ve yakın çevrede toplumsal dayanışma geliştirmek, farklılıkları normal karşılamak ve böylece ortak bir bilinç geliştirmekle ilgilidir. Kendini gerçekleştirme ise sivil-siyasi eylem ve sosyal uyum aracılığıyla bireyin değerleri ve becerilerinin farkında olması ve kendine ve çevresine güven duyması ile birlikte eyleme geçme yeteneğini ve istekliliğini kolaylaştıran bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımın temel ateşleyicileri olarak bu özelliklerin bireyde toplanması, aktif yaşamın da sürdürülmesi anlamına gelir.

Katılım sivil, siyasi ve sosyal olmak üzere üç farklı biçimde gerçekleşir. Sosyal katılım yönünden sosyal becerileri geliştirme, hoşgörülü olma, diğer katılım türlerini de ilgilendiren konularda tecrübe kazanma, bilgilenme ve herhangi bir konuda sorunları uygun biçimde aktarabilme gibi faydalar ortaya çıkmaktadır. Sivil katılım yönünden farklı türlerde meclislere veya kurumsal faaliyetlere katılma, haklarının farkına varma, gerektiğinde yeni hak iddialarında bulunma ve gerektiğinde karar alıcılarla iletişime geçerek veya mahkemelere başvurarak toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olma gibi faydaları sayılabilir. Siyasi katılım ise gerektiğinde sandık başına geçerek oy kullanmak dışında, karar alıcılarla direkt temasa geçme, politikaların yapılma ve uygulama aşamalarında bulunma ve dolayısıyla duyarlı ve hesap veren bir yönetişim anlayışı geliştirmeyi ortaya çıkaran bir faaliyettir. Bu tür davranışlar kentli veya kırsal tüm vatandaşlar için işbölümü, dayanışma ve ortak bilinç kazanma gibi faydalar sağladığı gibi, yöneticiler için de önemli kazanımlara sebep olmaktadır. Daha geniş ölçüde vatandaşların desteğini alan faaliyetler, hem yöneticiler hem de vatandaşlar için süreklilik arz eden kazanımlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası tüm bu faydalar siyasal katılım yanında sivil ve özellikle sosyal katılımın birlikte gerçekleşmesiyle mümkün olabilmektedir.

Özellikle kentsel alanlarda kurumsal kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte, meclislere ve kurumsal düzeyde faaliyetlere katılmak insanlarla yüz yüze etkileşimde bulunmanın ve toplumsallaşmanın ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Ne kadar çok katılım olursa o kadar çok tecrübe kazanılır ve yaşam boyu eğitim faaliyeti gerçekleşir. Ayrıca katılım faaliyetleri vatandaşları pasiflikten arındırarak, özerklik ve özgürleşmeyi sağlayan bir özelliğe büründürür. Vatandaşlar kendi günlük yaşamları üzerinde kontrol sahibi olur. Sadece karar alma süreçleri değil uygulama süreçlerine de katılım çabalarının meyve vermesine sebep olmakta ve katılımın devamlılığına yol açmaktadır. Dolayısıyla sadece gönüllü olarak kurumlara üye olmakla kalmayıp karar alıcıların politika süreçlerine katılım gerçekleştirmek ve uygulamalara ortak olmak günümüz dünyasında gittikçe önem kazanmaktadır.

Katılım faaliyetlerinin en önemli unsur olarak görüldüğü mekânlar kamusal alan ve dolayısıyla kentlerdir. Politika süreçleri, sosyal dayanışma örnekleri ve de sivil toplum davranışlarının mekânı olarak kamusal alan, aktif katılımın tecrübe edinildiği alanlardır. Aktif katılıma en çok gereksinim duyulan kentler, üretimden çok tüketim merkezli faaliyetlerin ağırlıkta olduğu mekânlardır. Günümüzde imgeler mekânı olarak ifade bulan kentler, devlet merkezli politikaların da etkisiyle kentli vatandaşları sınıfsal ayrımlara uğratmış, sosyal faaliyetlerin mekânı olma özelliğini giderek kaybetmiştir. Tüketim kültürünün de yaygınlaşmasıyla dayanışmacı yapıların ortadan kalkmasına, sorunlara ses çıkarmayı ve katılım gerçekleştirmeyi özendirmekten uzak olan bu mekânlar giderek büyümekte ve çeşitli açılardan gerçekleşen faaliyetler de buna bağlı olarak giderek azalmaya başlamıştır.

Kentli vatandaşların aktif vatandaşlık unsurlarını taşıma ve uygulama imkânı mekânların kullanımıyla ilişkilidir. Kentlerdeki kamusal alanlar fiziksel değişime uğradıkça ve nüfus bakımından da yoğunlaştıkça katılım düzeylerinde de azalma görülebilmektedir. Günümüzde özellikle demokratik süreçlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu azalma engellenmeye çalışılsa da çeşitli faktörlerden dolayı başarılı olunamamaktadır. Burada tüketim kültürünün kentlerde hakim olması, dezavantajlı grupların giderek artması, kentlilerin açılma korkusuyla özel alanına çekilmesi ve sosyal uyumsuzluğun yüksek düzeyde olması gibi faktörler sayılabilir. Kamu çıkarlarının korunması, ortak malların ve aktif vatandaşlığın oluşturulması, demokratik süreçlerle ilgili olarak katılımın artırılması anlamına gelmektedir. Sivil yaşamın özendirilmesi, siyasi faaliyetlerin kapsayıcılığının artırılması ve kentlinin önce komşuluktan başlayarak karar alma süreçlerine dâhil edilmesi kentlerin

demokratik yönetimiyle ve ailede, mahallede, sivil toplumda veya devlette yönetişimle ilgili görünmektedir. Fakat kentlerin giderek daha da büyümesi, aileden başlayarak devlet yönetimine kadar bu demokratik sistemlerde asıl aktör olan kentlinin kulise çekilmesi veya sadece verilen suflelerle hareket etmesi günümüz kentsel yaşamında kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Kentlerin giderek büyümesi ve nüfusunun yoğunlaşması, gerçek sahipleri olan kentlilerin kentlilik bilinci kazanımlarına etki etmekte ve dolayısıyla katılım faaliyetlerinde de farklılıklara sebep olmaktadır. Kentlinin komşu, arkadaş ve ailesiyle gerçekleştirdiği sosyal faaliyetleri, haklarını korumaya veya kazanmaya yönelik kurumsal temelde sivil faaliyetleri ve son olarak yönetim kademelerine çeşitli açılardan katılım göstererek siyasi faaliyetleri farklılık göstermekte, bu katılım davranışlarının bütünü aktif vatandaşlığı ortaya çıkaran unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Kolektif bilinç ve eylem gerektiren bu davranışlar, çoğunlukla gönüllülük anlayışıyla yapılmakta ve temel hedef aktif olarak kent düzeyinde toplumsal olayları desteklemek, diğerlerine yardım etmek ve mekânsal düzenlemelere katkıda bulunmak üzerinedir. Aktif olma becerisi çeşitli faktörlere göre değişmekte, kentlerin büyüklüğü de bu konuda önemli bir etken olarak görünmektedir.

Dolayısıyla "Küçük kentlerde katılım yüksek mi? Kentliler metropollerde sahneyi boşaltmış durumda mı? Kentsel yaşam kentler büyüdükçe daha mı zorlaşıyor?" gibi sorular sürekli kafaları meşgul etmektedir. Buradan hareketle kentlerin mekânsal büyüklüğü ve nüfus yoğunluğuyla katılım düzeyi arasında ilişkiyi araştırarak ve kentlerde aktif vatandaşlık unsurlarının çerçevesi belirlenerek bir an önce bu konuda önlemler alınması gerekmektedir. Aksi takdirde kentlerin nüfusları giderek artmaya devam etmekte ve sorunlar daha da büyümektedir. Kentlerde aktif vatandaşlık düzeyini ölçmeye dayalı gerçekleştirilen bu çalışma, yukarıda bahsedilen sorulara cevap aramak ve kentlerde aktif olmayı engelleyen sorunları ortaya çıkarmak üzerinedir.

Bu çalışmada öncelikle kent olgusu irdelenmiş, kent tanımından, teorik yaklaşımlara, kentin kültür, kimlik, ekonomi gibi diğer alanlarla ilişkisine değinilmiştir. Daha sonra kentli ve kentle ilişkileri açıklanmaya çalışılmış, kentlerin dezavantajlı grupları olarak pasif vatandaşlara odaklanılmıştır. Bize göre sosyal, sivil veya siyasi katılım sağlayamayan tüm bireyler pasif vatandaşlardır ve dezavantajlı grupların kapsamındadır. Daha sonra da bu gruplara çözüm önerisi olarak aktif

vatandaşlıktan bahsedilmiş kentlilik bilinci, katılım unsurları ve kentle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümde dünyada aktif vatandaşlık örnekleri ve bu konuda yapılan araştırmalar açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye'de kentler ve kentliler ile ilgili açıklamalara da yer verilmiştir. Sosyal, siyasi ve sivil bağlamda katılım örnekleri açıklanarak aktif vatandaşlığın Türkiye serüveni belirlenmeye çalışılmıştır.

Son bölüm ise yukarıda belirttiğimiz soruların cevabını bulmak için gerçekleştirilen araştırma ile ilgilidir. Bu bölüm kentli ve aktif vatandaşlık kavramları ile ilgili kentin büyüklüğü ile bireyin sosyal, sivil ve siyasi katılım düzeyleri arasında ilişki, farklılaşma ve etki düzeyi olup olmadığına odaklanmaktadır. Yapılan araştırma neticesinde katılımı etkileyen, katılımla ilişkisi olan ve farklılıkları ortaya çıkaran birçok faktörün varlığı dikkat çekmektedir. Öncelikle kentler büyüdükçe faaliyetlerin kapsamı ve büyüklüğü sosyal eylemi zorlaştırdığından dolayı kentli vatandaşlar kendilerini daha etkisiz hissettiği sonucu çıkmaktadır. Kentler büyüdükçe tek oyu olan kentli vatandaşın farklılık yaratmada giderek daha etkisiz kaldığından kaynaklı bir katılım eksikliği söz konusudur. Ayrıca büyük kentlerin karmaşıklığından dolayı özel alanlarına çekilmesi ve siyasete seyirci kalması olasılığı da yüksektir. Komşuluk düzeyinde daha az tanıdıklık kurumsal üyelikleri azaltmakta veya geciktirmektedir. Fakat çalışmadaki istatistiki analizlere bakıldığında büyük kentlerde çoğunlukla sivil bilinci yüksek olan sivil katılım sergileyen kentliler dikkat çekmektedir. Sosyal ve siyasi katılım düzeylerinde zayıflık görülmektedir.

Ayrıca küçük kentlerde siyasi çatışmalardan kaçınan ve sorunları çözmek için yerel makamlarla daha çok işbirliği yapan bir kentli profili dikkat çekmektedir. Kurumların sayıca azlığı ve kurumsal davranışlar yerine yüz yüze iletişimin daha yaygın olması sivil katılımın düşük olmasına sebep olmaktadır. Kolektif hareketler kentlerin negatif etkisini azaltmakta ve sivil katılımı artırmaktadır. Ayrıca kurumsal bağlamda siyasi parti ve sendikal faaliyetlerin daha etkin olması siyasi katılım sürecinin daha gelişmiş olduğunu göstermektedir. Kamuoyu tartışmalarından uzak duran ve sivil toplum kuruluşlarına güven duymayan bu kentliler, doğru kararlar almak ve siyasi faaliyetleri anlamak konusunda işbirliği yapmaktadır ve mevcut kurumların güvence altına alınarak devletle ortak çalışması gerekliliğine inanmaktadırlar. Yerel hizmetleri takip eden bu vatandaşlar, herhangi bir kayıp söz konusu olduğunda savunma yapmaya ve siyasi katılım göstermeye hazırdırlar.

Gelire, eğitim durumuna göre, kendi evinde ikamet etme, farklı meslek gruplarında olma veya cinsiyet gibi değişkenlerle katılımın farklılaştığı ve bu değişkenlerin katılımı etkilediği görülmektedir. Kentlilik bilinci ve katılım düzeylerinin eğitim düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Kentlinin daha eğitimli olması kentli olma bilincini de artırmakta ve aidiyet duygusunu geliştirmektedir. Kentlerin küçük olması da aidiyet duygusunun yüksek olmasında etkilidir. Kentli olma bilincinin yüksekliği küçük kentlerde çözüm arayışlarının komşuluk düzeyinde ve karar alıcılarla direkt iletişime geçmekle sağlandığının bir göstergesidir. Büyük kentlerde ise kentli hakkının muhatabı sivil toplum kuruluşlarıdır.

Ayrıca kentli vatandaşların ev sahibi olması da katılımda etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlikli sitelerde oturmak da diğer bir etkendir. Gelir seviyesi yükseldikçe katılımın ve bilincin artıyor olması ekonomik unsurların önemli olduğu sonucunu doğurmaktadır. Yoksulluk ve yoksunluk, kentlerde aktif vatandaş olmanın önündeki engellerdendir. Düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olanların (gelir, iş, eğitim) daha az kişiler arası becerilere sahip olmaları, daha az sosyal etkileşimleri ve kurumlara ve katılım faaliyetlerine daha az erişimleri olması nedeniyle kurumsal ve örgütsel faaliyetlere katılma olasılıkları daha düşüktür. Bu faktörler yerel faaliyetlere daha az katılımı, siyasi çalışma, örgütlerde çalışma ve yerel yönetimlerle iletişimin sağlanmasına yol açmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik durumun olumsuz etkisi kontrol altında tutulduğunda, etnik azınlıkların çoğunlukla daha yüksek katılım paylarına sahip oldukları söylenebilir.

Demografik özelliklere göre bakıldığında da bazı önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kentlerin büyüklüğü ile ortaya çıkan farklılaşmalar yanında cinsiyet veya yaş gibi değişkenler de katılım ve bilinç düzeylerinde etkilidir. Özellikle Türkiye ölçeğinde erkeklerin katılım konusunda daha aktif bir davranış sergiledikleri görülmektedir. Sivil ve siyasi bilinçli olan erkeklerin kamusal alanda rahatlıkla hareket edebilmesi ve katılımcı faaliyetler göstermesi kadınların dezavantajlı gruplar olarak hala kentlerde aktif bir yaşam gösteremediklerini ispatlamaktadır. Kadınların demokratik ve kültürel değerlerine sahip çıkmalarına rağmen yine de kurumsal temelde faaliyet gerçekleştirmekte zayıf kalmaları düşündürücüdür. Devlet ve yerel yönetimler tarafından bunun önüne geçmeye yönelik önlemler alındığı görülmektedir. Kadın derneklerinin desteklenmesi, ekonomik kazanç elde etmeye yönelik kooperatiflerin teşvik edilmesi bu önlemler arasındadır. Fakat her ne kadar

bu önlemler alınsa da kadınların aktif yaşam sürmeleri yukarıdan aşağı politikalar yanında aşağıdan yukarı bireysel davranışların etkinliğiyle de geliştirilmesi gerekliliği açıktır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar neticesinde kentli aktif katılımının kentlerde düşük düzeyde olduğu ifade edilebilmektedir. Kentler büyüdükçe katılım düzeylerinde ters orantılı olarak azalma olduğu görülmektedir. Demografik özellikler yanında kentlilik bilincini oluşturan sivil, siyasi ve sosyal bilinç düzeylerinin de etkili olduğu çalışmadan çıkan sonuçlar arasındadır. Her ne kadar sivil bilinç ve sivil katılım düzeyleri ile kentlerin büyüklüğü arasında ilişki söz konusu olsa da sivil faaliyetlerin sosyal ve siyasi olanlarla ilişkisi olmadan gelişimi ve etkin olması beklenmemektedir. Süreklilik arz eden bir katılım davranışının sergilenmesi için demokratik süreçlerde ısrarcı olunması ve kentlerde sivil katılımın zayıflığını dikkate alarak gönüllü hareketlerin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Gönüllülüğün özellikle toplumsal dayanışmayı güçlendirmesi, farklılıkları azaltması ve etkileşimi mümkün kılarak ortaklaşmayı sağlaması açısından önemli bir kavram olduğu gerçektir. Sorumluluk sahibi, fedakâr, karşılık beklemeyen, yardımsever bireyler gönüllülük faaliyetlerinin merkezindedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının da bu tür faaliyetler için önemli alanlar olduğu unutulmamalıdır. Demokratik süreçlerin sağlıklı olması ve devamlılık arz etmesi, ancak bu kuruluşların eleştirel yaklaşımlar göstermesi, yapıcı olması ve öncelikle vatandaşın haklarını savunan faaliyetlerde bulunmasıyla mümkündür.

Sağlıklı demokratik süreçler ise yerel düzeyde gerçekleştirilen yönetişim faaliyetleriyle ilgilidir. Vatandaşların özellikle kentsel mekânlarda daha aktif roller alması için yöneticiler, yerel kurumlar ve vatandaşlar arasındaki ilişkinin yeni şekli olarak yönetişim, tüm vatandaşların taleplerine, eleştirilerine ve katılımlarına açık olan bir siyasettir. Karar verme süreçlerine dâhil olmayı sağlayan bu sistem, hem diğer katılım türleriyle ilişkili olarak gelişir, hem de yöneticilerden vatandaşlara sağlıklı iletişimin alt yapısını oluşturur. Sivil toplum kuruluşları ise bu süreçte aracı konumdadır. Bu kuruluşların ayrıca eğitim işlevini de önemsemek gerekmektedir. Sadece bu kuruluşlar aracılığıyla değil, her türden katılım, aslında vatandaşların sosyal, sivil ve siyasi açılardan tecrübe kazanma konusunda önemli araçlardır. Bireylerin etkinliği ancak bilgi, birikim, beceri ve refah konusunda güçlendirilmeleriyle mümkündür. Birlikte yaşadıkları topluma aidiyet hissetmesi ve bu bağlamda görevlerini yerine getirmesi için motivasyonunun yüksek olması gerekir

ve eğitim burada önem kazanır. Sadece ideolojik ve dinî olarak değil, bilimsel ve sanatsal olarak da eğitilen bireyler, yönetişim temelli toplumun ön koşuludur.

Sonuç olarak devlet ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde olan kurumsal yapılara katılım, çeşitli faaliyetlerle gerçekleşen eğitim uygulamaları ve sağlıklı ilerleyen demokratik süreçler, aktif vatandaşlığın gelişimi ve sürekliliği için önem arz etmektedir. Özellikle kentlerde daha çok ihtiyaç duyulan bu vatandaşlık, kentlilik bilincinin geliştirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Kentlilik bilincinin kazanılması içinde ön şart sosyal katılımdır. Karşılık beklemeden, sorumluluklarının bilincinde olarak gerçekleşen sosyal katılımla birlikte diğer katılım türlerinin de harekete geçmesi beklenmektedir. Kentlerin yaşanabilir hale gelmesi ve memnuniyet düzeyinin yükseltilmesi için yapılması gereken en önemli şey, katılım kültürünün kentliler arasında yaygınlaştırılmasına yönelik hamleler üzerine çalışmaktır. Burada hem kentliye hem de kentlerin yöneticilerine görev düşmektedir. Kentliler başta sosyal olmak üzere sivil ve siyasi faaliyetler için istekli olmalı ve yöneticiler ise bu faaliyetleri destekleyen politikalar üretmelidir.

KAYNAKÇA

Agranoff, Robert, McGuire, Michael, ***Collaborative Public Management: New Strategies for Local Governments,*** Georgetown Uni. Press, Washington, 2003.

Akgül, Aziz, Çevik, Osman, ***İstatistiksel Analiz Teknikleri,*** Emek Ofset, Ankara, 2003.

Alver, Köksal, "Ütopya: Mekan ve Kentin İdeal Formu", ***Sosyoloji Dergisi*** **3**, Sayı 18, 2009 s. 139-153.

Alver, Köksal, Doğan, Necmettin, ***Kültür Sosyolojisi***, Hece Yay., Ankara, 2013.

Andrews, Rhys, "Civic Engagement, Ethnic Heterogeneity, and Social Capital in Urban Areas Evidence from England", ***Urban Affairs Review*** (Sage Pub.), Cilt 44, Sayı 3, 2009 s. 428-440.

Angelo, Hillary, "From the city lens toward urbanisation as a way of seeing: Country/city binaries on an urbanising planet", ***Urban Studies*** (Sage Pub), sayı 54, 2016 s. 1-21.

Arslan, Hakan, Dil, Kemal, Çetin, Ensar ve Yazıcı, Sedat, "Aktif yurttaşlık öz-yeterlik ölçeği: Bir geçerlik ve güvenirlik çalışması", ***International Journal of Human Sciences***, Cilt 14, sayı 3, 2017 s. 2797-2809.

Arvon, Henri, ***Özyönetim***, Çeviren Fikret Başkaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Aslanoğlu, Rana A., ***Kent, Kimlik ve Küreselleşme***, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2000.

Aydoğan, Ahmet, ***Şehir ve Cemiyet***, İz yayıncılık, İstanbul, 2000.

Baiocchi, Gianpaolo, Heller, Patrick ve Silva, Marcelo Kunrath, "Making Space for Civil Society: Institutional Reforms and Local Democracy in Brazil", ***Social Forces*** (The University of North Carolina Press), Cilt 86, sayı 3, 2008 s.1-26.

Barber, Benjamin R., ***Strong Democracy - Participatory Politics fora New Age***. University of California Press, California, 2003.

Bayat, Asef, "Activism and Social Development in the Middle East", ***International Journal of Middle East Studies,*** Cilt 34, Sayı 1, 2002 s. 1-28.

Bayat, Asef, ***Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareket ve Siyaset***, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Bayat, Asef, "Politics in the City-Inside-Out", ***City and Society*** (The American Anthropological Association), Cilt 24, Sayı 2, 2012 s. 110-128.

Bee, Cristiano, Kaya, Ayhan, "Between Practices and Demands: Ambiguities, Controversies and Constraints in the Emergence of Active Citizenship in

Turkey", ***Southeast European and Black Sea Studies,*** Cilt 17, Sayı 3, 2017 s. 301-324.

Bevir, Mark, ***Democratic Governance***. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2010.

Bilgin, Nuri, "Sosyal Düşüncede Kent Kimliği", ***İdeal Kent-Mekan ve Kimlik***, Sayı 3, 2011 s. 20-47.

Blakeley, Georgina, "Governing Ourselves: Citizen Participation and Governance in Barcelona and Manchester", ***International Journal of Urban and Regional Research,*** Cilt 34, Sayı 1, 2010 s. 130-145.

Blau, Judith R., ***The Blackwell Companion to Sociology***, Blackwell Publishing, United Kingdom, 2004.

Blokland, Talja, Hentschel, Christine, Holm, Andrej, Lebuhn, Henrik ve Margalit, Talia, "Symposium: — Urban Citizenship and Right To The City: The Fragmentation of Claims", ***International Journal of Urban and Regional Research***, 2015: 655-665.

Blokland, Talja, Savage, Mike, ***Networked Urbnaism - Social Capital in the City***, Ashgate publishing, England, 2008.

Bookchin, Murray, ***Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü***, Çeviren Burak Özyalçın, Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Bookchin, Murray, ***The Ecology of Freedom,*** Cheshire Books, California, 1982.

Bourdieu, Pierre, ***Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste,*** Çeviren Richard Nice. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1984.

Buckley, David T., Mantilla, Luis Felipe, "God and Governance: Development, State Capacity, and the Regulation of Religion", ***Journal for the Scientific Study of Religion,*** Cilt 52, Sayı 2, 2013, s. 328-348.

Büyüköztürk, Şener, ***Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı***, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2009.

Calhoun, Craig, ***Milliyetçilik***, Çeviren B. Sütçüoğlu. İstanbul Bilgi Universitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Carr, Jered B., Tavares, Antonio, "City Size and Political Participation in Local Government: Reassessing the Contingent Effects of Residential Location Decisions Within Urban Regions", ***Urban affairs Review*** (Sage), Cilt 50, Sayı 2, 2014 s. 269-302.

Carvalho, Claudia Pato, "The creative citizen: citizenship building in urban areas", ***UNESCO Observatory***, Cilt 2, Sayı 2, 2011 s. 1-25.

Clarke, Matthew, "God works and God's work: A case study of Churches and community development in Vanuatu", ***Asia Pacific Viewpoint,*** Cilt 54, Sayı 3, 2013 s. 340-351.

Collin, Philippa, ***Young Citizens and Political Participation in a Digital Society***, Palgrave Macmillan, New York, 2015.

Cornwall, Andrea, Coelho, Vera Schatten, "Spaces for Change", ***Spaces for Change?*** içinde, yazan Andrea Cornwall, & Vera Schatten Coelho, 1-29, Zed Books, London, 2007.

Couton, Philippe, Gaudet, Stéphanie, "Rethinking Social Participation: The Case of Immigrants in Canada", ***Int. Migration & Integration,*** Sayı 9, 2008 s. 21-44.

Çakan, Ayşegül, ***Mekan Meselesi***, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2016.

Çakmaklı, Didem, "Active citizenship in Turkey: learning citizenship in civil society organizations", ***Citizenship Studies,*** Cilt 19, Sayı 3-4, 2015 s. 421-435.

Çakmaklı, Didem, "Rights and obligations in civil society organizations: learning active citizenship in Turkey", ***Southeast European and Black Sea Studies,*** Cilt 17, Sayı 1 2017 s. 113-127.

Çelik, Celaleddin, ***Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına***, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2013.

Çetin, İhsan, "Kentsel Ayrışma ve Mekansal Kümelenme Biçimleri", ***İdeal Kent-Kent Araştırmaları Dergisi***, Sayı 7, 2012 s. 160-166.

Çınar, Aliye, ***Modernizm, Kent ve Toplum,*** Emin yayınları, Bursa, 2013.

Çoban, Aykut N., "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası", ***Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,*** Cilt 67, Sayı 3, 2012 s. 75-108.

Dahl, Robert A., ***On Political Equality***, Yale Uni. Press, London, 2006.

Dekker, Karien, "Social Capital, Neighbourhood Attachment and Participation in Distressed Urban Areas. A Case Study in The Hague and Utrecht, the Netherlands", ***Housing Studies,*** Cilt 22, Sayı 3, 2007 s. 355-379.

Dociu, Mădălina, Dunarintu, Anca, "The Socio-Economic Impact of Urbanization", ***International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences,*** Cilt 2, Sayı 1, 2012 s. 47-52.

Donatella, D. Porta., ***Can Democracy be Saved? Participation, Deliberation and Social Movements***, Polity Press, Cambridge, 2013.

Durkheim, Emile, ***Dini Hayatın İlkel Biçimleri***, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

Ebersold, Serge, "Affiliating Participation for Active Citizenship", ***Scandinavian Journal of Disability Research*** (Routledge), Cilt 9, Sayı 3-4, 2007 s.237-253.

Egerton, Muriel, Mullan, Killian, "Being a pretty good citizen: an analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment", ***The British Journal of Sociology,*** Cilt 59, Sayı 1, 2008 s. 145-164.

Ercoşkun, Özge Y., Öcalır Ebru V., Yenigül, Bahar S., ve Alkan, Leyla, "Kentlilik Bilincini Oluşturan Göstergeler ve Kentlilik Bilincini Geliştirme Yolları", ***Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi,*** Cilt 11, Sayı Özel, 2016 s. 4-23.

Erkan, Erol, "Müslüman Toplumlarda Sivil Toplumun İmkânı", ***Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*** 12, Sayı 2 (2012): 195-206.

Es, Muharrem, Ateş, Hamza, "Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", ***Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi***, 2004: 205-248.

Esau, Michelle V., "Assessing the Impact of Social Capital and Trust on Active Citizenship in Bonteheuwel, Cape Town", ***Politikon*** (Routledge), Cilt 36, Sayı 3, 2009 s. 381-402.

Esen, Adem, Duman, Mehmet, ***Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler***, Wald, 2016.

Etzioni, Amitai, ***The Active Society***, The Free Press, New York, 1968.

Etzioni, Amitai, ***The Third Way to a Good Society***, Demos, London, 2000.

Falay, Nihat, "Kentlerin Kökenlerine Toplu Bir Bakış", ***İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi,*** Cilt 6, Sayı 1-3, 2011 s. 95-108.

Fawaz, Mona, "Neoliberal Urbanity and the Right to the City: A View from Beirut's Periphery", ***Development and Change,*** Cilt 40, Sayı 5, 2009 s. 827-852.

Flanagan, William G., ***Urban Sociology, Images and Structure***, Rowman & Littlefield Pub., United Kingdom, 2010.

Fong, Eric, Chan, Elic, "Residential Patterns Among Religious Groups in Canadian Cities", ***City and Community*** (American Sociological Association), Cilt 10, Sayı 4, 2011 s. 393-413.

Gal, Tali, Duramy, Benedetta Faedi, ***Perspectives and Empirical Findings on Child Participation,*** Oxford Uni. Press., New York, 2015.

Gallego, Aina, ***Unequal Political Participation Worldwide***, Cambridge Uni. Press, Newyork, 2015.

Garcia, Soledad, ***Cities and Citizenship***, Blackwell Publishers, USA, 1996.

Giddens, Anthony, ***Sosyoloji***, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2013.

Giddens, Anthony, ***The Third Way: The Renewal of Social Democracy***, Polity Press, Cambridge, 1998.

Gottdiener, Mark, Budd, Leslie, ***Key Concepts in Urban Studies***, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2005.

Gottdiener, Mark, Hutchison, Ray, ***The new urban sociology***, Westview Press, USA, 2010.

Görmez, Kemal, ***Bir Metropol Kent Ankara: Sosyal Yapı, Kimlik, Yaşam***, Odak Yayınevi, Ankara, 2004.

Gray, Debra, Griffin, Christine, "A journey to citizenship: Constructions of citizenship and identity in the British Citizenship Test", ***British Journal of Social Psychology,*** Sayı 53, 2014 s. 299-314.

Green, Duncan, ***From Poverty to Power: How Active Citizens and Effective States can Change the World***, Oxfam International, Oxford, 2008.

Hackworth, Jason, Gullikson, Erin, "Giving new meaning to religious conversion: Churches, redevelopment, and secularization in Toronto", ***The Canadian Geographer,*** Cilt 57, Sayı 1, 2013 s. 72-89.

Haldun, Ibn., ***Mukaddime***, Düzenleyen Süleyman Uludağ. Cilt 1. 2 cilt. Dergah Yayınları, İstanbul, 2007.

Hale, Sarah, Leggett, Will, ve Martell, Luke, ***The Third Way and Beyond - Criticisms, Futures, Alternatives,*** Manchester Uni. Press, Manchester, 2004.

Hancock, Mary, Srinivas, Smriti, "Spaces of Modernity: Religion and The Urban in Asia and Africa", ***International Journal of Urban and Regional Research,*** Cilt 32, Sayı 3, 2008 s. 617-630.

Harvey, David, ***Kent Deneyimi***, Çev.Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Harvey, David, ***Social Justice and the City***, Uni. of Georgia Press, Athens, 2009.

Heater, Derek, ***A History of Education for Citizenship***, Routledge, London, 2004.

Heywood, Andrew, ***Küresel Siyaset***, Çeviren N. Uslu, & H. Özdemir, Adres Yay., Ankara, 2014.

Hocaoğlu, Durmuş, "Elitler ve Halk; Kültür ve Siyaset", ***Köprü***, Sayı 67, 1999 s. 47-80.

Holston, James, Appadurai, Arjun, "Cities and Citizenship", ***Public Culture***, Sayı 8, 1996 s. 187-204.

Hoskins, Bryony, D'Hombres, Beatrice, ve Campbell, Joann, "Does Formal Education Have an Impact on Active Citizenship Behaviour?", ***European Educational Research Journal,*** Cilt 7, Sayı 3, 2008 s. 386-402.

Hoskins, Bryony, Jesinghaus, Jochen, Massimiliano, Mascherini, Munda, Giuseppe, ve diğerleri, ***Measuring Active Citizenship in Europe***, European Communities, Luxembourg, 2006.

Houtzager, Peter P., Acharya, Arnab K., "Associations, active citizenship, and the quality of democracy in Brazil and Mexico", ***Theor Soc***, Sayı 40.1, 2010 s.1-36.

Huberman, Leo, ***Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla***, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Iezzi, Domenica F., Deriu, Fiorenza, "Women active citizenship and wellbeing: the Italian case", ***Qual Quant*** (Springer) Sayı 48, 2014, s. 845-862.

İnan, Özer, ***Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme***, Ekin Kitapevi, Bursa, 2004.

İsin, Engin F., Turner, Bryan S., ***Handbook of Citizenship Studies***, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2002.

İsin, Engin F., Siemiatycki, Myer, ***Fate and Faith: Claiming Urban Citizenship In Immigrant Toronto,*** Joint Centre of Excellence for Research on Immigration and Settlement, Toronto, 1999.

İsin, Engin, "Social citizenship and the voluntary sector: Ottoman Awqaf, a pious foundation", ***PolicyWorld***, Haziran 2008 s. 13-14.

Jarvis, Peter, ***Democracy, Lifelong Learning and the Learning Society: Active Citizenship in a Late Modern Age***, Routledge, New York, 2008.

Jawad, Rana, "Social Policy in the Middle East", ***Policyworld***, 2008 s. 10-12.

Jayaram, Narayana, "Revisiting the City: The Contemporary Relevance of Urban Sociology", ***Urban Aspirations in Global Cities***. Göttingen: Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, 2009.

Jenks, Chris, ***Culture***, Routledge Taylor & Francis, London and Newyork, 2005.

Jenks, Chris, ***Temel Sosyolojik Dikotomiler***. Çeviren İ. Çapçıoğlu, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.

Jochum, Véronique, Pratten, Belinda, ve Wilding, Karl, "Civil renewal and active citizenship: a guide to the debate", ***https://www.ncvo.org.uk/.*** . Haziran 2005.

https://www.ncvo.org.uk/images/documents/policy_and_research/participation/civil_renewal_active_citizenship.pdf (Aralık 3, 2017 tarihinde erişilmiştir).

Joseph, Suad, ***Gender and Citizenship in Middle Eastern States***. Middle East Research and Information Project, 1996.

Kadıoğlu, Ayşe, ***Vatandaşlığın Dönüşümü- Üyelikten Haklara***, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Karagül, Mehmet, Masca, Mahmut, ***Ekonomik ve Sosyal Arastırmalar Dergisi***, 2005: 37-52.

Karagül, Mehmet, Dündar, Süleyman, "Sosyal Sermaye ve Belirleyicileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", ***Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi***, Sayı 6.12, 2006 s. 61-78.

Karshenas, Massoud, ***Social Policy and Economic Development in the Middle East and North Africa***, Sida/Sarec Workshop, Buenos Aires, 2006.

Kartal, Kemal, ***Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme***, Adam, İstanbul, 1992.

Kayaer, Osman, ***Medeniyet Beşiği Kadim Şehirlerimiz***, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2015.

Kearns, Ade, "Active citizenship and local governance: political and geographical dimensions", ***Political Geography,*** Cilt 14, Sayı 2, 1995 s. 155-175.

Kesgin, Bedrettin, ***Kamu Sorumluluğunda Sosyal Hizmet***, Açılım Kitap, İstanbul, 2012.

Keyman, E. Fuat, Gumuscu, Sebnem, ***Democracy, Identity, and Foreign Policy in Turkey - Hegemony through Transformation***, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

Kıncal, Remzi Y., Kartal, Osman Y., "Teorik Olarak Yapılandırılmış Sosyal ve Bireysel Katılım Faktörlerinin Ampirik Olarak Sınanması", ***GEFAD/GUJGEF,*** Cilt 35, Sayı 2, 2015 s. 231-265.

Kıray, Mübeccel, ***Kentleşme Yazıları***, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Kleniewski, Nancy, Thomas, Alexander, ***Cities, Change and Conflict***, Wadsworth Pub., Amerika, 2011.

Landry, Charles, Bianchini, Franco, ***The Creative City***, Demos, London, 1995.

Lefebvre, Henri, ***Mekanın Üretimi***, 6. Baskı, Çeviren Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Lefebvre, Henri, ***Modern Dünyada Gündelik Hayat***, Çeviren Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Lefebvre, Henri, ***Şehir Hakkı***, Çeviren Işık Ergüden, Sel yayıncılık, İstanbul, 2018.

Lidström, Anders, Schaap, Linze, "The citizen in city-regions: Patterns and variations", ***Journal of Urban Affairs***, Sayı 40, 2018 s. 1-12.

Lina, Abou-Habib, "The 'rights to have rights': active citizenship and gendered social entitlements in Egypt, Lebanon and Palestine", ***Gender&Development,*** Cilt 19, Sayı 3, 2011 s. 441-454.

Lombard, Melanie, "Citizen Participation in Urban Governance in the Context of Democratization: Evidence from Low-Income Neighbourhoods in Mexico", ***International Journal of Urban and Regional Research,*** Cilt 37, Sayı 1, 2013 s. 135-150.

Lynch, Kevin, ***Kent İmgesi***, Çeviren İ. Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Lyotard, Jean-François, ***Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor***, Çeviren Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

Mardin, Şerif, ***Türk Modernleşmesi***, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Mardin, Şerif, ***Türkiye'de Toplum ve Siyaset : Makaleler 1***, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

Marinetto, Michael, "Who wants to be an active citizen? The politics and practice of community involvement", ***Sociology,*** Cilt 37, Sayı 1, 2003 s. 103-120.

Markusen, Ann, "Creative Cities: A 10-Year Research Agenda", ***Journal of Urban Affairs,*** Cilt 36, Sayı 2, 2014 s. 567-589.

Marshall, Thomas H., ***Citizenship and Social Class***, Cambridge Uni Press, London, 1950.

Marx, Karl, ***A Contribution to The Critique Of The Political Economy***, Çeviren N. I. Stone, International Library Publishing Co., Chicago, 1904.

Mascherini, Massimiliano, Hoskins, Bryony, "The characterization of Active Citizenship in Europe", ***Cite Seer X Web sitesi***. 2009. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.552.1583&rep=rep1&type=pdf (6 12, 2018 tarihinde erişilmiştir).

Massey, Doreen, "Radikal Demokrasiyi Mekan Üzerinden Düşünmek", ***Cogito-Mekan ve Siyaset*** (Yapı Kredi Yayınları), Sayı 84, 2016 s. 36-44.

Matituta, Cristina, ***Active Citizenship and Governance in Easter Europe***, Institute of Federalism, Switzerland, 2007.

May, Tim, Perry, Beth, "The Future of Urban Sociology", ***Sociology***, Cilt 39, Sayı 2, 2005 s. 343-370.

Merrifield, Andy, ***Karşılaşma Siyaseti - Gezegensel Kentleşme Altın Kent Kuramı ve Protesto***, Çeviren Soner Torlak, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2015.

Milligan, Melinda J., "The Individual and City Life: A Commentary on Richard Florida's "Cities and the Creative Class"", ***City & Community*** (American Sociological Association), Cilt 2, Sayı 1, 2003 s. 21-26.

Mumford, Lewis, ***Tarih Boyunca Kent - Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği***, Çeviren Gürol Koca, & Tamer Tosun, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2007.

Mutlu, Ahmet, Batmaz, N. Yücel, ***Türkiye'de Kent Hakkı***, Orion Kitapevi, Ankara, 2013.

Navarro, Clemente, Clark, Terry, "Contextualizing Political Participation-Territorial and Institutional Effects", ***Comparative Studies on Local Government and Politics***. Santiago: IPSA World Congress, 2009.

Neil Brenner, Marcuse, Peter, Mayer, Margit, "Cities for people, not for profit", ***City***, Cilt 13, Sayı 3, 2009 s. 176-184.

Newman, Janet, Tonkens, Evelien, ***Participation, Responsibility and Choice***, Amsterdam Uni Press, Amsterdam, 2011.

Niemi, Richard, Sobieszek, Barbara, "Political Socialization", ***Annual Review of Sociology,*** Cilt 3, 1977 s. 209-233.

O'Brien, Michael, Salonen, Tapio, "Child poverty and child rights meet active citizenship: A New Zealand and Sweden case study", ***Childhood*** (Sage), Cilt 18, Sayı 2, 2011 s. 211-226.

Oktay, Derya, "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", ***İdeal Kent-Mekan ve Kimlik***, Sayı 2.3, 2011 s. 8-19.

Onyx, Jenny, Kenny, Sue, ve Brown, Kevin, "Active Citizenship: An Empirical Investigation", ***Social Policy&Society***, Sayı 11.1, 2011 s. 55-66.

Özbay, Ferhunde, ***Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus***, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Özcoşar, İbrahim, "Şehir Ve Eşraf: Osmanlı Diyarbekir'inde Eşraf", ***Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,*** Cilt 14, Sayı 53, 2015 s. 127-144.

Özden, Kemal, ***Kentleşme Yazıları: Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları***, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014.

Özyurt, Cevat, "20.y.y. Sosyolojisinde Kentsel Yaşam", ***Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*** Cilt 10, Sayı 18, 2007 s. 111-126.

Packham, Carol, ***Active Citizenship and Community Learning***, Learning Matters, Cornwal, 2008.

Park, Robert E., Burgess, Ernest W., ve McKenzie, Roderick D., ***The City***, The University of Chicago Press, London, Chicago, 1967.

Pascoe, Jordan, "Domestic Labor, Citizenship, and Exceptionalism: Rethinking Kant's "Woman Problem"", ***Journal of Social Philosophy*** (Wiley Periodicals), Cilt 46, Sayı 3, 2015 s. 340-356.

Peucker, Mario, Roose, Joshua M., ve Akbarzadeh, Shahram, "Muslim active citizenship in Australia: Socioeconomic challenges and the emergence of a Muslim elite", ***Australian Journal of Political Science,*** Cilt 49, Sayı 2, 2014 s. 282-299.

Pickvance, Chris, ***Urban Sociology: Critical Essays***, Routledge- Taylor & Francis Group, London and New York, 2007.

Pierson, Christopher, ***Modern Devlet***, Çeviren N. Kutluğ, & B. Erdoğan, Chiviyazıları, İstanbul, 2014.

Pine, Adam M., "The performativity of urban citizenship", ***Environment and Planning***, Sayı 42.5, 2010 s. 1103-1120.

Pirenne, Henri, ***Ortaçağ Kentleri***, Çeviren Ş. Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Ploeg, Frederic, Poelhekke, Steven, "Globalization and the rise of mega-cities in the developing World", ***Cambridge Journal of Regions, Economy and Society***, Sayı 1.3, 2008 s. 477-501.

Purcell, Mark, "Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant", ***GeoJournal***, Sayı 58, 2002 s. 99-108.

Putnam, Robert, ***Making Democracy Work***, Princeton Uni. Press, Princeton, 1993.

Qayum, Nayma, Khan, Ashrafuzzaman, ve Rahman, Rehnuma, ***Rural Organizations and Active Citizenship in Bangladesh: Evaluation of BRAC's Polli Shomaj***, Research and Evaluation Division, Bangladesh, 2012.

Rhodes, Raw, "The New Governance: Governing without Government", ***Political Studies***, Sayı 44.4, 1996 s. 652-667.

Ross, Edward Alsworth, "Socialization", ***American Journal of Sociology*** (University of Chicago Press), Cilt 24, Sayı 6, 1919 s. 652-671.

Sadri, Senem Zeybekoğlu, et al. ***Kentsel Dönüşüm ve Kentte İnsan Hakları***, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Sancaktar, Caner, ***Özyönetim Düşüncesi***, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Sancton, Andrew, Zhenming, Chen, ***Citizen Participation at the Local Level in China and Canada***, CRC Press, Newyork, 2015.

Sarıbay, Ali Yaşar, ***Demokrasinin Sosyolojisi***, Sentez Yay., İstanbul, 2013.

Schafran, Alex, "Debating Urban Studies in 23 Steps", ***City: Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action,*** Sayı 18.3, 2014 s. 321-330.

Schmid, Heiko, Sahr, Wolf-Dietrich, ve Urry, John, ***Cities and Fascination: Beyond the Surplus of Meaning***, Ashgate Publishing, England, 2011.

Schultz, Lisa, Guevara, José Roberto, Ratnam, Samantha, Wierenga, Ani, Wyn, Johanna, ve Sowerby, Charlotte, "Global Connections: 'A Tool for Active Citizenship'", ***Development in Practice***, Cilt 19, Sayı 8, 2009 s. 1023-1034.

Sennett, Richard, ***Beraber***, Çeviren İ. Özküralpli, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012.

Sennett, Richard, ***Gözün Vicdanı; Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam***, Çeviren S. Sertabiboğlu, & C. Kurultay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999.

Sennett, Richard, ***Kamusal İnsanın Çöküşü,*** Çeviren S. Durak, & A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2010.

Sennett, Richard, ***Karakter Aşınması***, Çeviren Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

Sennett, Richard, ***Saygı – Eşit Olmayan Bir Dünyada***, Çeviren Ü. Bardak, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005.

Sennett, Richard, ***Yeni Kapitalizmin Kültürü***, Çeviren Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.

Short, John Rennie, ***Globalization, Modernity and the City***, Routledge Studies in Human Geography, London, New York, 2012.

Silver, Hilary, "Divided Cities in the Middle East", ***City and Community*** (American Sociological Association), Cilt 9, Sayı 4, 2010 s. 345-357.

Simon-Kumar, Rachel, "Difference and Diversity in Aotearoa/New Zealand: Post-neoliberal constructions of the ideal ethnic citizen", ***Ethnicities*** (Sage pub.), Cilt 14, Sayı 1, 2014 s. 136-159.

Sipahi, Esra B., ""Yeni" Liberalizm "Yeni" Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği", ***İdeal Kent- Kent Araştırmaları Dergisi***, Sayı 7, 2012 s. 110-135.

Smith, Anthony D., ***Millî Kimlik***, Çeviren B. S. Şener, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

Steden, Ronald van, Caem, Barbara van, ve Boutellier, Hans, "The 'Hidden Strength' of Active Citizenship: The İnvolvement of Local Residents in Public Safety Projects", ***Criminology & Criminal Justice***, Cilt 11, Sayı 5, 2011 s. 433-450.

Steenekamp, Cindy, Loubser, Reinet, "Active Citizenship: A Comparative Study of Selected Young and Established Democracies", ***Politikon*** (Routledge), Cilt 43, Sayı 1, 2016 s. 117-134.

Stevenson, Nick, ***Culture and Citizenship***, Sage Pub., London · Thousand Oaks · New Delhi, 2001.

Stravrides, Stavros, ***Müşterek Mekan: Müşterekler olarak Şehir***, Çeviren Cenk Saraçoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Sugranyes, Ana, Mathivet, Charlotte, ***Cities for All: Proposals and Experiences towards the Right to the City***, Habitat International Coalition, HIC, Santiago, 2010.

Şahin, Kamil, Anık, Mehmet, "Göç, Kentleşme ve Kentlilik Bilinci: Kırıkkale Örneği", ***Journal of World of Turks,*** Cilt 8, Sayı 3, 2016 s. 151-172.

Şengül, Tarık H., ***Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar***, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2001.

Şengül, Tarık, ***Kentsel Çelişki ve Siyaset***, İmge Kitapevi, Ankara, 2009.

Şengül, Tarık, "Üçüncü Yol, Kent Mekanı ve Yerel Topluluklar." ***Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*** içinde, yazan Tarık Şengül, Büke Yay., İstanbul, 2000.

Şentürk, Murat, Erdoğan, Aynur, ***"Sivil" Toplum Kavramı Tartışmaları***, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008.

Şentürk, Murat, Adıgüzel, Yusuf, ve Turan, Büşra, ***Üniversitede gönüllü olmak-Üniversite Öğrencilerinin Gönüllülük Algıları, Eğilimleri ve Deneyimleri Araştırması: İstanbul Üniversitesi Örneği***, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Limit Ofset, İstanbul, 2016.

Tacoli, Cecilia, "Rural-urban interactions: a guide to the literature", ***Environment and Urbanization,*** Cilt 10, Sayı 1, 1998 s. 147-166.

Tavares, Antonio F., Carr, Jered B., "So Close, Yet So Far Away? The Effects of City Size, Density and Growth on Local Civic Participation", ***Journal of Urban Affairs,*** Cilt 35, Sayı 3, 2012 s. 283-302.

Theodore, Nik, Brenner, Neil, ve Peck, Jamie, "Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği", ***İdeal Kent- Kent Araştırmaları Dergisi***, Sayı 7, 2012 s. 21-38.

Tonkens, Evelien, "Working with Arlie Hochschild: connecting feelings to social change", ***Social Politics,*** Cilt 19, Sayı 2, 2012 s. 194-218.

Touraine, Alain, ***Can We Live Together? Equality and Difference***, Polity Press., Cambridge, 2000.

Turner, Bryan S., "Outline of a Theory of Citizenship", ***Sociology*** (Sage), Cilt 24, Sayı 2, 1990 s. 189-217.

Turner, Bryan S., "The erosion of citizenship", ***British Journal of Sociology,*** Cilt 52, Sayı 2, 2001 s. 189-209.

Ural, Ayhan, Kılıç, İbrahim, ***Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi***, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.

Urry, John, ***Consuming Places***, Taylor & Francis, London and New York, 2002.

Uysal, Ülke E., "Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş", **İdeal Kent- Kent Araştırmaları Dergisi**, Sayı 7, 2012 s.136-159.

Üstel, Füsun, ***"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi,*** İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Walters, William, "Social Capital and Political Sociology: RE-imagining Politics.", ***Sociology*** (SAGE pub.), Cilt 36, Sayı 2, 2002 s. 377-397.

Weber, Max, ***Ekonomi ve Toplum***, Çeviren L. Boyacı, Yarın Yay., İstanbul, 2012.

Weerd, Marga de, Gemmeke, Josine Rigter Mireille, ve Rij, Coen van, ***Indicators For Monitoring Active Citizenship and Citizenship Education***. Amsterdam: Regioplan, 2005.

Westwood, Sallie, Williams, John, ***Imagining Cities - Scripts, Signs, Memory***, Taylor & Francis e-Library, New York, 2005.

White, Harrison C., ***Identity and Control- How Social Formations Emerge***, Princeton Uni., USA, 2008.

White, Katherine J., Guest, Avery M., "Community Lost or Transformed? Urbanization and Social Ties.", ***City&Community***, Sayı 2.3, 2003 s. 239-259.

Whiteley, Paul, ***Citizenship Education Longitudinal Study Second Literature Review***, Citizenship Education: The Political Science Perspective, London, 2005.

Wilde, Mandy de, Hurenkamp, Menno, ve Tonkens, Evelien, "Flexible relations, frail contacts and failing demands: How community groups and local institutions interact in local governance in the Netherlands.", ***Urban Studies Journal*** **(Sage),** Cilt 51, Sayı 16, 2014 s. 3365-3382.

Wirth, Luis, "Urbanism as a way of life.", ***American Journal of Sociology***, Sayı 44.1, 1938 s. 1-24.

Wood, Bronwyn Elisabeth, "Scales of active citizenship: New Zealand teachers" diverse perceptions and practices.", ***International Journal of Progressive Education,*** Cilt 8, Sayı 3, 2012 s. 77-93.

Yalçıntan, Murat, ***Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye,*** Büke Yay., İstanbul, 2000.

Yaylı, Hasan, "Yönetimden Yönetişime Geçişte Bir Halk Katılımı Yolu Olarak Kent Konseyleri.", ***Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Karar Verme*** içinde, yazan Özgür Önder, & Fatih Kırışık, 169-197. Orion Yayınevi, Ankara, 2012.

Yıldırım, Sergen Özgencil, "İstanbul: Dünden bugüne kamusaldan Özelin Tahakkümüne Doğru Genel Bir Bakış.", ***İdeal Kent- Kent Araştırmaları Dergisi***, Sayı 2, 2010 s. 38-63.

Zenker, Sebastian, Petersen, Sibylle, ve Aholt, Andreas, "Development and Implementation of the Citizen Satisfaction Index (CSI): Four Basic Factors of Citizens' Satisfaction.", ***Research Papers on Marketing and Retailing University of Hamburg***, Sayı 39.1 2009 s. 1-19.

Zukin, Sharon, "A decade of the New Urban Sociology, Theory and Society.", ***Elsevier Scientific Pub.***, Sayı 9.4, 1980 s. 575-600.

EK 1- ANKET FORMU

KENT ve KATILIM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Değerli Katılımcı,

Kentlerde sosyal, siyasal ve sivil katılım düzeylerinin ölçülmesine yönelik bu araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırma neticesinde elde edilen bulgularda gizlilik esası ile hareket edilecek olup, bulgular tamamen bilimsel nitelikte değerlendirilecektir. Sorulara vereceğiniz cevaplardaki objektif tutum, araştırmanın bilimselliği açısından son derece önemlidir. ***Katılımınız için teşekkür ederiz.***

Öğr. Gör. Atilla ALTUN

1. Yaşınız	**:** 18-25 ( ) 26-35 ( ) 36-45 ( ) 46-55 ( ) 56 ve üstü ( )
2. Cinsiyetiniz	**:** Kadın ( ) Erkek ( )
3. Doğum Yeriniz	**:** ……
4. Medeni Durumunuz	**:** Evli ( ) Bekar ( ) Dul ( )
5. Eğitim Düzeyiniz	**:** Okur-Yazar ( ) İlköğretim ( ) Lise ( ) Ön Lisans ( ) Lisans ( ) Lisansüstü ( )
6. Mesleğiniz	**:** Kamu ( ) Ev Hanımı ( ) Özel Sektör ( ) Emekli ( ) Çalışmıyor ( )
7. Mesleki Deneyim	**:** Deneyimim Yok ( ) 1–5 Yıl ( ) 6–10 Yıl ( ) 11–15 Yıl ( ) 16 yıl ve üstü ( )
8. Oturduğunuz Ev	**:** Kira ( ) Kendimize ait ( ) Lojman ( )
9. Oturduğunuz Evin Niteliği:	Müstakil ( ) Apartman ( ) Güvenlikli Site ( )
10. Evinizde Kiminle Yaşamaktasınız	**:** Yalnız ( ) Sadece eşimle ( ) Eş ve Çocuğumla/Çocuklarımla ( ) **:** Eş, Çocuklar, Anne ve Babamla ( ) Anne ve Baba ( )
11. Aylık Toplam Hane Geliriniz:	0-2000 TL ( ) 2001-6000 TL ( ) 6001TL ve üstü ( )
12. Kaç yıldır şu anki evinizde ikamet etmektesiniz?	0-5 ( ) 6-10 ( ) 11-15 ( ) 16 ve-üstü ( )
13. Arkadaş seçerken en çok neye dikkat edersiniz? (Sadece <u>bir</u> seçenek işaretleyiniz) Hemşerim olmasına( ) Ortak ilgilerim olmasına( ) Aynı siyasi görüşte olmasına( ) Dürüst ve güvenilir olmasına( ) Ortak kültürel değer ve inanç sahibi olmasına( )	
14. Hangi belediyeden hizmet alıyorsunuz?	Kırıkkale Belediyesi ( ) Ankara …….…….. Belediyesi ( )
15. Son yerel seçimlerde oy kullandınız mı?	Evet ( ) Hayır ( )

16. Aşağıdaki kuruluşlara <u>üyeliğiniz</u> var mı? <u>Bağış</u> yapıyor musunuz? Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.

Üyeliğiniz varsa <u>ne sıklıkta toplantılara</u> katılıyorsunuz? İşaretleyiniz.

Kuruluşun adı	Üyeyim	Bağış yapıyorum	**Toplantılara katılma sıklığı**				
			Hiç	**Nadiren**	**Arasıra**	**Sıksık**	**Her zaman**
Eğitim dernekleri, okul-aile birliği							
Yardım dernekleri, Dini dernekler, Cami yaptırma derneği							
Çevreyle ilgili Kuruluşlar (TEMA, Hayvanları Koruma Derneği…)							
Mesleki Kuruluşlar (meslek odaları, esnaf odaları…)							
Spor ve benzeri aktivite dernekleri (Avcılık kulübü, Taraftar dernekleri…)							
Siyasi Parti							
Sosyal-Kültürel Dernekler (Hemşeri dernekleri, Kadın Dernekleri)							
Sendika							
Yerel yönetimle ilgili konseyler veya meclisler							
Diğer (……)							

SİYASAL YAŞAM	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Siyasi partinin rozeti ya da çıkartmasını çekinmeden takarım.					
2. Siyasi bir partide gönüllü olarak çalışmaktayım.					
3. Desteklediğim siyasi partinin iktidara gelmesi için bağış yaparım.					
4. Arkadaş ortamında siyaset tartışmalarına katılırım.					
5. Çevremdeki insanlarla siyasi konularda anlaşmazlığa düştüğüm olur.					
6. Vatandaş olarak siyasette aktif olmam gerektiğine inanıyorum.					
7. Ulusal ve uluslararası siyasette neler olup bittiğini anlayabiliyorum.					
8. Kadınlar da erkekler kadar siyasette başarılı olabilirler.					
9. Televizyonda haberleri ya da siyaset ve güncel olaylarla ilgili programları izlerim.					
10. Yaşadığım kentle ilgili hizmetlerde yerel yönetimler daha etkilidir.					

SİVİL TOPLUM	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Kentin alt yapı sorunlarıyla ilgiliyim.					
2. Herhangi bir organizasyona katkı sağlayabilecek kadar maddi yeterliliğe sahibim.					
3. Su, yol, çöp gibi sorunlar yüzünden belediyeyle temasa geçtiğim olmuştur.					
4. Toplum olarak yabancı marka ürünlere karşı gerçekleştirilen protestolara katılırım.					
5. Sivil toplum kuruluşları veya sendikalar tarafından gerçekleştirilen bir imza toplama kampanyasında imza atarım.					
6. Sivil toplum kuruluşları vatandaşların hakları için çalışmaktadırlar.					
7. Kent meydanındaki kanuni bir gösteriye veya yürüyüşe aynı fikirdeysem çekinmeden katılırım.					
8. Yerel veya ulusal düzeyde haksız gördüğüm bir şeyi protesto ederim.					
9. Vatandaş kendi fikirlerini rahatça söyleyebilmelidir.					
10. Vatandaş olarak sorumluluklarımı biliyorum.					
11. Bir haksızlığa uğradığımda hakkımı ararım.					
12. Kadınlar ve erkekler aynı haklara sahip olmalıdır.					
13. Çevremdeki insanlarla mahalle/semt/kentle ilgili olayları konuşurum.					

SOSYAL YAŞAM	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Kaza, yangın veya güvenlik problemi olduğunda müdahale ederim veya yetkililere haber veririm.					
2. Komşu ve arkadaşlarımın cenaze, düğün veya nişan törenlerine katılırım.					
3. Komşularımla bir araya gelip sohbet ederim.					
4. Bayramlarda büyüklerimi mutlaka ziyaret ederim.					
5. Uzun süre başka bir yere gittiğimde kenti ve mahallemi özlüyorum.					
6. Kendimi içinde yaşadığım toplumun bir üyesi olarak hissediyorum.					
7. Yaşadığım yerin doğal çevresine zarar verildiğinde buna karşı çıkarım.					
8. Komşularımla veya arkadaşlarımla spor, kültürel etkinlik yaparım.					
9. Yaşadığım kentteki sosyal ve kültürel faaliyetler yeterli düzeydedir.					
10. Yaşadığım kentin spor faaliyetlerini bilirim.					
11. Bir derneğin veya vakfın düzenlediği faaliyetlere rahatlıkla katılabilirim.					
12. Yerel medyayı takip ederim.					
13. Hemşeri derneklerinin faaliyetlerini önemserim.					

DEĞERLER	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. İş yerlerinde ayrımcılığa karşı kanunlar yapılmalıdır.					
2. Oy vermek bir vatandaşlık görevidir.					
3. Kanunlara uymak bir vatandaşlık görevidir.					
4. Bir toplum içinde vatandaşlar bağımsız fikir geliştirebilmelidir.					
5. Dine ve dinî değerlere saldıran kitap ve filmler yasaklanmalıdır.					
6. Kentin yaşanabilir bir yer olması için sorumluluk kentte yaşayanlara aittir.					
7. Din, inanç, mezhep ve etnik köken farkı gözetmeden, Türkiye'de yaşayan herkesin aynı haklara sahip olması gerekir.					
8. Her ne sebeple olursa olsun kültürümüzden ve geleneklerimizden vazgeçmemeliyiz.					